

Népszabadság Retro

Képszabadság című sorozatunkban a Népszabadság lenyűgöző képtárházából válogatnak vezető újságírók, és idézik fel a 60-as, 70-es éveket. A négyrészes sorozat első kötetében, az „Átkos” pillanatokban, a létező szocializmus lassan feledésbe merülő jelenségeit – az építőtábortól a brigádgyűlésig, a névadó ünneptől a hiánycikkekig – mutatjuk be.

990 Ft

A nyáron megjelenő kötet mi mással is foglalkozhatna, mint hogy Végre itt a nyár... Divat, strand, Balaton és dunai hajókázás sorjázik majd a lapokon.

Ősszel „megforgatjuk az egész világot”: épül majd híd és metró, felüljáró és aluljáró, felújítunk, lankadatlanul bontunk és építünk.

Végül megmutatjuk a technika csodáit: új buszok, villamosok, orvosi műszerek és zenészközpontok népesítik majd be a negyedik rész oldalait.

PTE Központi Könyvtár

C 114262

KÉPSZABADSÁG

VÁLOGATÁS A NÉPSZABADSÁG EGYEDÜLÁLLÓ FOTÓARCHÍVUMÁBÓL

„ÁTKOS” PILLANATOK

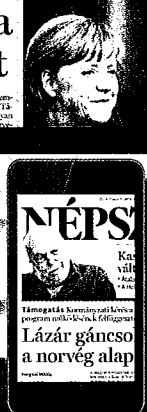

NÉPSZABADSÁG
RETRO 1

316.7 K 38

Olvassa a Népszabadságot
digitálisan!

20%
KEDVEZMÉNNYEL

Fizessen elő a Népszabadságra digitális formában
most akár 20% kedvezménnyel.*

További információ: www.nol.hu/elofizetes

3 havi előfizetés ~~11 400 Ft~~ helyett 9 000 Ft
6 havi előfizetés ~~22 740 Ft~~ helyett 18 000 Ft

DIGITAL
STAND
www.digitalstand.hu

Digitális lelőhelyek:
your digital media
Dimag
dimag.hu

Ujságos Stand
PC-n: ujsagos-stand.hu

*A kedvezmény az akció visszavonásáig tart és csak a digitális előfizetésre érvényes.

KÖTELES PÉLDÁNY

P4/S22-
316.7
K38

KÉPSZABADSÁG

„ÁTKOS” PILLANATOK

VÁLOGATÁS A NÉPSZABADSÁG
EGYEDÜLÁLLÓ FOTÓARCHÍVUMÁBÓL

1

PTE Egyetemi Könyvtár

P001018860

NÉPSZABADSÁG
RETRO

Olvassa a Népszabadságot digitálisan!

20%
KEDVEZMÉNNYEL

Fizessen elő a Népszabadságra digitális formában
most akár 20% kedvezménnyel.*

További információ: www.nol.hu/elofizetes

3 havi előfizetés ~~11 400 Ft~~ helyett 9 000 Ft
6 havi előfizetés ~~22 740 Ft~~ helyett 18 000 Ft

DIGITAL
STAND
www.digitalstand.hu

Digitális lelőhelyek:
your digital media
Dimag
dimag.hu

Available on the
App Store
Google play
Újságos Stand
PC-n:ujsgos-stand.hu

*A kedvezmény az akció visszavonásáig tart és csak a digitális előfizetésre érvényes.

KÖTELES PÉLDÁNY

P1/S22
316.5
K 88

KÉPSZABADSÁG

„ÁTKOS” PILLANATOK

VÁLOGATÁS A NÉPSZABADSÁG
EGYEDÜLÁLLÓ FOTÓARCHÍVUMÁBÓL

1

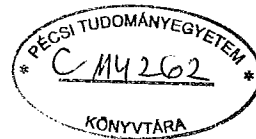
PTE Egyetemi Könyvtár

P001018860

NÉPSZABADSÁG
RETRO

Tartalom

Előszó 5

1. **Május elseje** 7
Egy slampos diktatúrában mit várhatunk a karhatalomtól?
2. **A mosdatható szerecsen** 9
Lenin élt, Lenin él, Lenin élni fog – de már felnőtt egy generáció, amely a szobrára sem emlékszik.
3. **És brigádunk vállalja** 11
Egy lassan feledésbe süllyedő mozgalom, melynek tagjai együtt mozdultak, ha kellett, és nagyon sokat értekeztek.
4. **Tordason átnevelték a tagságot** 13
Ilyen volt a leszámolás, pardon: a zárszámadás napja a hajdani termelőszövetkezetekben.
5. **Vízválasztó** 15
Az építőtáborokban csuda kalandok estek meg. Sokan dolgoztak is.
6. **Dolgos kommunistázás Csepelen** 17
A kommunista szombatokon kizárólag a közért tettek serényen a dolgozók.
7. **Csokigyártás közmunkában** 19
A rossz nyelvek szerint az iskolásokat azért küldték gyári munkára minden tanévben, hogy megértsék, miért érdemes tanulni.
8. **Ünnepek** 21
Tabló, faliújság, ünnepi dekoráció: én mindennek még felelőse is volt az üzemekben.
9. **A korona visszatért** 23
Ez volt az egyik korugymintázati név, de az biztos, hogy a magyarok sosem felejtik el.
10. **A harci helyzet** 25
Ebből az írásból mindenki megtudhatja, milyen volt, sőt volt-e egyáltalán „vígszínházi csata”.
11. **A bérletes főnyereménye** 27
A tizenötödik vígszínházi bérletes láthatóan nagyon örült. De a képen Darvas Iván sem látszik csalódottnak.
12. **A Szovjetunió népművésze** 29
Válámi ván. Folytassuk? Úgyis tudják.
13. **A pocakos zseni** 31
Az egyetlen magyar, aki valóban világhírű volt. Mondjuk háromra együtt a nevét. Igen, Puskás Öcsi.
14. **Slágercsapat Ferihegyen** 33
Harangozó Terinek volt egy álma, és Ferihegyen teljesült: az A-válogatottal együtt járta be a Földet.
15. **Lujza és Jenő a SZÚR-on** 35
Színészek és újságírók futballmérkőzése óriási, érdeklődő tömeg előtt. Ez volt a SZÚR.
16. **VIT-táskával Havannába** 37
Havanna nem Nyugat, de ennek ellenére az 1978-as Világifjúsági Találkozó is nagy izgalmat váltott ki a fiatalok körében.
17. **A Szecska-dűlő nevet vált** 39
Szokványos este a téesz-elnök lakásában. És akkor bekapcsolják a vadonatúj tévékészüléket.
18. **Cseréljen helyet a bűvésszel!** 41
Ki mit tud? Önök például emlékeznek a legendás Gúnya együttesre?
19. **Sarkon fordult irodalom** 43
A hatvanas években fillérekbe került a könyv. És az Írók Boltjában néha még abból is ötven százalékos kedvezményt adtak.
20. **Májusi könyveső** 45
1978-ban Angyalföldre, a munkások színházába is kiköltözött a könyvhét.
21. **Kétkezi könyvmolyok** 47
A megfáradt dolgozóknak még a olvasni vágytak: az üzlet helybe ment.
22. **Rúzspróba** 49
Az ápoltság mindenek előtt. Ezt természetesen a kalauznók is pontosan így gondolták.
23. **A lányoknak vásárfia** 51
Körömcipő, tupír, miniszoknya. Az áruházakban is megcsodálták mindezt a Pestre látogató vidékiek.

24. **Kifutó modellek** 53
A manökeneké a legirigyeltőbb szakmák egyike volt. De rögzös volt az út, míg foglalkozássá vált.
25. **Dafke a Fradi!** 55
Egy család, ahol MTK- és Vasas-drukkerek is voltak, plusz egy különc fradista.
26. **A sor** 57
Már mélyrepülésben volt a magyar foci, amikor még mindig verekedtek a jegyekért.
27. **Kell a hideg!** 59
Emlékezés egy dicsőséges jégkorongmeccsre. Pedig akkor még nem is álmodhattunk Kanadáról.
28. **A bót** 61
Régi vicc, ismerik? Falusi üzlet, három betű. Egy ilyenről mesélünk.
29. **Magyar szél** 63
Okkázio volt a Corvinban, rohant hát mindenki, hátha elcsíp valami különlegesen jót, jó olcsón.
30. **A Szivárvány színei** 65
Mamuszpróba Rákosmentén. És az új áruházban egész biztosan árultak otthonkát is.
31. **Kinek hiányzik?** 67
Mindenkinek mindent elhagy. Sehol sem tudhatják ezt jobban, mint a BKV talált tárgyak osztályánál.
32. **Dollárpapa** 69
Hiánycikk volt a külföldi szappan, a csoki és a márkás cigaretta, de a legnagyobb hiánycikk a valuta volt. Pedig azért mindent lehetett kapni.
33. **Mellékküzem a bikaistállóban** 71
Szardellacsomagolás a Kertész-Versen
aki ennél frappánsabbat tudna kitálatni.
34. **Lyuk a vasfüggönyön** 73
Mára szinte teljesen elfelejtettük, milyen volt, amikor Hegyeshalomhoz érve megremegett az ember gyomra.
35. **Neonparádé** 75
A hatvanas években már színes neonok világították be a főutvonalakokat. A feliratokon mindig kiégett egy-két betű.
36. **Bú, tor** 77
A bútorgyárakat a szocializmusban folyton átszervezték. Csak egy dolog maradt változatlan: a silány minőség.
37. **Mestert, de gyorsan** 79
HKI, IKV, Javszer... Nem volt pesti, aki ne rettegte volna ezeket a szavakat.
38. **A fokozatosság elve** 81
Csak az útmutatókat kell felütni, hogy tudjuk, milyen szépek is lehettek volna a névadó ünnepségek.
39. **Postai levélosztályozó verseny** 83
Mikor küldtek legutóbb postai levelet? És képes levelezőlapot? Az e-mail előtti időkbe kalauzoljuk önöket.
40. **Autóvásár** 85
Az életszínvonal emelkedése egyszer csak magával hozta a saját autó iránti vágyat. De persze nem lehetett kapni.
41. **Milyen volt a merkuri időszámítás?** 87
Aki nem tudja, mennyit kellett várni egy autóra, vagy ha már megvolt, hát a nekünk tetsző színre, annak fogalma sem lehet, mi volt a Merkur.
42. **A kubai fonónő álma** 89
Még egyáltalán nem hallottunk gazdasági menekültekről, amikor már kubai munkások népesítették be jó néhány gyárunkat.
43. **Volt, nincs** 91
A munka Pesten volt, az otthon viszont vidéken. Így születtek meg a legendás munkásszállók.
44. **Újra kapható a banán** 93
Ez volt az egyik kód, ami miatt a szupermarketekben az egyes kódot a banán, mert jó látni: immár tavasztól télig kapható.
45. **Amikor még Osztapenkó vigyázta az M7-est** 95
Amikor majd Osztapenkó lépést vált – mondtuk évtizedeken át a lehetetlenre. Életünk része volt, legenda és tereptárgy.

Előszó

Megszámolni mindmáig nem sikerült, de tízezernél bizonyára több tekercs fekete-fehér negatívot őriznek a Népszabadság fotóarchívumát rejtő hatalmas fémszekrények. És ez csak az 1964 és 1989 közötti negyedszázadban keletkezett anyag: a Szabad Nép-korszak és a korai Népszabadság-évek filmjei a Magyar Nemzeti Múzeum klimatizált raktárában pihennek. Igaz, ezzel a részleges gyűjteménnyel is párját ritkítóan szerencsésnek mondhatjuk magunkat. A sajtóprivatizáció eseménydús és kevésbé kontrollált éveiben a legtöbb archívum kézen-közön eltűnt ugyanis. Mindössze két kollekció maradt meg, a jövő hasznára és tanulságára: az MTI-é és a miénk.

Azokat a négy-öt évtizeddel ezelőtt készült fotókat, amelyeket lapunk immár nyolcadik éve heti rendszerességgel publikál a Képmentő rovatban, önök előtt valójában nem látta soha senki. A korabeli napilap-készítési technika egyszerűen nem tette lehetővé az élvezhető minőségű fényképek közlését, a legkitűnőbb felvételből is elmosódott szürke paca lett a nyomdagépeken. A szerkesztők megelégedtek tehát a bélyegnyi vagy féltényérnyi, a szövegtengerbe afféle muszájból beillesztett fotók közlésével. Arról nem is beszélve, hogy a fényképek dolgában ugyanúgy működött az éberség, mint a szövegek esetében. „Kiállításra jó lesz” – hangzott a korabeli fotóriporter mondás, jelezve, hogy mindenki pontosan tudta: az őszintébb, ironikusabb, kicsit is áthallásos helyzetek legfeljebb a sajtófo-

„Atkos” pillanatok. Ezt a címet adtuk a Képmentő sorozatból válogató könyvek első darabjának. Hiszen mi is tudjuk, hogy ebből a gyűjteményből aligha lehet megtudni, milyenek is voltak valójában a hatvanas-hetvenes évek. Legfeljebb arról kaphatunk képet, milyennek láttatta a Magyar Szocialista Munkáspárt lapja, azaz milyen eseményeket fotóztak a riporterek.

Avatást, átadást, ünnepséget rogyásig, de ezek mellett olyan, akkor hétköznapiak számító eseményeket is, mint a brigádgyűlés, a téesz-melléküzemágban folyó serény munka, illetve a könyvhéten vagy épp meccsjegyért türelmesen sorban állók tömege. Egykori munkatársaink ott voltak a magyar futball diadalmas pillanatainál, megörökítették minden jubileumi személygépkocsi-átadást, és örömmel konstatálták, ha bővült az üzletek választéka, azaz volt a Tüzépnél ablak, a Közértben meg banán.

A fotóarchívum ma még javában tartó feltárása során „régészeti” szenzáció eddig nem került elő. De temérdek olyan képpel lettünk gazdagabbak, amelyek – bármilyen céllal készültek is – tűpontos lenyomatok a múltnak. Az utcák képe, a járókelők ruhája, a kirakatok vagy épp a hírességek véletlen elrendeződése valamely kitüntetett alkalomkor sok történelmi tanulmánynál többet mond. A korabeli újságok hírei pedig néha közvetlen, máskor éppen elhallgatásaik által rengeteget tesznek hozzá azokhoz a néha kifejezetten rejtvényfejtői talantumot igénylő, pár szavas feljegyzésekhez, amelyeket a néhai fotóriporterek a filmes tasakokhoz mellékeltek.

A fotókhoz a Népszabadság egykori és jelenlegi újságírói írtak kommentárokat. Akinek szerencséje volt, akár a kép mellé szánt eredeti cikket, esetleg az egykori szereplőket is megtalálta. Más saját korabeli emlékeit elevenítette fel, esetleg olyasmiről írt, amit

A végeredmény, ezt reméljük legalábbis, színes és továbbgondolásra érdemes képet fest az „átkosról”. Vagy talán csak kellemes szórakozást ajánlanak a negyven-ötven éve elkapott pillanatok: találkozhattunk ismét egy kalauznővel, beleshetünk egy munkásszállóra, és végre megtudhatjuk, milyen volt a postai levélosztályozó verseny.

VÁRADI IBOLYA, 1964

Május elseje

Slampos diktatúra – volt szokás mondani a Kádár-rendszerre. Hogy diktatúra volt, az kétségtelen. S hogy slampos is, arra ez a kép szolgáltatja a legfényesebb bizonyítékot.

„Munkásörök sorfala a május elsejei felvonuláson.” Valahogy így szólna a hivatalos képalírás. Sorfalnál persze azért kedélyesebb ez a jelenet. Csípőre tett kéz, körömgig szívtott csikk, napszemüveg, szolidan kihízott egyenruha. A nyakban burkából kibontott fényképezőgép, csak meg kell ragadni és kattintani, ha a közelbe ér valaki fontos. Előttük a felvonuló dolgozók, mögöttük a nekik integetők. És még az idő is káprázatos.

1964. május elseje. Alig több mint hét éve alakult meg a munkásörök. 1957 januárjában döntött Kádár és a pártvezetés a felfegyverzett, bármikor bevethető karhatalom felállításáról, s pár héten belül, az azévi 13. számú törvényerejű rendelettel létre is hozták a testületet. Hamarosan kialakult a férfiak mellett nőket is tömörítő, kezdetben javarészt pártmunkásokból toborzott karhatalom szervezete: a fontosabb intézményeknél, a nagyobb pártbizottságok mellett létrejöttek a munkásör-parancsnokságok, lett függetlenített vezetőség, szerveződtek sok ezer főt megmozgató harci gyakorlatok.

A karhatalom élesnek mondható bevetésére azonban mindössze egyszer került sor. 1957. március 14-én budapesti felvonulásukkal rettentették el a munkásörök a forradalmárokat a márciusi újrazedéstől. A rendszer konszolidálódásával aztán maradtak nekik a lögyakorlatok, értekezletek, május elsejei sorfalba rendeződések. A szervezetet 1989. október 20-án oszlatta fel jogutód nélkül az Országgyűlés; ezt a döntést mintegy szentesítette később az október 31-i „négyigenes” népszavazás.

A kép szereplői azonban 1964-ben mindezt még nem tudhatták. Álltak a tribün körül, amely fölül 1956. október 23-án ledöntötte Sztálin szobrát a pesti nép, végigfuttatták szemüket a kopár téren hömpölygő tömegben, és fogalmuk se volt, mi jön. Azt sem sejtették, hogy egy évvel később végre felállítják az 1957 óta tervezett Lenin-szobrot épp itt, ahol álltak. Azt se, hogy 1969-ben majd az egykori Regnum Marianum helyén a Tanácsköztársaságnak állít hatalmas szoboremléket a város.

N. Kosa Judit

BÁNHALMI JÁNOS, 1967

A mosdatható szerecsen

Az emeletes tribünből kiemelkedő négyméteres posztamensen álló nyolcméteres Sztálin bajszáig aligha ért volna föl a földszintről vízugár. Lenin viszont csak négy méterre nőtt, és már a tér síkja fölött két méterrel elkezdődött. Volt viszont mögötte egy hatalmas, 17 méter magas vörösmárvány-borítású csonka gúla. Mindenki láthatta a különbséget a Rákosi-korszak és a Kádár-korszak között: most már nem a vezetője alatt áll a tömeg, hanem mögötte! A vezető pedig nem istenszerű, hanem emberszerű, és szinte megszólítható.

A lojális pesti nép ártatlan viccel üdvözölte a szak-szervezeti központ épületével szembeállított Vlagyimir Iljicszet:

„– Miért nem állították Lenint a márványtomb te-tejére?

– Hogy ne lássa, mi folyik odaát a SZOT-ban!”

És valóban, nem úgy néz ki ez a Lenin, mint aki bármi nyugtalanítót látna. Az alkotója sem úgy nézett ki. Pátzay Pál, a Horthy börtönét megjárt, Kassák által fölkarolt, heves expresszionista ifjú üres és szelíd újklasszicista férfiúvá érett. Egyszerű formák, nyugodt alaphang, „nincsen benne semmi, ámde az legalább érthető”. A háború után ő lett az egyik legtöbbet foglalkoztatott szobrász, még művészeti államtitkárrá is megtették a negyvenes évek végén. A Lenin-szobor felállításának évében másodjára kapta meg a Kos-

ötvenes években is Pátzay sok ezer példányban sokszorosított Lenin-büszkje töltötte be haladó szellemmel a pártirodákat szerte az országban.

Az új Lenin érkezése előtt egy esztendővel rob-

bantották fel a régi Nemzetit. Úgy volt, hogy az új ott épül majd föl Lenin mellett. A nagy vörös pilont eleve úgy méretezték, hogy éppen az új Nemzeti Színház párkánymagasságáig érjen.

A „felszabadulás” huszadik évfordulójára fölállított Lenin nagyjából húsz évig lehetett nyugodt a jövője felől. A hetvenes években még vicces volt a kérdés: „– Tudod, hogy fogják hívni húsz év múlva a Lenin körutat? – Nem tudom. – Ennyire bízol te a rendszerben?!” A nyolcvanas években ez a poén már nem ült.

1986-ban hangzott fel először a Kisangyal nevű punkzenekar „Szebb jövőt” című száma, melyben azt énekelték, hogyaszonygya: „A Lenin-szobor helyén / bombatölcsér tátong / eltűnnek már lassan / a gyermekkori álmok.” A szöveget az akkor 17 éves Pozsonyi Ádám írta, aki a Demokrata vérgőzös és vérrasszista publicistájává érett, s ma már a legsötétebb diktatúránál is jobban gyűlöli a tolerancia és az emberi egyenlőség elvére épülő rendszereket.

Lenin köztéri szobor-elvtársai közül először München Ferencet érte atrocitás 1988-ban. Festékekkel bemázolták őt, majd eltávolították a helyéről. Zsigmond Attila, a Budapest Galéria főigazgatója, akkor még a Hazafias Népfront, 1990-től pedig már az MDF országgyűlési képviselője az események hatására gyorsan védőőrizetbe helyeztette Lenint, elrendelte a szo-

A tatarozott Lenin nagy vörös tömegét végleg elhagyván öt évvel később bukkant föl a nagytétnyi szoborparkban, és azóta is ott éli elmúlt világát.

Révész Sándor

RÉV MIKLÓS, 1964

És brigádunk vállalja...

Bár a nemzetgazdaság mutatói ezt soha nem tükrözték, volt ennek az országnak néhány évtizede, amelyet a munkában folytatott örökös versengés jellemezett.

Előbb egyéni hősök – a terménybeszolgáltatási tervek messze túlteljesítői, vidám traktoroslányok, a munkaversenyek bátor élmunkásai, majd mosolygós sztahanovisták – fotóival és a velük készült interjúkkal voltak tele az 50-es évek elejétől a lapok, a Kádár-rendszerben azután ennek közösségi formája, a szocialista brigádmozgalom lépett az egyéni példaképek helyére.

A szovjet mintára 1958-ban, egy újságcikk nyomán indult „spontán kezdeményezés” hármas cél tűzött ki az eleinte csak fizikai munkásokból álló munkahelyi kollektívák számára: szocialista módon dolgozni, tanulni és élni. 1962. április 13-14-én megtartott tanácskozásán ezeket az alapelveket ítélte minden szempontból helyesnek a szocialista brigádvezetők első országos értekezlete is. A Népszabadság fotója két évvel e tanácskozás után, 1964 januárjában készült az Ajkai Timföldgyárban; a felvételen Lakner József kohász magyarázza munkatársainak a brigáddá alakulás feltételeit.

Hogy mi lett Lakner József brigádjával, nem tudjuk, de a mozgalom története ismert. Igaz, ma már alig emlékszünk rá, akárcsak az úttörőcsapatokra, a kisdobos próbákra, a KISZ-építőtáborokra, és az összes többi, a Kádár-kor előrehaladtával kiüresedő mozgalmi kellékre. Nevetünk a giccses, fotókkal, rajzokkal és a vállalások teljesítésének dokumentumaival teleragasztgatott, vörös kötésű brigádnaplókon, a termelési zavarok okozta lemaradás miatt meghirdetett kommunista szombatokon, a majdani elbírálók ízlésének megfelelően megfogalmazott vállalásokon és a gondosan megkoreografált vállalati ünnepségeken átvett jutalmakon.

Talán magunk előtt is szégyellnénk beismerni, hogy mégiscsak tízezrek jutottak el e brigádok tagjaiként életükben először színházba, koncertre, vettek a kezükbe igényes olvasnivalót, szereztek magasabb iskolai végzettséget vagy felsőbb szakmai képesítést, s költöztek a brigádtársak segítségével, kalákában felépített új otthonokba. S persze a brigádjutalmakból telt tévére, apró hétvégi telekre, a tehetősebbeknek pedig Skodára is.

Lakner József és társai azonban – kegyetlenül – meg nem tartanak itt. Ők egyelőre csak halogatnak. Ne legyen kétségünk afelől, hogyan fognak dönteni.

Berkó Pál

BALOGH P. LÁSZLÓ, 1978

Tordason átnevelték a tagságot

Nem volt gyenge hónap 1978 januárja, így érthető, hogy a megérdemelnél kisebb figyelmet kapott a tordasi Egyetértés Termelőszövetkezet zárszámadása. Pedig, ahogyan a Népszabadság korabeli riportjából kiderül, nagy dolgok történtek ebben a tsz-ben. De meg lehet érteni, hogy az országos sajtóban voltak ennél fontosabb hírek ekkoriban. Hogy mást ne mondjunk: 1978 januárjában hozták haza Amerikából Magyarországra a koronát. Az úrtörténelemben pedig két új fejezetet is írtak: ekkor köszöntött be a váltott legénységű uralom kora, majd fellőtték a világ első teherúrhajóját, a Progressz-1-et.

Idehaza javában épült az Adria-kőolajvezeték, megkezdődött a Nyugati pályaudvar felújítása, megérkeztek az első Bzmt motorvonatok, a Délkerbe pedig a vékony héjú kubai lénarancs. És meghalt Nagy László költő, éppen akkor közölte nekrológját a Népszabadság, amikor a tordasi riportot.

A csaknem egész oldalas zárszámadási beszámolót nyugodtan tanítani lehetne, ha valaki be akarná mutatni, milyen is volt egy pártlap. Gyöngyszemekre azonban egy ilyen írásban is bukkanhat az ember, a rossz szöveg is képes megmutatni jól a kort. A sok fényező mondat után kiderül például, hogy a zárszámadáson ugyan senki nem állt elő problémával, de morgolódás azért van. Az erdőmajori állattenyésztő telepen kifogásolták, hogy a pluszfeladatok elvég-

meghökkentőnek nevezi az ervelést, ugyanis szerinte ennek a munkának bele kell férnie a tízórás munkaidejükbe. Kap is megerősítést, ugyanis Czigány Lajos fogatos brigádvezető, Kelemen József traktoros és Udvaros János szarvasmarha-gondozó azt mondja erre, hogy nem ez a jellemző felfogás. Rögtön meg is tudjuk, hogy mi:

„Vannak, persze hogy vannak csak a maguk anyagi érdekeit szem előtt tartó emberek. A túlnyomó többség azonban nem ilyen. S ha valamire büszke lehet ennek a szövetkezetnek a tagsága, az éppen az emberek gondolkodásmódjának az egészséges megváltozása.”

És ezzel még nem is ért véget az iránymutatás. Nézzük, mi számított kritikus hangnak egy ilyen írásban:

„Dél körül ér véget a közgyűlés, amely bizony lehetett volna elevenebb is. Például azáltal, hogy a beszámoló vagy az egyes munkaközösségek nevében felszólaló tagok foglalkoznak a közgyűlés előtt megtartott tanácskozásokon kialakult véleményekkel. Legközelebb remélhetően sor kerül erre is.”

Mielőtt azonban még belebonyolódnánk a negatívumokba, jön a boldog vég:

„A gyűlés után közös ebéd nincs. De van bensőséges, ünnepi hangulat ezen a januári hétköznapon, amikor méltán töltik el jó érzések mindazokat a tagokat és vezetőket, akik a tsz tavalyi eredményeit lelkiismeretes munkával létrehozták, s idei terveinek teljesítéséért is megtesznek minden tőlük telhetőt.”

A bensőséges hangulatot alighanem segítette a képen látható részesedésfizetés. Ez a fotó nem jelent meg a lapban, ahol pedig négyet is közöltek a cikkhez. A kiegyensúlyozottság jegyében az egyikben az

dijas tagok, a harmadikon pedig ellenpontozásként „A fiatalok egy csoportja”.

A legjobb a negyedik, amelynek így szól a képaláírása: Részlet a szarvasmarhatelepről. És valóban: a tehenészet egyik karámját fotózták le. A teljesség igénye nélkül.

Tóth Levente

KÉRI DÁNIEL, 1967

Vízválasztó

„A Ságvári Endre Önkéntes Ifjúsági Építőtábor 170 diákja táborozik és segíti a munkát a Kertészeti és Szőlészeti Főiskola soroksári tangazdaságának Péteri-majorjában” – közli címlapján 1967. július 28-án a Népszabadság. Kéri Dániel képriortjából feketén-fehéren kiderül, hogyan fest egy csapat traktoron érkező, majd paradicsomot szedő diák. A képaláírásból pedig az, milyen a „játékos frissítő” meg hogy a „munka után jólesik az ebéd”.

Lapozgatom a hatvanas évek végi nyári Népszabadság-oldalakat. Júliusban kétnaponta jelentenek építőtábori eseményekről. „KISZ önkéntes ifjúsági építőtábor nyílt Budakeszin. Két-két hetenként váltják egymást a Komárom megyei gimnáziumok 16-17 éves KISZ-es lányai.” „A Szilas-pataki KISZ építőtáborban 260 középiskolás fiatal vesz részt a patak rendezési munkáiban. Az idén először külföldiek is érkeztek a táborba, 30 jugoszláv és csehszlovák diák.”

Ehhez az utóbbi hírhez tesszük hozzá: a szüretelők között vannak visszatérő, már-már őshonosként emlegetett külföldiek és persze újoncok is. Közös nyelv az iskolákban kötelező orosz, már amennyi rájuk ragadt, de sokan beszélnek németül, és igen gyorsan kialakul egy tábori gesztikulációs nyelvmixtúra is.

Mindegyik képen boldogan szüretelő lányok-fiúk. Ez elég furá annak tükrében, hogy az első munkacsapat reggel öt órakor kezd. Nem akkor kel, akkor indul dolgozni. És ahogy az egyik cikkből kiderül, a balatonaligai táborban páran még az ébresztő előtt elmentek egy kis szüretelni a szőlőbe. A munkaszüneti időszak előtt napozni is leszökik a partra – habár elmagyarázhatná valaki, hogy lehet a Balaton-parton hajnali négykor napfürdőzni.

A munkaidő amúgy napi hat óra. Aki reggel ötkor kezd, fél egyre már a táborban pihenhet, az övé a nap hátralévő része. Balaton, kulturális programok, gitár-és nótaszó, esti tábortűz.

Az építőtáborokban, ahol társadalmi munkában dolgozik az ifjúság, a fizetség az ellátás és némi zsebpénz. Az egyik gazdasági igazgató arról mesél egy riportban, „egy-egy turnus eredményeit három alkalommal értékelik: a legjobbak között ilyenkor 200-250 forint jutalmat osztanak szét. Meg kell mondani, hogy a jutalmazásra elég gyakran kerül sor. S nemcsak »gesztusból«, fegyelmезetten, magas fokú kötelességtudattal dolgoznak. Jól jár a gazdaság – s azt hiszem, a lányok is elégedettek.”

Az építőtáborok tízéves jubileumára, 1967-re vándorló riportkönyv is íródott, tele névvel, jópofa rajzzal. A kötet – futár segítségével – megjárta többek között a Hanságot, a helvéciai, a dobogókői, a nagymarosi, az izsáki, a kunfehértói, a tárnokréti táborokat. Az előszó arról regél, hogy a fiatalok egy évtized alatt leszedtek 484 ezer mázsa gyümölcsöt, megmunkáltak 16 millió szőlőtőkét, megépítettek 10 kilométer utat, s több mint 20 kilométeres úthálózat földmunkáját készítették el.

Az én életemből kimaradt az építőtábor. Nemcsak azért, mert a rendszerváltozás után jártam főiskolára. Dereng valami iskolai gyümölcszedés, de a kedvenc emlékem az általános iskolához fűződik. Ekkor ugyanis a ráckevei gumicumigyárban (bizonyára nem ez volt a neve, de így emlékszem rá) csomagoltuk a ragacsos zselét. A kiváló dolgozók pedig jutalomból magyar mentolos cukorkát dobozolhattak.

Kollégám a szomszéd szobából két építőtáborban dolgozott, és egy rövidre sikerült címerező tábor. Innen ugyanis egy nap után kereket oldott. Idegesítette a tűző nap, a hosszú kukoricásor, a mindent ellepő virágporelfelhő. Nyilván mert nem kapott a nyakába egy fémvödörnyi friss vizet, mint a képen látható fiúk.

Szemere Katalin

BÁNHALMI JÁNOS, 1980

Dolgos kommunistázás Csepelen

Kommunistázni. Én kommunistázok, ők kommunis-
táznak, mi kommunistázunk. Így mondják, pedig ikes
ige. Ki ne ismerné, ki ne használná! Általában harmadik
személyben. „Ideje abbahagyni a kommunistázást!” Ne
csak a politikai rivális táborát kommunistázzák! Néha
többes szám első személyben: „Beittünk a sógorral, az-
tán jót kommunistáztunk, pedig ő munkásör volt, én
meg KISZ-titkár.” Szóval folytathatja minden harmincon
felüli magyar, de akár az ifjabbak is csinálhatják, hiszen
ki ne tudná, hogy X. vagy Y. (ide egy ismert antikom-
munista közéleti személyiség neve helyezhető) az
óvodában kedvtelve szavalta a „Gyermeke dal Leninről”
című poémát, és kisdobos őrvezető is volt...

Nos, itt abbahagyom, mert ennek az igének 1980-
ban más jelentése volt. Mégpedig: szombaton vagy
vasárnap munkahelyi, esetleg iskolai közösségemmel
valamilyen (feltételezetten) közhasznú munkát végzek,
a műszak után pedig közkölségen jót eszünk, iszunk, a
dologról fotó készül, amit beragasztunk a brigád-, osz-
tály-, raj-, alapszervezeti naplóba. Esetleg mellé kerül az
üzemi lapnak a megrendítő eseményről készült alapos
beszámolója. (Bevallom, hogy kezdő újságíró korom-
ban magam is írtam ilyen tudósításokat a Pest megyei
műanyagipar havi közlönyébe. Szép idők voltak.)

A Bánhalmi János által készített kép is ilyen ese-
ményről készült, mellette Polgár György kollégánk
részletes beszámolót közölt Dolgos szombat Csepel-
en címmel. A képen a csepeli Barátság parkot gon-

kerületi igazgatóságának üzletkötői és a tanács mun-
katársai. Polgár kolléga lelkesen írta: „Ahogy apait-
anyait beleadtak, hogy a rájuk bízott munkát délután
kettőig befejezzék.” Azt is kiderítette, hogy a résztve-
vők már hetek óta készültek a szeptember 23-i jó kis
kommunistázásra, és hogy az IKV (ingatlankezelő vál-
lalat) gondoskodott róla, hogy mindenkinek legyen
szerszáma, ne tétlenkedjenek. Nem meglepő persze,

hogy a tanács pénzügyi, szervezési osztályáról és a
gondnokságról főleg asszonyok érkeztek. A cikkből
megtudhatjuk, hogy az asszonybrigádon ügybuzga-
lomban csak egy hatéves kislány tett túl, aki a mamá-
ját kísérte el. (Nem írom ide a nevét, nehogy valami
baja legyen most ebből a hajdani félrelépésből.)

A cikkből az is kiderül, hogy ezen a napon Csepel
valóban kivörösödött, mert az egész kerületben 24
ezren vállaltak rendkívüli, nem fizetett műszakot. A
Csepel Művekben (ó, hajdani dicsőség!) 14 millió fo-
rint értékű termelés zajlott, s kivételesen a vezetők is
fizikai munkát végeztek.

Ebben is követték tehát V. I. Lenin példáját, aki
maga is szerszámot ragadott 1919-ben egy májusi
napon. Saját felszólítását követte a bolsevik párt vezé-
re, hiszen már megírta *Nagy kezdeményezés* című cik-
két, amelyben egy mozdonyjavító üzem munkásai-
nak önkéntes külön műszakját dicsérte. A lenini példa
aztán terjedt, mint a szocializmus. Magam is részt vet-
tem ilyen alkalmakon, és úgy emlékszem, a hangu-
lat jó volt, csupán a dolog kötelező jellege rontotta
a légkört. Megszámoltak minket, és valaki jelentést
is tett a kommunista műszakról. Zuglói középiskolás
koromban például többször kivezényeltek minket
ilyen alkalmakkor a Bosnyák téri piachoz közeli terep-
re. Azt mondták, ifjúsági sporttelepet építünk. Nem
tudom, végül felépült-e, de arra határozottan emlék-
szem, hogy évről évre ugyanazt a sítet hurcoltuk a

Az önkéntes munkát persze nem a kommunisták
találták ki, s nem is szűnt meg az államszocializmus-
sal. De ki gondolná ma már, hogy létezett olyan állás
is, alig néhány évtizede, amelynek a megnevezése az
volt: munkaverseny-szervező? Így aztán nem csoda,
hogy e spontán alkalmak annyira jól sikerültek, mint
manapság egy-egy százezres önkéntes felvonulás.

Miklós Gábor

Csokigyártás közmunkában

Ezúton kérek elnézést mindazon csokiparány-rajongóktól, akik 1980 őszén a Duna csokoládégyár termékéből fogyasztottak. Esküszöm, ha rajtam múlt volna, a környékére sem megyek a kőbányai üzemnek azzal az orbitális náthával, amely abban a szeptemberben elkapott, és kezét is szerettem volna mosni, igazán nem tehetek arról, hogy az egész üzemben mindössze egy csap működött. Szóval még egyszer: bocsánat.

De hát egy kezdő gimnazista akkoriban aligha engedhette meg magának, hogy betegsége miatt lemondja az őszi egyhetes „közhASNÚ társadalmi munkát”. A mi iskolánkban ennek az volt a rendje, hogy elsőben és másodikban csokigyár vagy Patyolat, felsőbb évfolyamokon almaszedés a Szikrai Állami Gazdaságban. (Ott egyébként hangszálbénulást kaptam, de ez az alma minőségét szerencsére semmilyen módon nem befolyásolta.) Önök erre most persze azt mondják, ez azért nagyon buli lehetett, iskolába nem kellett mennünk, csoki pedig volt doszt, de azt hiszem, amit ott lehetett látni, attól még Gombóc Artúrnak is elment volna a kedve.

Az efféle őszi társadalmi munkának a hivatalos indoklás szerint az volt az értelme, hogy a henye gimnazisták megismerjék a termelés mindennapjait. Az újságok minden ősze hírt adtak az eredményekről, a fotós fotózott, az újságíró az üzemvezetőket és a legfelelősebb magatartást tanúsító tanulókat faggatta. Valami ilyen riporthoz készülhetett ez a kép is 1980 októberében a Duna csokoládégyárban, de megje-

Az Inasz utcai Duna csokoládégyár egyébként az 1922-ben alapított Dreher-Maul Rt. örököse volt. A kőbányai szóbeszéd szerint Dreherék a sörgyártás melléktermékét etették fel a tehenekkel, s a tej feldolgozására alapítottak csokoládégyárat. Hogy így volt-e, nem tudom, de tény, hogy a két világháború között a Szent István sör gyártója is készített csokoládét a Maglódi úton. Meg persze Meinl Gyula a Csikágóban,

a Stollwerck testvérek a Fehérvári úton, Tyitov Teofil Hindu márkaneven a Szvetenay utcában, akárcsak Stühmer Frigyes a Szentkirályi utcában. Ez utóbbi vállalkozás olyan sikeresnek bizonyult, hogy a cég 1942-re a Vágóhid utcában terjeszkedett: ott építette fel az ország első igazán modern csokoládégyárát.

Az államosítást épp egytucatnyi budapesti édesgyágyár érte meg, belőlük lett a Budapesti Édesipari Vállalat. Stühmerék hipermodern üzeme kapta a Budapest Csokoládégyár nevet, a Dreher-gyár gépeit a Duna örökölte, Franck és Társa Zamat elnevezéssel vált nemzeti kávé- és kekszgyárrá a Budafoki úton, a többi üzemet meg olyan alaposan átszervezték és átcsoportosították, hogy írmagjuk sem maradt. (Idővel lett még egy Csemege nevű üzem is, ugyancsak a Budafoki úton: emlékeznek azokra a rettenetes golyórágókra a műanyag furulyákban? De szerencsére csináltak konyakmeggyet is.)

1967-ben már fejenként úgy kilenckilónyi cukorkát, csokoládét, kekszet evett meg a magyar. Ugye, emlékeznek, mi volt az? Sport szelet és Duna kavics, Francia drázsé, Macskanyelv, Balaton kocka, Piros mogyorós, Tibi és Boci csoki, no meg Melba kocka, csokiparány, nem beszélve az olyan idénytermékekről, mint a Bányász, Űrhajós, Rakéta szelet vagy az Expressz rejtvéncsoki. Jó részük a budapesti gyárakból került ki, hiszen rajtuk kívül csak a Szerencsi Csokoládégyárban folyt érdemleges termelés.

Így ment ez egészen a rendszerváltásig, amikor az-
 nakkor felbontották a Bonbonetti csokoládégyár-
 variátot. Stanninek mindenit telerő vágonid utcai-
 gyára ma is működik, mostanság Bonbonetti néven.
 A többi üzemet bezárták, a Duna csokoládégyárat
 réges-régen le is bontották. Alig emlékeztet rá több,
 mint a Százszorszép bonbon strapabíró kartondobo-
 za: sokan használjuk például szögek, cérnák, fontos
 családi iratok őrzésére.

N. Kósa Judit

KÉRI DÁNIEL, 1966

Ünnepek

Volt a hétköznapokon szokásos, újabb és újabb munkasikerekre való buzdításnak, akárcsak az állami ünnepségeknél egy láthatatlan, de roppant fontos szereplője: a dekoratőr. Ha emlékeznek még rá: ő volt az, aki kartonpapírból kivágott, majd drapériára erősített betűkből formálta meg a gyárak népét műszakváltáskor fogadó jelmondatokat, az állami ünnepeken pedig őt dicsérték a gyárkapukat övező, a vállalati kultúrotthonok és üzemi étkezdék falait díszítő dekorációk. Két szín dominált ezekben: a drapéria vöröse és a fehér betűk. (Igaz, egy időben Sztálin szavait például kizárólag aranybetűkkel volt szokás idézni.)

Az ünnepi dekorációk készítése idővel olyan iparággá vált, amely már megkövetelte a saját beszállítói háttérrel. Jelesül egy szaküzletet, ahol széles választéka volt kapható mindannak, ami április negyedike, május elseje, augusztus huszadika vagy novhét külsőségeiben is méltó megünnepléséhez csak kellett. (Több állami ünnep 1966-ban, amikor a Népszabadság fotósa, Kéri Dániel ezt a fotót Budapesten, a Magyar Acélárugyár Váci úti épülete előtt elkészítette, még nem volt.)

A Fehérhájó utcai dekorációs áruházban zavarba ejtő választék volt kartonpapírból és kreppből, papírvirágból, mozgalmi plakátokból, ünnepi girlandokból

ből is), a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom nagyjainak arcmásaiból, a Gellért-hegyi Szabadság-szobor, a békegalambok és a vörös csillagok különféle méretarányú változataiból, a baráti és a testvéri orszá-

gok címereinek és nemzeti zászlócskáinak (fogadások idején ezek segítettek eligazodni, hogy ennél az asztalnál a szovjet elvtársak ülnek, amott pedig a csehszlovákok), továbbá drapériákból és papírbetűkből.

Maga a(z egy)párt pedig azzal segítette a dekoratőrök munkáját, hogy már két héttel május elseje előtt a Népszabadság vasárnapi száma – akkoriban hétfőn nem jelentek meg a napilapok, helyettük volt a Hétfői Hírek, amelyik, midőn kialakult a mai megjelenési rend, a címét Vasárnapira változtatta – a címlapján közölte az MSZMP KB május elsejei jelszavait. Általában 15-20-at, hogy legyen miből választaniuk a dekoratőröknek, akik még az üzem felvonulói által vitt transzparenszeket is maguk készítették. Nem mellesleg: a dekoratőr nem termett, hanem készült, mégpedig a Damjanich utca 4.-ben, a Dekorátőr Iskolában, ahol mellettük a kirakatrendezőket is képezték.

A rendszerváltással a dekoratőrök is eltűntek. Felvonulások nincsenek, tüntetésre pedig ki-ki maga készít otthoni lepedőből filctoll segítségével ezt-azt. Április 4-e ma az ország egyik felének a felszabadulás, a másoknak a megsemmisítés napja, a május elsejé a virsli, a sör és a hasak süttetésének szentháromsága jegyében telnek, ha pedig augusztus 20., akkor vízi- és légi parádé, este tűzijátékkal. Legújabb nemzeti

hőzongesszaga.

Ki beszél itt már náciokról, munkáról, új kenyérről vagy alkotmányról?

Berkó Pál

MIKÓ LÁSZLÓ, 1978

A korona visszatért

Mikó László itt bemutatott fotója korszakos eseményről készült: arról a pillanatról, amikor 1978. január 6-án az Egyesült Államok külügyminisztere, Cyrus Vance a budapesti Országházban visszaszolgáltatta Magyarországnak az évtizedeken át a Fort Knoxban őrzött magyar királyi koronát. Akkoriban ezt a kultikus tárgyat kizárólag kisbetűvel írták.

Az akkori Népszabadság igen szigorú pontossággal számolt be az eseményről. A korona érkezését *Nemzeti ereklyénk* címmel szerkesztőségi, azaz anonim vezércikk köszöntötte, az eseményről pedig *Itthon a magyar korona* címmel számoltak be, felsorolva a koronaékszereket kísérő amerikai küldöttséget, s az őket fogadó hazai notabilitásokat. A nevezetességek, valamilyen szervezetek képviselői mellett ott volt még Illyés Gyula író, azaz haladó értelmiségi, Mizik László, a Csepel Vas- és Fémművek lakatosa, munkás és Noszlopi Péter állattenyésztési brigádvezető, dolgozó paraszt is.

A protokoll-listából hiányzott a Magyar Szocialista Munkáspárt és az ő első titkára. Az előzetes megállapodás úgy szólhatott, hogy ezen alkalommal ők nem tartoznak a magyar néphez. Azóta többek feldolgozták Kádár feltűnő hiányának ügyét, s megjelent a politikai bizottság egykori ülésén felvett jegyzőkönyv szövege is. Ebből kitűnik, hogy az első titkár megérkezésétől kezdve nem örült annak, hogy a korona visszaszolgáltatásának. Mások persze ezzel másként voltak.

Azt hiszem, a többség úgy érezte, valami rendeződött.

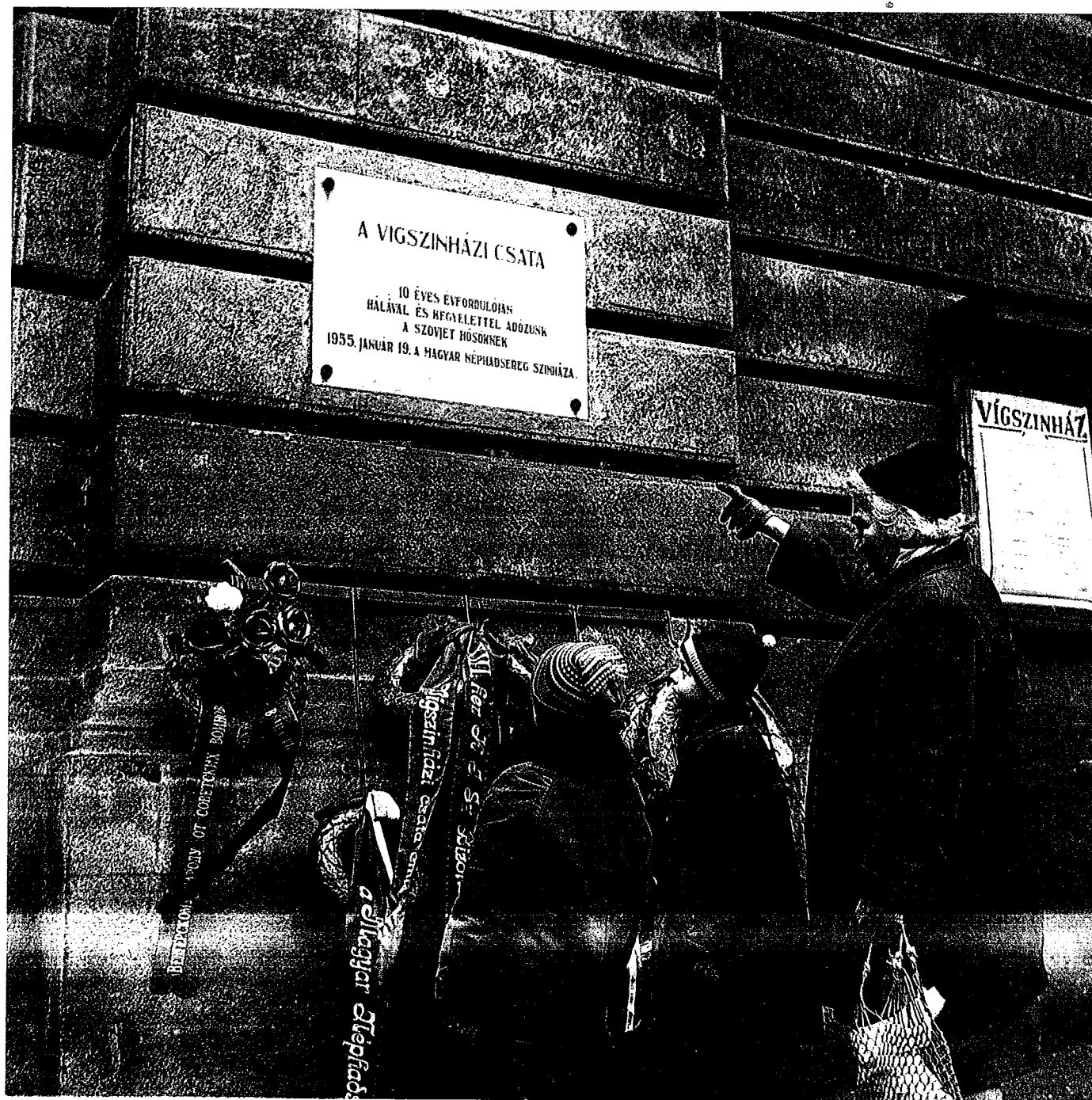
Még a viszonylag jól tájékozott emberek, például az újságírók is azt gondolhatták, hogy Magyarország közelebb került a nemzetközi normalitás köreihez. Volt persze, aki tudta, mindez illúzió, s hevesen tiltakozott a rendszer nemzetközi befogadása ellen. Később, már washingtoni tudósító koromban, ismertem meg Gereben István geofizikust, aki annak idején a korona visszaadása elleni akció egyik főszervezője volt.

Ő elsősorban úgy érvelt, hogy nem lehet elfelejteni arról: Nagy Imre és társai továbbra is jeltelen gödörben vannak.

Tagadta azt az amerikai kormányzati értékelést is, mely szerint a vallásszabadság állapota, a külföldre utazás lehetősége is alapvetően megkülönböztetné Magyarországot szövetségeseitől, mindenekelőtt a szovjetektől. Társaival együtt sok ezer aláírást gyűjtött a korona visszaadása ellen: aligha kétséges, hogy Kádár távoltartása a rendezvénytől egyebek között ennek a következménye volt.

A korona hazatérése bizonyosan sok fejfájást okozott a hazai vezetésnek. Az aktus másnapján Rényi Péter, a Népszabadság (első) főszerkesztő-helyettese hosszú belső publicisztikában foglalkozott az ereklyék hazatéréseivel. Miután ideológiailag alaposan és nagyon hosszan elverte a port a „reakciós emigráción”, arra is utalt, hogy a korona állomásozása Budapesten nem jelentheti a „nagy fordulat” kezdetét. Az *Idő kereke* – ez volt a cikk címe, s nyilvánvalóan azért is íródott, hogy világossá tegye: csak a korona került vissza, az eszme nem.

Miklós Gábor

KÉRI DÁNIEL, 1965

A harci helyzet

„A tíz-é-ves év-for-du-ló-ján há-lá-val és ke-gye-let-tel a-dó-zunk a szov-jet hő-söknek” – szótagolja az egyik gyerek a Vígszínházi csata emléktábla-feliratát.

Húsz éve értek véget a harcok, de az idős asszony jól emlékszik a II. világháborúra. A vígszínházi csatáról speciel nincsenek emlékei, ő a város másik végén lakott. De hallotta, hogy az utolsó előadást, a Portugália császárárt 1944-ben, karácsony előtt tartották. A pince tele volt üldözött színésszel. Állítólag az utolsó előadások egyikén Greguss Zoltán felnézett a zsinórpadrásra, és egy szakállas arcot látott, amint sóvárogva leste a színészeket. Várkonyi Zoltán volt az, aki a pincében bujkált, és felmászott a zsinórra megnézni a kollégákat.

Január 16-án légi bomba ütötte át a kupolát, a tető a parádés csillárral együtt a nézőtér közepén landolt. A háború után minden mozdíthatót elvittek belőle a páholysorok díseitől a puha bársonyszékekig. 1951-ben a Magyar Néphadsereg Színháza néven nyílt meg az újraépített Fellner és Helmer-palota. Régi nevét csak 1961-ben kapta vissza.

„Hogy mi is történt a Szent István körúton? Milyen szépen írta le regényében, A vígszínházi csatában Illés Béla!” – nosztalgizál az asszony. Jó pár éve olvasta a regényt, és a könyv elején: „Nincs az a vár, melyet a bolsevikok ne tudnának bevenni!”

Az 50-60-as években „bizonyos” értelmiségi körökben

azonban azt rebesgetik, a vígszínházi csata kizárólag Illés Béla fejében létezett. Ugyanúgy, mint a magyarbarát Guszev története. Az 1849-ben hazánkba vonuló cári sereg tisztjének hőstetteit Illés „kutatta fel”, később (ál)dokumentumokkal alá is támasztotta, sőt ügyesen azt is kijárta, hogy a Sas utcát Guszev utcára kereszteljék.

Az egyszerű halandó honnan tudná, hogy a nagyszerű Illés Béla tulajdonképpen Hány János leszármazottja? A kortársai életvidám, megállás nélkül anekdotázó, legendás nagytmondóként ismerik.

Egészen plasztikusan írt róla, jóval Illés halála után Hegedűs Géza: „Olyan volt, mint egy anekdotahős, akit Illés Béla talált ki.” Egy bőséges vacsora után – amikor íróársai az ő születésnapját ünnepelték, és az ünnepelt, átolvasva az étrendet, minden fogásból három adagot rendelt és meg is evett, hozzá italnak vizespohárból kortyolva a konyakot – néhány baráti házaspárral még sétálgatott az esti utcákon. Majd betértek egy körüti kávéházba, ahol az őt természetesen jól ismerő pincérnek ezt mondta: Hozzon tizenkét pár virslit és egy fél liter konyakot! „...mesélt, tréfálkozott, emlékeket idézett olyan csillogó-lebilincselő érdekességgel, hogy akik hallgatták, még csak fel sem tették a kérdést, mennyi az igaz, mennyi a kitaláció.”

(A fenti emléktábla egyidejűleg a Vígszínház felújítása után, 1994-ben már nem került vissza a teátrum falára.)

Szemere Katalin

BÁNHALMI JÁNOS, 1968

A bérletes főnyereménye

Hatalmas csokor kardvirágot kapott Szalai Anna egyetemi hallgató Darvas Ivántól. A lányok álma színész azonban nem randevúra hívta a miniruhás lányt 1968 szeptemberében: pusztán csak ő ajándékozta meg a Vígszínház tizenötezredik bérletvásárlóját. Aztán a teátrum igazgatója, Lenkei Lajos is kezet rázott vele, és együtt hallgatták Darvas történeteit, amelyek eléggé jópofák lehettek. Nézzék csak a képet, milyen megbabonázva csodálja az egyetemi hallgató lány a negyvenhárom éves színészt! Láttam még pár felvételt a fotósorozatról, és mit tagadjam, világos: Darvas Iván sem bánta, hogy nem egy töpörödött bácsi lett a tizenötezredik bérletes.

Abban az évadban, az 1968–69-esben, a Vígszínház hat, a Pesti négy előadására adtak ki bérleteket, és már júniusban megtalálta gazdáját a tízezredik. (Ő is ajándékot kapott.) Mint a Népszabadság megírta: kedvezményes kombinált bérletet bocsátottak ki a Vígszínház és a Fővárosi Operettszínház négy-négy előadására is. Az új szezon első vígszínházi premierje Tabi László Spanyolul tudni kell című vígjátéka volt, a Pestiben pedig Eörsi István Hordó című színműve. Azt akkor még nem lehetett tudni, hogy az évad végén új színházat alapítanak a Vignél. Itt találkozott ugyanis először 1969 júniusában a Szentendrei Teátrum művészeti stábjá: Békés András rendező, művészeti vezető és munkatársa, az akkor huszonöt éves Zsámbéki Gábor rendező. Az első nyári évad közreműködői: Psota Irén, Básti Lajos, Mádi Szabó Gábor, Konrád Antal, Sztankay István és több színművészeti tojsholus.

A Szentendrei Teátrum alapítása előtt másfél évvel nyílt meg egyébként a Szent István körúti Fellner- és Helmer-féle épület kamarája, a Váci utcai Pesti. A műemlékileg védett klasszicista stílusú épület 1840-ben épült Hild József tervei alapján. Kezdetben kávéházként, majd vendéglőként és szállóként üzemeltették. 1902-ben átépítették, a földszintre a Corso mozi – Pick Marcell és Friedman Lajos mozgófénykép-bemutató-

ja települt. Az 1936–37-es újabb rekonstrukció után a mozi férőhelyeinek számát jelentősen megnövelték.

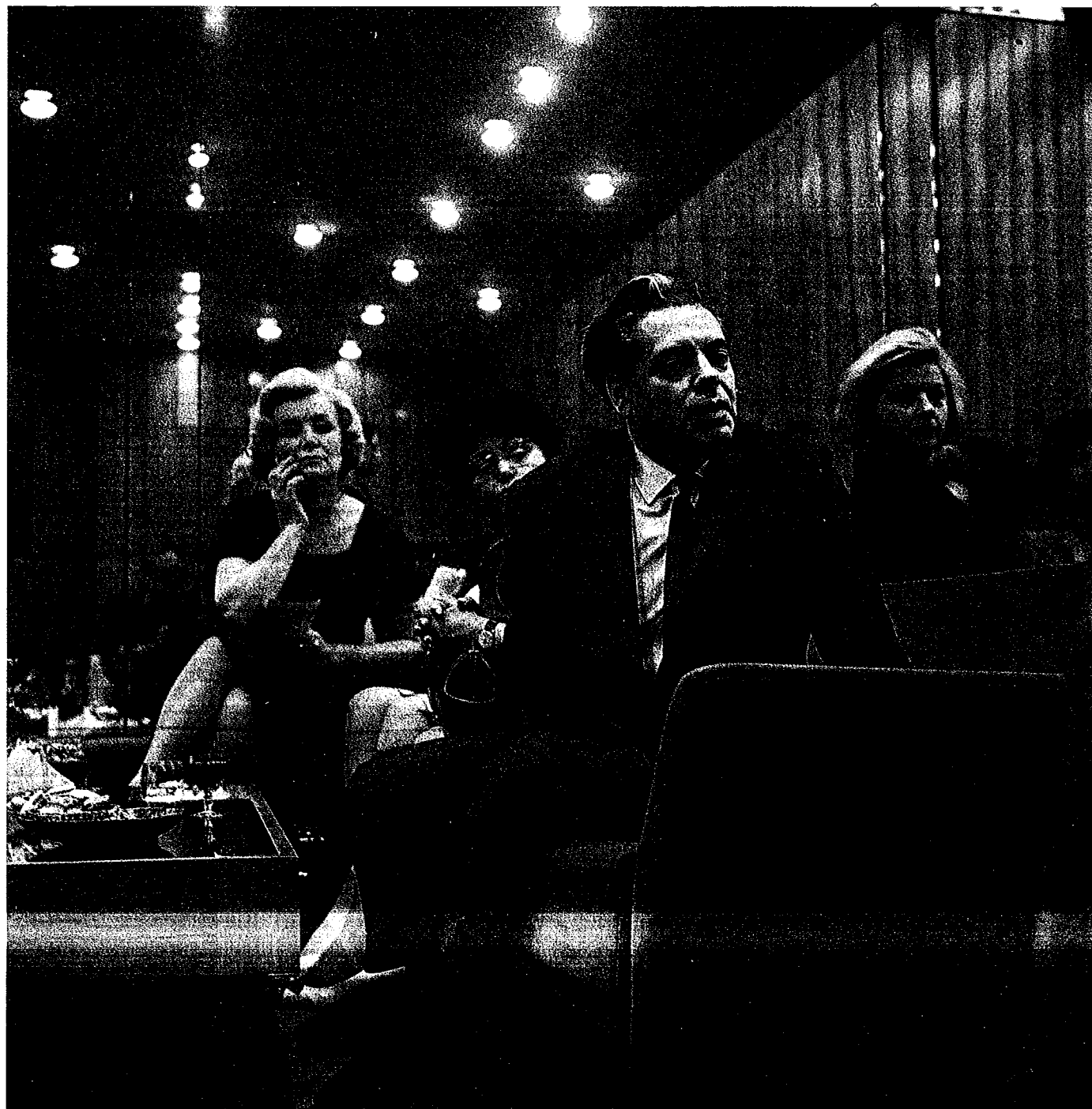
A II. világháborúban a ház szinte teljesen megsemmisült. 1945-ben állították helyre, és pár év múlva a moziból Bartók Terem lett, amelyet a Muzsika és Hangversenyrendező Vállalat üzemeltetett. 1967 óta működik a Vígszínház kamarájaként.

Darvas és Lenkei között a fotón *A nyár* című Romain Weingarten-darab plakátja lóg, épp egy éve a műsoron, a Pesti Színház második premierjeként. A Várkonyi Zoltán rendezte produkcióról M. G. P. viszonylag dicsérő kritikát írt a Népszabadságban. A darabot, amelyet Várkonyi nagy gonddal és értséssel tett színpadra, az átlagosnál jobbnak tartotta. A rendezőnek köszönhetjük, hogy derűs és finom előadás lett belőle – írta, majd hozzátette: az előadás igazi szenzációja Tomanek Nándor macskaalakítása. Mellőzi a színpadi sablont, a miákolást, a cicáskodást, egyszerűen macskává válik.

A Vígnek és a Pestinek egyaránt felborította a műsorát 1968 elején Darvas Iván mandulaműtése. Ez gyakorlatilag négy beugrást jelentett, és több előadás ideiglenes szüneteltetését. Nem adták egy darabig az *Egy örült naplóját*, *A testőrt* és a *Szerelem, ó!*-t. Ernyey Béla ugrott be Darvas szerepébe az *Egy asszonygyilkos vallomása*ban, Bitskey Tibor a *Macska a forró tetőn*, Csákányi László az *Egy hölgy a Maximból*, Zách János pedig *Az ördög ügyvédje* című előadásokban. És májusra kellett halasztani a betegség miatt egy bemutatót is, az *Altona foglyait*.

Manapság persze már nem kapnak ajándékot a 10-15 ezredik bérletesek: már csak azért sem, mert az utóbbi nem is létezik. A 13 680 Vígberlet-tulajdonos egy része online vásárló, így nem strigulázzák, ki hányadiknak jelentkezett. Ha nincs is külön virág és kézfogás, parola színészekkel, bizonyos alkalmakkor, például a Víg-napon vagy a magyar dráma napján legalább kedvezményt lehet kapni a bérletek árából.

Szemere Katalin

VÁRADI IBOLYA, 1965

A Szovjetunió népművésze

Hú, ez nehéz lesz. Aki felismeri a kép előterében ülő férfit, nyilván elmúlt negyvenéves, és már mosolyra is húzódott a szája. Annak viszont, aki értetlenül fürkészi, nem találván semmit, ami nevetésre ingerelné, nagyon nehezen tudom elmagyarázni, ki volt Arkagyij Rajkin, a Szovjetunió népművésze. És persze lesz, aki másként magyarázná.

Először is tudni kell, hogy a cím rossz fordításával állunk szemben, nem népművész – fafaragó, fazekas stb. – volt, hanem színész. E kitüntetés olyasmi volt, mint nálunk a kiváló művész, vagyis magyar neve inkább ez lehetne: a szovjet nép művésze. Na, ezen is csak nevetünk ma, pedig Rajkin esetében nagyon is igaz: hihetetlen sikere volt, mindenki látni-hallani akarta legendás előadásait. Terjed egy mai legenda is: állítólag egy Rajkin-esten ismerkedett meg az akkor még fiatal idősebb Putyin a későbbi Putyinnal, azaz az orosz elnök fogantatása valamennyire neki köszönhető. Na, nem ez Rajkin legjobb vicce.

De hogy melyik, nem tudnám elmondani. Nem a poénokra emlékszem, hanem a gesztusokra, a magyar nyelvet kifacsaró hanghordozásra. Úgy tudom, nem értett egy szót sem magyarul, betanulta a rögtönzésnek ható szöveget, és nagyon jó érzéssel keverte a nyelvtudás hiányából fakadó rossz kiejtést és a szöveg legfontosabb helyeinek kiemelése érdekében megváltoztatott hangsúlyokat. Egy ifjú újságíró itt a lapnál, akinek semmit sem mondott a neve és fotója, hibátlanul leutánozta, ahogy Rajkin elmondta – szóttagolta – híres mondatát: Válámi ván, de nem

apu ezt ismételteti, amikor a helyzet megkívánja – ismerte föl, miről beszélek.)

A *Ki a legerősebb állat az oroszlán után?* című fabula nagyon is jellemzi a mai találmánynak látszó dumaszínház (stand-up comedy) e múlt századi zsidó-orosz zsenijének egész világát.

A lényeg: az állatok gyűlésén arról vitatkoznak, ki a legerősebb állat az oroszlán után. Az oroszlán meg-

elégeli a medve és a farkas vetélkedését, és kijelenti, a nyúl a legerősebb. A nyúl először megijed, de felesége tanácsára kipróbálja erejét. Megharapja előbb a medvét, azután a farkast. Ők szűnyogcsipésként érzékelik, de miután konstatálják, hogy akivel szembekeverültek, a legerősebb állat az oroszlán után, bocsánatot kérnek, és elsomfordálnak. A nyúl teljesen elszemtelenedik („elsomfordált”, „el-szem-te-le-nedett”: nagyon értett hozzá, aki ilyen szavakat adott a fantasztikus mimikával előrukkoló Rajkin szájába!), és megharapja a tigrist is. A tigris meg egyetlen ütéssel agyoncsapja. Miért? Mert nem volt ott az értekezleten (ez is micsoda szó itt!), és nem értesült róla, hogy a nyúl a legerősebb állat az oroszlán után.

Hát igen. Most azt is el kellene magyaráznom a negyven alattiaknak: hogyan tűrhette el őt – mit eltűrte, kitüntette! – a rendszer, amelyről azt tanulták, ennél szelídebb poén miatt is évekre Szibériába száműzte ellenfeleit. Miért tűrte az 1965-ös Budapesten (akkor készült ez a kép), pláne jóval korábban is Leningrádban?

Például azért, mert az oroszlánnak tetszett a nyúl. Hruscsov (Nyikita Szergejevics, a szovjet kommunista párt akkori első embere) szerette nézni, az apparátcsikok (a mindenen uralkodó apparátus medvéi és farkasai) látták őt, hogy nevet, és erre mosolyra húzódott az ő szájuk is. Persze figyeltek, s bármikor vicсорításra váltottak volna, de a Hruscsovot félresöprő Brezsnyevet is nevetni látták, hát továbbra is hagyták a bohócot, hadd bohóckodjék. „Igaza van Leonyid Iljicsnek, milyen okos, csak erőnköt bizonyítja, ha haragjuk

lánt!” – mondhatták. (Ma ötöst kapnának PR-órán.)

Azért én még kiegészíteném a híres idézetet. Mert nemcsak úgy magában hangzott el, hanem sok-sok különböző történet poénjaként. De egyszer csak már nem is volt történet, csak ennyi: „Ősz, tél, távász, nyár. Válámi ván, de nem az igazi...” Életünk a szocializmusban.

Kelen Károly

BALOGH P. LÁSZLÓ, 1981

A pocakos zseni

Mindenkinek van puskásos sztorija. A miénk úgy volt, hogy 1978-ban a Grand Place és a Manneken Pis megtekintése után eléggé céltalanul sétálgattunk Brüsszel utcáin. Még három napunk volt az ifjúsági bridzs Európa-bajnokság kezdetéig. A csapat kapitánya, Szász Domokos, azaz Atyec („Nincs mitől félni, amíg Atyecet látjátok!”), a későbbi szabaddemokrata önkormányzati, majd országgyűlési képviselő egyszer csak odaszólt nekem: Te, ez a tag éppen olyan, mint a Puskás Öcsi! Naná – mondta a korpulens fazon vidáman –, mert magam vagyok az!

Na most, az teljesen véletlenszerű választás volt, hogy a hosszú úton éppen Brüsszelben tartottunk egynapos pihenőt. Az meg csodaszámba megy, hogy az akkoriban az AÉK Athén edzőjeként valamelyik belga csapat ellen edzőmérkőzésre érkezett Puskás egyedül arrafelé csatangolt, ahova mi keveredtünk!

És most jön, ami akkor elképesztett. Úgy tíz perce beszélgettünk arról, miért nem játszott Johann Cruyff a holland válogatottban a két hónapja befejeződött argentinai világbajnokságon. Meg, hogy vajon vele nyertek volna-e a hollandok. Aztán hogy a többiek milyen kvalitású futballisták, például Rob Rensenbrink – „Minden balszélső bolond” – jelentette ki a szaktekintély –, „nem véletlen, hogy ez volt Czibor beceneve is”, és éppen azt kérdeztük, jön-e haza valaha, amikor megállt mellettünk egy járókelő, elővette a fényképezőgépét, és lefotózta őt.

Értik?! Brüsszelben az utcán, az 51 éves, köpcös, kopaszodó, jellegtelen, egynári pólóingben kedélyesen beszélgető emberben talán nem is a nagyruszt a televízió nélküli korban futballozó zsenit!

Még három év telt el, és Puskás meg Magyarország kölcsönösen megbocsátott egymásnak. 1956-os távozása után itthon alig lehetett hallani róla, hiába nyert a Real Madriddal spanyol bajnokságot és Bajnokcsapatok Európa Kupáját. Látni végképp nem lehetett, kivéve a mozikban vetített Sporthíradó bevezető képsorában, ahogy a 6-3-as angol–magyar az öt és felesen

váratlanul visszahúzza a labdát – amivel elküldi a védőt a Műjégre –, aztán bevágja az angol kapuba!

Majd hirtelen hazaengedték. Ő meg jött gyorsan, mielőtt meggondolnák. Az 1982-es világbajnokságra való kijutásért játszották a Népstadionban a magyar–angol selejtező mérkőzést. Éppen feljövőben volt a válogatott Bálinttal, Müllerrel, Fazekassal, Nyilasival, Töröcsikkel, Kiss Lászlóval, de akkor már évek óta nem jártam meccsre. Most sem mentem volna, csakhogy rendeztek egy előmérkőzést, Budapest–Vidék öregfiúk címmel, amelyen a pesti csapatban ezek a játékosok kaptak helyet: Szentmihályi, Budai, Tichy, Várhidi, Kárpáti, Machos, Bundzsák, Novák, Mátrai, Szusza, Hidegkuti, Puskás, Tóth M., Fenyvesi, Berendil!

A velem egykorúak nehezen kapnak levegőt, emlékeznek, hogy mind mekkora játékosok voltak. De hogy Tichy Lajost, Szusza Ferencet, Hidegkuti Nándort megint a pályán lehetett látni, ki hitte volna...

És köztük is a legnagyobb a képen látható férfi volt, aki hatalmas hasával alig bírt előrejutni, mégis, ahányszor bal lába a labdához ért, tombolva ugrott talpra a telt házas stadion, és istenemre mondom, nemcsak a nosztalgia vezette a közönséget. Az az ember tudta, mi a futball! Meg azt is, mi kell a népnek: szuszogva futott – rá is játszott szépen! –, gyönyörű légstopot produkált, húzta a labdát jobbra-balra, csinált egy cselt, csinált kettőt, hármat, aztán rúgott egy ötvenméteres pontos passzt meg gólt is, ahogy kell.

Szem nem maradt szárazon, nem hiszem, hogy volt ott valaki, aki úgy érezte, nem kapta meg a pénzért, amire vagyott. Hiába, hogy utána 3-1-re vesztettünk az angolok ellen, és igazából csak Trevor Brooking hihetetlen gólja – lövése nyomán a labda nem került a hálóbba, mert beragadt a kapufa és a hálótartó vas közé! – idézte Puskás emlékét, semmi sem tudta elrontani az élményt.

Ráadásul ez még olyan vébé volt, amire kijutott a magyar csapat. De az már egy másik történet.

Kelen Károly

BÁNHALMI JÁNOS, 1969

Slágercsapat Ferihegyen

„Szeretném bejárni a földet” – énekelt 1969 nyarán, a negyedik Táncdalfesztiválon Harangozó Teri, talán annak nyomán is, hogy az év január 22-én Cannes-ba repült, és Ferihegyen összetalálkozott a Brazíliába tartó labdarúgó-válogatottal. Az A kerettel.

A B garnitúra ugyanis Kolumbiába, az MTK pedig Argentínába ment, és Csepelről kellett kölcsönkérnie három játékost (Faludit, Kalmárt, Rottenbillert), mivel a fővárosi nagycsapatok legjobbjaikat „elszipkálták” a válogatottak. A Vasasból csak módjával szemezgett Sós Károly, illetve Lakat Károly, a két szövetségi tréner, mert az ángyalföldiek hiába kísérelték meg elhalasztani a Sturm Graz elleni Közép-európai Kupa-visszavágót, a KK-bizottság ragaszkodott a február tizenhatodikai időponthoz. Ezért a piros-kékek közül csak Ihász Kálmán és Farkas János utazott Brazíliába, míg Mészöly Kálmán és Menczel Iván Kolumbiába. (Figyelem: Mészöly a B-ben!)

Akkoriban tehát volt kereslet a magyar labdarúgók iránt, s a hazai futball különleges népszerűségét idézte az is, hogy az egyetlen itthoni televízió tánczenei műsorainak egyikét Slágerkupának hívták. A döntőt 1968 decemberében rendezték, és Harangozó elnyerte a legrokonszenvesebb énekesnő díját. Ennél az Arany Glóbusznál azért értékesebbnek tetszett az a kitüntetés, amelyet a Cote d’Azur-on, a MIDEM-fesztiválon vett át, bár a franciaországi elismerést is hazai énekléssel érdemelte ki: hatvannyolcban az ő kislemeze, a Mindenkinek van egy álma kelt el a legtöbb példányban minálunk. A Made in Hungary című rá-

nése után három héttel már 380 ezer korongnál tartott az eladás. Utóbb a bécsi Amadeo lemezcég ugyancsak megjelentette a Fényes-Szenes-szerzeményt, de a császárvárosban németül éneklő Harangozó a szomszédban nem aratott akkora sikert, mint idehaza.

Igaz, a labdarúgók mehetek (de hányszor!) külföldi túrára, a táncdalnokok utazásait viszont megszúrta az Interkoncert – e szervezet engedélye nélkül nem lehe-

tett határon túli turnét vállalni –, vagy csak az történt, mint Harangozóval, akivel Cannes előtt közölték: fölösleges „bumliznia”, a díját majd átveszik és hazahozzák a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat kiutazó vezetői...

Az akkor huszonhat éves Terike bátor lány volt, interveniólt a Művelődésügyi Minisztériumban, ahol váratlanul úgy döntöttek: menjen csak Bors elvtársék után! Bors Jenő igazgatta az MHV-t, de nem ő volt a legkedveltebb Bors 1969 januárjában (sem). Akkor került adásba a televíziós sorozat első része Sztankay Istvánnal (Bors Máté), Antal Imrével (Dániel Ede), Bujtor Istvánnal (Zentay Dezső) és Koncz Gáborral (Ormándy Oszkár). Nemsokára már a fél ország a magáévá tette a bemondást, hogy „megcsíptük, Dezső!”, és a folyam komoly konkurenciát jelentett a hozzánk több esztendővel később érkező Angyal-szériának – az ellenállhatatlan Roger Moore-ral a főszerepben –, amelynek 1969 februárjában már az utolsó epizódját sugározta a brit ITV.

Angyali volt Harangozó is, egy korabeli ítésszerint mindenképpen, mert a hálás kritikus kiemelte az énekesnő „muzikalitását és kedvességét”. Felvételünkön a lágy dallamok tolmácsolója szelíden mosolyog a ferencvárosi Juhász Istvánra és az újpesti Fazekas Lászlóra az utasokat a repülőhöz szállító buszban. Honfitársaink még nem TU-134-essel utaztak, mert az első ilyen gépet 1969. március 22-én helyezte forgalomba a Malév (a Budapest–Prága útvonalon), és az is bizonyos, hogy az énekesnő kiváló társaságba került, mert a nemzeti együttesben négy világválogatott futballista volt: az 1968 novemberében – te-

pal – is Brazíliában, a FIFA All Star-gárdájában fellépő Albert Flórián, Farkas János, Novák Dezső, Szűcs Lajos. Ha erre a kvartettre gondolt az ember, akkor osztotta Fock Jenőnek, a Minisztertanács elnökének az újévi köszöntőben elhangzott szavait: „Közvéleményünknek minden oka megvan az optimizmusra.”

Másként: mindenkinek van egy álma.

Hegyi Iván

BÁNHALMI JÁNOS, 1973

Lujza és Jenő a SZÚR-on

Tisztelt olvasóm, bevallom, nincsenek személyes élményeim a SZÚR-ról, hivatalos nevén a Színészek-Újságírók Rangadójáról. Nem vettem részt ezeken a fantasztikus népünnepélyeken, ahol tízezrek szórakoztak, szurkoltak és üvöltöttek. Jó lehetett. Egyébként akkor még többen jártak a hétköznapi focimeccsre is, de igazán elképesztő tömegek akkor vonultak a Stefánia, majd Vorosilov, végül Népstadion útra, ha ott a művészeknek drukkolhattak. Feltételezem, a közönség számára az is fontos volt, hogy láthatta idoljait kisgatyára vetkezve. Fociztak hát a színészek, filmsztárok és táncdalénekesek, akiket a tévéből, a tévé előtti korban meg a moziból és a képes újságokból ismertek.

Ez a kép 1973-ban készült, és nem a mérkőzés látható rajta. Viszont ott van a háttérben a zsúfolt lelátó, bizonyítva, hogy a lakosság a kabarét és a cirkuszi, elnézést, a labdarúgójátékokat nagyon komolyan vette. Még pénzt is adtak a jegyért, nem is keveset. (Ez volt egyébként az 1920-ban kezdődött SZÚR-korszak legsikeresebb szakasza. Internetes források szerint 1984-ben játszottak utoljára a csapatok ilyen népes közönség előtt.)

Kérdés persze, hogy mi volt a fontosabb: a zenés móka vagy a mérkőzés? Azt hiszem, hogy az egész szerves egységet alkotott. A közönség és a sztárok táncolnak, énekelnek, meg akkor is, ha a lelátó roppant távolságban volt a játéktérrel. Seres Attila kollégám, a külpolitikai rovat korábbi vezetője, aki majd' harminc éve játszik az újságírócsapatban, úgy emlékezik, hogy a publikum inkább a színészeknek, énekeseknek druk-

kolt. A meccsek – mondja – a bevezető néhány perc után komolyra váltottak. Ekkor cserélték le a kezdő játékosokat, akiket országosan is ismertek, mint például Pálffy Józsefet, a Magyarország akkori főszerkesztőjét és más tévés arcokat. Persze ezután se úgy ment minden, mint a tétmeccseken. Seres egy keményebb akciójánál például Juhász Jácint szolt oda: Légy ésnél, öreg, mit keménykedsz? Seres azt mondja: ő egészen addig azt hitte, ez igazi foci lesz. Igaz, a félidők is harmincpercesek voltak.

Seres szerint az ismert színészek között is volt több jó játékos: például Eperjes Károly és Nemcsák Károly, aki ma is a színészválogatott kapitánya. A Népszabadságból többen is játszottak ezeken a meccseken, így Hegyi Iván, a lap labdarúgó-szakértője, korábban pedig az azóta elhunyt Szabó Ferenc, szintén sportújságíró.

Bánhalmi János képén azonban két színész áll: Major Tamás és Psota Irén. Ők Lujza és Jenő, a kor Hacsek és Sajója. A lapok és a rádió híreit faló, majd félreértő asszony és az okos férj, aki helyre teszi a dolgot. Rettentő népszerű műsorszám volt: a hülye és a bennfentesen ellenszenves kettőse persze maradandó.

De van más is, ami nem változik. Az újságírók és a színészek is fociznak, még a XXI. században is. A Népszabadságban például a sportrovat vezetője, Seres Attila szíves közlese – vidéki városokban időnként találkoznak, úgynevezett „hírverő” mérkőzéseken.

Vajon kit vagy mit vernek ilyenkor? A hírt vagy a híres embert?

Miklós Gábor

BÁNHÁLMÍ JÁNOS, 1978

VIT-táskával Havannába

Önök még tudják, mi az a VIT? Hát persze, hogy tudják, hiszen látták Tímár Péter filmjét, a *Csinibabát*, és benne Attilát, aki vágyódva kérdezte: „Helsinki az Nyugat?” Sugallva mintegy, hogy 1962-ben épeszű magyar fiatal a legkevésbé sem a béke és a barátság kedvéért próbált eljutni a Világifjúsági Találkozóra, hanem mert a város, ahol rendezték, túl volt a vasfüggönyön.

Ami egyébként nem volt gyakori jelenség: habár a DIVSZ (Demokratikus Ifjúsági Világszövetség) alakuló ülése 1945-ben még Londonban zajlott le, a VIT-ek megtartásában elsősorban a keleti blokk jeleskedett. 1947 és 1989 között tizenhárom találkozóra került sor, Helsinki és Bécs mellett kétszer Kelet-Berlinben és Moszkvában, egyszer Prágában, Budapesten, Bukarestben, Varsóban, Szófiában, Havannában és Phenjanban adtak randevút egymásnak a világ fiataljai. (Igaz, a kelet-európai rendszerváltás óta mások kényszerültek átvenni a stafétát: azóta Havanna, Algír, Caracas és Johannesburg invitálta magához a demokratikus ifjúságot.)

Na de kanyarodjunk vissza 1978-hoz, ahhoz az évhez, amikor először gyűltek össze Havannában a fiatalok, akik egyetértettek az „Antiimperialista szolidaritásért, békéért és barátságért!” jelszóval. Hazánkból történetesen azok utaztak, akiket erre a Kommunista Ifjúsági Szövetség kiválasztott: a XV. kerület képviselőjében például a képen látható Roboz Aranka, a Rákospalotai Bőr- és Műanyagfeldolgozó Vállalat akkor 24 éves bőrdíszművese. Amit pedig mutat, az nem más, mint az újonnan készített VIT-táska – homokszínű, tértérkép formájában, külön helyet a jegyzetfüzetnek és a varrókészletnek, hátán pedig átlátszó műanyagkal, hogy alatta mindig kéznél legyen Havanna várostérképe. A különleges táska becsült értéke a 280–300 forintot is elérte, igaz, ezt senkinek sem kellett kifizetnie: a rákospalotai üzem KISZ-fiatalsága társadalmi munkában készítette el ugyanis mind az ötszáz darabot.

Habár Roboz Arankáról több szó nem esett a Népszabadságban, reméljük, a 450 fős küldöttséggel ő is szerencsésen megérkezett Havannába, a VIT július 28-i megnyitójára. Sőt abban is bízunk: valóban magával vitte a vállalati KISZ-szervezet fényképezőgépét, és hazatérve nemcsak mesélt a találkozóról, hanem fotókat is mutatott róla. Az egyhetes rendezvénysorozatról egyébként bő terjedelemben tudósított a lap, s bár bő harminc év távolából is érezni, hogy nemcsak a délidőben letaglózóan ható szabadterei rendezvények, hanem a kubai néplélek szokatlan lazasága is kihívások elé állította a magyar sajtó rendez szokott képviselőit, azért sejthetjük, miféle programok várták a küldöttséget.

A magyar delegáció, amely Havanna belvárosától 14 kilométernyire, egy sportpark melletti iskolában lakott, a tengerparti magyar nemzeti klubban, illetve az óvárosi Budapest klubban találkozhatott a világ ifjúságával. Volt számos vitaest és ankét, a mieink fontos találkozót bonyolítottak le a szovjet küldöttséggel, zongorázott Ránki Dezső, muzsikált a Rajkó zenekar, fellépett Antal Imre. Gergely Gábor pingpongozott, Gáspár Tamás birkózott a jelentkezőkkel, Poják Ferenc fafaragóművész pedig fejszéjével a közönség szeme láttára szoborrá faragott egy fatuskót. A rádió többször is lejátszotta Balázs Árpád Erkel-díjas zeneszerző egy kubai versre írt dalát: idehaza első helyen végzett vele a VIT-dalversenyen. A tapasztalt Nonn elvtárs a DIVSZ megalakulásáról mesélt, Maróthy László pedig a Komszomol egyik első emberével, Pasztuhovval

A küldöttség azonban talán még ennél is jobban élvezte, amikor egy éjjel a havannai lakótelep, amelyiknek a magyarok vendégül látása jutott, a házak között terített asztalokkal és a nyelvi nehézségek legyőzése végett fergeteges szambamuzsikával kápráztatta el az imperializmus elleni küzdelemben elpilledt delegációt.

N. Kósa Judit

WORMSER ANTAL, 1964

A Szecska-dűlő nevet vált

Szocreál színpadi jelenet? Filmhíradórészlet, vagy a szövetkezeti parasztság hatvanas évekbeli gyarodását ábrázoló hiperrealista festmény volna, amit látunk? Egyik sem. A kép 1964 novemberéből való, amikor cikk jelent meg a Népszabadságban a bonyhádi Petőfi Termelőszövetkezet sikertörténetéről és a siker kovácsáról, Hahner József elnökről. Ő tette a Petőfit az első hazai olyan gazdaságok egyikévé, amelyek éves árbevétele meghaladta az évi egymillió forintot. Akkor válik összehasonlíthatóvá ez a teljesítmény, ha tudjuk: akkoriban 37 ezerbe került egy új Trabant, 30 fillérbe egy doboz gyufa, 3,50-be egy pakli füstszűrő nélküli cigaretta, 50 fillér volt a budapesti villamosokon a vonaljegy, 3-4 forint a kenyér és a tej. Az élenjáró bonyhádi szövetkezet tagjai között pedig nem kevesen voltak, akik zárszámadás után – a terményjárandóságon túl – 25-30 ezer forintot is hazavihettek előző évi munkájuk béreként.

A kép beállítottsága ellenére is családi pillanatot örökít meg. Este van, Hahnerné az új családi házban a két gyermek házi feladatát ellenőrzi, a férj pedig készül bekapcsolni az előlap alá rejtett három gomb egyikének segítségével a család új tévét. Az Orion-gyár AT 505-ös, fekete-fehér csúscsmodelljéről, az első hazai, nagy képernyős készülékről van szó, amely eleinte nem is került kereskedelmi forgalomba. Csak azok juthattak hozzá, akik Nyugaton élő rokonaiktól valutaküldeményt kaptak. Azt ugyanis a nemzeti bank átszámította, majd speciális csekkekre váltotta be, amelyekkel az arra kijelölt cég, az IKKA boltjában lehetett vásárolni. Az IKKA olyan hiánycikket kínált, mint a nyers babkávét, a kakaót, az angol szövetet, az amerikai cigarettát, vagy a képen látható AT 505-ös. A családi idill a készülék tetején álló porcelánbocitól, a házi horgolású csipketerítőktől és a minden bizonnyal a tévész melléküzemágában összehegesztett tévéállványtól lesz hitelesen 60-as évekbeli.

Az új házban a szőnyeg még a régi, de a modern mintás függöny már a Röltex, az asztal fölötti lámpa pedig a Keravill árubeszerzőinek ízlését dicséri, netán a helyi szövetkezeti áruház leleményességét. Az elnök családja szemmel láthatóan előtte van még a családi nagyberuházásnak, amikor kényelmes koloniál-bútorait szűk kagylófotelekre vagy a még divatosabb csővázásra cserélik majd.

Hahnerék új lakásával egy új utca nyílt meg Bonyhád szecska-dűlői részén, ahol az elnök házát szép porcelánbocitól és kagylófotelektől körülvéve a család új otthona állt. A szecska-dűlő szócikk megjelenésekor már harminc állt. Az új utca hivatalosan a Móricz Zsigmond nevet kapta, de a helybeliek csak Hahner-telepként emlegették.

Berkó Pál

BÁNHALMI JÁNOS, 1977

Cseréljen helyet a bűvésszel!

Haptákban állt hajnalonta a budapesti MÁV-telep 1977 januárjában: az újságkihordó-helyettes érkezését várták. A húszéves fiút, Rácz Mihályt rajtuk kívül az egész ország, ráadásul a Ki mit tud? zsűrije is olyanmilyra szerette, hogy neki és Lehr Ferencnek, azaz a Gúnya együttesnek ítélte a televíziós tehetségkutató verseny egyik fődíját.

– A Gúnya együttes gitározik és emlékezetes hangon énekel – summázta parodisztikus elemekkel dúsított – a képen látható – januári, elődöntős fellépésüket a Népszabadság tudósítója, Szabó Ferenc. A műsorban eljátszott számok szövegét Boros Lajos szerezte, a zenéjét többnyire a „népzenei közösből” csenték a fiúk.

A farmeres, kalapos, széki ingben fellépő Gúnya-tagok mellett, huszonnyolc válogató után, a harmincezer induló közül még 2500-an voltak versenyben a KISZ Művészegyüttes Rottenbiller utcai székházában. De a sikerhez a tévé szakemberei is hozzájárultak: Kökényessy Ferenc rendező, az élő adások specialista például csúcsra járatta a vetélkedő képi lehetőségeit a kézikamera beiktatásával, és ebben a műsorban alkalmazták először a mikroportot is. Az előválogatók után, szombaton, este fél kilenc előtt öt perccel induló – a Híradónál is népszerűbb – televíziós élő adáso-

– Zsűritagként lettem edelenyi diszbányász – mondja a televízió akkori művészeti igazgatója, Szinetár Miklós. De a nézők levelekkel bombázták a

zsűri többi tagját is: Major Tamás színművészt, a zsűri elnökét, Pernye András zenetörténészt, Petrovics Emil zeneszerzőt és Vásárhelyi Pál koreográfust.

– Major lubickolt a szerepben, Pernye sokat mondanóan beleszipantott a cigarettájába, a plafonra fújta a füstöt, és mindig egy komoly Kérem szépen!-nel vezette fel szeniális meglátásait – nosztalgiazik Szinetár, és hozzáteszi, a gúnyások ez utóbbi mozdulatokat is belevették döntős Pernye-paródiájukba, annyi eltéréssel, hogy a cigarettát egy furulya helyettesítette.

A több hónapos versenyzés során a különböző kategóriák – néptánc, hangszerszóló, vers, kamarazene, opera, táncdal, akrobatika – aktuális legjobbjai beülhettek a színpadon elhelyezett papírvonatba. A szerelvény utasait aztán kitessekelte a zsűri, ahogy tehetségesebb jelölt érkezett. Ennek nyomán vált országos közmondássá: Cseréljen helyet a bűvésszel!

A díszlet a győzteseket a Világifjúsági Találkozó-ra szállító vonatot szimbolizálta. A Gúnya együttes azonban mégsem utazott el Kubába.

– Az Omegától, pontosabban Benkő Lászlótól visszautasíthatatlan ajánlatot kaptunk a döntő után – meséli Rácz Mihály, a későbbi Defekt duó tagja. – Két évig mi voltunk az istenített Omega előzenekara.

De Rácz még az omeoás korszak után is évekig

ajánlatokkal zsúfolt leveleire, amelyeket külön zacskóba gyűjtött nap mint nap a Baross utcai házmaster. Szablyár Eszter

VÁRADI IBOLYA, 1964

Sarkon fordult irodalom

Az Andrássy út 45-ös számú ház sarka, a mai Írók Boltja már az 1890-es években a művészvilág kedvencévé vált: igaz, akkor még Japán kávéházként.

A bambusszal, krizantémmal, vázákkal, madarakkal mintázott, fehér majolikacsempés falak között Lechner Ödön, alias Papszi rajzolgatta a márványasztalra építészalmait, a társaságalapító Szinyei Merse Pál biliárdozott Ferenczy Károllyal, miután titokban a profi játékosról, Sztanov Miklóstól vett órákat. Ernst Lajos múzeumalapító pedig a Kriminálnak becézett kártyasorokban dominózott. De itt születtek Rejtő Jenő regényei és operettjei, majd a szerző a frissen készült kézirat oldalával fizetett: átadta a pincérnek, aki aztán lóhalálában loholt Müller úr kiadójában készpénzre váltani. József Attila itt ábrándozott a ház ingyencségeiről: a Boulanger módra elkészített borjúcsülökről, a sajtos makarónival tálalt madeirás pecsenyéről és a snidlingmártással körített császárfartőről. (A felvétel évében, 1964-ben alapították meg a tiszteletére a költészet napját.)

Aztán változott az étlap: a kávéházból – az ötvenes évek elejétől – könyvesbolt lett. Először a Szikra Nyomda tulajdonába került, 1953-ban aztán az Állami Könyvterjesztő Vállalathoz. 1991 óta pedig önálló íróbolt. A boltban a könyvek mellett a művészek művei is megmaradtak: az írók továbbra is ott időztek a boltban, akár csak manapság. Forgalmas, író-olvasó csomópont

volt ez a kép idejében, a hatvanas években is, ahogy Nádas Péter írta: „Az Írók Boltja a diktatúrában a szó minden értelmében az első nyilvános helyek közé tartozott.”

És hogy milyen könyveket lát 1964 októberében a svájci sapkás mesterember? Először kerül a kirakatba az előző év verseiből szemezgető antológia, a *Szép versek 1963*. Az év termékeként még ott sorakozik Radnai Béla *Alkalmazott pszichológiája*, Cseres Tibor *Hideg napok* című regénye is. Ha a könyvkereskedők ismerték a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár az évi sikerlistáját, minden bizonnyal csaliként kitétek a tíz legnépszerűbb szerző: Emil Zola, Honoré de Balzac, Thomas Mann, Verne Gyula, Lewis Sinclair, Ernest Hemingway, Lion Feuchtwanger és Lev Tolsztoj köteteiből is.

És ha az idősödő mestert elvarázsolná a kultúra áhítata, hát ott a ház falán a munka ünnepét hirdető plakát májusból. Fel is rémlik előtte Pista hordár alakja, akiről sokat hallott gyerekkorában. A hordár naphosszat állt a Japán kávéház előtt, hogy a ház művészeinek portékáit fuvarozza, megrendeléseket vegyen fel, és tiszteletdíjat hajtson be. Egyszer aztán vidéki pénzbehajtó útra indult. Sosem került vissza. Miután kiderült, hogy a pénzt elmulatta, szegényében visszatért az öfalujába, és beállt napszámosnak.

Szablyár Eszter

BÁNHALMI JÁNOS, 1978

Májusi könyveső

„Zsarnokaim ti, jó barátaim! / és ti, hűséges ellen-ségeim!” – fordul Benjámin László, az angyalfüldi prolivilágból kinőtt szociáldemokrata, aztán sztálinista, aztán nagyimrista, aztán ’56-os, aztán vezeklő, aztán újrahaznosított – a rossz világgal és a rossz lelkiismerettel folyvást rosszkedvű harcban álló – költő azokhoz, akik nem hagyták őt csendben és békében kimúltni a közéletből.

Ezzel a „zsarnokaihoz”, „jó barátaihoz” való odafor-dulással zárul az 1978-as könyvhétre megjelent válogatott Benjámin-kötet, a *Tűzet akartam*. Benjámin ekkorra már az ízléséhez képest túl van rehabilitálva: beültették az Országgyűlésbe, a gondjaira bízták az aczélista reformkommunisták új, harcias szócsövét, az Új Tükört, és véle nyitatták meg 1978. május 26-án, egy esős péntek délutánon az ünnepi könyvhétet. „Adnak érdemkeresztet, adnak szép hivatalt, / s aztán már senki gondja, ha »jobb részed kihalt«. / Egy gesztust a világnak, ördög vigye a lelket. / És tűrd, hogy rádszegezzék dermesztő önfegyelmed.” Ezt a Benjámin-verset (*Nem adhatsz többet*) szavalta alulírott a hódmezővásárhelyi laktanya szavalóversenyén három évvel korábban, éppoly átéléssel, mint amilyen sikertelenül.

Kádár Jánost a hetvenes években a balos, „szektás” munkásellenzék” szorongatta. E szorongatás egyik

színen rendezett ünnepi könyvhét 1974-ben kitört a belvárosi Váci utcából – a Váci útra és tovább, be-szabadult a „munkáskerületekbe” Újpesttől Csepelig, Kőbányán és Angyalfüldön át. 1978-ban már a meg-

nyitóünnepség is kisodródott a Váci útra, a József Attila Színházhoz, mely eredetileg művelődési háznak készült, Operettszínházként kezdte és a szórakoztatva felemelendő pesti munkásnép népszínházaként foly-tatta. A színház túl volt már aranykorán, amikor bün-tetésből itt játszott Darvas Iván, Gobbi Hilda... Ekkor a színházat a fényes szelek nemzedékének elkötele-zett népi kádere, Miszlay István vezette, aki már évek óta panaszkodott a színház minősíthetetlen techni-kai körülményeire, a rossz hő- és hangszigetelésre, minek következtében a közönség a szezon közepén megfagyott, az elején és a végén megsült, s minden darabot a forgalmas Váci utca zajai festettek alá.

A szocialista könyvhét: fegyver a fogyasztói társa-dalom elleni harcban. Mert, miként a könyv ünne-pét felvezető vezércikkében a Népszabadság kriti-kusa, Hajdú Ráfis Gábor megállapította: az autó és a könyv, a szellemi és az anyagi javak összeférhetnek ugyan, „torzíthat azonban a gépkocsi, a hétvégi ház, telek hajszolása, ha életcélá válik-tolakszik, elfordítja az embert a művészettől, a tudománytól, a világtól – a másik embertől”. A könyvhét értelme a visszafor-dítás volt.

A muníció nem hiányzott.

A könyvhét nyolc napján „csak a fővárosban 106 könyvesbolt. 84 könyvsátor. 94 pavilon. sok alkalmi

terjesztő” igyekezett az alkalomra megjelent 135 kö-tet 2,7 millió (kötetenként átlagosan húszezer) példá-nyából minél többet elsőzni.

Révész Sándor

BÁNHALMI JÁNOS, 1976

Kétkezi könyvmolyok

„Mik az újdonságok?” Ezt írták a szerkesztők Bánhalmi János fotója alá az 1976. január 23-i Népszabadságban. A felvétel a Ganz Villamossági Művek könyvesboltjában készült, és a főváros dinamikusan fejlődő könyvterjesztéséről számot adó cikket illusztrálta.

Valóban minden ok megvolt az örömré. 1975-ben 7730 könyvcím jelent meg a piacon (csaknem ötezerrel több, mint tizenöt évvel korábban), s a művekből kis híján 74 millió példányt nyomtak (ez az érték is majdnem megduplázódott 1960 óta). Budapesten ebben az évben 637 millió forintot költöttek olvasnivalóra, mintegy tizedével többet, mint az előző évben. A negyedszázados jubileumát ünneplő Állami Könyvterjesztő Vállalat bolthálózata akkoriban ezerkétszáz eladót alkalmazott: őket segítette az a két és fél ezer szakszervezeti aktivista, aki az üzemekben, hivatalokban árusított. Nem véletlen, hogy lapunk szerzője határozott elégedettséggel lajstromozta az adatokat. Kétezer-háromszáz munkahelyen dolgoztak a könyvterjesztők, az éves könyvforgalom egyharmada innen származott. Ráadásul a „Szocialista brigádok házikönyvtára” nevű mozgalom egyedülálló lehetőséghez juttatott ötvenezer dolgozót: a könyvre költött mintegy húszmillió forint tíz százalékát vissza is kapták. Könyvben, persze.

A Ganz Villamossági Művek azon kevesek közé tartozott, ahol az Állami Könyvterjesztő Vállalat általános könyvbizomanyos is működött, és a terjesztők munkáját egy külön ifjúsági szocialista brigád segítette. Nézzék csak meg a fotón látható, jól megvilágított, pompás polcokkal berendezett boltot – mennyivel elegánsabb, mint például azok a szedett-vedett pul-

tocskák, amelyekről ugyanez idő tájt a kultúr- és úttörőházak terjesztői voltak kénytelenek árusítani.

S hogy „Mik az újdonságok?” Nos, alighanem erre a kérdésre is választ tudunk adni. Látják például azokat a kis, papírfedelű köteteket a felső sorokban? Talán még emlékeznek néhányan önök közül az Olcsó Könyvtárra. Három-négy forintért megkaphatta az ember a magyar és a világirodalom legjavát. 1976 elején a sorozat már a 764. kötetet is túlhaladta. Az előző évben megjelent tizenöt mű között volt három Jókai-, egy Szabó Lőrinc-kötet, Thomas Mann és Siegfried Lenz, Gárdonyi és Victor Hugo, valamint Molnár Ferenc ritka, szociális töltetű munkája, a *Széntolvajok*.

De hála a modern technikának, azt is meg tudjuk mondani, minek az olvasására vállalkoztak a Ganz láthatóan egyenest a munkából könyvet válogatni ki-ruccant dolgozói. Felnagyítva a fotót láthatjuk, hogy mindhárom szakinál van egy-egy Albatrosz-kötet (magyarán: krimi), a középső férfinál pedig még egy gyerekönyv is. Azt gondolom, Lázár Ervin, az 1973-ban kiadott *A hétfejű tündér*. A pulton hever még néhány Olcsó Könyvtár-kötet, valamint Kormos Istvántól *A zsiráfnyakú cica* és a *Ravasz Péter* című bolgár népmesegyűjtemény. Az eladónő, úgy látom, egy verseskötetet tart a kezében.

Aminek fényében különös értelmet nyer a cikk címe. A Ganz Villamossági Művek Állami Könyvterjesztő Vállalat vezetőinek önkritikus megjegyzését idézik: „Tudatában vannak annak, hogy különösen szakkönyvekkel kell jobban ellátniuk a munkahelyi könyvterjesztőket”.

N. Kósa Judit

VÁRADI IBOLYA, 1965

Rúzspróba

Remélem, fotónk főszereplőjének odahaza, a polcán volt egy példánya a lányok és asszonyok megbízható kalauzából, a *Nők könyvéből*. Van rá némi esély, hiszen 1959-ben húszezer darabot dobott belőle piacra a Gondolat Kiadó, így aztán aki akart, hozzáférhetett a legkorszerűbb főzési, kézimunka és szépségápolási tanácsokhoz.

Márpedig ha a képen látható ifjú hölgy beszerzett egy példányt ebből a nélkülözhetetlen műből, bizonyára tisztában volt vele, hogyan lehet ízlésesen, mégis hatásosan kikészíteni a női arcot. „Az arcfestés csak akkor szép, ha a természetesség látszatát kelti. Nappalra csak óvatosan alkalmazzunk pirosítót, és kizárólag az arcnak azon részén, amely nevetés közben elődomborodik. (...) A szájrúzs színe legyen harmóniában az arcrúzs színével. A felsőajkat csak vékony vonalban fessük ki, az alsót már vastagabban, de a szájug felé halványabban. Kifestés után selyempapírral itassuk le a fölös mennyiségű rúzt, ezzel elkerüljük, hogy fogainkat is megfesse”.

Lévén képünk fekete-fehér, persze csak találgathatjuk, harmonizált-e az épp kipróbált rúzs az orcák pirosával. A körömök gyöngyházlakkozásából azonban sejthetjük, hogy kellő gondossággal nem volt hiány.

Mindez persze érthető is, hiszen hősünk egyébként reggeltől estig rendi egyenruhába kényszerítve járta a várost. Latják azt a hataimas bőrtáskát az oldalán? Ott lapul mestersége címe: a bőrgyűrűbe szorított öles csipesz nem más, mint egy jegylyukasztó. Kalauz volt hát, a budapesti villamosvasút vagy tán

az autóbuszüzem alkalmazottja. Olyasvalaki, akinek sípjelére indultak a járművek, s aki tévedhetetlen biztonsággal igazodott el a forgalomban lévő 130 különféle átszálló-, vonal- és hetijegy, bérlet, valamint igazolvány dzsungelében.

Csak hát mindez katonás fegyelemmel is együtt járt. A korabeli Forgalmi Utasítás szerint a forgalmi dolgozók egyenruhában voltak kötelesek szolgálatot teljesíteni, sőt a regula azt is kimondta: „A forgalmi dolgozók csakis a ruhakezelőség által kiadott egyenruhát hordhatják, minden átalakítás nélkül. Az egyenruhát szolgálatban begombolva kell viselni, meleg időszakban a zubbony vagy ingkabát felső gombjának kigombolása megengedett. Piszkos, rongyos ruhában szolgálatot teljesíteni nem szabad.” Igaz, volt némi könnyítés is: „A dolgozók Pártunk és a tömegszervezetek jelvényeit mind szolgálatban, mind szolgálaton kívül viselhetik.”

Nos, mindez látható is a képen. Magasra gombolt télikabát, sapka az üzem jelvényével, plusz a súlyos kalauztáska.

Az utóbbi egyébként már úgy másfél évvel később sokkal könnyebb lett. 1966 júliusában sor került ugyanis a fővárosi viteldíjreformra, és onnantól előre megváltott, egyforintos villamos- és egy forint ötven buszjeggyel lehetett utazni a budapesti k. A lány lyukasztója pedig csak arra szolgált, hogy a rajtaütes-szerű ellenőrzések során nyomot hagyjon a felmutatott bilétákon.

N. Kósa Judit

KÉRI DÁNIEL, 1965

A lányoknak vásárfia

„Ilyet én nem kapok, s ha ezért zokogok, / Tudom, sajnálnak az angyalok.” Ahányszor a képre nézek, nem tehetek róla, mindig a *Jaj, de jó a habos sütemény* című dal idevágó sorai jutnak eszembe. Ezek a fejkendő lányok vagy fiatalasszonyok álmodozva, vágyódva nézik a fehér körömcipőt, amelynek sámfáját nyilván az eladó szorongatja. Mögöttük a műanyag, átlátszó táblára matricázott felirat messziről hirdeti, hogy nem a bútorosztályon járunk.

A fotósorozat többi részén bizonyára jól látható a leértékelést jelző tábla. A téli vásárt 1965-ben február 8–20. között tartják a kijelölt szaküzletek, amelyet úgy hirdetnek: Ezt nem lehet kihagyni. 600 milliós készlettel, több ezer, 30-40 százalékkal mérsékelt árú cikkel, s igazi téli időjárással nyitott a vásár. A Corvin Áruházban például öt pótpénztár és csomagoló is kevésnek bizonyult, a legforgalmasabb osztályokat további hárommal erősítik. A Divatcsarnokban pedig régóta nem adtak el annyi női kabátot, mint a leértékelés első napján. Nem hiába: az árendeményes holmik minőségileg teljesen megfelelnek a követelményeknek – írja a Népszabadság. A selejteseket – leértékelt formában – állítólag nem a téli vásár keretében hoz-

Hogy vásárfia lesz-e az alkalmi körömcipő, nem tudjuk. Azt viszont nyugodtan megállapíthatjuk, hogy

a két fiatal nő egyike sem a divatért öltözködik, inkább a mindennapok praktikumáért. Jelen esetben a februári hideg ellen. Kabátjuk kordbársony, az anyag egyáltalán nem számít ósdinak, igaz, az 1965-ös *Ez a divat* nem kimondottan ilyen felöltőkkel teli. A Hazánk felszabadulásának 20. évfordulóját címlapon hirdető számban például az ifjú színésznő, Tóth Judit négerbarna, többsoros, terylén szivacs kabátjával hódít. (Ez a gyűrhetetlen, műszálas anyag az álmok álma, alkalomadtán – amikor az alkalmat adják – Bécsbe is kiruccannak a nők egy jó kis terylén szoknyáért.)

51

És mielőtt bárki azt gondolná, a fejkendőt nem lehet divatosan megkötni, az téved. Na, nem így, mint a képen! Idemácsoljuk, hogy mit ajánlott a Népszabadság Otthon rovata a téli vásár utolsó napján, azaz február 20-án: „A nagyméretű, négyszögletes selyem- vagy muszlinkendőt először a homlok fölött kötjük meg, majd a szabadon maradt két sarkát megfogva a fejtetőn (a konty legmagasabb pontjánál) kétszer megcsavarjuk. Ezután kiegyenesítjük (rázzuk), a kendő szabad felét előreborítjuk, és előlről hátrafelé vezetve tarkónál megkötjük. Ha a kendő elég nagy méretű, megkötésénél hajtsunk vissza két-három centiméter-

a legelőnyösebb kendőmegkötési mód.”

Szemere Katalin

BÁNHALMI JÁNOS, 1967

Kifutó modellek

Molnár Jánosné komáromi kultúrházi gondnok nagybán meghatározta az 1967-es év magyarországi divatját: a jugoszláv hajósoktól nagy tételben vásárolt, majd „cinkosai” segítségével terített holmit hordta az egész környék – számolt be egy elszánt orkáncabát-maffia leleplezéséről a Népszabadság.

Az igazán kifinomult ízléssel bírók azonban nem dőltek be a komáromi hóbortnak, és továbbra is a főváros legelegánsabb szállodáiban – az InterContinentalban, a Gellértben –, illetve a Gundel étteremben rendezett divatbemutatókon tájékozódtak a legújabb módi felől. Ott vizslatták, mit visel a kecses léptű sztármanöken: Fekete Klári, Csató Mari, Patz Dóri, a lengyel származású Sztenya és a többiek. Szemlézték a kék-fehér, lila és türkiz színben készült, kockás, térdig érő szoknyát, a sátorvonalú, lefelé bővülő kabátkát, szűk pulóvert.

Noha a szocialista ipar minden elképzelhető trükköt bevetett a nők lenyűgözésének érdekében – a Fővárosi Kézműipari Vállalat újításának köszönhetően már a vegytisztítást is állta a textilre applikált habszivacs –, ebben a szezonban még ez sem tudta teljesen megvigasztalni a modelleket.

A Magyar Divatintézet ugyanis kitalálta, hogy a képen látható „gyorstalpalók” helyett írassa rendes iskolába manökeneket az illetékes tanítónő. A manökeneket kezenfekvő választásnak bizonyult a Balettintézet három hónapos képzése. A könnyed mozgású gazellákat némileg megzavarta a tananyag: az oktatók feszes balerinává próbálták faragni tanítványaikat.

A legvidámabb barakk divatvilágának első és egyetlen „szakképzése” eleinte mindenképpen sokkolta a profi modelleket, hiszen már rég kitanulták a szakmát a francia újhullámos filmekből. Profi módon jártak, sminkeltek, fésülködtek, Brigitte Bardot után szabadon. A balettskolai kalandból azonban annyi előny mindenképpen származott, hogy a papírt lobogtató szépségek azonnal hozzájutottak a bérelszámolás miatt is fontos működési engedélyhez. És nem kellett többet olyan furcsa hivatalos státusban leledzeniük, mint vasalónő, miközben nyelveket beszéltek, a legelegánsabb szalonok, mint a Rotschild, a Magyar Divatintézet és az Okisz Labor darabjait viselték, és járták a világot.

A lányok persze a „balettkorszak” után továbbra is éppen annyi, napi nyolcdolláros „kiküldetési” díjat kaptak, mint a kíséretükben utazó öltöztetőnők, de a modellkedés presztízse mindenért kárpótolt. Ahogy Lukács György állította: „A legrosszabb szocializmus is jobb volt, mint a legjobb kapitalizmus”. És valóban, februárban Perédi Ferencnéél, Grábócon érett a citrom, egy körüti üzlet elől becsületkassza-alapon lehetett elvenni a narancsot, a Szovjetunióban pedig lila nyírfákra bukkantak. Ráadásul a KISZ-es fiatalok is döntöttek: legújabb egyenruhájukat acélkék színben színezték. A manökenek számára ez a február az egykori rabszolganő ekkor hunyt el Miami-ban. 110 évesen.

Szabályár Eszter

KÉRI DÁNIEL, 1967

Dafke a Fradi!

Amikor én kicsi voltam, a magyar foci nagy volt. Nem olyan nagy, mint amikor még nem is voltam, de azért jó nagy. Minden évben volt valami emlékezetes nagy öröm, ami a magyar kisfiúkat a magyar focihoz kötötte. Amikor nyolcéves voltam, harmadikok lettünk az Európa-bajnokságon, és majdnem bejutottunk a döntőbe a spanyolok ellen Spanyolországban. Amikor kilenc, kupát nyert a Fradi, Torinóban győzte le a Juventust. Amikor tíz, akkor volt a magyar–brazil! A 3-1! Amikor tizenegy, akkor készült ez a kép. 1967-ben, a Fradi egyik legszebb évében.

A családukban, aki elsősorban zsidó volt, az az MTK-nak drukolt. Aki elsősorban munkásmozgalmár, az a Vasasnak. Én elsősorban külön voltam, és dafke fradista. Szőkevargaalbertrákossifenyvesi, ez volt a fradista miatyánk. A nagy csatársor. Aki ezt az iskolánkban nem tudta, vagy hülye volt, vagy lány. (A kettő közötti különbségnek csak pár évvel később tulajdonítottunk jelentőséget.) Ekkoriban ebből a sorból már ki-kihúzták a Tüskét, Fenyvesi doktort, aki pályafutása végéig járt. Ezen a meccsen sem ő játszott a bal szélén, hanem Katona Sándor. Ő lőtte meg azt a labdát, amely a bal fícsban látható, s amely helyett Lawrence, a Liverpool egyébként kiváló kapusa csak jobbhátvédje, Byrne kobakját tudta kivédeni. A hátterben Szőke István lesi, szaladhat-e már középre góllörülni. Ő adta be a labdát.

Ezzel a meccsel zárult november 28-án Lakat Károly mester első éve a Fradinál. Akkoriban a naptári év elejétől a végéig tartott a bajnokság, amit a Ferencváros aranykorán nyert. Végül a Fradi három gólt rúgott, a harminc összecsapásból huszonnégyen győzött, volt négy döntetlenje és két veresége. A másodikat éppen a Liverpool elleni meccs előtt, a bajnokság utolsó fordulójában szenvedte el.

A Fradinak kellett megvédenie a magyar klubcsapatok becsületét, mert a Kupagyőztesek Európa Kupájából szégyenszemre kiesett a Győri ETO. A Milan – gyakorlatilag az olasz válogatott – verte ki, bár

megverni nem tudta. Győrben 2-2-t, Milánóban 1-1-et játszottak, de sajnos éppen ekkor vezették be azt a szabályt, hogy az idegenben rúgott több gól dönt.

Három nagy kupasorozat volt akkor Európában. Az Európa Kupa (EK) a bajnokoknak, a Kupagyőztesek Európa Kupája (KEK) a kupagyőzteseknek és a Vásárvárosok Kupája (VVK) a többieknek. Ez a harmadik is tele volt nagy csapatokkal. Az angol bajnokság másodikja, a Liverpool például a VVK keretében nyolc gólt rámolt be a Bayern Münchennek, mielőtt beleszaladt volna a Fradiba, melynek viszont a két mérkőzésen egyetlen gólt sem tudott rúgni. De kapott kettőt. Egyet itt, egyet ott. Pedig a Fradi nem a legerősebb csapatával állt ki, sem itt, sem ott. Sérülés miatt kiesett az alapember a védelem közepéből is, a csatársor közepéből is. Mátrai Sándor és Albert Flórián. Páncsics és Branikovics játszott helyettük. Ők is voltak valakik.

A Népstadion harmincezeres közönsége csalódott volt. Nem azért áztak-fáztak a havas esőben, amely a második félidőre sűrű hóesésbe váltott, nem azért meresztették a szemüket a ködben, hogy egyetlen vacak góllal szúrják ki. A másnap lapok is fanyalogtak: igazán lehetett volna nagyobb előnyt is szerezni. Ha a suta csatárok nem bénáznak annyit: „...a rossz labdatovábbítások, a csatársor fantáziánélkülisége... az első fél órában mindössze négy lövés... veszélyeztette az angol kaput.” (M. J., Népszabadság, 1967. november 29.)

1968. január 9-én jeges hómezőn játszották a visszavágót Liverpoolban. A Fradi november 28. óta nem játszott a Liverpool ellen. A meccs végéig a Fradi most, akkor is végigfocizták a telet hóban, fagyban, zegernyében. És mégis. Páncsics Mátraibb volt Mátrairnál, Branikovics pedig olyan elegáns gólt lőtt, mint ha Albert lőtte volna. Az ötvenezer liverpooli néző a meccs végén szépen meg is tapsolta a Fradit. Így jutott a Fradi a nyolc közé, aztán a Bilbao ellen a négy közé, végül a döntőben kapott ki a Leeds Unitedtől.

Révész Sándor

BÁNHALMI JÁNOS, 1974

A sor

Amikor ez a kép készült, akkor írta a Népszabadságban Lukács László, a neves sportújságíró (a Möszjő, ahogy még most is gyakran emlegetik sportrovatunk munkatársai) a labdarúgás mélyrepüléséről: „Immár öt esztendeje, hogy a legnépszerűbb magyar sportág válságba jutott, és az illetékes sportszervekből hiányzott a kellő határozottság, a megfelelő ellenőrzés, a felelősségre vonás ahhoz, hogy elősegítsék a kibontakozást. Felbomlott a rend, a fegyelem és ennek helyreállításához a pártszervek segítségére volt szükség.”

Szörnyű lehetett a helyzet. A képen mégis azt látjuk, hogy a Bajcsy-Zsilinszky úti sportjegyiroda ajtajában egy hölgy fogja vissza az embereket, mögötte a már szerencsés bejutottak jegyet váltanak, és ha kijönnek, újabb csoport léphet be a helyiségbe. A kintiek pedig türelmesen várakoznak – hozzászoktak már.

Egy-egy népstadionbeli kettős meccs kedvéért hétfőn délelőtt kellett egy kis kimenőt kérni a munkahelyről, de mindig másik haver állt sorba. Nem volt valószínű, hogy az eredetileg százezres, de akkor már csak 70-80 ezer nézőt befogadó stadionban vasárnap egyáltalán kinyitják a pénztárat, de ha mégis, akkor sem lehetett volna jó helyre jegyet kapni.

Ha elolvassuk az ablakba kihelyezett táblát, láthatjuk, hogy ezúttal csak egy mérkőzésről volt szó: Fradi – Dózsa. A táblán a népstadionban immár az volt a helyzet, mert az utóbbi években egyeduralkodó Újpesti Dózsa nyolc fordulóval a befejezés előtt csak egy ponttal vezetett a Fradi előtt (akkoriban a győzelem csak két pontot ért), és ez a mérkőzés fordíthatott az álláson.

Magán a meccsen azután nagy küzdelem folyt, az első félidőben a különben jól védő Szentmihályi előtt megpattant Mucha lövése, és a hálóba került. A második félidőben egy szabadrúgást Bene gurított Zámbo elé. A bravúrt bravúrra halmozó Géczi nem tudott közbelépni, mert „a sorfalon irányt változtatott a labda, s kínos lassúsággal a hálóba vánszorgott”. Azután már nem sok történt. „Az Ú. Dózsa tíz perccel a befejezés előtt már elégedett volt az eredménnyel, ezt tükrözte a tempója, de aztán kétszer is gólt lőhetett volna.”

A Dózsa azért fogta vissza magát a hét végén, mert szerdán a Bayern München csapatával következett a Bajnokok Európa Kupája meccs a döntőbe jutásért, és a játékosok a Sepp Mayerrel, Breitnerrel, Beckenbauerrel, Gerd Müllerrel felálló németekre „tartalékolták erejüket”. Sok jó – mi már tudjuk – sajnos nem várt rájuk.

De ha már itt ez a kép, ne menjünk el egy mellékesen megörökített részlet mellett sem. A várakozók a Toldi mozi előtt alkotják a sort. A feliraton olvashatjuk is: Ugo Tognazzi. A második táblán már nagyon nehéz kibetűzni a kor egyik szexszimbólumának, Claudia Cardinalénak a nevét. Ők Vittorio Gassmannal hármásban játszották Marco Ferreri *Az audiencia* című filmjének főszerepeit. A Toldi már akkor is művészmozinak számított, a nemi életéről itt elégíthette ki kicsit lesajnált érdeklődését a Nyugat „dekadens” filmeseinek munkái iránt. A fiatal olvasók talán el sem hiszik, milyen óriási öröm volt, hogy már 1974-ben vetítették nálunk ezt az 1971-es alkotást.

Kelen Károly

BÁNHALMI JÁNOS, 1967

Kell a hideg!

Gyerünk a Kisstadionba: a Fradi-Dózsát a gyereknek is látnia kell!

Most, amikor elmondhatjuk, hogy a magyar jégkorong-válogatott már az „igazi” világ bajnokságon is szerepelt, és Kanada ellen küzdött... És biztosan nem én voltam az egyetlen, aki annak idején megkönyyezte, amikor a B csoportos világ bajnokság utolsó találkozóján Vas Márton emberhátrányban bevágta a korongot az ukránok kapujába, és ezzel biztossá vált a továbbjutás. Utána kétszer is eljátszották a Himnuszt. Először a találkozó győztesének, aztán a vébégyőztes tiszteletére szólalt meg a zene, a fiúk nem bírták tovább, öklükkel a levegőt csépték, és ujjongva énekeltek: „Balsors, akit régen tép...” S ha eddig irigyltük a franciákat, hogy nekik a Marseillaise diadalmas ritmusa jutott, most bebizonyosodott megint, hogy sírva vigadni: az az igazi.

A mellékelt képen még nagyon messze vagyunk ettől. Magyarországon akkor még nem volt fedett jégcsarnok, és ha nem volt eléggé hideg az idő, félő volt, hogy a meccs harmadik harmadára már nemcsak azért lesznek lassabbak a mieink, mint Anatolij Firszov vagy Valerij Harlamov – ó, az orosz hoki! –, mert őket mintha rakétával tanították volna korcsolázni, hanem mert a megolvadt jégfelületen a nyújtott csizmák miatt.

Mégis, egy Fradi-Dózsa a Kisstadionban: azt nem lehetett kihagyni! Egyrészt, a fene sem várta ki a tavaszt, hogy focimeccsen drukkolhasson a csapatának,

másrészt nem számított a hideg, ha a lelkesedés melegegítette belülről az embert. Én olyan egyesületnek szurkoltam – a Vasasnak –, amely nem volt érdekelt a hokiban. Szerencsére ott volt a BVSC – ’67-ben majdnem megnyerte a bajnokságot is –, volt tehát kinek szorítanom, de azért tudtam, igazából csak a Fradi-Dózsa meccs számít. Pedig a BVSC-vel nemcsak csapatot, játékost is választottam: Palla Tóni a szemem előtt nőtt nagy játékos, és később egy lakógyűlésen mellé kerültem. Boldog voltam, hogy ilyen sztár a szomszédom, ő meg örült, hogy tudja valaki, mit ér. Mert azért sokan nem voltunk akkor sem, akik tudtuk.

Mindegy, bennfentes lettem, és szerencsére akkor is volt mit megsiratni. A közben felépült Budapest Sportcsarnokban – a helyén áll a Papp László Sportaréna – a magyar csapat a kínaiakat megelőzve a C csoportból a B-be jutott, és mint csapatkapitány, Palla Antal emelhette magasra a kupát! Akkor azt hittem, elértük, amit lehet. Hogy milyen messzire jutottunk a Kisstadiontól.

Azóta volt már esély az új Sportarénában is, és megint telt ház fogadta a magyar hokisokat. A lányok meg szereztek jegyet, és végigtombolták a meccseket. Hálás a néző, ha a legkisebb esélyt is látja, ha legalább megvillannak egyszer-kétszer a mieink is. Még ha csak azért is, hogy a világba bizonyítsák, mit ér a nagy kivetítő!

Csak Fradi-Dózsa nem lesz már soha.

Kelen Károly

KÉRI DÁNIEL, 1967

A bót

A hatvanas évekre a kereskedelmet is elérte a kollektivizálás. A fővárosban 1954-ben nyílt meg az első önkiszolgáló élelmiszerüzlet, vidéken – a váci cementmű deákvári lakótelepén – 1963 áprilisában.

1968-ra viszont már 3600 volt belőlük országszerte.

Rendre bezártak a kis, egyszemélyes boltok, hogy négy-öt ilyennek az ellátási körzetét egyetlen élelmiszer-áruház vegye át, ahol bevásárlókosárral a kézben andaloghatott a nép a polcok, pultok, gondolák között. Ám ehhez át kellett alakítani az árukínálatot. Meg kellett jelenniük a hűtőpultoknak és az előre csomagolt termékeknek: a kilós lisztnek, kristálycukornak, a félkilós zsírnak meg az üveges pasztörizált tejnek, hiszen ezeket a régi vegyesboltokban még zsákokból mérték papírzacskókba, tömbből vágták zsírpapírba, és hatalmas tejeskannákból merték át a családéba: a kékbe, a zománcosba.

A „korszerű kiszerelesnek” köszönhetően tehát a hús, a felvágottak, a sajtfélék, illetve a zöldség és a gyümölcs kivételével a polcokról lett elvehető minden. A hajdani eladók ezreiből pedig pénztáros, árufeltöltő, raktáros lett – és vevőfigyelő. Ezzel persze odalett az a régi, meghitt évődés az eladóval: „Aztán jól mérje meg, kedves, mert betegnek lesz.”

Kéri Dániel 1967 februárjában készült felvételén egy vidéki szövetkezeti boltot látunk. A vásárlók kezében a pesti csemegékben, közértekben már leharcolt bevásárlókosarak. Láthatóan még csak barátkoznak a helyzettel, hogy nem kell sorban állniuk, hanem bámészkodhatnak a polcok között, és nem választja el őket pult, üveglap és eladó az árutól.

Ezek a vidékiek már nem ugyanazok, akik tíz éve voltak. Már nem otthon dagasztják a kenyeret, állatot tartani a munka mellett lehetetlen, s bár nyaranta még befőznek otthon lekvárt, de a konyhakert már szűkül, a rokonoktól érkező disznótoros kóstoló pedig tényleg csak annyi és nem több, így a kapott húsféle, füstölt holmi mellé kell az olcsó parizer. S ezzel széles körben terjed el hazánkban a minőség új definíciójaként a „házi” és a „bóti” fogalma.

Ez a bolt a hőskorból való. A későbbiek már szolgáltatóházak aljára kerültek, étterem, presszó mellé, az emeletre pedig iparcikküzletek, posta, patika. Azokat már saját kazán fűtötte. Itt az üzlet közepén még táskaiban áll a hasznos jószág. Utazóimért volt benne a szénpor az átlós teperem és a lyukas garmicsizmaig minden.

Berkó Pál

KÉRI DÁNIEL, 1973

Magyar szél

Okkázio lesz a Corvinban – mondta anyám, mert amikor elment az áruház előtt, észlelte, hogy csomagolópapírral elfedték a kirakatot. Ő ezzel az akkor már ódivatú szóval nevezte meg az akkor nagyon is új dolognak számító kereskedelmi ünnepet, amelyet téli vagy nyári kiállításnak neveztek. Tudom, mert végigolvastam a korabeli szaklapokat (*Kirakat, Mérleg*), hogy ezeket az alkalmakat vásárnak hívták, és megvolt a szerepük az akkori kereskedelemben.

Emlékeim szerint a ruha akkoriban ritka volt és drága. Manapság csak a farmerről szól a fáma, mint a szabadság jelképéről, valamint arról, mennyi pénzt kaszáltak a szabadságszerető fiatalok ezzel a ruhadarabbal vasfüggönyön túl és innen, különösen a szotatör többi még farmertelenebb barakkjaiban. De – leszögezem, ez az én emlékem – a ruha és a cipő is sokba került. A minőség más kategória. Felismerték ezt az ágazat mandarinjai is. Szurdi István belkereskedelmi miniszter például ezt írta a *Kirakat* egyik 1973-as számában: „A ruházati cikkek erőteljesen »árrugalmas« cikkek, ezt különösen akkor tapasztaljuk, amikor egy-egy ruházati cikk árát mérsékeljük. A fogyasztás ekkor a tervezettnél nagyobb mértékben emelkedik.”

Tehát, amit a képen látunk, az nem más, mint sok árrugalmas cikk, amelynek az árát éppen mérsékeltek. És a vevők erre szokatlan vásárlásba kezdtek. Azt látjuk, hogy a harminc- vagy akár negyvenszázalékos engedmény ígérete egész tömegeket hívott nyitásra az áruházak elé.

Volt lökdösődés és harc a kapuhoz közelebbi helyekért, a boltba beérve pedig elkezdődött a harc az

árucikkért. Persze aki élelmes volt, jó előre megbeszélhette egy-egy eladóval, hogy tegyen félre neki a javából. Olyan volt a jó és olcsó ruha akkoriban, akár a pacal vagy a borjúmáj a hentesnél.

Az áruházakban azonban loptak is. Feltehetően nemcsak a vevők, de még az eladók is néha. Legalábbis erre utal ugyanebben az évben, egy másik cikkben Nyilas István, a Centrum Áruház Vállalat központi rendészetének vezetője. Elsősorban az ehhez hasonló csúcsgalamban fordulhatott elő ilyesmi, de akkor is – mondta Nyilas főrendész –, amikor az eladó nem foglalkozott a vevővel; megesett, hogy valaki egyszerűen kisétált az áruházból egy olyan télikabátban, amelyen rajta volt az árcédula. A Centrum cég akkor volt 25 éves. A cégnek 1973-ban már 29 áruháza volt, a képen látható csepeli csak egy volt közülük. A vásároknak ezekben az években már megvolt a maguk rendje, és úgy tudom, egy időben a szocialista országok turistái is hozzájuk igazították bevásárlótúráikat. De nem ez volt az egyetlen okkázio akkoriban, hiszen volt Centrum hétfő is!

Aki már elfeledte és a boldogabbak, akik soha nem is hallottak róla, nem tudhatják, hogy ilyenkor bizonyos áruk árából 20 (húsz!) százalék engedményt is adott a cég.

De hogy visszatérjünk a történet elejéhez, ekkoriban látogatott el utoljára hazájába és persze mihozzal találkozott a családjával.

Dohogott, zsörtölődött, elsősorban családjának tagjaira panaszkodott. „Mindig mondom nekik, ne szélen vásároljatok, hanem a középben!” Én ezt akkor egyáltalán nem értettem.

Miklós Gábor

BÁNHALMI JÁNOS, 1967

A Szivárvány színei

„Egyre nagyobb az áruk választéka, s Budapest köz-igazgatási területének megnövekedésével jelentősen bővült az üzlethálózat is” – lelkesedett az 1957-ben megjelent *Budapesti tájékoztató*. Az állítás bizonyára nem volt légből kapott, de tény, hogy a Rákosmentének például 1967-ig kellett várnia egy 800 négyzetméter alapterületű ruházati és műszaki áruházra.

Nagy öröm volt persze az is. Gondoljanak csak bele: több mint tizenöt éve tartozott már Budapesthez az öt kistépülésből egybegyűrt kerület, de épp csak bevezették mindenhová a villanyt, és még egy bő évtized volt hátra, amíg vezetékes ivóvíz jutott az otthonokba. A parasztporták és a modernebb családi házak – néhol villák és nyaralók – mellett természetes jelenség volt a vetemény és a háztáji is. A lakosság zöme persze már kőbányai üzemekbe járt dolgozni. De Kőbányára kellett menni akkor is, ha például eltört a szemüveg szára, Rákosmentére ugyanis még a legalapvetőbb szolgáltatásokat és üzleteket sem telepítette be a szocialista tervgazdaság. Érthető volt hát a helyiek lelkesedése, amikor 1967. november 4-én – a 7-i ünnepre időzítve – megnyitotta végre kapuit a Szivárvány Áruház. A földszintes, hosszan elnyúló épületben, a műszaki cikkek osztályán rádiók, magnetofonok, motorkerékpárok és televíziók kellették maukat. A vegyes műszaki cikkek részlede-

rények vártak vevőikre, a rövidáruosztályon pedig a hímzőfonáltól a zokniig lehetett – elvben legalábbis – mindent kapni. És ott volt persze az áruház „korszerű önkiválasztó cipőosztálya”, ahol a köpenyes elárusító hölgyek háta mögött, a polcokon méret szerint

osztályozva sorakoztak a cipők, a vevők pedig kedvükre mustrálhatták, akár kézbe is vehették őket próba előtt.

Hogy a fotóriporterek elvonulta után még hány-szor került elő az elegáns próbazsámoly, azt persze nem tudom.

De Bánhalmi János megörököltette, ahogy egy bő szoknyás, kötényes, fejkendő parasztasszony a kor falusi nőlakosságának meghatározó cipőviseletét, a mamuszt próbálja eladói segédlettel. Gumitalp, szövet felsőrész, meleg bélés és áldott kényelem – ez volt a mamusz.

De az átmeneti kor cipőkollekciójának egyéb darabjait is láthatjuk a képen: a kimenő fűzős félcipő épp a földön pihen, a magas szárú, bőrtalpú téli viselet pedig a vásárló kísérőjének kezében vár a sorára.

1967-ben egy falusi felnőtt átlagosan 1420 forintot költött ruhára, ami körülbelül egyhavi jövedelmének felelt meg. Mégis, soha olyan tarka képet nem mutattak a falvak, mint ekkor: a fiatalabbak már modern, városi ruhában, csináltatott frizurával jártak, míg az idősebbek hagyományos viseletben, kötényben és kendőben – s e kettőnek természetesen temérdek izgalmas kombinációja is létezett.

Az első öröm múltával mindazonáltal kiderült, hogy Rákosmente még ennél is többet tudna és szeretne vásárolni. 1973-ban már írv írt a kerületet

kosságunk vásárlási igényét csak részben elégíti ki. Az új városközpont bevásárlócentrumának kiépítésével lakosságunk lehetőségei jelentősen megváltoznak.” Erre azonban még évtizedeket kellett várni.

N. Kósa Judit

BÁNHALMI JÁNOS, 1977

Kinek hiányzik?

A kép előterében látható töméntelen esernyő elárulja: ősszel készült a fotó. A BKV talált tárgyak osztályán – érthető módon – szezonális cikkekből halmozódik fel a legtöbb. De ha valaki elhagy egy műfogsort, azért az már feltűnő, nem?

Évről évre részletes lajstromok jelennek meg arról, miket őriznek a talált tárgyak osztályán. A legkedveltebb helyszín a BKV, ahol vagy harminc éven át Bédy Sándorné nyilatkozott arról, hogy tucatjával szállítják az Akácfa utcába például az ernyőket.

De munkatársai ennek ellenére nem dőlnek be a szédelgőknek, akik a zivatar kellős közepén potyaernyőért toppannak be. Alapos kikérdezés és kereszt-kérdések után adják csak vissza az elveszett tárgyat.

Leggyakrabban okmányokat hagytak (hagynak) el az utasok, meg nyilván kulcsokat, szemüvegeket. Kisebb kupacuk van télen sapkából, sálból, kesztyűből, karácsonykor szaloncukorból, tavasszal-ősszel pulóverből, kabátból, esőkabátból, iskolakezdekör tornazsákból és iskolatáskából, nyáron pedig komplett strandfelszerelésből.

Ez ma sincs máshogy – tudjuk meg a BKV ügyfélszolgálati csoportvezetőjétől, Keresztes Attilától. Csak persze a kínálat bővült az eltelt évtizedek vívmányai miatt.

Nem ritka, de legalább annyira rajdalmias elmagygni egy teli bukszát, mint egy félig telit vagy a teljes irattárcát –személyistül, bérletestül. A fáma szerint adtak

már le teli pénztárcát, sőt olyan is előfordult (1986-ban), hogy 682 ezer forintot vitt be az Akácfa utcába a becsületes megtaláló. De előfordul, hogy a buszon marad borítékostul a havi fizetés, mi több, állítólag egy másodállásban dolgozó díjbeszedő a táskáját is elvesztette. Majd visszakapta – benne százezer forinttal. A Népszabadság 1996-os híre szerint: „Szinte rossz volt, először a bánattól, majd amikor megtudta, hogy megtalálták a táskát, az örömtől. Szerencsére tartanak az irodában gyöngye nyugtatót, de van, akinek egy pohár víz is elég.”

Most beszéljünk azokról a tárgyakról, amelyekről aztán végképp nem feltételeznénk, hogy meg lehet feledkezni róluk. Pedig de. Ilyen ugye a képen is előkelő helyen függő bicikli, vagy a műláb. Kábé ugyanez a kategória: a tolószék, a kard, a paróka, a műfogsor, a kirakati próbababa vagy a kitömött sas is.

Ha már az állatokról írunk, meg kell jegyezni: az élő példányokkal sem bántik mindenki kegyesen. Keresztes Attila patkányt és két hörcsögöt is említ a közelmúltból, amelyeket örökbe kellett adni, mert nem jött értük a gazdájuk. Őket nyilván nem véletlenül vesztették el. Még az az eset sem unikum, hogy a jármű után szaladó kutya elérte a járművet, míg legjobb barátja, a vezető, nem tudott magyarázatot adni, hogy maradt magára a tömegközlekedési eszközön egy kecske.

Szemere Katalin

MIKÓ LÁSZLÓ, 1967

Dollárpapa

Különös misztikumnak számított, mikor édesapám vette a kabátját, és „elmentem az Arany János utcába” felkiáltással behúzta maga mögött az ajtót. Az csak később derült ki, hogy mit csinált ott: ment a dollárboltba (úgy is, mint: Konzumturiszt) Kaloderma krémért, márkás cigiért, nyugati játékért. Bennünket, gyerekeket sosem vitt magával, nehogy kizokogjunk tőle kétszer annyi Milkát, mint amennyit szeretett volna venni, esetleg egy újabb hatalmas doboz legót.

A rendszeresen külföldön dolgozók jól tudták: kinti napidíjuk negyven százalékát befizetve remek számlát vezethetnek a dollárboltban. Akkor, mikor a magyar csak háromévente utazhatott külföldre, és ehhez rózsaszín kartonját lepecsételtetve összesen száz dollárt válthatott ki az OTP-ben. Ilyenkor a külkeres felvette a családi rendeléseket, és elvándorolt mondjuk a Városháza, a Váci vagy az Arany János utcai üzletbe.

Mint egy titkos szekta tagjai – némi igazoltatás után –, úgy léptek be a paradicsomba. Már előre lezsírozták a sarki trafikban, hogy a karton Marlborót (á: két dollár, úgy harminc forint) kétszáz forintért átveszik tőlük. A trafikos meg pult alól árulta a Fecskénél, Munkásnál jóval zamatosabb füstölőnivalókat. Természetesen borsos felárral.

tudtak igazán felülmúlni: volt valutájuk fogyasig, és ha nem a szék alá vagy a rakodótérbe rejtették hazafelé a feketepiacon vagyonokat érő holmikat, akkor felesleges dollárjukat a Konzumba fektették. És a Mar-

tini meg a dobozos sör, a Coca-Cola és a gin minden társaságban kuriózumnak számított. De ugyanúgy jól lehetett kereskedni a márkás karórákkal is: egy időben például a lila-fehér számlapos, kocka alakú Casio óráért álltak sorban az emberek.

A képen látható kézimunkákra vagy porcelánokra főként a diplomaták ácsingóztak: vitték haza a családnak karácsonyi szuvenírnek az exportra szánt népművészetet, vagy emléke, ha letelt a megbízatásuk. Ők persze nem nagyon jártak azokba a kis Konzumboltokba, ahova nem kellett „pecsételt belépő”. Ide elég volt a rokontól kapott zöldhasú bankó is, amelynek eredetét senki sem firtatta.

1967-ben aztán arról tudósított a Népszabadság, hogy június 1-jétől a Konzumturiszt, a Konsumex és a Mogúrt Kereskedelmi Vállalat együttműködésével új szolgáltatást vezet be. Ezzel akar segítséget nyújtani a gépkocsivásárláshoz. Ami nem kis szó volt akkoriban, amikor évekig kellett várakozni a Merkur-listákon, míg – némi protekcióval – haza lehetett vinni a Wartburgot. Szóval a konzumlánclatnál a kocsi árát konvertibilis valutában bármely nagyobb nyugati pénzintézménynél befizethette az amerikai nagybácsi, csak a típust kellett kiválasztani. Így ajándékozhatott Renault R 10-est és R 16-ost, Fiat 850 Coupét vagy

akkor jött be a megrendelés a szegény magyar unokaöcsnek a Moszkvicsot, a Skodát, a Wartburgot, a Zastavát, esetleg a Trabantot is.

Szemere Katalin

BÁNHALMI JÁNOS, 1974

Melléküzem a bikaistállóban

Mit dolgoznak ezek a jóasszonyok itt a képen? Mik ezek a kupacok az asztalon? Nos, mit válogathatnak fejkendős magyar asszonyok 1974 áprilisában valahol Magyarországon? Dohányt, mintha. De nem. Paprikát? Nem, nem.

Hanem hát? Szardellát, mi mást?

Egy korabeli, kitűnő fogyasztóvédelmi szaklap, a *Nagyító* szerint a hetvenes évek elejére öröndetesen megnőtt a magyar lakosság olajoshal-fogyasztása: míg 1960-ban 2600 tonna halkonzervet fogyasztotunk, addig 1971-ben már 5250-et. Legnagyobb részét importáltuk, mégpedig olyan országokból, mint Marokkó, Jugoszlávia, Albánia, de néhány fajtát tőkés országokból is: Dániából, Spanyolországból. A lap szerint azonban a legkiválóbb szardíniák a Szovjetunióból érkeztek (a Sauries és a Sprotni). El is lehet képzelni, hogy így volt.

Azt persze nem tudjuk, hogy azok a gombócba gyúrt halkupacok, amelyekkel itt az asszonyok foglalatostkodtak, honnan valók. Viszont azt igen, hogy „ringli” készült belőlük. Karikára tekerték a sózott kis haltesteket, s úgy tették őket a dobozba, mindegyikbe tízet. Előtte meg kellett pucolni őket, félbevágni, megfosztani gerincüktől. Mindezt Kartalon, a Kartal-Verseg Barátság Tsz-ben végezték a Budapesti Konzervgyár megrendelésére. Nyáron uborkát termeltek, csak a hidegebb hónapokra kellett valami, amivel az asszonyok pénzért keresni tudták a kisüzemükben. A szardellapucoló és -csomagoló.

Csodálatos dolgok voltak ezek a régi tsz-melléküzemek, sok kéznek adtak munkát, és sok hasznos holmit gyártottak: csigatésztát, farmernadrágot, de még autóalkatrészt is. Kartalon meg „ringlit”. Az asz-

szonyok reggel fél hatra jártak, és délután kettőig dolgoztak. A korabeli újságcikk szerint 4 kiló 10 deka halat kellett ez idő alatt megpucolniuk, de az ügyesebbek megtisztítottak hat kilót is. Kaptak érte különként 12 forint 70 fillért. Nem volt ez olyan rossz pénz. S idősebbek, sokgyerekesek is meg tudták keresni itt, a melléküzemágban.

Sármány Lászlóné Mancsi néni vezette annak idején az egyik brigádot. Épp nem azt, amelyik a képen látható, de ismer innen is mindenkit. Ahogy látszik, jó hangulatban folyt a munka, gyakran nótáztak. A halat viszont azóta sem szereti. Úgy emlékszik, a szardellázás csak két-három évig tartott, azután meg balatoni halat pucoltak a konzervgyárnak, majd halasdobozokat gyártottak, de az már zajos volt, nem nagyon lehetett mellette beszélgetni.

A gyár egyébként sokszor Pestre is felvitte őket, a Gém utcába, ha ott kellett a munkáskéz. Még azt is tudja Mancsi néni, hogy az épület, amelyben a tsz-hal-pucolót kialakították, valamikor bikaistálló volt. Persze azóta rég megszűnt ez a kisüzem. A konzervgyár viszont Globus néven ma is működik, külföldi tulajdonosok kezében. A kartaliakról szóló cikk annak idején, 1974-ben a Népszabadság május 1-jei számában jelent meg. A munka ünnepén. Azt példázta, hogy a gyár és a termelőszövetkezet mennyire egymásra van utalva. Ám ekvé, tanulságos írásokat is tartalmazott a lap.

például egy olyan cikket találni, amely a Marx Károly Közgazdaság-tudományi Egyetemen a Chikán Attila vezetésével megalakult szakkollégiumot mutatja be.

Csordás Lajos

BÁNHALMI JÁNOS, 1967

Lyuk a vasfüggönyön

Ildi barátnőm már Győrtől azon hezitált '86-ban, hogy a keresztapjától kapott 50 schillinget a cipőjébe gyűrje-e, vagy csak simán vágja zsebre. Megmotozni nem fognak, igaz? – kérdezte rémülten, míg haladtunk Hegyeshalom felé, aztán hosszan magyarázta, hogy senki sem gondolhatja komolyan: a hivatalosan engedélyezett 100 dollárból fogunk lakni, enni, élni egy álló hónapon át Nyugat-Európában.

Nem nagyon beszélgettünk vele erről, mert hát mindünkél volt valami. Kevéske német márka, francia vagy éppen svájci frank, begyűrve a neszszerbe vagy behajtogatva az útikönyv lapjai közé. A vámosok sírtak volna a röhögéstől, ha valóban nekiállnak keresni, de persze nem foglalkoztak velünk. A kicsempészett extrapénzt így aztán útikönyvestül, neszszerestül lopta el tőlünk a londoni szálláson az a kedélyes tolvaj, aki – miután az utolsó bankjegyet is kiszálazta a holmik közül – a pakkot gondosan odakészítette a Szent Pál katedrális kapujához. Mindazonáltal áldassék érte a neve.

No de hát amiről én beszélek, az már egy másik kor. Képünk jelene viszont 1967: a frissen átadott, új határállomás a nyári csúcsforgalomban napi 2300 személygépkocsit, motorkerékpárt és autóbust fogadott, javarészt onnan ide tartót persze. Mégis, meglehetősen tömegnek tűnhetett ez a korábbi évekhez képest, amikor gyakorlatilag zárva voltak a határok és nyugatra szinte kizárólag szolgálati útlevelekkel

nem számítva csak a hatvanas évek közepétől indult meg némi enyhülés; ekként értékelhetjük legalábbis, hogy már mozgó vonaton is folyt útlevelellenőrzés, és az útlevelelkező járőrök nem fogtak géppisztolyt az utasokra. A magyarok nyugati turistáskodása azonban még jócskán váratott magára.

Sőt, egyáltalán a külföldi utazgatás is. 1967 szeptemberében például *Így kell Csehszlovákiába utazni* című cikkben írta le a Népszabadság a praktikus információkat. Innen megtudható, hogy az északi szomszédaihoz induló polgár az illetékes rendőrkapitányságon száz forint ellenében válthatott betétlapot a személyi igazolványába, amellyel aztán harminc napig tartózkodhatott az országban. A betétlap birtokában vásárolhatott valutát az OTP-nél vagy az IBUSZ-nál, naponta és személyenként 150 forint értékben. Egy évben csak kétheti tartózkodásnak megfelelő valutaösszeget lehetett vásárolni, és ha a tervezettnél előbb tért vissza a turista, a fennmaradó napokra kiutalt valutát negyvennyolc órán belül vissza kellett váltania.

Így aztán nem csoda, hogy Bánhalmi Jánosnak ez a képe a hegyeshalmi átkelőről egy olyan cikkhez készült, amelyben a külföld legfeljebb érintőlegesen szerepelt. A szerző írásában azt firtatta, vajon mikorra készül el teljes hosszúságában az új, Budapesttől a határig vezető 1-es út.

Aztán eltelt öt év, és 1972-ben bevezették a kétféle útlevelet. A késsel nyugatra utazhatott az ember – háromévenként egyszer akár egy teljes hónapot is eltölthetett turistaként a vasfüggöny túlsó oldalán –, a pirossal pedig a szocialista országokba. Az efféle utazgatás azonban a világútlevél bevezetéséig és a devizakorlátozások eltörléséig – lásd: Gorenje-korszak – nem vált igazi nemzeti sporttá. 1967-ben ne-

hogy négy évtized múltán üresen konganak majd az őrbódék a határállomáson, és közel s távol egyetlen épületben mutatkozik majd valódi élet. Abban, amelyen neonbetűk hirdetik, hogy ott működik a Hegyeshalom Shopping Center.

N. Kósa Judit

MIKÓ LÁSZLÓ, 1967

Neonparádé

Voltak közöttük rondák és voltak felejthetetlenek. Kedvenceim egyike az Oktogon totózásra buzdító neonreklámja volt. A csigavonalban a kör középpontja felé tartó fénycsík célba érésekor felvillant: Telitalálat! Valóban az volt.

Ott volt aztán a Rákóczi úti Lottó Áruház játékszelvénybe öltözött, betűről betűre ugráló manója, Lottó Ottó, akit a tévéreklámokban a kis Kabos alakított, vagy a Verseny Áruház nadrágot tépő emberei, akiket még Guttman úr, a régi tulajdonos cégéről államosított a rendszer.

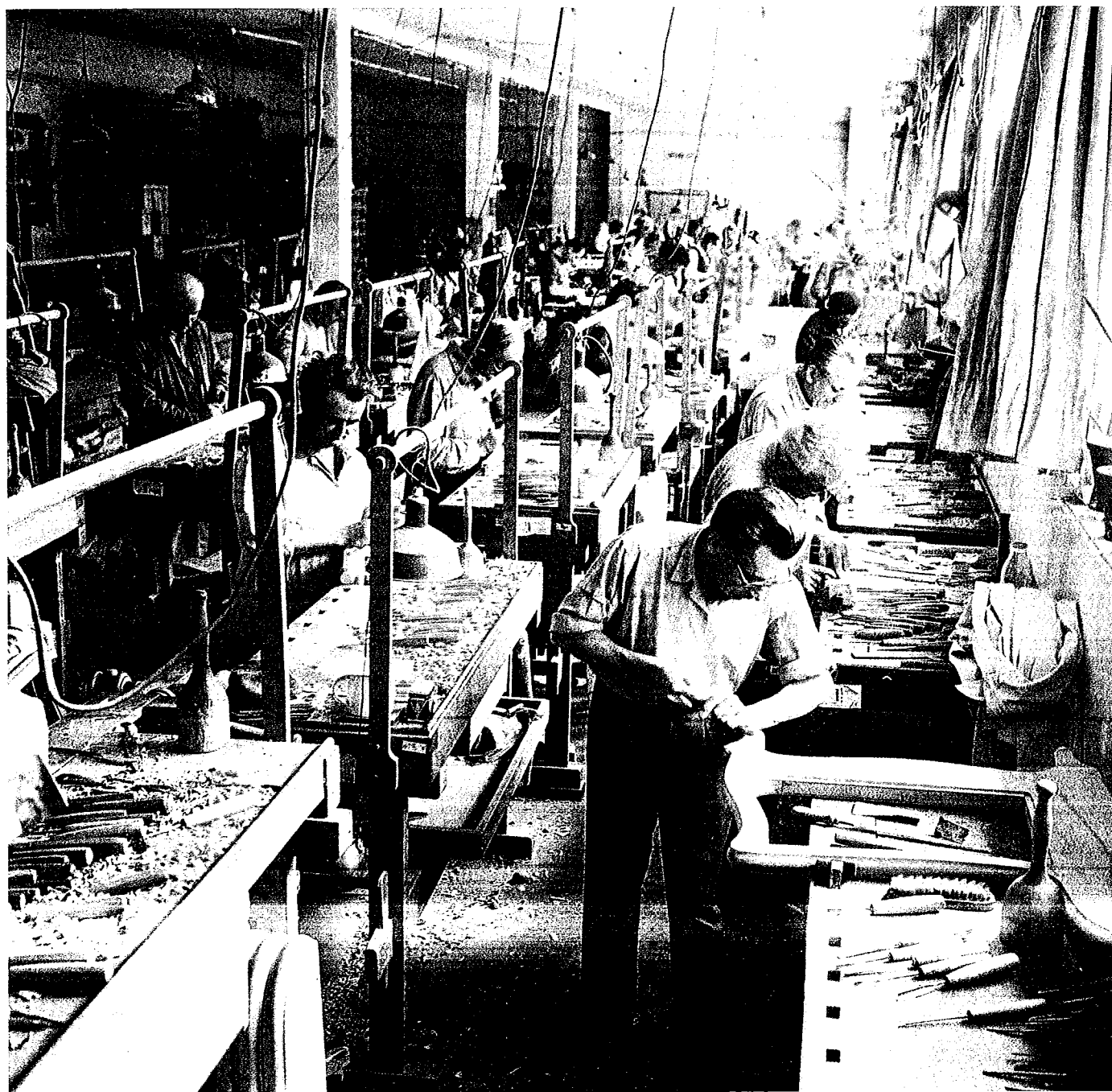
Munka- és szakemberigényes dolog a fényreklám. Lakatosok rakták össze és fel a tetőkre, házhomlokzatokra a szerkezetet rejtő fémdobozokat, amelyeket villanszerelők kábelezték be. Üvegtechnikusok formálták a grafikusok által megrajzolt betűket, ábrákat, s megint mások töltötték meg a formát kapott neoncsöveket különféle színnel világító gázokkal, s csak aztán következhetett a szerelés. Ha vibrálni kezdett, vagy kiégett egy-egy betű, elő kellett keresni az eredeti sablont, s annak alapján készült el a tökéletesen hasonló új. Macerás volt és lassú. Csoda-e, ha a hat-

Jött tehát a racionalizálás, hogy attól kezdve ne vacakoljanak többé sablonnal, színekkel, hanem a képpünkön látható, kocka formájú, belül neoncsövet rejtő dobozok műanyag buráira kerüljenek fel a betűk, s ezekből rakják ki az egyenfeliratokat: CSÉB, Italtolt, Órás Ktsz., Posta. Ez rondább volt ugyan, de gazdaságosabb, mert egyszerre el lehetett készíttetni ötszáz A-betűt és 76 B-t, a magyar nyelv betűgyakorisági statisztikáinak ismeretében. És megjelentek a környezetükben a képen látható, a rondaságot színesíteni hivatott ocsmány grafikák is: a borotvafrizurás férfifej és a frissen dauerolt női.

Ebben az időben, 1967 februárjában készítette lapunk fotósa, Mikó László ezt a felvételt a Fővárosi Neonberendezéseket Gyártó Vállalat Szövetség utcai műhelyében, ahol főnök és beosztott között láthatóan épp a Corvin Áruház eredeti, kalligrafikus fényreklámjának a nejloncsempésítéséről esik szó. De ne aggódjanak! Már csak pár év, és 1970-ben arról határoz majd az MSZMP X. kongresszusa, hogy Budapest világvárosi jellegének hangsúlyozása érdekében színes, ötletes fényreklámok kerüljenek a

reklámok a utcákon is közölni fogják: ...dó, ...vizió, Bú..., Kávét, tea, kaka...

Berkó Pál

REV MIKLÓS, 1964

Bú, tor

A Budapesti Bútoripari Vállalatnál talán csak a Royal Bútor volt ismertebb az ilyen vállalkozások közül. Igaz, a két világháború között létezett Baross utcai Royal nevének beágyazódását az a reklámnóta is segítette, amelyet a túlvidámódott társaságoknak ma is szokásuk énekelni.

No de itt most nem a Józsefváros hajdani bútorcá-pájáról lesz szó (nem is egy volt belőlük azon a környéken, mert ahogy a Múzeum körút az antikváriusok felségterülete volt, úgy a Baross utca a bútorosok üzleteivel volt tele), hanem a Bubivról, amelynek nevét tévéreklámok, tenyérnyi szórólapok és hangzatos bútorgarnitúra-nevek igyekeztek belevésni a magyar dolgozó agyába. Főként persze olyan kártyanaptárak, amelyek csinos fiatal lányok fotóival próbálták vonzóvá tenni a kanapét, az íróasztalt és – hogy félre ne értsék – az üveges vitrint.

A Népszabadság fotósa, Rév Miklós 1964 áprilisában készítette ezt a felvételt a Bubiv budapesti gyárában. Akkor már a szakma egy évvel túl volt a nagy összevonási hullámon, amellyel profiljuk alapján több telephelyes cégekbe szervezték a hazai bútoripar vállalatait. A kor terminológiájának megfelelően olyan dolgokat vártak e nagy műtétől, mint a termelékenység javulása, az anyaggal való gazdálkodás ésszerűsítése – különösen igaz volt ez importból származó fenyőre, amely érzékeny és drága alapanyaga volt

is azt remélték: sikerül korszerű bútorokkal ellátni az új lakásba költöző dolgozókat; olyan lakberendezési tárgyakkal, amelyeket a nagyközönség kiállításokról már ismert ugyan, csak éppen évek óta hiába várt rájuk. Hiba volt. Semmi sem sarkallta ugyanis meg-

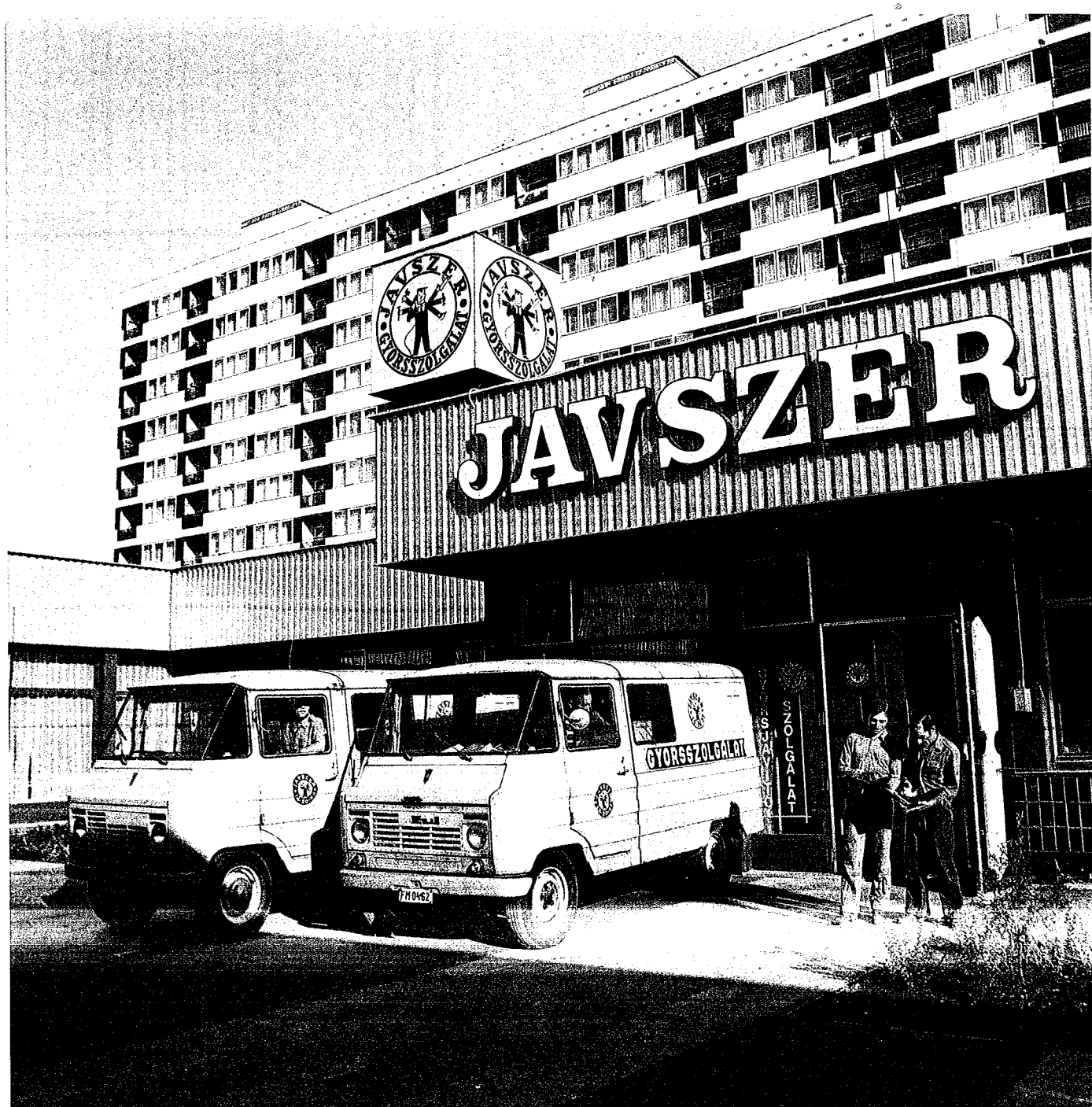
újulásra a hiánygazdálkodás közepette elkényelmesedett gyártókat, amelyek változatlanul ormóttan, roppant munka- és anyagigényes, a kor ízlésétől sok-sok évvel elmaradt termékekkel árasztották el a piacot. Így nem csoda, ha a hatvanas évek magyar bútorkínálata alig néhány új szék-, fotel- és szekrény-sor-garnitúrából állt: Erika fotel, Panni fal, Varia szekrény-sor. (Fotónkon eközben az látszik, hogy gyártósor sehol, és egy teljes műbútorasztalos műhely dolgozik azon, hogy vésők segítségével kifaragja a polgári lakások akkor már évtizedek óta változatlan formában készülő stílgarnitúrájának egyik eleme, a fotel karfás oldallapjának cirádáit.)

A helyzetet végül maga az élet oldotta meg, hiszen a fővárosban és a vidéki nagyvárosokban akkor már ezrével épülő lakótelepi lakásokba egyszerűen nem fértek be az ormóttan koloniál szekrények és hálószoba-garnitúrák. (Ez utóbbiakhoz – ne feledjük – még két éjjeliszekrény és toalettasztal is tartozott. Az új, 50-60 négyzetméteres otthonokba más kellett, mint a kétségkívül kényelmes, de a fél szobát elfoglaló fotel, a méretes ebédlőasztal, de sokszor még az öreg hokedlinak sem nagyon jutott bennük hely.

Előbb lengyel, majd jugoszláv importból próbálták pótolni a hiányzó hazai bútorokat, majd rövidesen bekövetkezett a váltás, az áttörés, a borzalom időszaka: a csúszásos bútorok, a kagulófotelok és a műanyag-

maiban tartalmazó bútorszöveggel, a rosszabbik változatnál székajborítással. S hogy a plasztik diadala teljes legyen: megjelentek a felfújható műanyag ülőalkalmatosságok is.

Berkó Pál

BÁNHALMI JÁNOS, 1977

Mestert, de gyorsan

Kezdetben volt Szőke bácsi és felesége, akik az ötvenes évek végén házmesterként cipelték Szentkirályi utcai bérházunk ügyeit: a lakókönyv vezetése, bejelentők kitöltése, a lakbér beszedése, este 10 óra után kapuzás, illetve nap közben a ház udvarán hancúrozó kölykök nyaklevesekkel történő fegyelmezése. Segítőik is voltak, mert az ajtók elé kitett szemetesvödöröket például a rossz boroktól sűrűn vidám vice, Gál úr és neje öntötte át egy hatalmas fémtartályba és döcögtette le a földszintre, sőt a takarítás is az ő dolguk volt.

De a szerelés Szőke bácsi tiszte maradt, és ez a hősök világába emelte őt. Ajtók mögül, amelyek zárjába beletört a kulcs, szabadított ki idős hölgyeket, bőrzött hörgő csapokat, foltozott lyukas vécétartályokat, mert iparos nemigen volt akkoriban, a házmesternek pedig – mint neve is jelezte – ez is dolga volt. Felszerelése puritánnak volt mondható: létra, vécépumpa, franciakulcs, egy titokzatos fémláda, benne mindenféle kacatokkal, kóccokkal és bűdös kencékkel, a karján pedig drótból hajlított karika, amelyre a különféle méretű, bőr, gumi tömítőgyűrűk voltak felfűzve.

Igaz, a komolyabb feladatokhoz ő is mestert, IKV-st vagy FIK-est hívott. Mert az akkor már 60-70 éves józsefvárosi épületekben napirenden voltak a csőtöré-

már kevésnek bizonyult. Olykor napokig nem volt víz bizonyos lakásokban, ám a szomszédi szolidaritás ezeken a bajokon is átsegítette a pestieket: lavórral,

vödörrel jártak át azokba az otthonokba, ahol volt víz. (Pontosabban azokba, ahol majd pár hét múlva, a következő csőtörés idején nem lesz.)

Kabarétréfák, Ludas Matyi-cikkek szóltak a link iparosokról, a lakásállomány pedig egyre jobban öregedett. Ezért jött létre a főváros által 1959-ben alapított Javszer, a Fővárosi Javító-Szerelő Vállalat, amely a víz-, gáz- és villanszerelésen kívül üveges, kárpitos, parkettás, kőműves, bádogos, kályhás munkákat is vállalt, háztartási kisgépek javítása mellett, beleértve az autószífont is.

Bámulatos gyorsasággal terjeszkedett a cég. „A város minden pontján javít, szerel”, illetve „Az év 365 napján Javszer” szlogenek jegyében vagy félszáz telephelyet, kisebb bázist és szervizt hoztak létre városszerte – olyanokat, mint amilyet Bánhalmi János 1977 szeptemberében készült lakótelepi felvételén látnak –, pár évre rá pedig havi 50 forintért átalánydíjas lakáskarbantartási szerződést is lehetett velük kötni. 1976-ban nyílt meg Budapesten az Akácfa utcai Javszer ügyfélszolgálati iroda, ahol előbb a 420-538, majd a 420-943-as telefonszámon fogadták azoknak a hívásait, akiknek sürgősen iparos kellett.

De kérem, ne telefonáljanak! Egyrészt a céget azóta feldarabolták-felszámolták, másrészt a budapesti

azért ne, mert már jó harminc éve sem volt könnyű elérni őket.

Berkó Pál

MIKÓ LÁSZLÓ, 1965

A fokozatosság elve

„Emlékl adom át e lapot abból az alkalomból, hogy szüleid és névadó szüleid előtttem ünnepélyes fogadalmat tettek, hogy Téged becsületes, a dolgozó néphez és a szocializmushoz hű állampolgárrá nevelnek” – valami efféle állhatott azon a lapon, amelyet a fotónkon látható asszonyok oly buzgón böngésznek éppen. 1965-öt írtunk, és egy újkeletű hagyomány meggyökereztetésén dolgozott a hölgy (bizonyára anyakönyvvezető), vállán a széles, a Népköztársaság címerével díszített szalaggal. Névadó ünnepséget tartottak a frissen helyreállított budai polgárnegyedben.

Bár... Tulajdonképpen bármi lehetett arra a lapra írva, hiszen a sillabusz, ahonnan a fent idézett mintát veszem, sok mindenben egészen mást diktál, mint amit az itt látható gyakorlat mutat. A *Családi és társadalmi ünnepek* című kiadvány, melyet az MSZMP Nógrád megyei bizottságának agit. prop. (fiatalabbaknak: agitációs és propaganda) osztálya adott közre 1960-ban a megyei tanács vb. (végrehajtó bizottság) művelődési osztályával karöltve, az egész ország okulására igyekezett rendszerbe szedni az új világ új ünnepeit. Mint írták, ezek megvalósításában természetesen „a messzemenő tapintat, vallásos érzékenység kímélése, a fokozatosság elve és egyben a feladat fontosságának tudata” kellett, hogy vezérlő elvül szolgáljon. E körbe tartozott az úttörőavatás, az ifjúvá avató ünnepség (nyugalom, ez az akkortájt 16 éves korban járó személyi igazolvány átadása körüli célcót jelentette), a szakmunkások avatása, a házasságkötés, az anyák napja és a temetés. S mindegyik persze a keresztelest felváltani hivatott névadó.

tént volna, mint Nógrádban, pontosan tudnánk, mi volt az ünnepség menete. A gyermeket (pontosabban: az újszülöttet) a névadó anya vitte volna a terembe (közben felcsendül: Bartók: Gyermekeknek), a Himnusz elhangzása után pedig az ünnepség vezetője, egyben fogadalomvevő köszöntötte volna a „kedves szülőket, a drága kis újszülöttet és a kedves elvtársakat”. Ezt követően a névadó szülők és a szü-

lők egybehangzó kijelentése alapján megállapította volna, hogy a gyermeknek milyen utónevet adtak, s következett volna a fogadalom szövege. A szülők ígérték volna, hogy gyermeküket „becsületes, a dolgozó néphez hű emberré” nevelik, s hogy minden erejükkel arra törekcszenek, hogy szocialista társadalmunk méltó tagjává, hazánk hűségese, odaadó állampolgárává válják. A névadó szülők pedig azt fogadták volna meg, hogy életének alakulását állandóan figyelemmel kísérik, s minden erejükkel azon lesznek, hogy a dolgozó néphez hű emberré nevelődjön.

Aztán mind aláírták volna az emlékkönyvet, a fogadalomvevő még az emléklapot is. S máris jöhettek volna a beszédek. Egy a fogadalomvevőtől („A kis csecsemő jövelele ma a családban olyan, amelyet csak a mi rendszerünk adhat az embernek, mert mélységes humanizmusa az igazi emberszeretet talajából fakad”), egy pedig az üzemi, hivatali küldöttség vezetőjétől („Segítsék hozzá, hogy jelleme úgy alakuljon, amint azt a szocialista társadalom megkívánja – legyen szocialista ember”). Szavalt (Ady Endre: Proletárfiú verse, Petőfi Sándor: Fiam születésére stb.), zene (Janáček: Altatódal). Végül Szózat.

Csak hát az a helyzet, hogy mint a képen is megfigyelhetjük, a valóság ennél valamivel prózaibbra sikeredett. Ezen a névadó ünnepségen például alig tíz kisgyerek kapott ünnepélyese megerősítést az utónevéről, s mint látható, akad köztük csecsemő és bölcsődéskorú is. Névadó anyák helyett pedig ma-uk az édesanyák tartják őket az ölkükben: az anák a

sóségekben azonban semmi hiba, kiskosztüm és kis fekete ruha, túsarkú, tupír, hátul vasárnapi öltöny...

Sőt abban is biztos vagyok, hogy némelyik dokumentum ma is ott lapul a fiókok mélyén, megúszva minden lomtalanítást. Még akkor is, ha a névadót magát a rendszerváltás első fuallata kisodorta az életünkéből.

N. Kósa Judit

KÉRI DÁNIEL, 1965

Postai levélosztályozó verseny

„A posta hagyományos, negyven év óta sorrendben a 22-ik levélirányítási és -szétosztási versenyének döntőjét szerdán a Budapesti Postaigazgatóság Váci utcai klubtermében bonyolították le. A megyei és a kerületi válogató versenyek legjobbjai – a szétosztási, szétosztási és irányítási, valamint a tájékoztató versenyben – különböző csoportosításokban szerepeltek. A vetélkedést az idén megnehezítette az, hogy év közben mintegy 170 községet postai szempontból az eddigiektől eltérő útírányba soroltak. Nagyobb követelményt jelentett az is, hogy a szétosztáson kívül ugyanúgy, mint a gyakorlatban, a leveleket még kötegelniük is kellett a versenyzőknek.

A versenyben kitűnően helytálltak a posta nő dolgozói: »az ország leggyorsabb kezű postása« címet például Andics Gáborné, a Budapest 72-es postahivatal alkalmazottja nyerte el. A győzteseket megjutalmazták.”

A Népszabadság 1965. november 18., csütörtöki számában jelent meg a fenti tudósítás. Vagyis a kép előző nap készült. Nézzék meg, milyen feszült figyelemmel dolgoznak a versenyzők, és hányan szurkolnak nekik az oszlopok közül. Igazi szakmai verseny volt ez!

Sajnos nem tudom, meddig rendezték még meg. A hetvenes években került a postához az első Japánban vásárolt gép, amely az irányítószámokat felismerve szortírozta a borítékokat. Hú, micsoda ismeretterjesztő kampánnyal igyekeztek rávenni az embereket, hogy írják a borítékra az irányítószámot! Egy holló volt a posta kabalafigurája. nyilván Szilágyi Örsébet

Azért még ma – az e-mail és a Népszabadság Online korában – is szükség van a levélosztályozásra. Sokszor figyelem, amikor a visszavitt ajánlott küldeményre várom a postán, miként rendezik el a polc fiókjaiban – fachjaiban – ábécé szerint a leveleket. Mindig meg is lepődöm, amikor végül előkerül az enyém!

De ha már kikerestem a régi újságot:

„Jó látni, hogy az úttörők, a mi lelkes, tetterre kész, ifjú barátaink ismét szép feladatra vállalkoztak. Ez évi mozgalmuk, az Úttörők a hazáért érdekes, a gyerekek fantáziáját felgyújtó, tenni vágyásuknak megfelelő, s egyben szorgalmukat próbára tevő feladatokat ad az örsök tízezreinek, az úttörők százezreinek” – áll az első oldalas vezércikkben.

A második oldalon egy kis írás arról tudósít, hogy Dean Rusk amerikai külügyminisztert Uruguayban, Robert Kennedy szenátort pedig Chilében köpték le. „Gyilkos! Jenki, menj hazá!« kiáltásokkal fojtották bele a szót... Egész Latin-Ameria népeinek nevében tették ezt.” A következő oldal híre, hogy új szerelőcsarnokkal bővült a BRG kecskeméti üzeme. A következő felét pedig elfoglalja az, amelynek címe: „Készítsenek-e a termelőszövetkezetek keveréktakarmányt? Ankét a Népszabadság szerkesztőségében.”

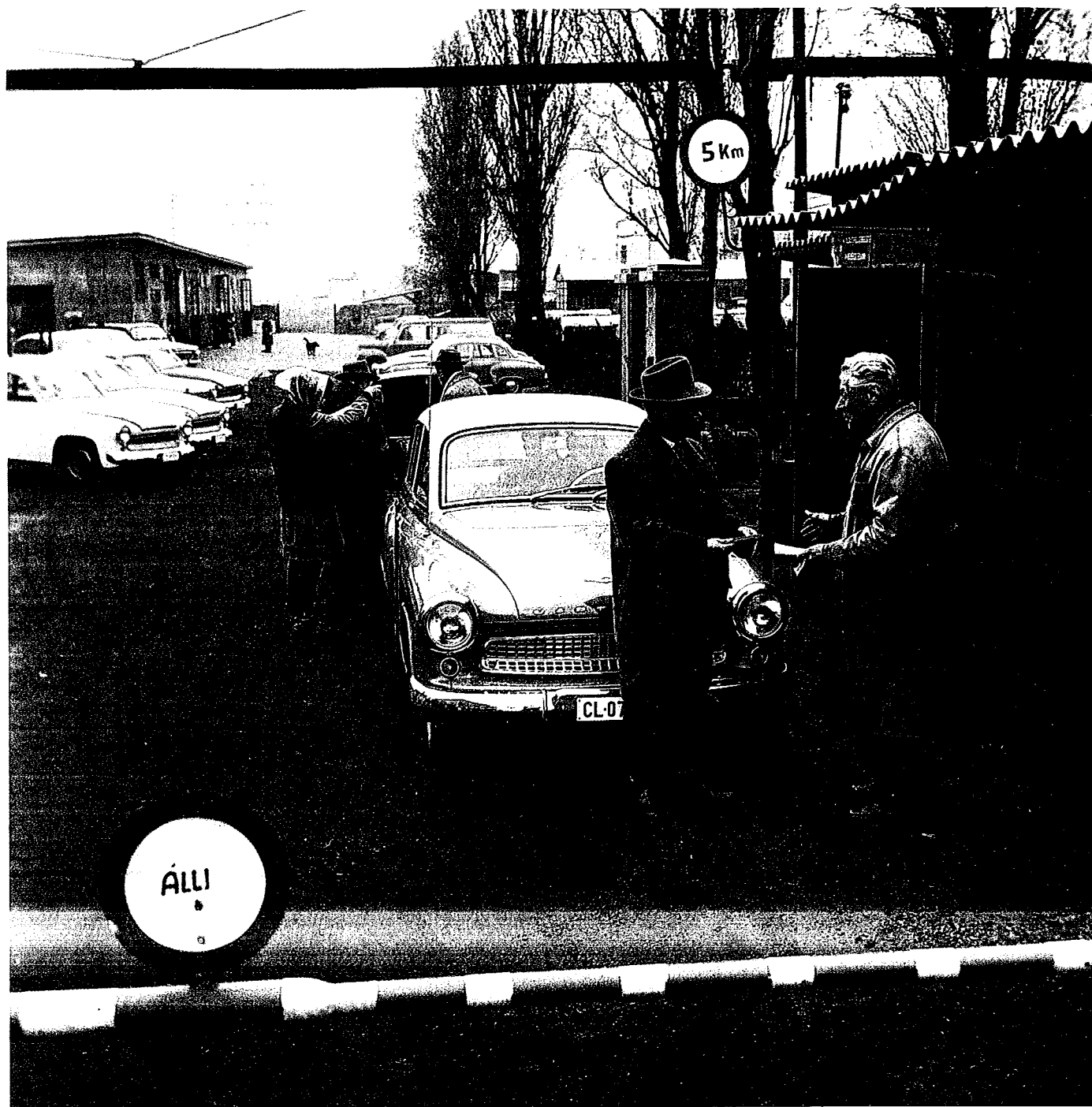
Ja, és el ne felejtsem: a Ferencváros Karába, Fenyvesi dr. és Albert góljával 3-1-re verte a Panathinaikoszt Athénban, így az itthoni 0-0 után bejutott az Európa Kupa legjobb nyolc csapata közé. (Ahogy előzőleg a Liverpoolt Pesten 3-0-ra legyőző, kinn csak 2-1-re kikapó Újpest is a Kupagyőztesek Kupájában.)

Az már nem volt olyan jó hír, hogy „a Merkur Személygépkocsi Értékesítő Vállalat értesíti a közönséget, hogy november 22-től, hétfőtől kizárólag Wartburg Limousine 312-es, Wartburg de Luxe 312-es, Skoda 1000-MB, valamint Volga típusú személygépkocsira vesz fel megrendelést”. „A Wartburg Limousine 312-es gépkocsi ára 65 000 forint, a Wartburg de Luxe 312-es

ba, a Volga 115 000 forintba kerül.”

És van itt még valami: eltűnnek foglalkozások, főlegessé válnak régi ügyességek, nem hagyományozódnak tovább szakmai fogások. Hány felhúzóórát kell mostanában javítani? Van még üstfoltozó valahol? Apropos: ismer valaki írógépműszereszt?

Kelen Károly

VÁRADI IBOLYA, 1964

Autóvásár

1964 mérföldkő volt a hazai személygépkocsi-értékesítés történetében: ebben az évben hozta létre a Belkereskedelmi Minisztérium a Merkur Személygépkocsi Értékesítési Vállalatot.

Az alapítás évének első felében a cégnél már 13 500 vásárló gépkocsiigénylését tartották nyilván, akik közül az év végéig tízezen át is vehették új autójukat: Trabantokat, Wartburgokat, Skodákat és Moszkvicsokat. (A 600-as típusú ős-Trabant ára 37 ezer, a frissebb változaté, a 601-esé 46 ezer forint volt, az 1200-as Lada pedig hosszú időn át tartotta 80 ezer forintos árát.)

Az évek múlásával kezdett azonban kaotikussá válni a helyzet, mert az új befizetők száma sokszorosan meghaladta a tervgazdálkodás szigorú keretei közepette behozható autókét. Hosszú várakozási listák alakultak ki, egyes népszerűbb típusokra akár három-négy-öt évet is kellett várni, de ha az átvétel napján nem akadt a Merkur csepeli, győri vagy debreceni átadótelepein olyan színű kocsi, amilyenről a tulajdonos álmodott, jött a színre várás időszaka, amely akár egy újabb évvel is meghosszabbíthatta a procedúrát.

S ha végre mégis elérkezett a nap, amelyet mindenhol egy új családtag világra jöttéhez hasonló izgalommal vártak, s ennek megfelelően érkeztek kiöltözve, öltönyben a vevők, a telephely köpenyes átadója bemutatta a szerszámos táska tartalmát, az emelőt, az elsősegélydobozt és a műszerfal kapcsolóit, majd ellenőrizte a kocsi iratait, és jó utat kívánt. A friss autótulajdonos pedig aggódhatott, hogy a kocsi üzemanyagtartályában lévő, a tűzbiztonsági előírások szerint legfeljebb fél liter benzinnel eljut-e a legközelebbi, a teleptől pár száz méterre lévő töltőállomásig.

Berkó Pál

MIKÓ LÁSZLÓ, 1973

Milyen volt a merkuri időszámítás?

Ötéves várakozás, felesleges színválasztás, kiszolgálás helyett kiszolgáltatottság és kivételezés – nagyjából így jellemezhető a merkuri korszak.

Húszéves fiamnak nehéz elmagyarázni, hogy mi is az az autó-előjegyzés: ő csak azt látja, hogy szinte minden sarkon csillogó szalonokban ötven autómárka kínál vagy kétezerféle típust sokféle akció keretében. Amikor én voltam kölyök, kiemelt újsághírnek számított Magyarország első és sokáig egyetlen autószalonjának átadása, mely 1960-ban az államforma nevét viselő Népköztársaság útján (előbb és utóbb: Andrassy út) nyílt. Állt benne két-három autó, a falon tábla jelezte, hogy hol tartanak a kiutalások: sorszámot az kapott, aki előre befizette a vételár húsz százalékát.

Típustól függően négy-öt évet kellett várni, és hiába jelölte be a vevő a listán szereplő három szín egyikét, lehet, szinte biztos, hogy egy negyediket kapott. Szóval választásról szó sem volt. A gépkocsi-forgalmazó Merkur nevű vállalat várólistáján olykor kétszázezer előjegyzés szerepelt, ám 1971-ben csak 42 ezer autó érkezett Magyarországra. Nem mellékesen nagyjából ennyi volt a 2012-es magyar személyautópiac is... A türelmetlenebb álmodozók olykor elsétáltak az egyetlen szalonba, ahol megcsodálták az éppen kiállított néhány autót: ennyi fért be és ennyire is.

uralta az egyetlen bemutatótermet, ahová évente több ezren zárandokoltak el családi programként, hogy közelről is láthassák megálmodott kocsijukat. A vidékieknek maradt az *Autó-Motor*, melynek legnépszerűbb olvasmánya az autóátvételi sorszámok

táblázata volt. Akkoriban annyiba került a kéthetente megjelenő újság, mint egy liter benzin, vagyis kettő forint ötven fillérbe, azóta a lap ára százszorosára, az üzemanyagé százötvenszeresére drágult.

Közben azért bővült a kínálat: igazi szenzáció volt, amikor 1971-ben a budapesti Technika Házában bemutatták az első Zsigulit. A szerencsések hosszú sorbanállás után bele is ülhettek, a tehetősebbek és türelmesebbek később birtokolhatták is az új szovjet modellt, mely a FIAT-tal történt megállapodás értelmében a 124-es mintájára készült.

Beindultak a szállítások, sokan átírták Wartburg-megrendelésüket a nyolcvanezer forintos Zsigulira, mert megérte a tízszázalékos többlet. A szovjet autóipar megugrásának, valamint a Zsigulik ellentételezéseként szállított Ikarusoknak és a Bakony Művek alkatrészeinek köszönhetően a magyar személyautópark megközelítette a háromszázazres darabszámot.

Az első Zsigulit 1971 nyarán dr. Kurcz Árpád vehette át, a villányi állatorvos 152 ezer kilométer után cserélte újra a régi kocsiját. A százazredik Zsiguli ünnepi átadásakor, 1973. március 5-én már nemcsak Csepelen, hanem Debrecenben is működtetett átadótelepet a Merkur, melynek feladata az autók szétosztása volt. Mert a sorszám nem mindig számított, hiszen az

de a legtöbbet az egyetlen párt, valamint a szakszervezeti és tanácsi apparátus kiemelt funkcionáriusai, olykor rokonaik kapták. Akinek Zsiguli jutott, arról sokan feltételezhették: nem csak anyagilag áll jól.

Boros Jenő

BÁNHALMI JÁNOS, 1981

A kubai fonónő álma

Ez a kép itt sokszorosan történelmi adalék. Nincs már meg a budai Skála, amely előtt Bánhalmi János lefényképezte a kubai lányokat. Lebontották, bevásárlóközpont épült fel a helyén. Az utcát sem Schönherznek hívják, és kubai fonónők sem dolgoznak már Budán.

A lányok az újságban megjelent riportcska (szerző: Máté György) szerint ipari tanulók voltak a Keltexben, tehát nem is olyan messze lehetett a munkahelyük a Skálától. (Melynek igazgatója akkor Demján Sándor volt.) Meg kell mondani, s ez kiderül a cikkből is, hogy szakmunkástanulói státusról beszélni az ő esetükben erős túlzás. Betanított fonónők lehettek ezek a lányok. A csoportban 52-en voltak, 18 és 38 év között, a többség az alsó korhatár körül járhatott.

A köznyelv már akkor is vendégmunkásoknak nevezte a kubaikat, ha a cikk nem használja is ezt a szót. Magyarország azokban az években inkább fogadott, mint küldött vendégmunkásokat. A kifejezést azonban a szocialista országok közötti esetekben soha nem használták hivatalosan. Ez rosszízű jelenségnek számított, és a Nyugat-Európába akkoriban áramló milliónyi embert, olcsó munkaerőt jelezte: görögöket, törököket, jugoszlávokat, spanyolokat, portugálokat, észak-afrikaiakat.

Tehát ezek a lányok ipari tanulói státust élveztek, mert állítólag ekkor már készülöben volt egy gigászi méretű textilgyár Kubában, amelyet a Szovjetunió épített a szigeten. Arról nincs hír, elkészült-e, létezik-e még ez a hatalmasnak szánt alkotás, és vajon a harminc éve Kelenföldön kiképzett fonónők odakerültek-e egyáltalán? Erről nem sikerült információhoz jutnom. Azt hiszem, nagyon kicsi lehet a magyarországi kubai közösség: művészekről, zenészekről, salsatáncosokról szól a legtöbb információ.

De vissza a lányokhoz és történetünk további, eltűnt szereplőihöz! Ilyen mindenekelőtt a múlt század húszas éveiben felépült Goldberger-gyár, az akkori Keltex, később Budapest, amely úgy végezte, ahogy

az egész magyar textilipar. Vége rég. Az épület megvan, jól látható az autópálya bevezető szakasza mellett. Irodaház lett. Ekkor azonban a gyár még font és szőtt, a kubai lányok pedig fonónőnek tanultak három műszakban a Fonó II. üzemben. A nappali és délutáni műszakban négy óra hosszat gyalogoltak a gépek között, négy órában pedig nyelvtanuláson vettek részt. Ez csak az elején volt így: ha levizsgáztak, akkor már a munkaidő után tanulhattak magyarul az „ipari tanulók”. A riportból még megtudjuk, hogy a lányok hazavágytak, de azért már ismerkedtek is a fővárossal a szabad idejükben. Csak a magyar ételeket találták túl csípősnek, így maguk főztek a szállón, hogy hazai ízeket varázsoljanak Magyarországra.

A kubai lányok megjelenése Budapesten okozott némi feltűnést. Az afrikai, kubai férfiak a hatvanas évektől hozzátartoztak az utcaképhez, de ennyi fekete nő! Az is szakítás volt a korábbi állapotokkal, hogy ezek a kubaik (tehát a vendégmunkások és vendégmunkásnők) nem az egyetemek világában forogtak, hanem a külvárosok és a gyártelepek voltak az otthonuk.

Kuba az elmúlt ötvennél több évben tehát mindig távoli és izgalmas helynek számított nálunk. A Kádár-kor utolsó évtizedében a forradalmi legendárium mellé befurakodott egy kis kubai importvalóság is a vendégmunkásnők és munkások alakjában. Nem hiszem, hogy nagyon jól érezték volna itt magukat. Az viszont jól dokumentálható, hogy a kubai vezetésnek egyáltalán nem tetszettek a magyar állapotok. Ha az idekerülő kubaik beszámoltak a hazaiaknak a magyarországi életéről, akkor az a véleményük volt, hogy a magyarországi élet a lazaságokról a létező közép-európai szocializmusban, a főnökség szemében az már veszélyes lehetett. Már ha ilyesmiről írtak haza a riport hősnői, a Gonzalez-testvérek, Ismaria és Zaida, vagy épp társnőjük, Raquel Guillén, valamint Martha Alba. Ő egyébként azt is kiszámolta, hogy annyi járka a gépek között, hogy egy év alatt akár gyalog hazamehetne.

Miklós Gábor

Volt, nincs

ERDEI KATALIN, 1980

Ez az éteri lakótér, melyből az élet minden nyomát kisterilizálták, mielőtt Erdei Katalin 1980 novemberében beledughatta a fotóapparátját, a Csavargár utcai építőipari munkásszállás egyik szobája volt Angyalföldön, a Váci út mentén.

Az erőltetett ütemben iparosított országban ott keletkeztek tömegével az alulképzetteknek való munkahelyek, ahol már amúgy is volt ipar, és ott kínálkozott az alulképzett munkaerő, ahol nem volt. A többségnek nem állt módjában oda költözni, ahol dolgozott. Így tehát az ingázók száma az egymillió közelébe futott föl.

Több százezren voltak a távolsági ingázók, akik túlnyomórészt munkásszállókra laktak. 1970-ben az építőipari dolgozók 63 százaléka (!) ingázott. Zömük a legnagyobb fizikai erőfeszítést, a legkevesebb szakképzettséget igénylő és legrosszabbul fizetett állásokat töltötte be. Az ötvenes években még javarészt barakkokban, ideiglenes szálláshelyeken, borzasztó körülmények között laktak az ingázók. A 60-as évek elejétől épültek számukra új munkásszállók.

Akinek mázlija volt, ilyenben kapott helyett.

A munkásszállókra általában még egymás szobájába is tilos volt átjárni. A lopásveszélyre hivatkozva mindenkit kitiltottak mindenhonnan. A szomszédos szobák lakói elvileg csak a folyosón és a közös helyiségekben beszélgethettek egymással.

Ehhez képest a munkásszállók világát meghatározta az alkoholizmus, a pszichoszomatikus betegségek, az alkalmi, rendezetlen és stabilizálhatatlan szexuális kapcsolatok s természetesen az olcsó pro-

szolgáltatottabb munkavállalók védelme helyett az ő megrendszabályozásukkal (igen csekély hatékonysággal) foglalkozó szakszervezetek a munkásszállók lapocskáiban szerkesztették ki a rendetleneket, az italozókat, a teherbe esett lányokat.

A Csavargár utcai munkásszállásnak is volt Híradója. Ebben sok-sok cikket írtak arról, miként kergetik a sírba egymást a különböző életritmusú, karakterű,

munkabeosztású szobatársak. Képzeld el a kedves olvasó ezt a holt szobát, amint megtelik étellel.

Mekkora esély van rá, hogy a szobát túlszűfőző nyolc lakó közül egy se legyen estefelé, aki hullafáradt, és akinek létkérdés a pihenés az ötórai ébresztőig. És egy se legyen, aki ezekben az órákban élne, rádiózna, sörözne, kártyázna, beszélgetne kicsit, mert ennyi kis öröme van az életben.

Az ingázók legfőbb legitim örömforrása a tévé volt. De ehhez a forráshoz is egészen másképp fértek hozzá, mint az ország zöme. A fent említett Híradó adta hírül, hogy a 150 fős tévéteremben betiltották a dohányzást, mert másfél száznál is sokkal többen zsúfolódtak ott össze, hogy az egy szem tévé nézzék a főműsort.

Időközönként előfordult, hogy egyszercsak fagyújtották a villanyt, lekapcsolták a tévét, és bemutattak egy bölcs vendéget, aki a munkásszálló kulturális programjának keretében jött ismeretterjesztő előadást tartani az egészséges életmód, avagy a szocialista erkölcs tárgykörében. Képzeltetjük a hatást.

A Csavargár utcai munkásszállónak azonban volt a hetvenes évek közepén egy közkedvelt, karizmatikus kulturális igazgatója, Choli Daróczy József író, költő, pedagógus, népművelő, aki a több épületből álló hatalmas munkásszálló két és fél ezer lakója közül sokak életét megemelte. Nagyszerű cigányklubot működtetett itt, és jó néhány cigány fiataalt segített innen tovább tanulni.

A munkásszállós, ingázó életnél csak az volt a rosszabb, amikor ellehetetlenült, és nem maradt más

1991-ben megalakult az Eravis Rt., hogy a funkciójukat veszített munkásszállókat idegenforgalmi célokra hasznosítsák.

Az egykori munkásszállót ma Hotel Terminusnak hívják. „Elhelyezés azonnal: 4 ágyas szobákban, emeletenként főzési lehetőséggel, közös vizesblokkal (WC, zuhanyzó), szintenként teakonyhával, 1400 Ft/fő/éjtől!”

Révész Sándor

MIKÓ LÁSZLÓ, 1974

Amikor még Osztapenkó vigyázta az M7-est

A képen az M7-es autópálya első méterei láthatók a hatvanas évek közepén. Kőhajításnyira vagyunk a „régiről”, az Érden át vezető balatoni 7-es úttól. Legendás helye ez a magyar autózásnak, és mint ilyen, nevet is kapott: ez itt „az Oszt(y)apenkónál”. Az útnak ez a pontja maga volt a kezdet és a vég.

Éppolyan nevezetes helye a már autóval utazó kiváltságosoknak, mint a szerelmeseknek a Nemzeti órája. Mert ha úgy kezdődött a pesti család története: „Még csak az Osztapenkónál jártunk, amikor rájöttünk, hogy az autoszifon patront elfelejtettük”, máris világos volt, hogy a felismerés pillanatában a kocsi orra a Balaton irányába mutatott. Ha viszont azt hallottuk: „Már az Osztapenkónál voltunk...”, ennyiből is kiderült, hogy szinte már csak otthon jötték rá: a családfő elfelejtette kikapcsolni a nyaralóban a villanybojlert, amely így egy héten át zabálta az akkor még bagóért mért áramot.

Más szempontból is nevezetes ez az útszakasz: ez a hazai autóstóp szent pontja. Aki a hatvanas évektől Pestről indult az ország nyugati felébe, az itt állt ki az út szélére. Előbb csak magasra emelt tenyérrel, majd az úti cél felé mutató hüvelykujjal, később a melle előtt tartott vagy a lábához támasztott kartonlappal, pozdorjalemezzel, lobogóként kifeszített törülközővel, szóval bármivel, amire a céltelepülés neve felfért.

Akik Wien felirattal a kezükben reménykedtek ezen a helyen sorsuk jobbra fordulásában, azokról jó esély-

akok. Hiszen akkor még ezekben az években kiutazni volt Bécsbe utazgatni – pláne kocsival –, ezt jellemzően szolgálati útlevelel tették. Ahhoz pedig kevésbé illett az utazásnak ez a nem épp legális módja.

Voltak bizonyos hallgatóságos megállapodáson alapuló és a KRESZ-ben is rögzített szabályai a stopposoknak. Az új, autósútszerű pályatorzó forgalomba helyezésével tilos lett például autópályán kocsikat leinte-

ni, így hát maradt előbb a törvénszegő próbálkozás, majd a rendőri igazoltatás és feddés, végül pedig a ballagás vagy buszozás a kertek alatt a budaörsi benzinkúthoz. Ott egyébként is könnyebben vette fel az embert az éppen tankoló kocsik valamelyike; ráadásul külföldre utazó honfitársaink is itt végezték el a vámcsok elől elrejtendő cucc végső átcsoportosítását.

És persze voltak az állampolgári éberség karbantartását célzó szentenciák is. Főként eltávozásra induló honvédjeinket intették így a szolgálatvezetők a szabadságos papír átadását megelőző eligazításokon: Legyetek éberek, mert a külföldi autós mind kém, aki információkat gyűjt fecsegő utasaitól kicsinyke hazánkról...

A hatvanas évek végére megsokasodtak az út szélén sportszatyrokkal, hátizsákokkal, gázálarctáskákkal ácsorgó fiatalok. (Az Alföldi-papucs, mely kultikus tárgy önmagában is megérdemelne egy mélyenszántó értekezést, csak jó tíz évvel későbbi fejlemény volt.) Szerepe volt ebben egy könyvnek is. 1966-ban jelent meg ugyanis Déry György fordításában a Magvető Kiadónál az autóstopposok bibliája, Kerouac *Úton* című regénye. Sodró cselekménye röviden: eszement bulik, nagy dumálások, a háború után felnőtt, lassulni, a konvencióknak megfelelni képtelen amerikai új generáció stoppos-autós ámokfutása, nem kevés kávé, alkohol és egy Benzedrin nevű, amúgy amfetamint is tartalmazó serkentőszer sűrű szerepeltetésével.

Szó, persze, a maga szerény hazai keretei közt: valódi autóforgalom, pénz és Benzedrin nélkül. Így maradt röptetőnek a Seduxen sörrel, vodkával, fekete címkés cseresznyével, rummal, bármivel, idővel meg a Technocol Rapid és a Pálmatek. Ezek lettek a kis kelet-közép-európai tripek kellékei. Meg a könyv: az *Úton*.

Vigyázat: nem a leninin.

Berkó Pál

N. Kósa Judit újságíró, szerkesztő, várostörténész

Képszerkesztő:

Rédei Ferenc fotóriporter, a Népszabadság egykori fotórovat-vezetője

Szerzők:

Balogh P. László fotóriporter

Bánhalmi János fotóriporter

Berkó Pál, az egykori Budapest melléklet szerkesztője

Boros Jenő autós szakíró, fotóriporter

Csordás Lajos kulturális újságíró, örökségvédelmi szakíró

Erdei Katalin fotóriporter

Hegyi Iván sportrovat-vezető, futballszakíró

Kelen Károly kulturális szerkesztő

Kéri Dániel fotóriporter

Miklós Gábor külpolitikai szakíró, szerkesztő

Mikó László fotóriporter

N. Kósa Judit

Rév Miklós fotóriporter

Révész Sándor publicista, szerkesztő

Szablyár Eszter, a Népszabadság korábbi kulturális újságírója

Szemere Katalin kulturális újságíró, színházi szakíró

Tóth Levente gazdasági újságíró, a Népszabadság korábbi megbízott főszerkesztője

Váradí Ibolya fotóriporter

Wormser Antal fotóriporter

Copyright © Népszabadság Zrt., 2015

Minden jog fenntartva.

Tilos ezen kiadvány bármely részét sokszorozítani, információs rendszerben tárolni

vagy sugározni bármely formában vagy módon a kiadóval történt előzetes

megállapodás nélkül; tilos továbbá terjeszteni másféle kötésben, borítással és tördelésben,

mint amilyen formában kiadásra került.

Kiadja az Alexandra Könyvesház Kft. Alexandra Kiadója, 2015

7630 Pécs, Üszögi-kiserdő utca 1.

www.alexandra.hu

www.alexandrakiado.hu

Felelős kiadó a kft. ügyvezető igazgatója

A kiadványt Hársfai László tervezte

Nyomta a Kinizsi Nyomda Kft.

Felelős vezető Bördős János igazgató

Megjelenet 10,57 (A/5) iv terjedelemben

ISBN 978 963 357 527 7

Kultúrbaraj
 Dél-Dunántúli Regionális
 Könyvtár és Tudásközpont
 7622 Pécs,
 Universitas u. 2/A.

**Dél-Dunántúli Regionális
Könyvtár és Tudásközpont
7622 Pécs,**

Universitas u. 2/A.

www.tudaskozpont-pecs.hu

A kölcsönzés határideje:

film klasszikusok dísz
RTÁRS
zene Tudomány
antgárd
művészet

ene, színház,
kategória-
at a pénteki
m!

**Mir
al
ba**

NÉPSZABADSÁG

Mérlegeljen!

Népszabadság Retro

Képszabadság című sorozatunkban a Népszabadság lényűgöző képtárházából válogatnak vezető újságírók, és idézik fel a 60-as, 70-es éveket. A négyrészes sorozat második kötetében, melynek címe „Ha végre itt a nyár...”, a létező szocializmus lassan feledésbe merülő jelenségeit – a ballonkabáttól a dinnyedömpingig és az úttörőtábortól a sörhiányig – mutatjuk be. Divat, strand, Balaton és dunai hajókázás sorjázik e lapokon.

Ősszel pedig „megforgatjuk az egész világot”: épül majd híd és metró, felüljáró és aluljáró, felújítunk, lankadatlanul bontunk és építünk.

Végül megmutatjuk a technika csodáit: újbuszok, villamosok, orvosi műszerek és zenészközzök népesítik majd be a negyedik rész oldalait.

990 Ft

ISBN 978-963-357-591-8

9 789633 575918

KÉPSZABADSÁG

VÁLOGATÁS A NÉPSZABADSÁG EGYEDÜLÁLLÓ FOTÓARCHÍVUMÁBÓL

„HA VÉGRE ITT A NYÁR...”

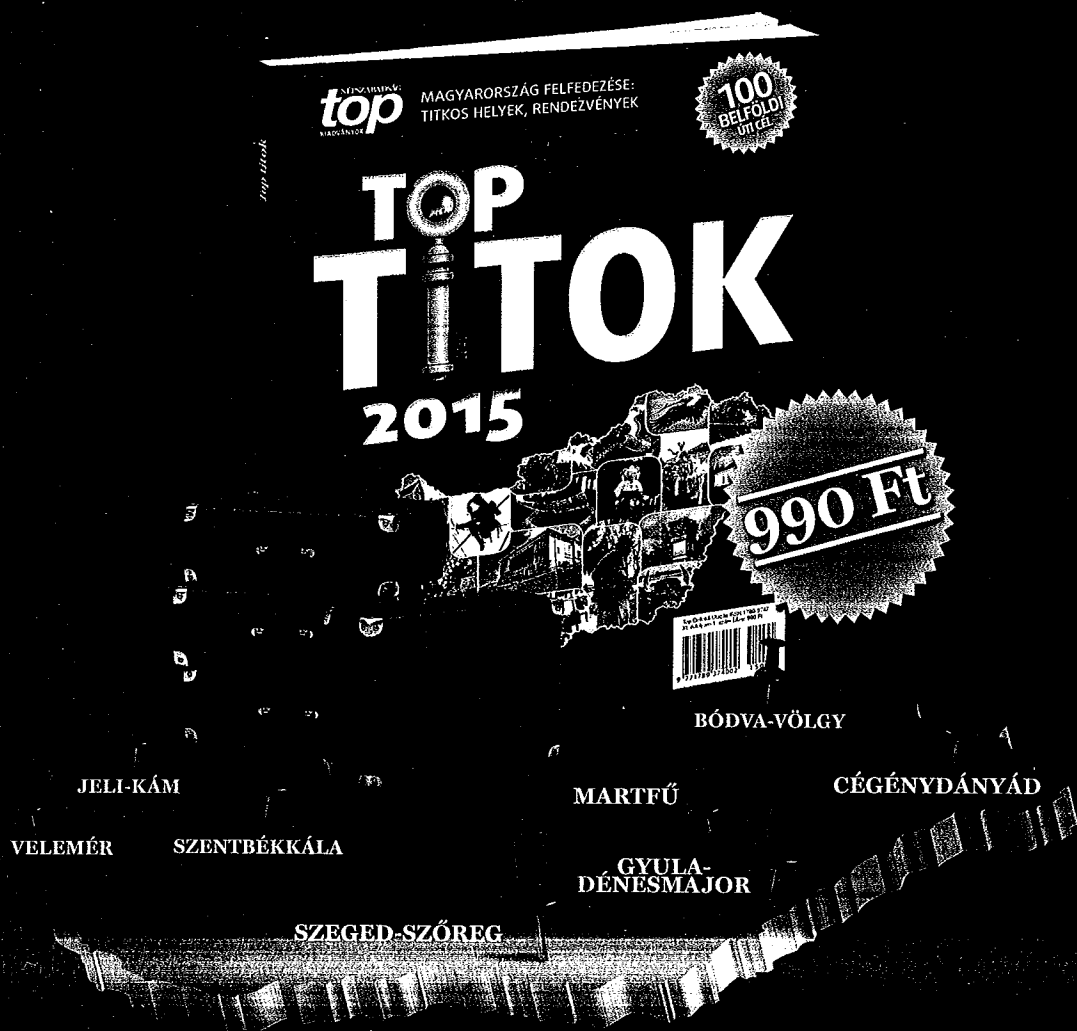
PTE Központi Könyvtár

C 112436

NÉPSZABADSÁG
RETRO 2

VALAMI ÚJ

Fedezze fel Magyarország kevésbé ismert úti céljait
a Népszabadság TOP 100 Titok kiadványával.

Keresse az újságárusoknál, vagy rendelje meg kedvezményes áron,
790 forintért a www.lapcentrum.hu oldalon!

NÉPSZABADSÁG

KÖTELES PÉLDÁNY

P1/500
316.7
K 38

KÉPSZABADSÁG

„HA VÉGRE ITT A NYÁR...”

VÁLOGATÁS A NÉPSZABADSÁG
EGYEDÜLÁLLÓ FOTÓARCHÍVUMÁBÓL

2

PTE Egyetemi Könyvtár

P001000485

**NÉPSZABADSÁG
RETRO**

Tartalom

Előszó 5

1. **Nő a Szecskában** 7
A hatvanas években vasárnaponként gyakran kitétték a strandokra a Megtelt táblát. De volt, aki csak nézelődni ment oda.
2. **Római-parti csónakház** 9
A hét törpe valamelyikével pillanatok alatt ki lehetett jutni a fővárosnak erre a lidőjára, ahol a csókból csattant száz.
3. **A nagy árvíz** 11
Az évszázad árvize 1965 kora nyarán hónapokig tartotta fogva a várost, és még a Margit-sziget látnivalóit is tönkretette.
4. **Mese a pesti halról** 13
A Margit híd erkélyéről horgászni már 1973-ban is tilos volt, viszont korántsem reménytelen: bármily hihetetlen, a Duna dugig van hallal.
5. **Herr Gellért** 15
Nyugatnémet turista fényképezi Budapest panorámáját a Gellért szálló előtt. A hatvanas években mindez a konzoldáció bizonyítéka volt.
6. **Kő kövön nem marad** 17
Bő száz éve már, hogy a budapestiek szeretettel gondozzák a Gellért-hegyet, amely – tán hálából – eddig még sosem omlott bele a Dunába.
7. **Fürödni muszáj!** 19
Gyerekként sokan azt hiszik, hogy az a legjobb szórakozás, amit nagyon nem szabad csinálni. A Dunában fürdeni pedig tényleg kész életveszély.
8. **Buszjeggyel a Dunán** 21
Vízibusszal utazni a Petőfi hídtól a Margit-szigetre? A hetvenes években ennél pompásabb szünidei mulatságot el sem lehetett képzelni.
9. **Sakkozók a parkban** 23
Feszülten koncentrálnak a játékosok a napsütötte pesti téren. A kávéházakban és a parkokban a sakkozók mindig is kapnak fei a fejüket.
10. **Egy ezüstérmes, boldog ember** 25
Gyarmati Andrea a müncheni olimpiára készül. Mindenki győzelmet vár tőle, és mi már azt is tudjuk, mi lett a végeredmény.
11. **Római Akadémia** 27
Legendás futballisták lazítanak a Római-parti Vasas-üdülőben. 1972-ben járunk, amikor a labdarúgás még sikerágazatnak számított.

12. **Egy legenda kocsit mos** 29
Kü Lajos és a protekcióval vásárolt Fiat, valamint Adidas melegítő és olimpiai sapka: egy legkevesbé sem hétköznapi jelenet a csendes budai utcán.
13. **Óda a vödörhöz** 31
Egy letűnt világ sportja a hétvégi, műteti alapossággal végrehajtott autósosás. A jó gazda még a felnit is megmosta belülről. Samponnal!
14. **Moszkvába repül a magyar eper** 33
A Szovjetunióba induló magyar eperszállítmányról mi más juthatna eszébe a szocializmusban cseperedő újságírónak, mint a banán.
15. **Dinnyére hangolva** 35
A magyar apa egyik jellegzetes háztartásbeli feladata a legédesebb, legjobb állagú görögdinnye kiválasztása. Ötleketek adunk.
16. **Piacgazdaság** 37
A mai, modern Fény utcai piac láttán nehéz elképzelni, milyen volt Buda egyik legfontosabb beszerzőhelye a maga régi szakdtságában.
17. **Barátkozzatok!** 39
Önkiválasztó rendszer, hiánycikknek számító bundacipő, veők és eladók barátkozása... Felőtt egy nemzedék, amelynek ez pont olyan idegen, mint a kendőviselés.
18. **A szocializmus gulyása** 41
Látványebéd a gabonatóbla szélén. Igazi traktát rendeztek az aratóknak, de feltehetően csak a fotós kedvéért.
19. **Alku tárgya minden** 43
Talpalt cipőt és külföldi csomagból előkerült Levi'st is vásárolt a hetvenes években az ószeres. Akkor még bérhárról bérházra járt a kereskedő.
20. **Sorok és sörök** 45
Ha nyár, akkor sörhiány: évtizedeken át olyan evidencia volt, az mint a kétszerkötő. Pedig a háttérben üveg- és rekeszhiány is volt.
21. **Münnich ezrese** 47
Atléták lakták először a Műegyetem ezer főt befogadni képes új kollégiumát. Aztán a diákok is beköltöztek a Münnich Ferenc nevét viselő létesítménybe.
22. **A megszendázott Sirály** 49
Őn dönt, iszik vagy vezet. Nemcsak a közutakon, a vízen is igaz ez a szabály. Még akkor is, ha prima luxusjachtot kormányoz az ember.

23. **Konzervsólet, Mercedes** 51
Szállodába az „átkos” idején nem nagyon járt a magyar, legfeljebb elé, külföldi kocsikat nézni. A vállalati üdülő volt a mi terepünk.
24. **Horgászgyerekek pirosra sülvé** 53
Ma, amikor már óriásrepülővel is el lehet jutni a Balatonra, elképesztően távolinak tűnik az a kor, amelyben még nem volt ijesztő a napsütés.
25. **A balatoni boy** 55
Az üdülőbeli turnusváltás napján elengedhetetlen volt az értő segítség. A balatoni kisvállalkozók erejére mindig lehetett számítani.
26. **Hajózás az élet iskolája** 57
Egy vízi úttörőket ábrázoló fotótól néha meglepően messzire lehet jutni: az ifjúsági irodalom távoli tájaira és a történelem sötét bugyraiba akár.
27. **Sétahajó, lágyan ring...** 59
Ha már megvolt a fürdés, a napozás, a fagyalt és a lángos, a magyar tenger partján még mindig marad egy páratlan szórakozás: irány a hajózikötő.
28. **Méredzkesedés Balatonmackóalsón** 61
Az elmélet és a gyakorlat közötti hangsúlyos különbségre mutat rá, milyen öltözködési tanácsokat adtak a strandolóknak anno, és mit viseltek eközben a tónál az emberek.
29. **A bikinivonal április 4-éje** 63
A felszabadulás napjáról elnevezett kisipari szövetkezet gyártotta hazánkban a legtöbb fürdőruhát, igaz, elvéteve akadt tőkés import is.
30. **Lányok a tetőn** 65
Beatles-pózba merevedett manókenek idézik a Hungarotex-irodaház tetején azokat az időket, amikor egy jobb pulóver és egy jobb lemez is csak pult alól volt kapható.
31. **Szállásvadászok a pesti éjszakában** 67
A hetvenes évek végén szállodai szobából olyan nagy volt a hiány Budapesten, hogy olykor még a patinás IBUSZ sem
32. **Kusettel a szabadságba** 69
Jugoszlávia nem volt Nyugat, de annyira azért Kelet sem. Aki átélte a kört, tudja, mit jelentett oda utazni mondjuk 1981-ben.
33. **Művérben úszott az Úttörőstadion** 71
A szocializmusban a legfőbb érték maga volt az ember. Nem véletlen, hogy elsősegélynyújtó tanfolyamok sorát szervezték a megóvására.
34. **Játékszenvedély** 73
Egy tökéletes nap a vidámparkban mindent magába sűrített, ami az életben jó volt: hullámvasutat, fagyaltot és nyuszilufit.

35. **Jéggyár a frizsider-szocializmusban** 75
A szocializmus a jég szekrénytől a Gorenje hűtőládáig tartott, és a kettő között ott volt az a korszak, amelyben a hűtőgép ideológiai kérdéssé nemesült.
36. **Janicsár karórával** 77
Az Egri csillagok a legnépszerűbb magyar regény és a leglátványosabb magyar film is egyben. Tizenkét éven aluliaknak is ajánlott.
37. **Abigél a pult alól** 79
A pöttyös, csíkos, indiános és tengerészes könyvek mellett még a felnőttek irodalmából is ízelítőt kapott az ember a gyerekkönyvtárban.
38. **Laza csóka '68-ból** 81
Világvárosi életérzés az Astoriával szemközt foghíjtelken, szandál, zsebrádió, cekker, napszemüveg. Cseszkóban meg közben az folyik, ami.
39. **Öreg kunok** 83
Három öregember a padon, mögöttük elsétál egy fiatalabb nő. A jelenetben minden benne van, amit egy átmeneti korról tudni érdemes.
40. **Készül a bizonyítvány** 85
Gyerekkorban a nyár akkor veszi hivatalosan kezdetét, amikor az iskolások kezükbe kapják a bizonyítványt. Annak azonban előbb el kell készülnie.
41. **A csodaballon** 87
Ha az ember meg szeretné védeni szeretett városát a vésszen közelítő Halley-üstököstől, feltétlenül ballonkabátot kell öltenie. Még ha utoljára is.
42. **Amikor Bartók alatt dolgoztam** 89
Egy legendás hanglemezbolt hűlt helyén iszogatnak manapság a turisták a pesti Vörösmarty téren. Igaz, ők ott is elsősorban magyar nótát kerestek.
43. **Múltfeltárás spaklival** 91
...ott a melyből.
44. **Apolló és Mussolini** 93
Minden pestinek van egy múzeumkerti története, az első csóké vagy a biciklizni tanulásé például. De tudják vajon, miféle szobrok népesítik be ezt a kellemes ligetet?
45. **Iskolakezdes Macival** 95
Ha eljön az ősz, és elkezdődik a tanítás, a kisiskolásokat bevezetik az írás, az olvasás és a számolás birodalmába. No meg a szolmizációéba. Erről mesélünk végezetül.

Előszó

Megszámolni mindmáig nem sikerült, de tízezernél bizonyára több tekercs fekete-fehér negatívot őriznek a *Népszabadság* fotóarchívumát rejtő hatalmas fémszekrények. És ez csak az 1964 és 1989 közötti negyedszázadban keletkezett anyag: a Szabad Nép-korszak és a korai Népszabadság-évek filmjei a Magyar Nemzeti Múzeum klimatizált raktárában pihennek. Igaz, ezzel a részleges gyűjteménnyel is párját ritkítóan szerencsésnek mondhatjuk magunkat. A sajtóprivatizáció eseménydús és kevésbé kontrollált éveiben a legtöbb archívum kézen-közön eltűnt ugyanis. Mindössze két kollekció maradt meg, a jövő hasznára és tanulságára: az MTI-é és a miénk.

Azokat a négy-öt évtizeddel ezelőtt készült fotókat, amelyeket lapunk immár nyolcadik éve heti rendszerességgel publikál a Képmentő rovatban, önök előtt valójában nem látta soha senki. A korabeli napilap-készítési technika egyszerűen nem tette lehetővé az élvezhető minőségű fényképek közlését, a legkitűnőbb felvételből is elmosódott szürke paca lett a nyomdagépeken. A szerkesztők belenyugodtak tehát a bélyegnyi vagy féltenyérnyi, a szövegtengerbe afféle muszájból beillesztett fotók közlésével. Arról nem is beszélve, hogy a fényképek dolgában ugyanúgy működött az éberség, mint a szövegek esetében. „Kiállításra jó lesz” – szólta a korabeli fotóriporter mondás, jelezve, hogy mindenki pontosan tudta: az őszintébb, ironikusabb, kicsit is áthallásos helyzetek legfeljebb a sajtófotó-bemutatókon kerülhetnek a közönség szemé elé.

A Képmentő sorozatból válogató könyvek sajátos, féloldalas képet nyújtanak a múltból. Mi is jól tudjuk, hogy ebből a gyűjteményből aligha lehet megtudni, milyenek is voltak valójában a hatvanas-hetvenes évek. Legfeljebb arról kaphatunk képet, milyenek

láttatta a Magyar Szocialista Munkáspárt lapja, azaz milyen eseményeket fotóztak a riporterek. Avatást, átadást, ünnepséget rogyásig, de ezek mellett olyan akkor hétköznapiak számító eseményeket is, mint a horgászat a Dunán és a Balatonon, a tilosban való fürdőzés, vagy éppen az iskolai bizonyítványok kitöltése. Jártak könyvtárban és piacon, strandon és divatbemutatón is.

A fotóarchívum ma még javában tartó feltárása során „régészeti” szenzáció eddig nem került elő. De temérdek olyan képpel lettünk gazdagabbak, amelyek – bármilyen céllal készültek is – tűpontos lenyomatok a múltnak. Az utcák képe, a járókelők ruhája, a kirakatok vagy épp a hírességek véletlen elrendeződése valamely kitüntetett alkalomkor sok történelmi tanulmánynál többet mond. A korabeli újságok hírei pedig néha közvetlen, máskor éppen elhallgatásaik által rengeteget tesznek hozzá azokhoz a néha kifejezetten rejtvényfejtői találmányokat igénylő, pár szavas feljegyzésekhez, amelyeket a valahai fotóriporterek a filmes tasakokhoz mellékeltek.

A fotókhoz a *Népszabadság* egykori és jelenlegi újságírói írtak kommentárokat. Akinek szerencséje volt, akár a kép mellé szánt eredeti cikket, esetleg az egykori szereplőket is megtalálta. Más saját korabeli emlékeit elevenítette fel, esetleg olyasmiről írt, amit a fotó immár a kétezres években idézett fel benne. A végeredmény, ezt reméljük legalábbis, színes és továbbgondolásra érdemes képet fest az „átkor” nyarairól. Vagy talán csak kellemes szórakozást nyújtanak a negyven-ötven éve elkapott pillanatok: találkozhattunk ismét a víziúttörőkkel, láthatjuk, hogyan szondázták meg a rendőrök a gyanús szalamoszó jachtvezetőt, és felidézhetjük, milyen volt minden nyár kötelező tartozéka, a sörhiány.

MIKÓ LÁSZLÓ, 1966

Nő a Szecsikában

Döbbenetes fotó. Az 1966 augusztusában készült felvételen sokszoknyás, fejkendő parasztasszony áll a Széchenyi fürdő – a pestiek szótárában a Szecska – nagymedencéjének szélén, a lábmosó alkalmaságban. Így hűsöl a bokáig érő vízben, kezében posztópapucsot tartva.

Ha nem a fürdőruha hiánya, hát csakis a szemérem lehetett az, ami miatt ezt a megoldást választotta. Látszik rajta, neki ugyan esze ágában nem volt Pestre, pláne strandra jönni, de a dolgok másképp alakultak. (Egynapos autóbuzos szakszervezeti vagy brigád-kirándulás hazánk fővárosába? Már sosem fogjuk megtudni.) Mégis, láthatóan azért élvezi is a faramuci helyzetet, hiszen büntetlenül lesheti meg a pesti népeknek ezt a számára szokatlan kedvtelését, a strandolást. Mert odahaza nemhogy strand, de minden bizonnyal még fürdőszoza sincs; az esti tisztálkodáshoz a tűzhelyen melegített víz loccsan a lavórba, reggel pedig hideg, a kútról.

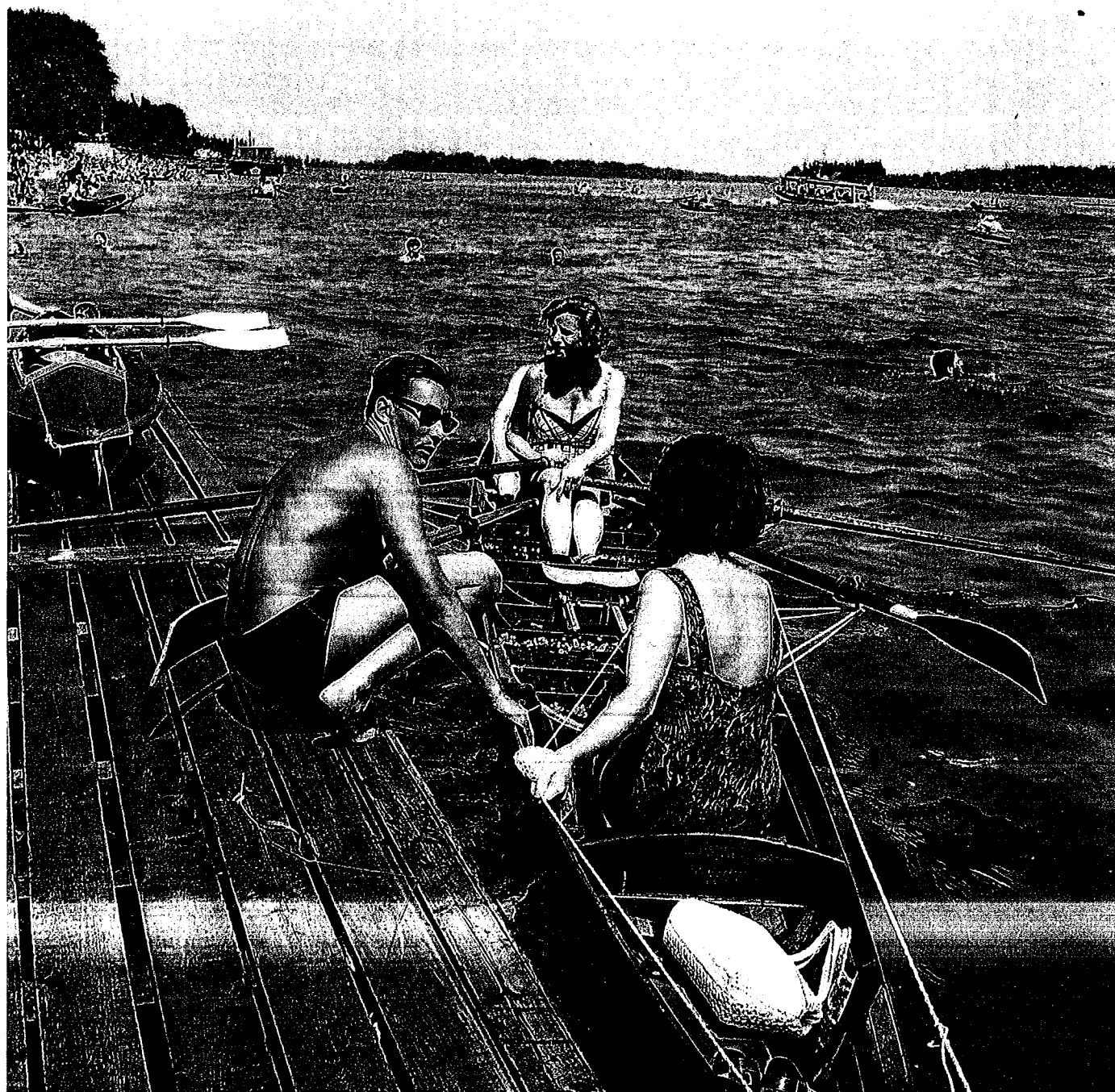
Napjaink élményfürdőkhöz szokott embere számára szinte hihetetlen, de 1966 nyarán már az is élmény volt, ha vasárnap reggel – ne feledjük: hatnapos volt még a munkahét – sikerült úgy odaérkezni valamelyik strandhoz, hogy nem lógott még kint a pénztár ablakában a Megtelt tábla. A tortúra azzal folytatódott, hogy az ember kabinra, szekrényre várt, ha nem egy fogással kellett végül beernie. (Meggazálálhatatlan, fűrt vagy a furnérlapba cigarettacsikkel égetett s papírdarabkákkal betömni próbált lyuk éktelenítette a kabinok szomszéd fülkével ha-

táros falait. De biléta is járt hozzá: a fülke számával ellátott, a spárga számára átfűrt fémlapocska, amely ott fityegett a fecske megkötésére szolgáló textilpánton – lásd még: torpedónadrág, úszónaci, fekete klottgatya, szuszpenzoros kempingnadrág. A szekrények ajtajának belsejére a kabinos írta fel krétával a vendég által megadott jelszót, hogy távozás előtt az bizonyítsa: jogos tulajdonosa a benn lévő ingnek, nadrágnak, szandálnak.)

A naptól kiégett vagy a vendégek által kitaposott, ritkás gyepen aztán bérelt gyékényen, kölcsönzött nyugágyon, nemritkán otthonról hozott pléden napozott, elemózsiázott, olvasgatott a pesti nép, miközben a strand hangosbemondója két sláger között elveszett pénztárcákat és gyerekeket keresett, ritkábban megtaláltaknak a tulajdonosait. De a hangosbemondó mindenképpen stratégiai jelentőségű hely volt. Ott lehetett átvenni/leadni ugyanis mindent: az elveszített napszemüveget, a szüleit váró, nevét nem tudó, szőke kislányt. S közben szólt a zene. Pancsoló kislány (tudják: „...és Bambi is kapható”), Eperfagyi, Tűzpiros virág, Reszket a Hold..., meg a Csinibaba című későbbi film többi betétdala.

A strandszezon minden évben újra beköszönt, és ma már élményfürdeni is lehet. De Bambiról ne is álmodjanak! Az utolsó példányok egyike egy ismerősöm birtokában van. Kis csatos üvegben, a nyakan az elmaradhatatlan papírszalaggal. Érintetlen darab. Soha nem nyitná ki.

Berkó Pál

WORMSER ANTAL, 1964

Római-parti csónakház

„Egy Duna-parti csónakházban / Nagy a jókedv mindennap. / Úszik az ember a boldogságban, / És a jó Duna-víz simogat. / Napozunk órák hosszat lázban, / És a csókból csattan száz. / Olyan szép a Dunán / Ilyen nyári délután, / De vidám ez a csónakház.”

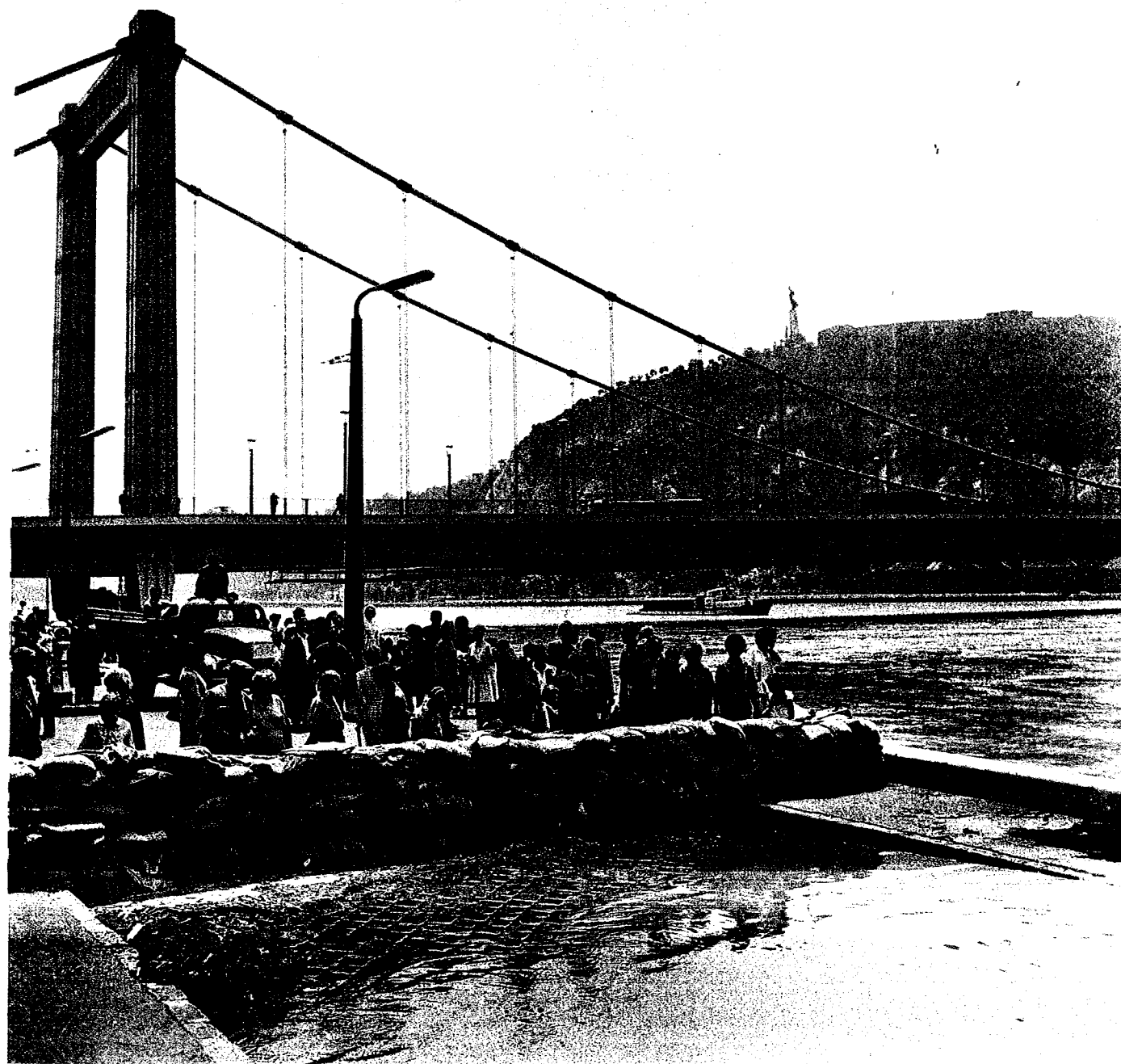
A dal az *Állami Áruház* című filmből való, s ha annak idején a szomszéd megkérdezte a képen szereplőktől: hova mennek a hétvégén, és ők rávágják, csónakázni a Rómaira, garantáltan fülébe csengett az ismert sláger.

A lakásából legfeljebb a piacig kísétáló Rózsi néni csak a fekete-fehér tévén látja, hogy a Római jó kis nyaralóhely. Pedig elég lenne a Jászai Mari téren beszállnia a Hófehérke törpéiről elnevezett egyik kishajóba, hogy kijusson az üdülőhöz, ahol a fürdőruha az utcai öltözék, és a Duna-part látványa vetekszik bármely híres üdülőhellyel, de Rózsi néni semmi pénzért nem szállna hajóra. Akkor tessék, ott a csuklós 34-es busz, ez kiröpítené a partra. Fájós lábakkal mászkáljon a Kovácsné! – gondolja, és visszahuppan a tévéhez.

A gyerekei szerint elámulna a Római-parti paradicsomon, amely öt kilométeres szakaszon, a pünkösdfürdői strandtól az újpesti vasúti hídig húzódik: 130 vállalati csónakház, üdülő, vikendház, és húsznál több parcella a Sportlétesítmények Vállalat, a Fürdőigazgatóság, valamint az IBUSZ nyaralóinak, kempingjeinek. Hallotta a lányától, aki a Kossuth Nyomdának köszönhetően gyakori vendég itt, hogy két éve fel is újították a nyomdaüdülő előtti kavicsos parti sétányt. A lánya a fiújával és a barátnőivel jár oda úszni, kajakozni, kielboatozni. Rózsi néni kicsit rosszallja, hogy az idén megint vett egy egyrészes fürdőruhát a Corvinban, és fehér táskával jár csónakázni, de lelke rajta, gondolja, a saját fizetésével azt csinál, amit akar.

A fővárosi tanácsnál dolgozó Zsomborné szerint egy hajót elhelyezni valamelyik csónakházban nehezebb, mint bekerülni kozmetikustanulónak. A régi rómaisok úgy őrzik a csónakfőhelyeket, mint a drága családi örökséget. Ez őt, mondjuk, mélyen hidegen hagyja. Mármint a csónak, hiszen a Hapciba sem ülne be, de Pista fiáékra gondol, akik évek óta várják, hogy felszabaduljon egy hely a saját hajójuknak. És kabinjuk sincs, naponta Kispestről trabantoznak oda meg vissza. Rózsi néni az istennek se vallaná be, de megnózná magának azt a híres Lidó csónakházat és üdülőt. Persze elszörnyülködött, amikor az újlag a percedő újat is közölte, a kedélyes szobákban a 70 egyikeért havonta 1000 vagy 1200 forintot kell fizetni, és ehhez jön még – egész idényre – 300-500 forint garázsdíj. Ez vicc – mondja félhangosan, és hűsölésképpen egy pohárnyit spriccel magának a jégről kihalászott szódásszifonból.

Szemere Katalin

MIKÓ LÁSZLÓ, 1965

A nagy árvíz

1965. május elsején mindazok, akik a felvonulás és a ligeti séta után kimentek a Duna-partra, könnyen hitték, hogy most már csak vége lesz. A tavaszi meleg esők és a gyorsan olvadó hó okozta áradások ötödik hulláma öntötte el épp az alsó rakpartokat, a felhajtókat már homokzsákokkal kellett védeni. De hát szép volt az idő, nem volt nehéz remélni, hogy hamarosan levonul az ár.

Ám aztán záporok és viharok tarkították a májust, mely után esős június következett. Június 9-én már azt írta a *Népszabadság*, hogy „tizenegyedik hetébe lépett az évszázad leghosszabb ideig tartó dunai árvize. Jelenleg a hatodik ár hullám vonul le a folyón”. A Vigadónál lévő mérce 740 centimétert mutatott, majd a vízszint gyorsan emelkedni kezdett. Június 11-én, pénteken az utolsó nyolcvan családot is ki kellett telepíteni a Hajógyári-szigetről. Az árvízvédelmi bizottság több száz embert szólított fel lakóhelye elhagyására: iskolákban, kultúrotthonokban helyezték el, és „egy esetleges fertőzés elkerülésére” tífusz ellen be is oltották őket.

757 centinél százhetvenöt családot kiköltöztettek a Római-partról, az utakat pedig lezárta a rendőrség, mert a sok kíváncsiskodó zavarta a védekezést. Az egyik üdülőből a Beloiannis gyár könnyűbúvárai segítettek kimenteni a bútorokat. A kiköltöztetettek ingár kádba öltöztek, és a vízben maradtak, míg a munkásőrség egységei vigyáztak. 801 centiméteres volt a folyó, amikor leállították a 2-es villamost, 837 centis, amikor a Lánchíd pesti oldalán az alsó rakpartra vezető lejárót homokzsákokkal torlasztották el.

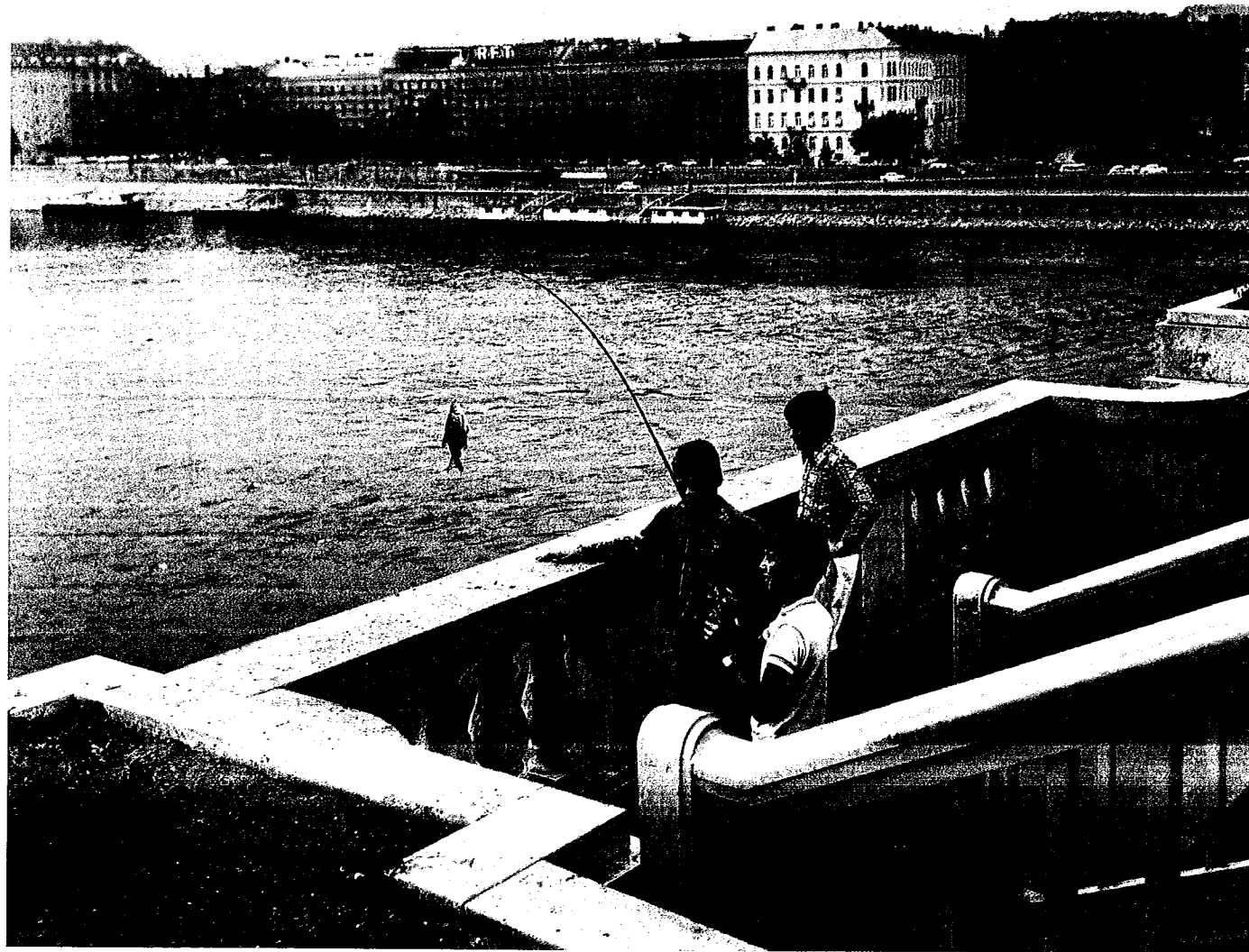
Június 26-án a víz már az óbudai lakónegyedeket fenyegette. Rémhírek kaptak lábra, miszerint az árvíz a soroksári Duna-ágba is betörhet.

A Duna június 17-én, csütörtökön tetőzött 843 centiméterrel. 1838 óta nem volt ilyen magas a víz-állás, és 1876 óta nem volt ennyire tartós az ár. Ekkor már kétszázezer homokzsákot használtak fel a fővárosban. Víz borította a Margit-sziget nagy részét is: romba dőlt a Rózsakert eszpresszó, felfüggesztették a palackozást a Fővárosi Ásványvíz és Jégipari Vállalat üzemében. A Nagyszálló környékén hatalmas tavat alakított ki a felfakadó víz.

Habár ekkortól lassú apadás kezdődött, az átázott gátak már nem bírták a terhelést. A Dagály strandon nyúlgátat kellett építeni a buzgárok megfékezésére, a Margit-szigeten szivattyúkkal igyekeztek megvédeni a Nagyszállót. Június 23-án 811 centiméteren állt a Duna, amikor a Kvassay-zsilipnél az áradás veszélyesen alámosta a gátakat. Hétszáz tonna kővel, huszonhárom vagon közúzalékkal erősítették meg a védművet.

752 centis vízállásnál nyílt meg újra a Palatinus strand hideg vizes medencéje, igaz, július elsejéig csak gyalog lehetett megközelíteni. Másodikán döntött úgy az árvízvédelmi tanács, hogy a kitelepített lakosság beléphet az árvíz sújtotta területre – és részt vehet a munkákban. Július 9-én, pénteken 670 centiméteres volt a vízszint. A Fővárosi Közterület-fenntartó Vállalat dolgozói azon a napon kezdték meg az alsó rakpartok letisztítását.

N. Kósa Judit

KÉRI DÁNIEL, 1973

Mese a pesti halról

Mint minden jó kép, szokatlan és hihetetlen ez a fotó. Egy pesti mese. Szomorkás mese.

Szomorkás, mert már ősz eleje van, 1973, és olyan reménytelennek tűnik minden, mint a szocializmus. Legalábbis ma ilyennek látjuk ezt a felvételt.

A szerencsénk is olyan szegényes, mint ez a kis keszeg itt, mely már nem is rángatózik, csak lóg vigyázzban a damilon. Valahol a külvárosban ott vagyok én is, Pestlőrincen (mely akkor épp nem volt szent).

Ekkor költöztünk föl vidékről, hogy én már Pesten kezdhessem az iskolát. 1973 szeptembere van tehát, és ott a külvárosban valahol első osztályba lépek épp. Mindjárt év elején kapok egy pofont a tanító nénitől, talán épp ezen a napon, amikor ez a kép az újságban megjelenik, 1973. szeptember 2-án. Mindez persze nem látszik itt, és mégis.

Horgász kollégám, akinek szakértő véleményét kértem, kevésbé érzékenyült el a kép láttán. Elsőként az tűnt fel neki, hogy „már üvegszálás botja van a kö-löknek”, mert neki akkor még nem volt. De még ennél is figyelemre méltóbbnak találta, hogy legalább húsz méter magasba kellett felhúznia a halat ott a hídon, ami kockázatos, mert a damil egy testesebb kapás esetén simán el is szakadhat.

De hát, aki a Margit híd erkélyéről pecázik, az nyilván számol ezzel.

A foto annak idején csak egy képaláirassal jelent meg, amely arról szólt, hogy így töltötték a vakáció utolsó napját a pesti srácok. A *Népszabadság* fotóarchívumában viszont úgy szerepel, hogy „volt még hal a Dunában”. Mármost a pesti Dunában, mert laikus

számára ez a meglepő. De igaz, tényleg volt hal, még akkor is, ha a Vízfogó ekkorra csupán a régi nagy hal-fogások emlékét őrző helynév maradt.

Pesti halakról és hallesőkről már e sorozatban is esett szó néhányszor. Megírtuk, hogy az ötvenes években tűntek el az utolsó kishalászok Budapest-ről, a hatvanas években azonban még voltak tekerős emelőhálóval dolgozó tauplisok, de aztán már csak a horgászok maradtak, akik főleg a nagyobb csatorna-torkolatoknál lógtak (lógattak) rendszerint: az Erzsébet híd budai hídfője mellett például, az Ördögárok beömlésénél. Mert ott rajzottak leginkább a halak: a márna, a paduc, a kecsege, a keszeg. Hídról egyébként már 1973-ban sem volt szabad horgászni. Lehet, hogy ezt a fiúk itt a képen nem tudták.

Volt tehát hal a Dunában.

És van is. Sőt a halszakértők állítják, hogy meglepően sok. Az ezredforduló tájékán a budapesti Duna-szakaszon mintegy húsz-huszonöt tonnát fogott ki évente a háromezer fővárosi horgász, a fogásnaplók szerint. Az orvhorgászok pedig további egy-két tonnát.

A legjobb horgászhelyek ma is a hidak és az öblök vidékei, ahol jobban megáll a hal. Főleg a Petőfi híd tájéka, ahol tízkilós harcsákat is fogtak már. A régi, kedvelt helyek, a csatornabefolyók a csepeli tisztító-mű üzembe állításával jórészt megszűntek, viszont a Duna vize ennek következtében mostanra sokkal tisztább lett. Nemrég már a víza visszatelepítésével is megpróbálkoztak. Talán lesz még egyszer vízafogás Budapesten.

Csordás Lajos

BÁNHALMI JÁNOS, 1967

Herr Gellért

A képen látható épület és ötvenes úr kb. akkor született, amikor a Monarchia meghalt. 1918. szeptember 26-án adták át a Gellért Gyógyfürdő és Szálló épületét, 1967. augusztus 15-én készítették a képet. A megörökített férfiú, mint látjuk, maga is megörökít. Ővé lehet a Mercedes is. És akkor nyilván német maga is. Vesztesként a vesztesek földjén fogja be optikájába a Szabadság hídját melynek túloldalán a győztesek területnek el. Tolbuhin körútja, Dimitrov tere. Rajtuk Ybl Miklós Fővármháza (akkor már a közgazdászat egyeteme) és Pecz Samu Vásárcsarnoka.

Pecz Samu a Gellért Szálló pályázatán is indult, és a bírálóbizottságtól 7 szavazatot kapott, akárcsak a nála is sokkal híresebb Alpár Ignác. Kevésbé neves építészek előzték meg őket: 8 szavazattal Sterk Izidor, tízrel a Sebestyén Artúr – Hegedűs Ármin páros. Ők hárman jegyzik a budapesti szecesszió egyik legutolsó s legértettebb remekét.

A Gellért-hegy alól föltörő remek és bővizű gyógyforrások már kilenc százada írott forrásokból is csobognak. A hegy barlangját lakó Iván remete a barlangja alatti sáros tóba küldte a hozzá zarándokló betegeket, és talán a gyógyvíz vonzotta ide a csúzos boszorkányokat is, akiknek a boszorkányperek tanúsága szerint a Gellért-hegy volt a gyülekezőhelyük. A „sáros fürdő” később a „szüzek fürdője” lett, mert a török időkben állítólag a budai pasak háremébe szánt szüzek tisztaságát őrizték a fürdőépületekben. A kevésbé szüzek Evlia Cselebitől értesülhettek róla, hogy az itteni víz kiválóan gyógyítja a francúz kórt (is).

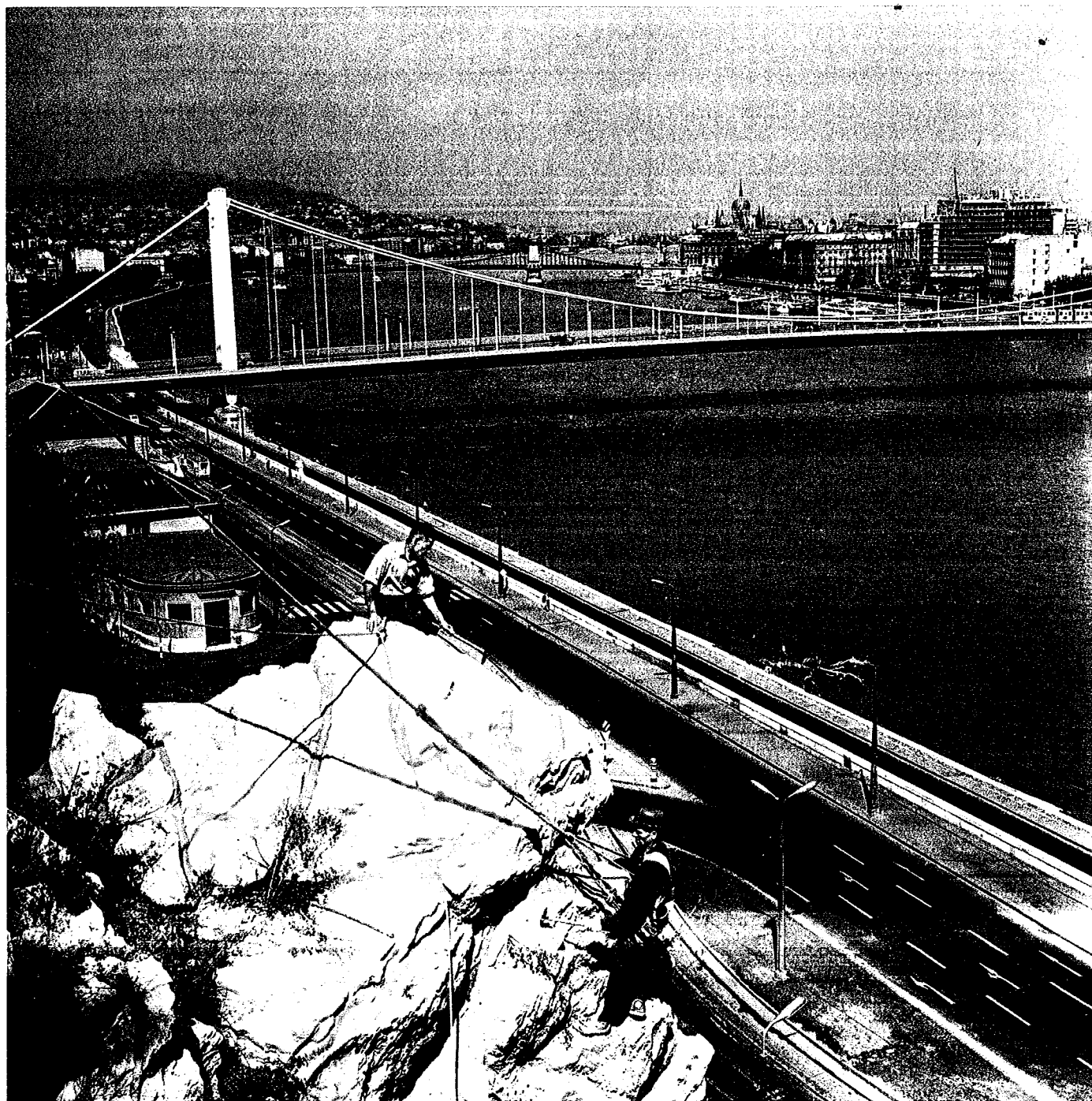
Megnyitása idején a Gellért volt Európa legkorszerűbb gyógyszállója, csak rosszkor nyílt meg. Jött a kommun, jött a Horthy. A fővezér nagyjából ott állította meg a fehér lovát, ahol a német úr belehunyorog a masinájába. Ott dörögte bele a bűdös fővárosi légbe, hogy az „ország piszka” folyt össze Budapesten, mely „a nemzet megrontója” lett. A dörgéssel végezvén bevonult a szállodába, ahol az ideiglenes főhadiszállását berendezték.

A két háború között élte a Gellért a fénykorát. Megépült a hullámfürdő, a pezsgőfürdő, nyüzsgöttek benne a celebek. Aztán a háborúban minden elpusztult. A főfalakon kívül szinte semmi nem maradt.

A 60-as években kinyílt az ország, legalábbis ahhoz képest, amennyire előtte zárva volt. 1963 és 1968 között több mint négyszeresére nőtt a hozzánk utazó külföldiek száma, s már nyolcadannyian jöttek, mint amennyien most! Kellettek a szállodák. Épült az Intercontinental, a Budapest körszálló. A hatvanas évek elejére már kívülről és távolabbról nézve a Gellért is majdnem olyan volt, mint régen. Később már belülről is olyasféle lett.

1967-ben az átlagfizetés közeledett a kétezer forinthez, a menü ára pedig az előkelő helyeken a húszhoz. Ma a Gellért Sörözőben a menü körülbelül kétezer forint. Igaz, a mai nettó átlagfizetésből nem jön ki száz menü, de azokat a menüket reggel sem az átlagfizetésből ették.

Révész Sándor

BÁNHALMI JÁNOS, 1968

Kő kövön nem marad

Egy öreg hegy ugyanolyan törődést igényel, mint egy cipő, egy korosodó gépkocsi vagy egy idős hozzátartozó. Ápolgatni, gondozni, s mint fotónkon is látható, időnként javíthatni kell, mert ha elhanyagolják, csak a baj van vele. Megmakacsolja, önállósítja magát, majd engedve a természet és a fizika törvényeinek, kisebb-nagyobb darabjai elindulnak valamilyen irányba. Ez pedig általában senkinek sem jó, hiszen kinek hiányoznak a sziklaomlások? Pláne az olyan hírek, hogy mondjuk mindezt nem apránként, egy hegytől elvárható megfontoltsággal teszi, hanem egyszerűen beledől a Dunába. De erről majd később.

A Gellért-hegy ma már távolról sem olyan, mint akár csak száz éve volt. 1905-ben a *Vasárnapi Újság* fotókkal gazdagon illusztrált cikkében azon borongott: nem elég, hogy két hidat is nekivezettek a Duna e páratlan gyöngyszemének, most még szét is verik. A lap tudósítója azt bizonygatta, nem lett volna szabad megbolygatni a hegyet és környékét, meg kellett volna hagyni annak, ami miatt annyi gyógyulni és nézelődni vágyó kereste fel, nem pedig puccos promenádot tervezni a budai rakpartra. Tudni kell ugyanis, hogy a hegy lábánál szép számban működtek sáros fürdők, a főváros szabadtéri, majd idővel befedett gyógyhelyei. (Persze nem a Gellérthez, a Ráchoz vagy a Rudashoz hasonló építményeket kell elképzelni, hanem a földből és a hegy alól felbugyogó gyógyvizekkel teli gödröket.)

De hát kellett a Ferenc(z) József híd budai hídfőjénél az út, amelynek kellő szélessége érdekében az erdőirtásokkal és a hegy oldalának kőszedésekkel járó, szerves munkával – némi dinamit és sok csákányos ember segítségével – vették kezelésbe, hogy nagy nekibuzdulással legalább pár métert lefaragjanak belőle a majdani korzó és az akkor még csak tervezett budai fürdők jobb megközelíthetősége kedvéért.

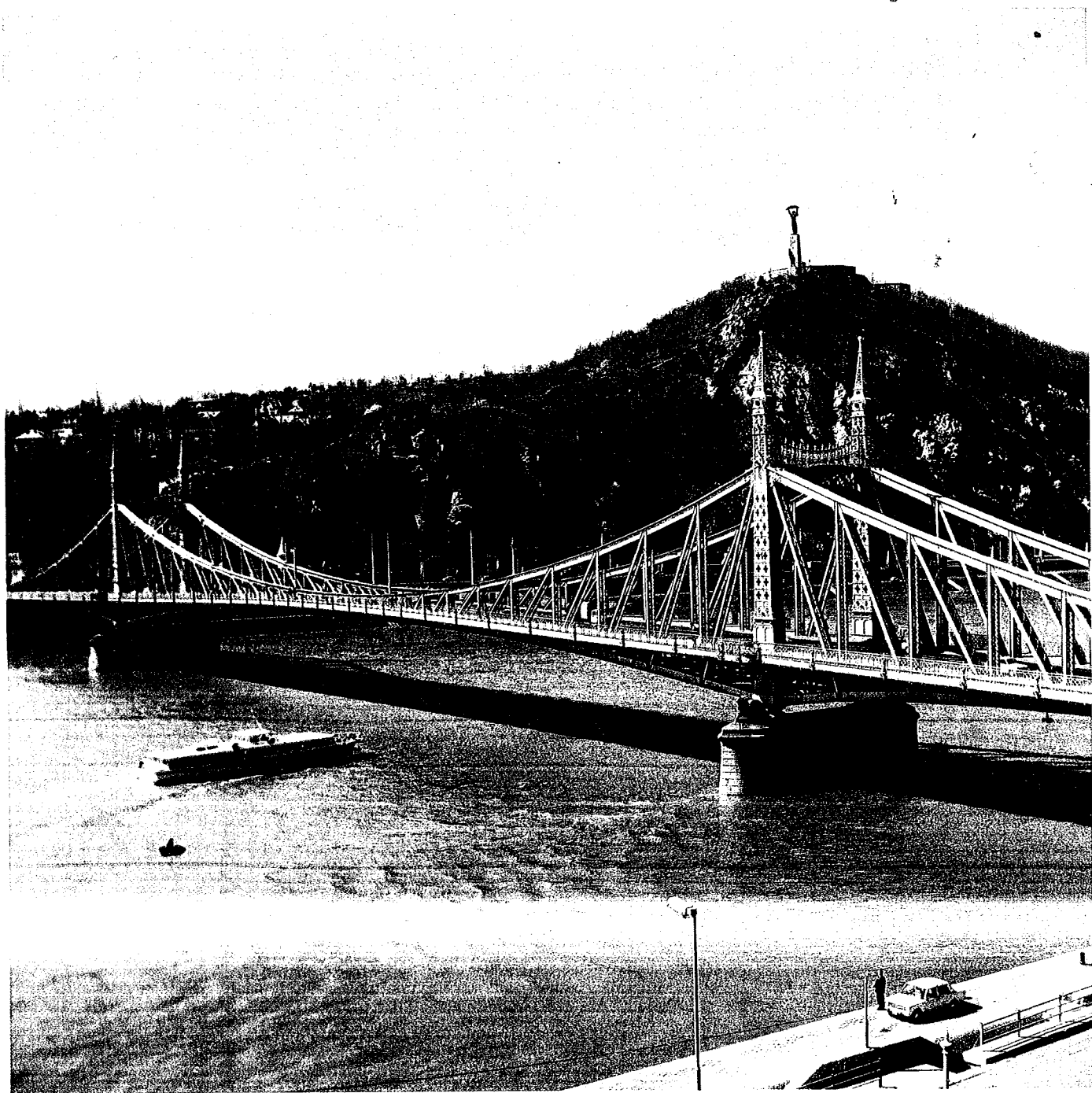
A hegy viszont a dinamittól és a csákányos hadtól függetlenül is kopott, fogyott. Silány anyagát ki-

kezdte a nap, az eső, a fagy meg a sziklák réseiben megtelepedő növények gyökérzete. Repedt tehát és potyogott, hol kisebb, hol nagyobb darabokban, bár ezt jó ideig a természetes viselkedésének tartották a környék lakói, vagy a beteg testüket itt áztatók. (Ez ellen védte később a járókelőket, hogy a hegy kerítést kapott.)

A folyamat csak a 80-as években került komolyabban a figyelem középpontjába: pletyka terjedt országszerte arról, hogy japán tudósok szerint Budapest (vagy Bicske) halálra van ítéelve. Újságírók, szociológusok eredtek a hír születésének és meglepően gyors terjedésének nyomába, azt is kutatva, miért maradtak hatástalanok a tudományos cáfolatok. A „japán tudósok” szerint ugyanis 1980. január 10-én Bicske – megint más japán tudósok szerint a Gellért-hegy – lett volna az epicentruma annak a hatalmas erejű földrengésnek, amelytől Bicske – más japánok szerint Budapest – a föld színével vált volna egyenlővé. Ha tehát mégsem Bicske farag rá, akkor a hőforrások miatt meglehetősen alámosott Gellért-hegynek kellett volna a Dunába dőlnie. Nem dőlt, ezzel is lehetőséget teremtve azoknak a kis önkéntes brigádoknak, amelyek a Föld napján minden áprilisban gondosan összeszedik a hegyen a szemetet: fél pár gyerekzoknikat, üres üdítődobozokat, nejlonzacskót, kifordult esernyőt, naptejes flakont, félbehagyott rossz regényt, múlt nyári szendvicset, padroncsokat.

Van tehát a hegynek egy titkos darabja is. A budai hegyekről és a városról is sokan azt mondják, hogy a babona szerint, ha előbukkan, rossz idők jönnek. (Ami logikus, hiszen aszálykor, alacsony vízállás idején szokása mutatkozni.) A megfigyelések eddig még nem terjedtek ki a választási ígéretekre, de ha kételkednének a politikai propagandában, tegyenek egy sétát a Dunához. És figyeljék erősen a vizet.

Berkó Pál

MIKÓ LÁSZLÓ, 1978

Buszjeggyel a Dunán

Azt már gyerekkoromban megtanultam, hogy a Dunáról egészen másként fest Budapest, mint a családi Wartburg hátsó üléséről. A hullámok közül felnézve egyrészt jóval nagyobbnek tűnik minden, a város pedig tiszta, tágas és jó szagú.

Ünnepnapnak számított tehát, amikor nyaranta nagyanyám egy-egy különlegesen meleg, napsütéses délutánon felcihelődött, mondván, megyünk a Margit-szigetre. Mert ha jó kedve volt, akkor nem jobbra, a villamosmegálló felé indultunk a Ferenc körúti házból, hanem balra, a Petőfi híd irányába. A híd lábánál varázslatos világ rejtőzött: a déli oldalon dzsumbujos HÉV-végállomás, ahol bódéból árulták a szörpöt és a lángost, a Közraktárak felé pedig játszóterekkel pöttyözött park. A Dunához csak egy helyütt lehetett lemenni – a hídpillér melletti lépcsőn, amely egyenesen a vízben ringó pontonhoz vezetett. Ott kötött ki a vízipusz.

Az pedig maga volt a csoda. A lépcső melletti fabódében kellett megvenni a jegyet, és amikor a hajó odakötött a ponton mellé, leeresztették a hidacska elzáró láncot, máris kezdődhetett a beszállás. A motor dohogott, ettől az egész hajó remegett egy kicsit, de ha az embernek szerencséje volt, a jegyeket szedő marcona tengerész nem nyújtott segítő kezet, így egy ügyes szökelléssel lehetett megmutatni, vízi emberek volnánk mi magunk is. Aztán nem volt más hátra, mint lecsapni egy üllőre a hajó hátsó utastekercs peremére, ahonnan a víz felé egy-egy hullám permete útközben az arcunkba csapott, nos, hát az volt az igazi.

Ekkorra, a hetvenes évek közepére persze már alaposan átalakult a budapesti személyhajózás. Történelem volt a háború utáni időszak, amikor dolgozni, ügyet

intézni, rokont látogatni hordták a szedett-vedett bárkák a fővárosiak tízezreit. Éppen ekkortájt szűnt meg a kishajókkal bonyolított átkelőforgalom jelentős része, hogy elsősorban a kikapcsolódni igyekvőket kiszolgáló Margit-szigeti és csillaghegyi járatok maradjanak meg: itt közlekedett a pár tucat embert szállítani képes, beszédes nevű Morgó, Tudor, Hüvelyk Matyi és Babszem Jankó. A vízipuszok ezekhez képest óriásnak számítottak, nem csoda, hogy a Budapesti Közlekedési Vállalat tréfás keresztségében a Hófehérke, Jancsi vagy épp Piroska nevet aggatták rájuk.

A tapasztalat erejével állíthatom, hogy a Jászai Mari tértől vagy a Szent István parktól a szigeti Kaszinóig vagy a Nagyszombat utcától a Palatinusig közlekedő járat mit sem ért: az ember még föl sem eszmélt, és már véget ért az utazás. Nem úgy a vízipusz, amely szerencsés esetben Lágymányostól egészen a Margit-szigetig (netán a Jászai Mari tértől Pünkösdfürdőig) tartott, és mivel a hajó kikötött minden fontosabb csomóponton, kellemesen hosszú volt. A vízipuszokat egyébként Vácott gyártották, az ottani egykori alumínium- és horganyfeldolgozó vállalatnál, 1956-tól egészen a hetvenes évekig. A praktikus kivitelű hajóból az idők során készült tengeri, trópusi és protokollváltozat is, de kifejezetten a BKV igényeit volt hivatva kielégíteni a hátul nyitott, a gyakori kikötés sérüléseit megelőzendő extra hosszú dörzsfával ellátott típus. A hajókészítéskor igen móltányos áron kaphatót igényelt a BKK az egykorú főváros: az egy-ötvenes buszjegyek korában a felnőttek három forintért, a gyerekek ennek feléért utazhattak végig a teljes belvárosi Duna-szakaszon. És ez – az utazóközönségnek legalábbis – kétségkívül megérte.

N. Kósa Judit

WORMSER ANTAL, 1964

Sakkozók a parkban

George Steiner cambridge-i irodalomprofesszor írja róla, hogy az apja nyomtalanul eltűnt, az anyja meg mosónő volt Bronxban. Állítólag a nővére nem tudta már elviselni, hogy kisöccse naphosszat csak üvölt az unalomtól. A kicsi még nem volt négyéves, amikor vett neki 25 centért egy műanyag sakkot. Bobby Fischer sokáig nem is tudta, hogy sakkhöz két ember kell, mindig saját maga ellen játszott. Amikor egy parkban először látott két játékost a sakktáblánál, hatéves volt.

Ha ez igaz, nem lepődhetek meg, hogy egyszer – azt hiszem – én is láttam őt. A Mechwart tér oldalánál a büfépavilon mögött vannak a sakkasztalok. Ott állt felöltőben egy férfi, aki nagyon-nagyon ismerős volt nekem. Nem szólt egy szót sem, nem is mozdult, csak figyelte a meccset. Akik odajárnak, legalább látásból ismerik egymást, de nem nézik ki az ismeretleneket. Sőt, ahogy megálltam a közelükben, az egyik padon egy kicsit arrébb húzódott egy kibic, mintegy jelezve, hogy nyugodtan leülhetek, ha akarok. De én inkább úgy helyezkedtem, hogy egyszerre két asztalt is lássak. Ami nem volt könnyű az ülők válla fölött. Viszont nem akartam sűrűn változtatni a helyzetemen, mert a sakkra koncentrálni kell, a periférikus látómezőben zavaró egy mozgó objektum.

Feltűnő volt, hogy rajtam kívül a felöltős állt csak, akit ráadásul ismertem valahonnan, és őrá még annyira

hogy jön, néz, de nem ül le.

Amikor azután olvastam valahol, hogy a világ valaha volt legjobb sakkjátékosa (ő maga állította ezt a Szpaszkij ellen megnyert 1972-es világ bajnoki meccse előtt: „I am the best player in the world and I am

here to prove it.” „Én vagyok a legjobb játékos a világon, és itt vagyok, hogy bebizonyítsam.”) éppen Magyarországon él inkognitóban, már tudtam, honnan ismerős. Néhányszor még lementem kibicelni, kérdészködtem felőle, de hamar leráztak, Fischernél jobban érdekelte őket az éppen játszott sakkparti.

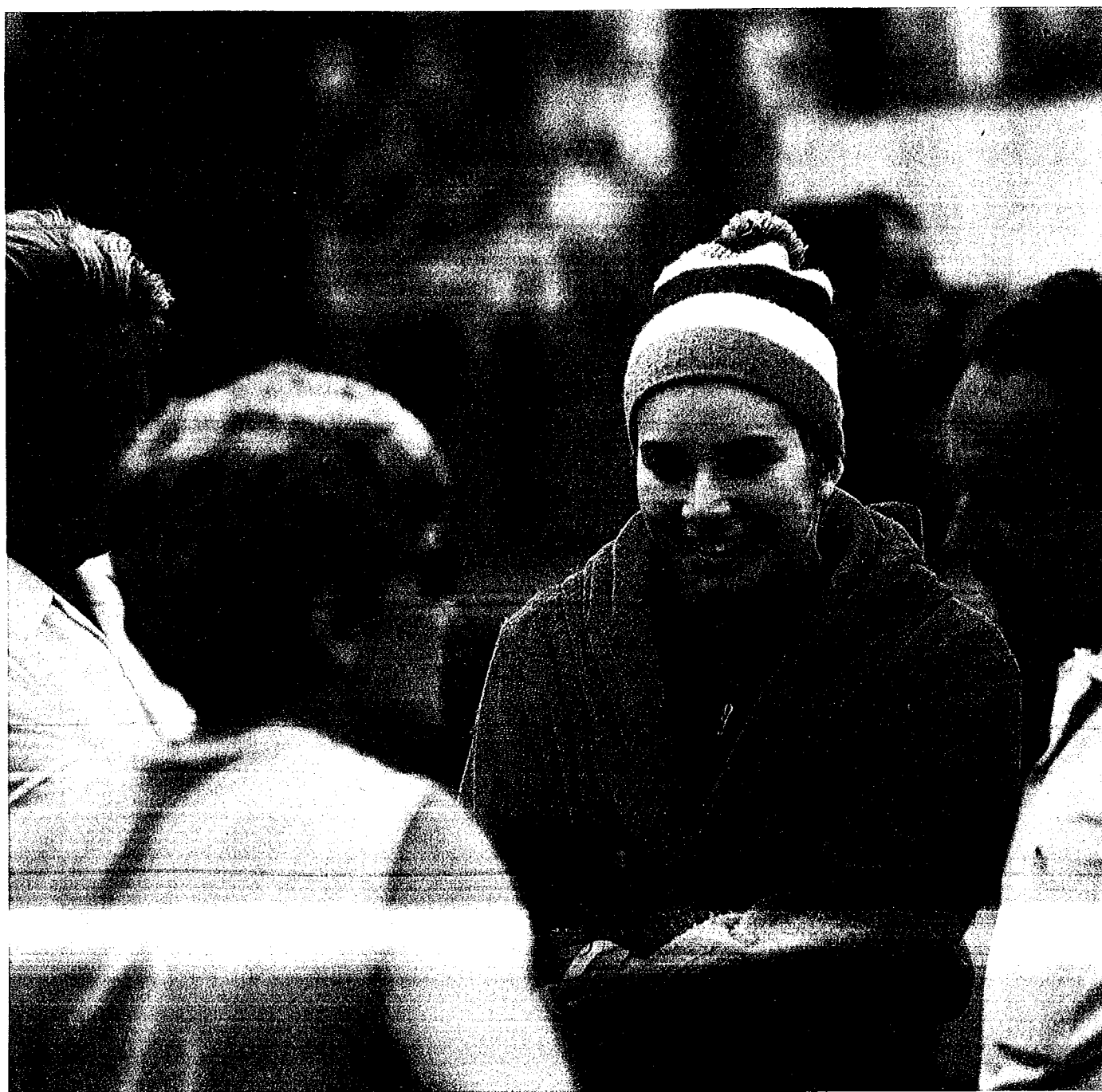
Végül is nézzék meg ezeket a – szigorúan csak – férfiakat 1964-ből. Nagyon figyelnek, egyikük arcán sem lehet mosolyt látni: a játék, a felnőttek játéka a legkomolyabb dolog a világon! Az előtérben jobbra lévő játékos előrehajolva a végső támadásra buzdítja a sötét bábokat, amelyeket sikerült a balszárnóra koncentrálnia. A világos király megpróbált a sánc mögé bújni, de már meg van bontva a védelem, és bizony a bal kéz nem véletlenül markolja keményen az asztal sarkát!

Sajnos nem tudom, hol készülhetett a felvétel (talán a Horváth Mihály téren, az nem volt messze a Blaha Lujza téri szerkesztőségtől, ahonnan Wormser Antal portyára indult). Valószínűleg vasárnap volt. Abban az időben szokás volt a szabadnapon ünnepelőbe öltözni, meg nem csak nyugdíjasokat látni a képen, amely nyilván kora délután készült (munkaidőben parkban üldögelni nem volt tanácsos annak idején).

Nem látok sakkórát – úgy látszik, senki sem húzta az időt fölösleges gondolkodással –, pedig ma már mindenütt használják. Azt sem tudom, vajon mire

forint volt az első parti, azután meg dupla vagy semmi alapon hat győzelemmel 160 forintot is nyerhetett a nagymenő. Hm, abból feleségestül meg lehetett ebédelni a Pozsonyi úti Kiskakukokban.

Kelen Károly

BÁNHALMI JÁNOS, 1972

Egy ezüstérmes, boldog ember

Olimpiai évben készült ez a kép: azon az olimpián, Münchenben nyerte Magyarország a századik aranyérmét. E felvétel idején még előtte vagyunk ennek, még nem lehetett tudni, ki lesz az a bajnok, aki a századikat elhozza majd. Az egyik esélyes mindenképpen Gyarmati Andrea volt.

Itt, manószzerű sapkában, fürdőköpenyben látjuk a medenceszélén, még Budapesten, a felkészülési időszak végén, alighanem a Margit-szigeti sportuszodában. Mellette legendák: háttal édesanyja és edzője, Székely Éva, Helsinki olimpiai bajnoka, kissé takarva Sárosi Imre, a válogatott edzője, korábban Székely Éva mestere, és végül Vitray Tamás. Talán egy felkészülési sajtótájékoztatón vagyunk. Tehát valamikor 1972 júliusában vagy augusztus elején.

Az ekkoriban írt riportok tele vannak reménykedéssel. Egy olimpiai bajnok úszónő és egy olimpiai bajnok vízilabdázó, Gyarmati Dezső lánya, aki az uszodában nőtt fel, tulajdonképpen predesztinálva volt, hogy folytassa szülei sportsikereit, habár erre csak tizenegy-két éves korától készült tudatosan. Már szerepelt az előző olimpián is, tizennégy évesen, Mexikóban. De az még csak a kóstoló volt. Ötödik lett 100 pillangón és háton, s ezzel a magyar úszócsapat legjobb eredményét érte el. Aztán 1970-ben már világranglista-vezető lett egy ideig, 1971-ben Európa-rekordokat úszott pillangón is, háton is.

Edzéseit, fejlődését s az olimpia előtti időszak történéseit viszonylag jól ismerhetjük édesanyja méltán híres könyvéből. Az ismeretlen fájdalom a második percek megrázkodásával, melynek egyike az volt, hogy Andrea egy levegővel úszta a huszonöt méteres hosszakat. Aztán sikerült átlendülni önmaga korlátain és jobbat úszni a pszichikai gátként jelentkező 1:05-nél 100 pillangón, mindezt egy betegség után, ami már a müncheni olimpia évének tavaszán jelentkezett, s amellyel hetekig pihenni kellett, felborítva ezzel a hónapokkal előtte kidolgozott, percre kiszámolt edzés-

tervet. A kérdés tehát az volt az időszakban, melyben itt épp látjuk, hogy formába lehet-e még lendülni újra az olimpia kezdetéig, augusztus 28-ig.

Végül is a formába lendülés sikerült. Oly sikeresen, hogy Gyarmati Andrea az elődöntőt Európa-csúccsal nyerte, a középdöntőt pedig 1:03,8-as új világcsúccsal. A legszebb várakozásokkal nézhetett a másnapi döntő elé. Másnap azonban előbb le kellett úszni két előfutamot másik számában, a hátúszásban, s azután állhatott csak oda a rajtkőre a 100 pillangón. Ahol tulajdonképpen az elején minden eldőlt: bennragadt a rajtnál, és nem tudta már utolérni nagy ellenfelét, a japán Aokit, sőt a meglepetésre nagyon jól menő, s másodikként befutó NDK-s Beiert sem. Hiába úszta még így is élete legjobb idejét, belül a régi világcsúcson. Másnap a hátúszás döntőjében, fantasztikus versenyben, Európa-csúcsot úszva maradt le az amerikai Belote mögött.

„Leírhatatlan fájdalmat éreztem, amikor láttam drága kis arcát mosolyogni a dobogó második helyén. (...) Kezét ökölbe szorítva mosolygott. (...) Büszke voltam, hogy kiállta addigi életének legnehezebb próbáját, nem sírt. Nincs szálnalmasabb egy vesztes könnyeinél” – írta *Sírni csak a győztesnek szabad!* című könyvében az anya. Gyarmati Andreát centiméterek választották el, s mégsem érhetett fel arra a vágyott csúcsra, ahol előtte szülei jártak. De sportemberi nagyságban egy centivel sem kevesebb.

Tizennyolc éves volt Münchenben. Négy év múlva, Montreálban, huszonkét évesen még lehetett volna kézenlökölés. Edvettette is már néhány évig. Majd a könyvben tudjuk meg, hogy a medence közben megállt a medencében, s csak annyit mondott stopperrel a kezében várakozó édesanyjának: Anyu, már nem öröm! Ezzel az edzések mindörökre befejeződtek.

Ő pedig elvégezte az orvosi egyetemet, gyerekorvos lett, olimpiai ezüstérmes, boldog ember.

Kelen Károly

BÁNHALMI JÁNOS, 1972

Római Akadémia

Kú Lajos, Dunai Antal, Szűcs Lajos és Bene Ferenc lazít a képen, amely 1972 májusában, a Római-parti Vasas-üdülőben készült. (Ma annak helyén a Monte Cristo Szálló van.) A labdarúgó-válogatott tagjai azért lehettek a pihenőövezetben, mert Illovszky Rudolf szövetségi kapitány a magyar–román Eb-negyeddöntő bukaresti visszavágója után úgy határozott: a keret három napra hazajön, és Budapestről utazik a legjobb négy közé jutásról döntő harmadik mérkőzés színhelyére, Belgrádba.

Akkoriban még nem értek többet a vendégként szerzett gólok, mint az otthoniak, így a Népstadionban elért 1-1 és a revánsmeccs 2-2-je után újabb másfél óra várt a vetélytársakra, a kiírás szerint semleges pályán. Pénzügyileg mind a magyar, mind a román szövetség jól járt, mert a jugoszláv fővárosban 55 ezer drukker gyűlt egybe – Budapesten és Bukarestben egyaránt 75 ezres telt ház volt –, s bár az Eb-mérkőzés előjátékaént a Partizan–Vardar Szkopje bajnoki mérkőzés (1-0) zajlott, a belgrádi klub csak a jegybevétel 12 százalékára tarthatott igényt. Ugye, tetszenek figyelni: három találkozó 205 ezer ember a lelátókon...

A futball iránti – akkori – érdeklődésre jellemző még, hogy Zelk Zoltán azokban a napokban jelentette meg *Levél Szigligetről* című versét, melynek egy részlete így hangzott: „Zápor... de tán ha jég, ha / cigánygyerek az égből, / akkor is ott leszek majd, / ott én, ma délután / a szigligeti pályán, / hol Uzsá csapatával / vív bajnoki csatát / a helybéli csapat.” S a költő nyilván nem hitte volna, hogy lesz idő, amikor Szigliget- és Uzsá-szintű

Ahogy Ku sem gondolta, hogy főszereplő lehet az Európa-bajnokság negyeddöntőjében. A középpályást – „kalandos életvitele” miatt – 1971-ben csaknem eltanácsolták az FTC-től, de 1972 tavaszán olyan jó formában játszott, hogy előbb meghívták a B válogatottba, majd... Gyula után az A-ba. A békési városban – az Eb-párosítástól függetlenül – magyar–román meccset rendeztek a „béseknek”, és azon a találkozón honfitár-

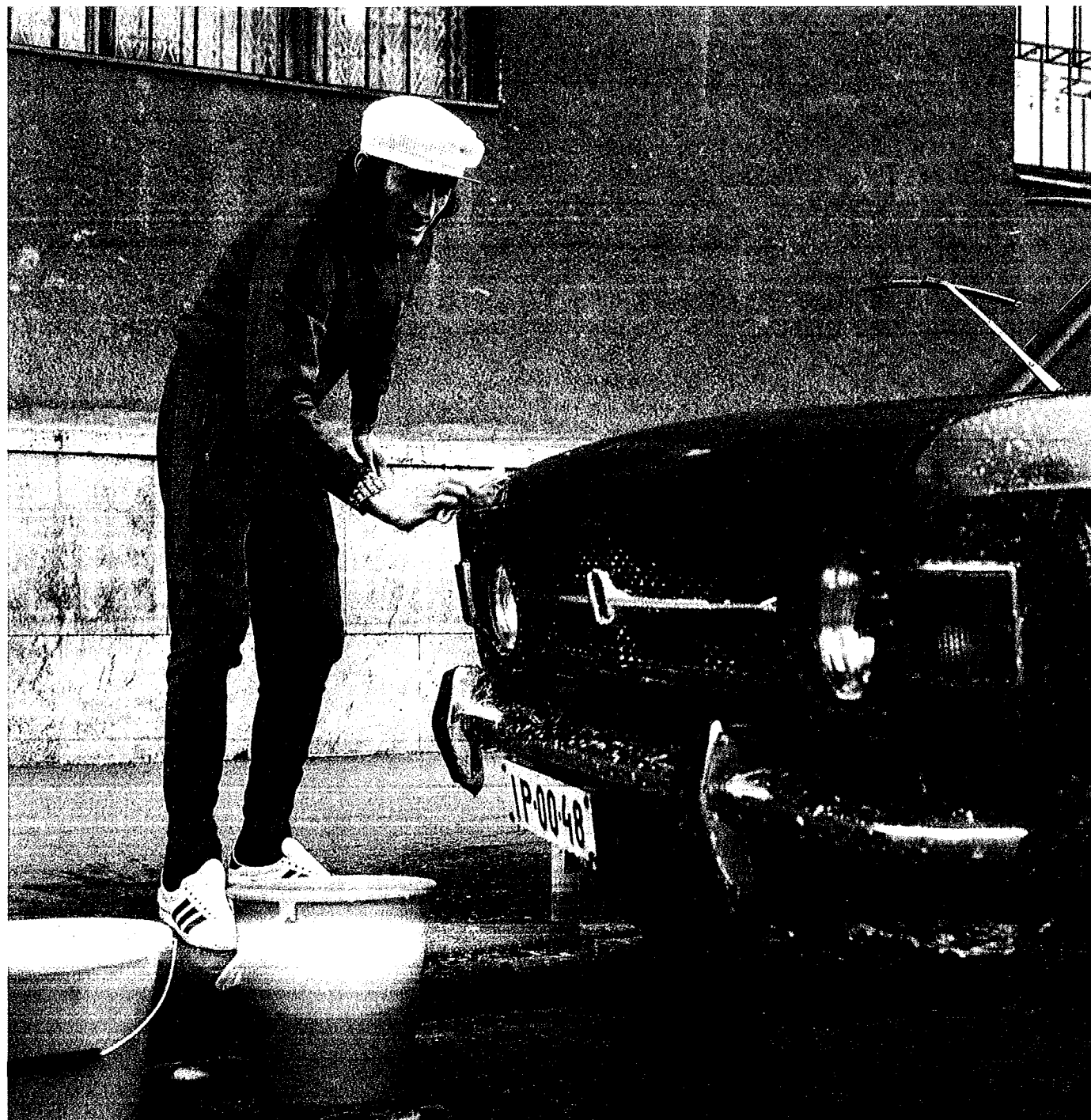
saink 1-0-ra győztek Kúnek az első percben szerzett góljával. A meccs után Illovszky megkérdezte dr. Lakat Károlyt, a tartalék nemzeti tizenegyet irányító szakvezetőt, hogy miként játszott a ferencvárosi „léhűtő”, mire a labdarúgás doktora – szokásos stílusában – azt felelte: „A góljáig ragyogóan.”

Ezzel együtt Illovszky behívta a nagyok közé az Üllői úti újoncot, aki Bukarestben debütált a címeres mezben, igaz, akkor még csak csereként szerepelt: a parádés gólt szerző, de 2-1-es magyar vezetésnél tizenegyest rontó Kocsis Lajost váltotta a második félidő közepén. Belgrád előtt viszont már azon tűnődött a szövetségi kapitány, hogy Szűcsöt kihagyja, és a kezdő tizenegyre állítja Kút: erről a felvétel pillanatában, a Római-parti üdülő balkonján még egyikük sem értesült.

Illovszky végül betette Kút, és „nyert”. Egyrészt azért, mert – a korabeli tudósítás szerint – „Kú hátára vette a pályát”, de legfőképpen azért, mert „csodafegyvere” döntő szerepet játszott a győztes gólban. Ez a nyolcvanhetedik percben esett, miután Zámbo Sándor átadását Kú finoman átlépte – tévútra küldve a román védőket –, Bene pedig továbbtolta a labdát Szőke Istvánhoz, aki tizenöt méterről védhetetlen lövést küldött a jobb sarokba (2-1). Dragan Dzsjics, a jugoszláv (szerb) labdarúgás legnagyobb alakjainak egyike, aki 1968-ban együtt játszott Albert Flóriánnal, Farkas Jánossal, Novák Dezsővel és Szűcs Lajossal Rióban, a Brazília–Világválogatott gálamérkőzésen, azt mondta a belgrádi stadion díszpályáján: „Csodálatosan szép góllal nyertek a magyarok.”

belgiumi negyes döntőjébe – Eb-n azóta sem jart magyar csapat –, itthon pedig több száz mámoros szurkoló fogadta a hősokeket a Feriegyi repülőtéren. Még véletlenül sem akarom alábecsülni a teniszt vagy annak hazai „apostolát”, Márky Jenőt, de ha e fotóra nézek, az ötlök fel bennem: az 1972-es volt az igazi Római Akadémia...

Hegyi Iván

BÁNHALMI JÁNOS, 1975

Egy legenda kocsit mos

Kú Lajos legendás alakja a magyar futballnak. Puskás mellett ő a másik magyar, aki BEK-döntőn játszhatott. 1978-ban, az FC Bruges csapatának tagjaként, a Liverpool ellenében lépett pályára, amit 1-0-ra elvesztettek ugyan a Wembley-ben (!), de azért Kú Lajos mégiscsak legenda lett. Egy disszidens, aki Nyugaton futott be karriert.

A magyar sajtóban róla beszélni akkoriban nem nagyon lehetett, akárcsak Puskásról, de a nép ajkán azért mégiscsak valami népmesei hőshöz vált hasonlatossá. Maga a neve is mesehőshöz illő. Ez a furcsa név, amelyről a 90-es évek közepén készült *Presszó* című filmben a csajok nem hiszik el, hogy létezik. Pedig a hetvenes években még vicc is volt róla. Amikor 1972-ben, az Eb 4-es döntőbe jutásáért a Romániával vívott legutolsó selejtezőn (melyet megnyertünk) Deleanunak kitört három foga, miután Kú Lajossal ütközött, Erdélyben azt mondogatták: „Kúbe harapott”. Egyébként azon az 1972-es belgiumi Eb-n, amelyen a magyar válogatott negyedik lett, ő lőtte az egyetlen – és Eb-n mindmáig utolsó – magyar gólt. Nem mellesleg ugyanebben az évben tagja volt a müncheni olimpián ezüstérmet szerzett válogatottnak is.

Szóval egy legendát láthatunk itt éppen kocsit mosni: 1975-ben, Vasas-melegítőben. Pedig Kú éveken át az FTC játékosa volt. A régi franzstadtiakban a „Fradi-szív” ma is megdobban, ha a nevét hallják: csakúgy, mint Albert, Varga és mások neve hallatán. Bajnok nem lett a Ferencvárossal, de 1972-ben a csapattal UEFA-elődöntőig jutott.

látható 128-as FIAT-ot is – ezt már ő mesélte, amikor a kép ürügyén felhívtam telefonon. Ugyanis az autóiportért felelős Mogúrt vállalat vezérigazgatója, Csúri István nagy fradista volt. Így míg másoknak öt évet kellett várakozni egy-egy autóra, az FTC-játékosok fél év alatt hozzájuthattak a státusszimbólumnak számító nyugati kocsihoz is. Persze csak ahhoz a néhány márkához, amelyet akkoriban behoztak. Kú Lajos is

így kapta ezt a kis, bordó FIAT-ot 1972-ben. Még az ára is emlékszik, 118 ezer forintért vette. Hozzáteszi, az átlagkereset akkoriban 2 ezer forint körül volt, egy Zsiguli 78 ezer forintba került, a 98-as benzint pedig 5,20-ért tankolta a kicsikébe.

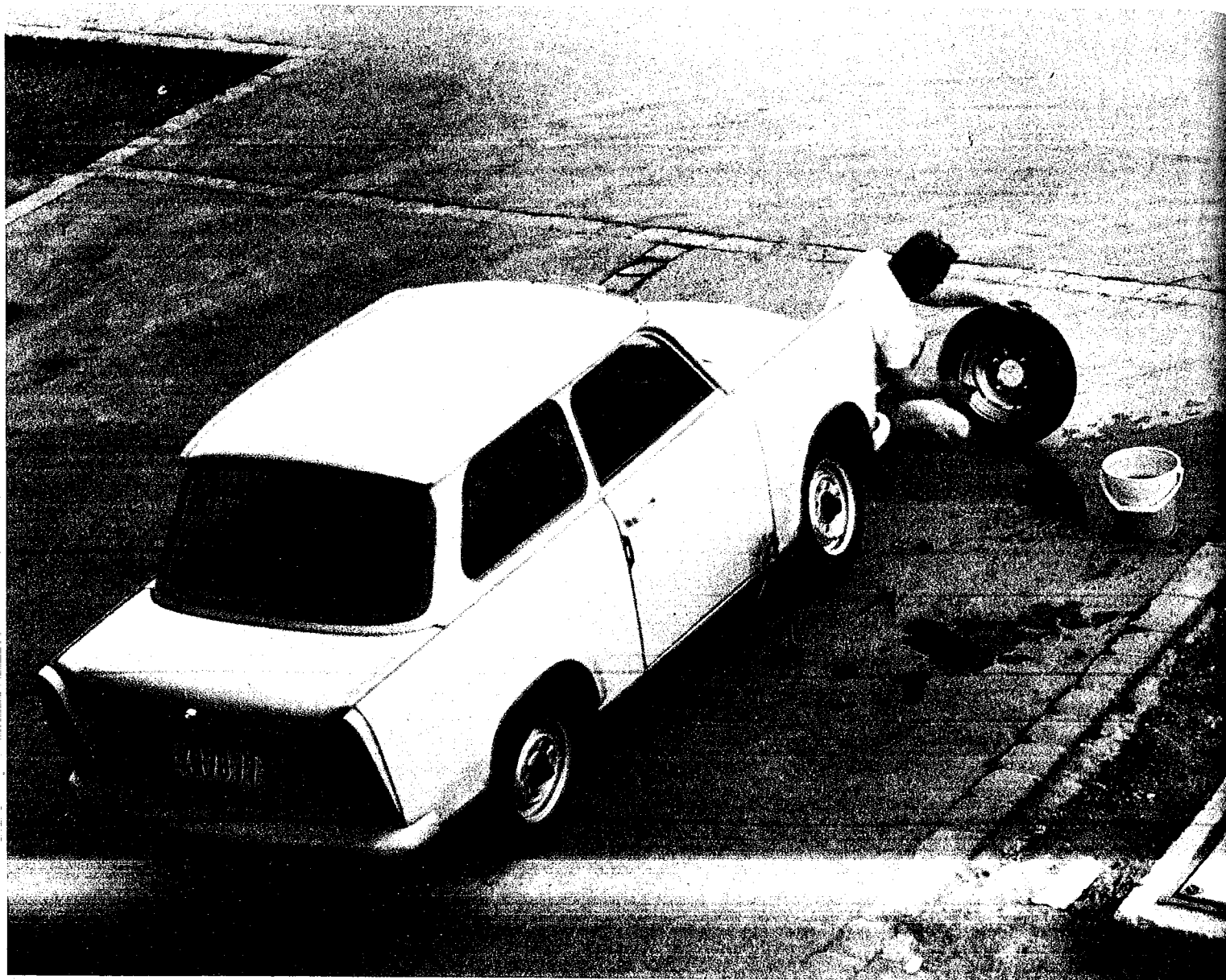
No de hiába a szép zöld-fehér évek, itt, a képen, 1975-ben Vasas-melegítőben látható. Egyébként a kocsimosáshoz akkoriban divatos „sportos elegancia” szabályai szerint öltözve. Kocsit így mostak akkoriban a macskaköves járdaszélen. Persze Adidast nem mindenki engedhetett meg magának: de volt helyette mackónadrág vagy kétsíkös melegítő (zöld-fehér, piros-fehér vagy kék-fehér), volt dorkó. És a munkához kötelezően szólt a Sokol rádió, bár itt a képen nem. Viszont itt figyelmet érdemel a korhű beatfrizura és az egyedi eleganciájú sapka, amely – mint megtudtam – egykor az olimpiai formaruhához tartozott.

De ott tartottunk, hogy Kú Lajos ekkor már a Vasasban játszott. Miért? Hihetetlenül hangzik, de szovjetellenessége miatt tessékelték ki a Fradiból, és majdnem az NB I-ből is, mondja. A Wikipédia a sportszerűtlen életmódot is az okok közé sorolja. Mindegy. Ez vezetett később, 1977-ben a disszidálásához. Kiutazott Jugoszláviába, és egy jugoszláv-olasz határvárosban, Gorica/Goriziában a vasútállomás mellett átugrott a két országot elválasztó betonkerítésen. Ezzel az úrrással átlendítette magát a szabad világba. Odaát már ismerősök várták. Csak a rendszerváltás után tért haza.

No de miért mosott kocsit az utcán 1975-ben? Mert a Frankel Leó utcában, ahol akkoriban lakott, a Csapai

ságírók. Köztük lapunk egykori rovatvezetője, Lukács László (alias „Mösi”) és kollégája, Szabó Ferenc, akinek egyszer csak eszébe jutott, hogy „a téma az utcán hever”, és ezzel a felkiáltással megkérték a törzsvendég futballistát, mossa már le egy fotó kedvéért, brahiból a FIAT-ját. Nem tudom, hogy végül lett-e cikk is belőle: a '75. őszi számokban nem találtam.

Csordás Lajos

BALOGH P. LÁSZLÓ, 1978

Óda a vödörhöz

A tisztaságmániának egy speciális alfaja az autó. Sajátossága abban rejlik, hogy olyanok is rabjaivá válhatnak, akik egyébként az élet más területén nem azok, illetve fordítva: akadnak, akiknek például a lakásában mindig pedáns rend és tisztaság van, mégsem zavarja őket, ha az autójuk nyakig szutykos. Talán az olvasó már rájött, hogy ennek a tudományos alaposságúnak távolról sem szánt dolgozatnak az írója nem tartozik az autótisztaság-mániások közé. Békésen tűröm, hogy a csomagtartóban napokig ott legyen a madárlátta szelektív hulladék, és kollégáim szerint nálam a hátsó ülés előtti részen a sekélyebb gyökerű növények vígan megélhetnének a dús altalajban.

Az autótisztítási szokások teljességgel rendszerfüggetlenek. Alighanem már az autó elterjedése előtt is voltak a lovukat állandóan csutakolók és azt sokáig elhanyagolók, de az biztos, hogy a szociban az egyik alapvető szabadidős tevékenység az autómosás volt. Ennek ékes bizonyítéka ez a kép. A fogyasztói társadalom még nem mételyezte meg autómosóival a magyarságot, így annyira volt tiszta a kocsink, amennyire tisztává tettük.

Az autómosás lovagjainak vödör, rongy és kefe volt a fegyverzetük. Házassági versenyzőknek pedig még a slaug is. E tevékenységet az egyik esetben magányosan végezte az autós, ilyenkor általában férfi, akinek a családtól, legalább a sorház parkolójaig, amíg megfőtt az ebéd. Ott pedig társadalmi életet lehetett élni a hasonló munkát végzőkkel. Az autómosás másik változata a családi sikálás volt, amikor a teljes familia könyékig mártózott a mosószeres vízbe. Képünkön

a kocsimosás egyéni versenyszámának egy tipikus versenyzője látható. A maximalista. Büszkesége, a Trabantja csillog-villog. Nem most lett ilyen: mindig az. Ezúttal összetett versenyszámban indul a tulajdonos: a mosással kombinált szerelés, a bütykölés tette teljessé a hétvégi kikapcsolódását. Ez sincs már. Ha akarjuk, még ma is moshatjuk az autónkat vödörrel és szivaccsal, de javítani már nem tudjuk. Igaz, nem is nagyon kell.

A rendszerváltás meghozta a rögtön induló és ritkán elromló autók korát. Nem kell dédelgetni, buherálni. Nyugalmasabb autósélet ez, de unalmasabb is. Ha pedig nagy ritkán elromlik a kocsink, akkor laikus többnyire már úgysem tud rajta segíteni. A lakótelepi mágusok kora lejárt. Van, akinek manapság már egy kerékcseré is meghaladja a tudását. Képünk hőse azonban láthatóan nem ilyen. Alapos ember. Kifejezetten dédelgeti a kocsiját, ott is megtisztítja, ahol senki sem látja. Tegye fel a kezét, aki akárcsak egyszer is kisikálta a kocsija kerekének a felnijét belülről! Már-már perverzió.

A vagyonok vagyonának megadtuk azt, amit magunknak: a hajunkat és az autónkat is WU2-vel mostuk. Az előbbi én azóta is. Az utóbbit viszont már mással kényeztetjük: kézi mosó, forró viasz és belső tisztítás néhány ezerért. A Trabant és az autómosó valahogy össze sem illik. Pedig erre a kocsira is lehetett volna egy jó biztosítója 20 év hűség után kétszer olyan drága kötelezőt ajánlott, mint az én öt éves Fordomra. Még mondja valaki, hogy trabantosnak lenni nem luxus manapság.

Tóth Levente

BÁNHALMI JÁNOS, 1969

Moszkvába repül a magyar eper

Repülön viszik a magyar epret Moszkvába. Na nem most, hanem 1969-ben. A magyar eperexportról egy képpel és egy bő képaláírással számolt be a korabeli *Népszabadság*. Ebből megtudhatjuk, hogy a júniusi szüret idején két héten át így viszik a „közkedvelt” gyümölcsöt a Szovjetunióba. Nem kell hozzá túl nagy történelmi tapasztalat, hogy feltételezzem: a magyar eper inkább volt közkedvelt nálunk, mint a Szovjetunióban, legalábbis aligha hiszem, hogy arrafelé a 60-as években epret ettek volna eperrel. A közkedveltséget ott inkább a vágy alapozta meg, mint a tapasztalat.

A képaláírásból ugyan az is kiderül: „a friss árut már a délutáni órákban vásárolhatják a moszkvai és leningrádi üzletekben”, de ebből nem érdemes arra következtetnem, hogy a helyi villamosvezetők gyermekei estére már vígan eperhabot majszoltak. Ilyen csemegéhez a kirakatüzletek beavatottjai juthattak hozzá, a „közemberek” a legjobb esetben is ritkán és nagy szerencsével. A szovjet pionírok nem erről írták a dolgozataikat, ahogyan a magyar úttörők sem a banánról. Még akkor sem, ha a magyar boltokba több került banánból, mint a szovjetekbe friss magyar eperből.

Azt nehezen tudom elképzelni, hogy a magyar eperszállítmányról az ottani lapok is beszámoltak volna, a *Népszabadság* archívumában viszont találni kadoznak a polcok a banántól. A Blaha Lujza téren, a híres „éjjel-nappali” Csemegéiben ez lehetett akár így is, de még ott sem volt igaz, hogy a szomszédos szerkesztőségéből egyszerűen besétáltak volna egy fűrt banánt venni a kollégák. Az idősebbek még emlékeznek, hogyan kellett ezt megoldani. Az biztos,

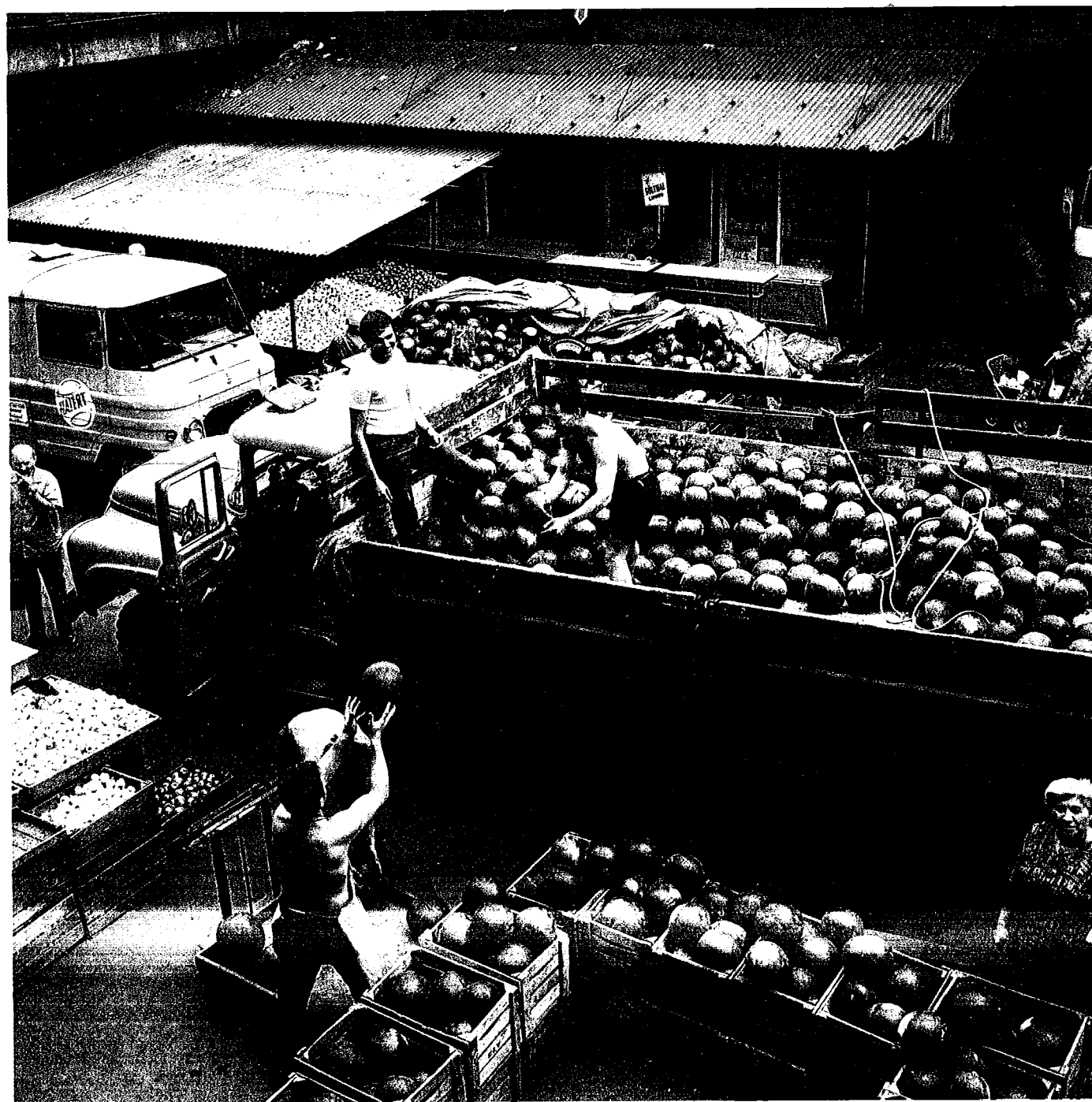
hogy abban a nógrádi faluban, ahol én nevelkedtem, több banán hagyta el az üzletet a hátsó ajtón, mint a főbejáraton. Sőt: többnyire csak ott hagyta el. Ennyire futotta a gulyáskommunizmusból. Nekünk csurrant-cseppent, családilag belefértünk a boltvezető „kapcsolati hálójába”, így tekinthetem magam akár a múlt rendszer hasznélvezőjének is.

Ma már nehezen hihető, népmesei történetként tudom csak elmondani a gyerekemnek, hogy mekkora kincs volt akkoriban a banán. Ő már azt nem tudja elképzelni, hogy valami nincs, legfeljebb azt, hogy túl drága. Igaz, ami nincs, az nehezen is tud hiányozni. Az fáj az embernek, amit lát, de nem tudja megszerezni. Szegény vagy gazdag másokhoz képest tud lenni bárki is. Ha a padtárs nem friss epret hoz tízóraira, akkor nem fáj a vajás kenyér.

Ami viszont egyszer már volt, annak a hiánya nagyon fájhat.

Ahogyan a KGST-idők magyar élelmiszerexportja is. Azt ma már mindenki világosan láthatja, hogy a „Tavárisi, konyec!”-cel nem kellett volna könnyű szívvel rögtön búcsút mondani az orosz (szovjet, FÁK vagy ahogy akarjuk) piacnak is. Történelmileg és érzelmiileg ugyan érthető, sok tekintetben elkerülhetetlen volt mindaz, ami a gazdasági kapcsolatokban történt, de ettől még hiányoznak a Moszkva felé tartó magyar nem lehetett fenntartani, de nem ragaszkodtunk hozzá foggal-körömmel, hogy amit lehet, tartsunk meg belőle. Az érzelmeink legyőzték az érdekeinket. Pedig a magyar epernek igazán nehéz ellenállni. Én például képtelen vagyok rá.

Tóth Levente

KÉRI DÁNIEL, 1977

Dinnyére hangolva

A *Népszabadság* klasszikus nyári hírképe 1977-ből: megérkezett a dinnye a Fény utcai piacra. Mint látják, a teherautó kocsikísérője meg a sofőr egyenként passzolja le a platóról társának a gyümölcsöt, amely előbb faládákba kerül, majd a mázsára. Útja ezt követően a standok felé folytatódik, ahol a kereskedők kupacba rakják, végül a rakás legtetetején ülő félbevágott példányba hosszú tűskében végződő fekete fémtáblát szúrnak, amelyre krétával kerül fel az ár: forintra és – akkor még – fillérre.

És ekkor érkezett el a magyar apák ideje, hiszen a görögdinnye-vásárlás nem családi program: a megfelelő példány kiválasztása apáról fiúra hagyományozódó titkok alapján az ő reszortjuk volt a pesti családokban. Harc, férfias megméretés volt ez a javából. Mert sárgadinnyét venni csupán egy könnyű futam a zongorán. Ott illatra, állagra – különösen a csúcsoknál volt érdemes figyelni a puhaságát – ment ki a játék, és szinte elvéteni sem lehetett a dolgot. Ha pedig mégis töknek bizonyult, hát kristálycukorral és némi rummal könnyen feljavítható volt a portéka az ehetőség szintjéig. A görögnél azonban véget ért az orr szerepe, és belépett a helyére a fülé. Ott tenyérrel, ököllel, néha csak a hüvelykujj élével kocogtatták, kopogtatták, kongatták, paskolták, lapogatták a férfiember a gyümölcsöt. (Ha tenyérrel történt a vizsgálat, úgy

re hulló vizes felmosórongy.) Vidáman zajlott tehát a piacokon ez a sajátos ütőhangszerre íródott koncert.

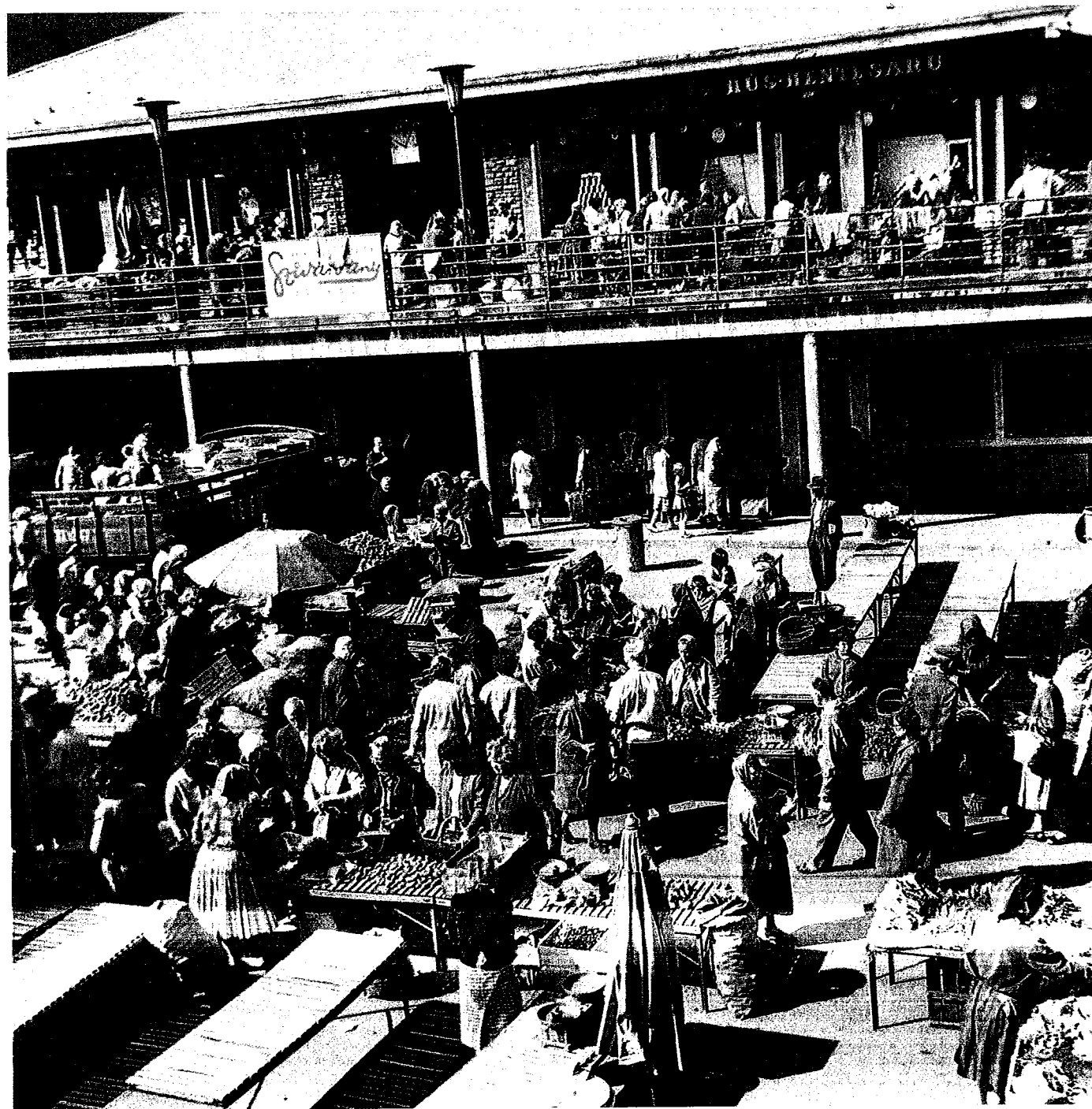
Akadtak, akik amatőr virtuózzokként játszottak a természet erői – a nyári meleg, a napfény, a csapadék

és a lótrágya – által felhangolt dinnyéken, hogy gondos végigpróbálásuk után kiválasszák az elfogyasztásra legalkalmasabbnak vélt darabot. Hogy este aztán – immár családi körben – elhangozhassanak a biztos kezű, de azért a szerencse által is tenyerén hordott vadász szájából a nem csekély férfisovinizmustól átítatott „Hiába, no...” kezdetű mondatok.

Bonyolította az atyák dolgát, hogy akkoriban a mainál többféle volt a dinnye: kerek, hosszúkas, sárga bélű, mag nélküli, cirmos és rohamsisakzöld, s ezek mind másként szóltak meg a tenyerek alatt. S akkor még nem beszéltünk az ásról, a csányiról, mely név a minőség garanciája volt, s a jobb eladhatóság reményében ez a felirat került rá mindenre, még az Érd-alsón termett tökre is. A dinnye körüli cirkuszok akkoriban sem voltak ritkák. Igaz, nem billenőplatós teherkocsikról zúdították le a szállítmányt valamelyik pláza parkolójának betonjára, hiszen akkoriban a billenőplató ritka volt, hát még a pláza. Nyaranta viszont fellángolt viszont a sajtóban a vita: kell-e lékelniük az árusoknak, ha a vevő kéri. S a minőség kapcsán meg kell emlékeznünk még valakiről: Lőrincről, pontosabban a Lőrinc-napról, amelyből mindjárt kettő is akad: az első augusztus 10-én, a másik pedig szeptember 5-én. A természetők szerint a második a kritikus – naná –, mert akkor jön Lőrinc, könnyít ma-

peses. Ez pedig egy időre megoldja a gondot. Legalább a következő nyárig.

Berkó Pál

MIKÓ LÁSZLÓ, 1965

Piacgazdagság

Egyetlen történelmi forrás sem jegyzi, s talán már maguk a Fény utcai piac kofái sem emlékeznek arra, illették-e a helyzetet kimért káromkodással, ha 1965 júliusában kifogytak az amúgy is szűkösen termett zöldpaprikából, paradicsomból, kajsziarackból. Az a regula mindenestre a nyitott piacokra nem vonatkozott, mely szerint tilos káromkodniuk, sőt tilos a vevőcsalogató árukikiáltás és a hangoskodás is. E szabályokkal csak a vásárcsarnokok árusait sújtották.

Mint a kép előterében látható kendős, sokszoknyás asszonyok is tanúsítják, a nyitott piacokon az állandó árusok mellett megannyi vidéki őstermelő árusította portékáját. Az ötvenes években a fővárosban működő 63 vásárcsarnok és piac közül forgalma és népszerűsége alapján előkelő helyet foglalt el a Fény utcai – a Bosnyák téri, a csepeli, az Élmunkás téri, a Garay téri, a kispesti és az újpesti mellett.

A Mikó László felvételén látható Tefu teherautó egyike volt annak a korabeli napilapok tanúsága szerint 1500 lovas és tehergépkocsinak, amelyen a 22 ezer termelő szállította fel a budapesti piacokra 1965 júliusában a zöldséget, gyümölcsöt, baromfit.

(A korlátra applikált reklámon látható Szivárvány Áruház egyidős a piaccal, a felvétel idején ünnepelte fennállásának 12. évfordulóját.)

A galériás piac árusai kerítészöld asztalaik mögött, és a képen látható körülmények között még 32 éven át fogadták a budai lakosokat, míg 1997. április 19-én végleg be nem zárt a leromlott állapotú, kényelmetlenné váló és közegészségügyi szempontból is kifogásolható piac. Majd egy magát azóta is többek között ezzel reklámozó kft. 14 nap alatt elbontotta. Az árusok átmenetileg, az új piac megépültéig az alig kétszáz méterre lévő Ganz Villamossági Művek udvarán verték fel sátrukat.

A Cságoly Ferenc, Hőnich Richárd, Bozó András tervezte piac 1998-ban nyitott ki újra. Az egykori szedett-vedett, utólagosan toldozgatott helyszínen felépült a Mammút Bevásárlóközpont-hoz csatlakozó ötszintes építmény. De mint a tervezők mondják, a korszerű létesítmény megépítésekor egyik legfontosabb szempontjuk az volt, hogy megőrizték az eredeti hangulatot: a galériás rendszert, a nyitottságot, az átláthatóságot. A tervezők elképzelése nemcsak a vásárlók tetszését nyerte el, de a társasházi formában működő kétszintes piacra jó szívvel költöztek vissza eredeti lakói is. Az új Fény utcai piacon a régi formában működő élelmiszerüzlet mellett már a modern "vadász" üzlet is nyílt. A társasház gáló táplálékallergia üzlet is nyílt.

Szablyár Eszter

KÉRI DÁNIEL, 1963

Barátkozzatok!

Egy kor, amikor azt hitték, hogy a magyar kereskedők és vásárlók között barátságos viszony alakítható ki. Rég volt, még a parasztasszonyok is kendőt hordtak.

Ma kifejezetten jelmeznek hatna ez az akkor szokványos viselet. A 80-as, de különösen a 90-es évekre a fővárosban egyre inkább csak a népművészeti dolgokat kínáló székely asszonyokat láthattuk így öltözve az utcán, és egy idő után gyanakodhattunk arra, hogy a viseletben lehet némi marketingfogás is. Az én nagyszüleim generációjával kihalt (kihal) az a korosztály, amelynek ez (volt) a mindennapos öltözkéke. Apai nagyanym sosem ment volna ki az utcára kendő nélkül, még a házban is nagyon ritkán láttam fedetlen fővel. De a gyerekeink már csak akkor tudják, miért hajadon a hajadon, ha elmagyarázzuk nekik, mi az, ha valakinek bekötik a fejét. Ők ezt csak a sebészen tudják elképzelni. Már talán arra is furcsán néznek vissza, ha azt mondjuk nekik: ne menjenek ki az utcára hajadonfőtt. Az idők változása azért ezen a képen tetten érhető. Az édességet majszoló asszony kezén ott a karóra, ami azért ekkor még messze nem volt általános. A pruszlik (mellény) annál inkább. Ez viszont manapság újra lépten-nyomon szembejön az utcán.

Átlapozva a kép születésének hónapjában készült Népszabadságokat, kicsit meglepve láttam, hogy a „cipőt a cipőboltból” szövegű hirdetésnél van rosszabb. Az egyik reklám így igyekszik vásárlásra buzdítani: „Vidámabb a nyaralás vízijátékokkal!” A varázscsónak 58, vitorlánhajó 19,50-120, a vízibusz 28 forint. Arról viszont egy szó sem esik, hogy ezek hol kapha-

pénzkidobás az ilyen hirdetés, de a kort megelt kollégáim azon csodálkoznak, hogy én min csodálkozom. Miért kellett volna odaírni? Akkor mindenki tudta: játékot a játékboltban lehet kapni, slussz. 1963-ban legalábbis.

A reklámok mellett mai szemmel a kereskedelmi szóhasználat is furcsának hat. Egyes szokások a 60-as évek elejének Magyarországon még „forradalminak”

számítottak, a szavainkat is éppen csak alakígtattuk rájuk. Amikor a képünk parasztasszonyai a kirakatot nézték, a *Népszava* újságírója arról számolt be, hogy a volt „Párizsi Áruház” helyén 1964 első felében nyílik meg az új Divatcsarnok. Nagy újdonságként „az árusításra jellemző lesz az önkiválasztó módszer, tehát a vásárlók a szabadon elhelyezett árucikkekből tetszés szerint választhatják ki az igényüknek, ízlésüknek legmegfelelőbbet”. Más cikkekben is az önkiválasztás szót használják, a ma szokásos önkiszolgálás csak később vált általánossá.

Más újdonságot is terveztek a Divatcsarnokban: „A vásárlások gyorsítása érdekében egyéb javaslatok is születtek, így bizonyos cikkeket – illatszer, divatáru – előre csomagolva árusítanak majd.” A Centrum Áruházak vezérigazgatójával öt év múlva készült cikkben már a vevőfogás újabb dimenziójával találkozhatunk: „A nyloningekhez különleges mosóport adunk, az öltönyökhöz vállfát és védőhuzatot, a cipőkhöz pasztát, és minden árut ízlésesen becsomagolunk.”

Így nincs min csodálkozni, hogy a vevők hamar követelődözvé váltak: 1968 decemberében egy vásárló már így méltatlankodott a Verseny Áruházban: „Itt nem tudják, hogy a fekete csizma a divat?” Pedig az igazgató, Barabás Zoltán azt mondja: „Megszoktuk, a vérünkben van, hogy a kereslet legjobb kielégítésére törekedjünk.” Az írás szerint ez a cipőosztályon nem sikerült, mert a fiú és férfi bundacipőből sem talált mindenki megfelelő méretet. Ellenben „annál elégedettebbek a kötöttáruosztály látogatói: roppant

hatók a legkülönbözőbb áron”.

A korabeli vezetők a lehetetlennel is megpróbálkoztak: a már idézett Centrum-vezér, dr. Tarján István azt mondta: „Szeretnénk, ha a vásárlók és az eladók között barátságos lenne a légkör.” Ma már tudjuk, hogy ez milyen nehéz feladat: 45 év nem volt elég hozzá Magyarországon.

Tóth Levente

RÉV MIKLÓS, 1967

A szocializmus gulyása

Máig a paraszti munka leginkább embert próbáló része az aratás. Nemcsak a kaszás, marokszedős, kévekötés, cséplős időkben volt az, de a kombájnok megjelenése után is. Mert 1967-ből, amikor Rév Miklós felvétele készült, ne a ma gépcsodáira tessenek gondolni, amelyekben légkondicionálók, rafinált automatikák könnyítik meg a kezelők dolgát.

Akkoriban a por és a hőség tette pokollá a kombájnok kabinjaiban ülők életét, a tsz-ekét pedig a krónikus alkatrészihiány. Nem múlt el nyár, hogy ne foglalkozott volna a sajtó az alkatrésztörések, a hibás beállítások miatt kényszerpihenőre ítélt masinákkal, meg a gépállomásokat pótalkatrésszel ellátó vállalatok főnökeinek mentetgetődzéseivel.

Az aratókat illet jó tartani. Kiadás, kalóriadús étel járt nekik – gulyás, hús, tészta –, a déli órákban, a legnagyobb hőség idején pedig pihenő. Igaz, ennek fejében napszálltáig dolgoztak. Mert mindennél fontosabb volt a gyorsaság, hiszen a túlrejt kalászból peregni kezdett a szem, s ha esett, szárítani kellett a termést.

Képünk beállított jelenet lehet, mert azokban az időkben nem volt szokás ilyen traktát rendezni a gabonatábla szélén. Emlékeim szerint az aratók marmonkannán, traktorgumin vagy a fűben ülve ettek. Itt a bútorok a helyi téesz konyhájáról valók lehetnek (a hozzánk legközelebbi széken jól látható az a fémlap, amelyen a tulajdonos neve és a leltári szám szerepel), s talán a felvétel jobb szélén álló férfi vezethette az ebédet kiszállító terepjárót/mikrobuszt/oldalkocsis motorkerékpárt. A gazdaságnak a helyi óvodát, bölcsődét, öregek napközijét és az „irodistákat” is ellátó konyháján főhetett az étel, amely alumínium ételhordókban jutott el az aratókhoz.

Látjuk: konyhai alkalmazott szolgál fel, s hogy megadják a módját, van abrosz, vizeskancsó, hűsítőül pár dinnye is. Minden azt sugallja ezen a fotón: a szövetkezeti parasztság ugyanolyan gondoskodás részese, mint a gyárak dolgozói, akik szinte fillérekért jutottak hozzá a meleg koszthoz az üzemi étkezdékben.

Ujvári István

Alku tárgya minden

Tegye föl a kezét, aki, ha ideírom, hogy Óóóóóóóó-szereeeeel, már hallja is azt a régi kurjantást. Edzett, kicsit repedt fazékosra igazított hang, nagy levegő, hogy a kiáltás túlharsogja az autók zaját, a villamos csattozását és a prakker pufogását is akár.

Aha! Szóval emlékezni tetszik? Akkor ön sem lehet már tinédzser, kezit csókolom.

Nem is tudom, mikor hallottam utoljára ezt a hangot. Vélhetően ugyanakkor, amikor a vándorköszőrűst, aki ugyancsak bejárt gyerekkoromban a körüti bérházba, hogy délelőttönként felkiabálja a gangra nyiló konyhákban szorgoskodó háziasszonyoknak, lehet jönni kést éleztetni. Csak a muzsikások nem kiabáltak: a kintornás és a hegedűs egyszerűen megállt a keramitos udvar közepén, rázendített, és addig zenélt, amíg záporozni nem kezdtek a papírba göngyölt tíz-húsz filléresek. Mikor elcsendesedett a kopogás, szaporán hajladozva összeszedte az adományokat, és ment tovább, a következő bérházba.

Gyerekkoromban még élő hagyomány volt ez a fajta direkt marketing. Mondjuk a drótostótokat már csak a házbeli legendákból ismertem, meg az élelmiszert árusító falusiakat is. De nagymamám olyan szívesen tudta mesélni, hogy tán éhen is haltak volna az ostrom idején, ha ő előrelátóan nem vásárolt már '44 karácsonya előtt sok-sok húst, és nem süti le rengeteg zsírral, hogy azt hiszem, egy milimári láttán se csodálkoztam volna különösebben, hetvenes évek ide vagy oda. Pláne, hogy az ószeres rendszeres kurjongatása pompásan idézte azokat a régi időket.

Ehhez képest igencsak meglepő, hogy azt olvassam az 1979. szeptember 16-i (vasárnap) *Nepzavodszkij*-ban: kihalófélben volt akkoriban a használt cikkekkel kereskedők mestersége. Pedig első kézből származott az információ, hiszen a lap újságírója, Sáfrán István egy egész napra segédül szegődött egy ószeres mellé, hogy házról házra, aztán lakásról lakásra járva figyelje meg, hogyan dolgozik egy profi, s persze hogy mitől szabadulnak meg könnyű szívvel a szocializmus építésén buzgolkodó polgárok.

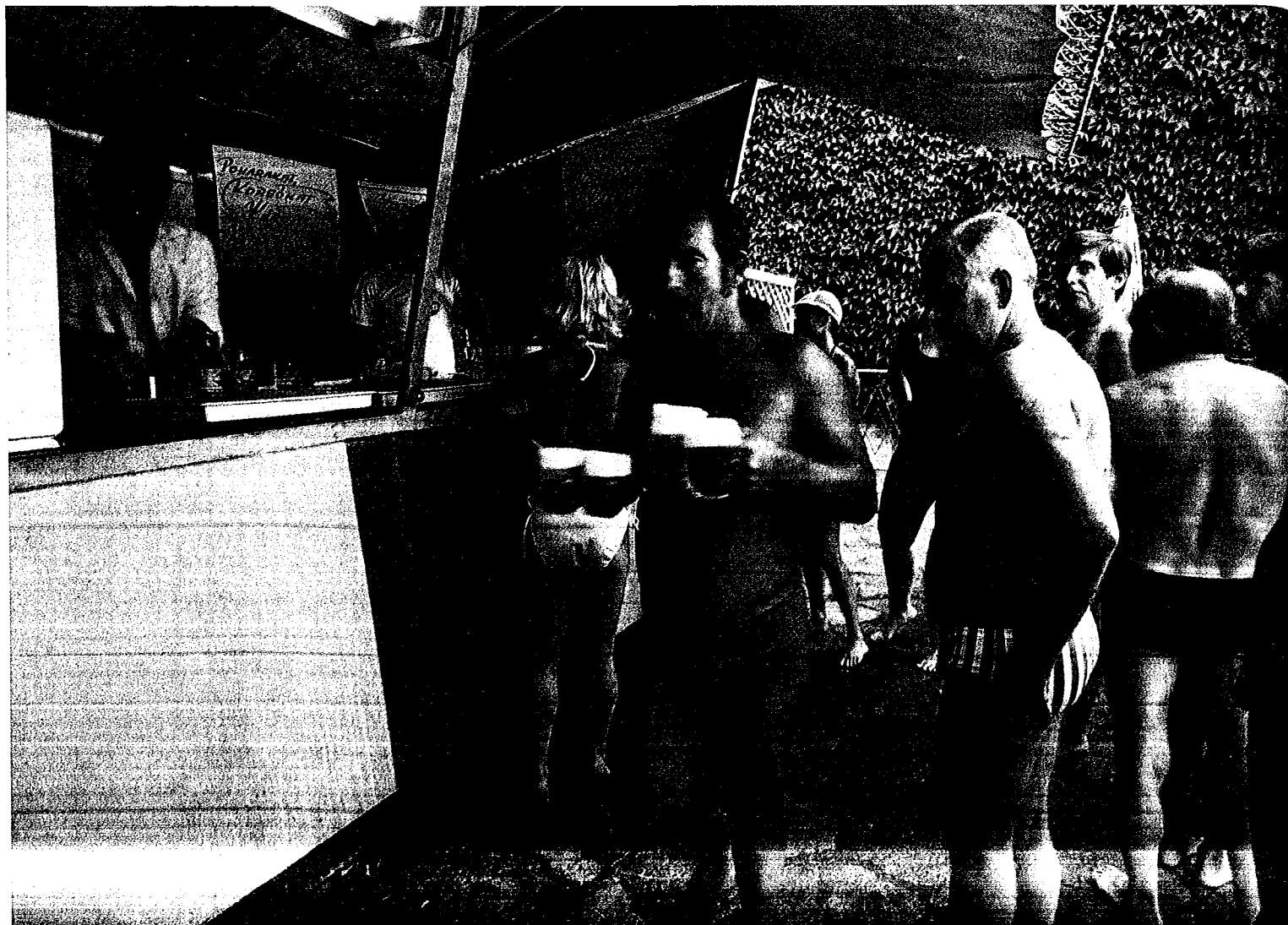
Miközben telt a kereskedő rozzant Ladája, az újságíró rengeteg mindent megtudott. Kiderült például, hogy akkoriban mintegy négyszázan foglalkoztak Budapesten a használt cikkek felvásárlásával, de közülük legfeljebb húszan-harmincan vállalták, hogy a bérházak lépcsőjét koptatva, a reménybeli eladókkal olykor kemény pszichológiai mérközéseket folytatva, klasszikus házalóként keressék a kenyerüket. Ráadásul az ötvenes évek elején – mint szinte minden más – ezt az önálló ipart is betiltotta az állam, és a szakma csak az évtized végén tudott föltámadni. De Sáfrán István eligazítást kapott a rátermettség ismérveit illetően is: „Tudni kell venni is, eladni is. Alku tárgya minden. És persze a jó fellépés. Az igazi handlé nem pimasz, és nem is alázkodik meg: az üzleti tárgyaláshoz egyéniség kell.”

A festett álkínai vázák, pókháló vékonyságúra kopott nadrágok, sokszor sarkalt-talpalt cipők mellett persze került kurrens áru is az ószeres batyujába. Vadonatúj farmernadrág, egyenest Amerikából. Aki már nem emlékszik, miféle kincseket rejthetett a külföldre szakadt (na jó, akkortájt inkább úgy mondtuk: disszidált) rokontól származó csomag, az aligha tudja megtippelni, mennyit fizetett a handle a belőle előkerült valódi Levi'sért vagy Lee Cooperért. Elárulom: 400 forintot.

Mindez egy emberöltővel ezelőtt történt. Sáfrán István mestere akkor úgy gondolta, szakmája napjai azért vannak megszámlálva, mert az emberek már inkább kidobják, amit nem használnak; mindenki mindenből újat akar, esze ágában sincs használt holmit venni. A hamarosan bevezetett lemtalanítások láttán pedig elgondolkozott egyenesen úgy, megmondta: "Ami hogy mit gondolna most, amikor a magyar főváros összes főútvonalát használtruha-boltok pötytyözik, és a belváros minden szegletére jut egy bejáratott ócskás... Alighanem konstatálná: kizökkent a világ."

Viszont a szakmájának kétségkívül leáldozott. Nincs az az őszeres, aki képes lenne átjutni a mai házudvarokat védő kaputelefonok falánxán.

N. Kósa Judit

ERDEI KATALIN, 1981

Sorok és sörök

Már-már a filozófia határait súrolja a kérdés: hogyan lehetett valamiről, ami nincs, hosszú évtizedeken át beszélni, újságcikkek százait írni. Fejlődésében szemlélve a dolgot régebben persze volt, de valahogy eltűnt. Hiánycikk lett. A dolgot eredetileg sörnek neveztük, attól kezdve pedig sörhiánynak. Mert a hatvanas-hetvenes évek ennek jegyében teltek. Hogy miért, arra többféle válasz is volt: hivatalos és állampolgári találgatás egyaránt. Teóriákból tehát nem volt hiány, csak sörből.

Az első válasz az önvádas büntudaté volt: azért nincs sör, mert felelőtlenül megittuk, a mindenben összeesküvést sejtők pedig így szólt: a komcsik parancsszóval takarékra tették a sörgyárakat. A valóság viszont az volt, hogy a szocialista tervgazdálkodás éveiben kevesebb figyelem jutott arra, hogy az élet és a kereslet miként alakul; a lényeg a terv volt. S miközben a közértekből az üveges sör nyaranta gyakorlatilag eltűnt, addig hordós testvére vígan pöffeszkedett a kocsmapultok alatt. Nem tudni, miért, de a hazai söripar csak jókora késéssel volt képes reagálni arra, hogy megváltoztak a fogyasztói szokások. Az addig fröccsöző – no, jó, mellette persze cseresznyepálinkázó, rumozó, konyakozó – nemzet viszonylag rövid idő alatt áttért a sörre, annak is az üveges változatára. Ha tehette, azt választotta. Így nem kellett bűzös, füstös kocszmákban ücsörögni; helyette otthon, meghitt családi körben homályosodhatott el előtte a világ, s közben pedig gyermeket nevelt, tévét nézett, az asz-

dig megvolt az az előnye, hogy a kiürült üvegekre úgy tekinthetett, mint valami titkos takarékbetétre, ezért rendszerint csak a hó végén vitte vissza a boltba a betétdíjas palackokat. Vagy akkor, ha már végképp nem lehetett tőlük elérni a spájpoliccon a befőtteket, a zsírosbödönt, ezt-azt. Addig viszont, amíg Kovácséknál az üres palackoktól gyakorlatilag már nem lehetett

közlekedni a kamra környékén, Kanizsán és Kőbányán nem volt mibe sört tölteni. De nemcsak Kovácsék hör-csögölésével volt baj, hanem sok egyéb mással is. Ha netán néhány Kovács apuka már hó közben levitte volna az üres üvegeket, a visszaváltó ajtaján ezzel a cédulával találta volna szembe magát: Rekeszhiány miatt az átvétel szünetel.

Így vált a sör a magyar tervgazdaság állatorvosi lovává abban az országban, ahol látszólag minden olcsó volt, de ezeket az olcsó dolgokat valahogy sehol sem lehetett kapni. Télen a szánkó tűnt el a boltokból, nyáron a sör, s ez csendben beépült a mindennapokba: a sörhiány a nyarak természetes része lett. Ahogy az illetékesek magyarázkodása is: sör van, de nincs üveg. Vagy: sör is van, üveg is, de nincs rekesz. Folytatva: kupak, címke, söröslő stb., kívánságra bármelyik bármivel helyettesíthető. S amikor valamilyen szerencsés véletlen folytán minden tárgyi szereplő együtt volt, addigra a sör fogyott el ismét, és kezdődhetett minden előről.

A megoldás a sörgyárépítés lett volna, tegyük hozzá: ez lett volna a drágább is. Kis téesz-melléküzemágakban létesültek palackozók, és épültek, bővültek a vidéki nagyok, de a beruházások így sem voltak képesek lépést tartani a növekvő fogyasztással. Maradt tehát az import: segítettek a KGST nevében és nevének szellemében a keletnémet, a lengyel és a cseh elvtársak, a magyarokéval nem éppen csereszabatos palackjaikkal. Közben a hazai ipar is rákapott a kísér-
szerepét sem kizáró különlegességeivel. Volt szerencsém saját szememmel látni az egyik legrémesebbet: egy gyík pihent az üveg alján. De az ilyesmit rendszerint már csak akkor vette észre az ember, amikor a sör felét megitta. Merthogy gyorsan kellett inni. Ezeknek a termékeknek egy hét alatt járt le a szavatosságuk.

Berkó Pál

MIKÓ LÁSZLÓ, 1966

Münnich ezrese

„Elkészülnek-e a Műszaki Egyetem létesítményei az atlétikai EB-re?” – tette fel a kérdést 1966. július elején a *Népszabadság* újságírója az „illetékeseknek”. Az illetékesek pedig megnyugtatták: igen. Ma már nehéz volna eldönteni, hogy a kétkedés indokolta-e, vagy éppen a vágy, hogy fényes sikerekről számolhassanak be, de a hónap végén a kíváncsi riporterek bizony visszatértek a helyszínre. Így saját szemükkel láthatták, hogy „az építők tartják a szavukat”.

Más kérdés, hogy a Műegyetem új férfikollégiuma, amelyet ezer hallgató otthonául szántak a Petőfi híd budai hídfőjénél, aligha készült volna el az augusztusi határidőre, ha maguk a reménybeli lakók nem segítenek a munkálatokban. A műegyetemi KISZ-fiatalok szocialista brigádjai hordták a bútorokat, szovjet és NDK-beli vendég egyetemisták (építőtábori jelleggel) ásták a csatornát, rendezték a terepet, a lányok pedig – akik számára ugyanekkor külön, 400 fős kollégium épült – pucolták az ablakokat, mosták a csempét. E serénykedés láttán – az újság szavaival élve – „fokozták a tempót” az Országos Szakipari Vállalat festő, üveges, mázó és padlóragasztó szakmunkásai is.

Hiszen nagy volt a tét. A kollégiumoknak el kellett készülniük az augusztus 30. és szeptember 4. között Budapesten megrendezendő atlétikai Európa Bajnokságra. A fővárosi és Budapest-környéki diákszállásokon helyezték el ugyanis a versenyzőket és kíséretüket, a Petőfi hídnál lévő hatalmas, vadonatúj létesítményt pedig egyszerűen a sportújságírók lakóhelyeként használták. Mindenki számára minden annak rendje és módja szerint lezajlott, s a vendégek távoztával a diákok végre birtokba vehették az 52 millió forintért felépült kollégiumot.

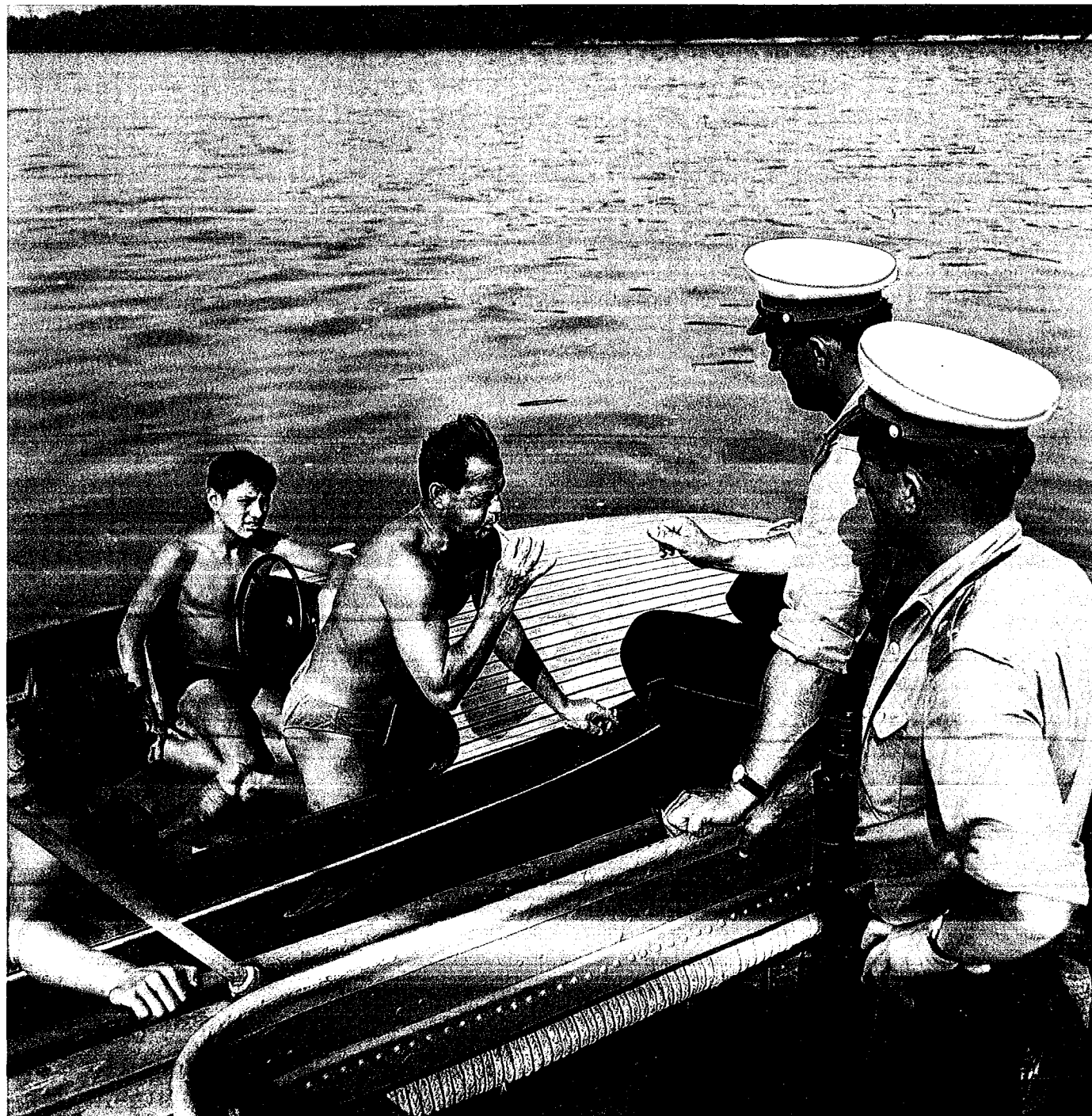
Bár a diákszállóra egyszer s mindenkorra ráragadt a férőhelyek számát idéző Ezres név, a hivatalos kezeszségben azonban Münnich Ferenc emlékét őriz-

te. Ami már csak azért is pikáns, mert az épület egész környezete amúgy egy harminc évvel korábbi ideált idézett. Árkay Aladár pályadíjnyertes tervei szerint a Horthy Miklós hídról levezető nyílegyenes, sávházakkal szegélyezett Szent Korona útja – mielőtt bele-torkollott volna a Horthy Miklós útba – egy palástot formázó, íves teresedéssé szélesedett volna ki. Ebből akkoriban a hídon és a tér egyetlen, íves kiképzésű háziorán kívül nem valósult meg semmi. 1966-ban azonban megszületett a sugárút egyik térfala is: a Münnich Ferencről elnevezett kollégium.

A tizenegy szintes, és idővel koedukált intézmény-nyé váló diákszálló egyébként hamar az egyetemi élet fontos színhelye lett. A földszintjén már a kezdetekkor képzőművészeti kiállítóhely nyílt, falai között temérdek bulit tartottak. Az épület azonban idővel előregedett: szobáit – melyeket a diákok hamar a maguk képére formáltak – az évtizedek során leakták, a látványos üvegfalat, amely szaunává változtatta a szobákat, belülről hővisszaverő fóliával ragasztgattak tele. A hiányzó hűtőket pótolandó a látványnak elválaszthatatlan része lett az ablakokon kilógatott temérdek elemózsiászacska. Kész megkönnyebbülés volt, amikor – a diákok szavazatai alapján 1990 februárjában Kármán Tódor nevét fölvevő – intézményt 2007-re a pincétől a padlásig felújították.

Amikor ez a kép készült, persze még senki se gondolt a negyven évvel későbbi gondokra. Öreg szakik és ifjú építőtáborozók pakolták a matracokat, az épület pedig öreg diákoknak tanúsztották. Lapunk fotóriportere, Mikó László elálldogálhatott ott egy darabig, nézve a sürgés-forgást. A *Népszabadság* hasábjain végül nem ez a lovas kocsis kép jelent meg ugyanis: azon a Fősped-Főtefu modern teherautójáról emelik le éppen a szekrényeket.

N. Kósa Judit

MIKÓ LÁSZLÓ, 1967

A megszondázott Sirály

Felhőtlenül szlalomozott a motoros Sirály 1967 júliusának rekkenő hőségében a Dunán, amikor Major Sándor törzsőrmester (balra) és járőrtársa, Varga Jenő őrmester (jobbra) akcióba lépett. A szabálytalan cikcakknak két oka is lehetett: vagy egyszerű hóbortból hajózott így az illető, fittyet hányva a költséges többletfogyasztásra és két fiatalkorú utas biztonságára, de az enyhén illuminált állapot is ihletet adhatott a szabálytalan figurázáshoz. (A kihajózó rendőröknek annál inkább oda kellett figyelniük a fogyasztásra: a Szabadság hídtól a Szentendrei-szigetig felpöfögő hajósok 240 liter benzinnel gazdálkodhattak, amely igazából három hétre volt elegendő.)

A helyszínre a Csepel motorral felszerelt „kh”-val, azaz kishajóval érkező jard tagjai a turpisság okának felderítése végett döntöttek úgy, feláldoznak egyet a kincstári szondakészletből. A 16 forint nyolcvan fillérért mért holmi bevetése sűrűn beigazolódott: a hatvanas évek második felében minden ötödik hajóst alkoholfogyasztáson kaptak. (Tíz év kitartó szondázatásának eredménye, hogy ez a szám a felére csökkent.)

Míg Mikó László felvételén a fecskében feszítő Sirály-tulajdonos minden erejét megfeszítve fújja a kis üvegtartályt, aközben a nagyhajóra is alkalmas, arany fokozatú hajóvezetői vizsgával rendelkező Major és Varga is szondázott. A „kh”-val hajózók közül mindössze pár darab maradt az országban. A magyar gyártmányú hajótesttel és amerikai Parson motorral felturbózott klasszisok a háború utáni években érkeztek Magyarországra, 1967-re azonban csak

a kormányórség tudhatott magáénak kettőt, a vízi rendészet egyet, néhány pedig magántulajdonban horgonyzott.

– Gyönyörűen, halkan zümmögött – emlékszik a Parson típusú hajóra Lenthy Pál nyugalmazott rendőr alezredes, és hozzáteszi: azért a saját hajójukra sem lehetett panasz. A rádióval felszerelt, viszonylag korszerű, ötszemélyes járgány stabilitása miatt tökéletesen alkalmas volt a legfontosabb feladataikra, a mentésre. Meséli, hogy abban az időben még az evezősöknek is saját rendszámuk volt. A motorosoknak BPX és egy piros nulla vezette be az azonosítást megkönnyítő számsort, amely a rendőrség nyilvántartásában szerepelt.

Az egyenruhán kívül a hajón elhelyezett egyezményes jelzés – kis fehér háromszög, benne kék rombusz – hirdette a vízi rendőrség megállítási jogosultságát. (A nyári szezonban, ha nem is hivatalosan, de engedélyezték az ingujs feltűrését.)

– Ha a szonda bejelzett, akkor jöttek a csodaszép orvostanhallgatók – emlékszik vissza Major Sándor az ötvenforintos helyszíni bírsággal, vagy 0,8 százalékos alkoholszint felett büntetőeljárással végződő ellenőrzésekre. Az egyetem és a vízi rendészet megállapodása értelmében az orvosjelöltek a parton vért vettek, amely később bizonyítéku szolgált.

Az egyetem is szolgált volna a Varga őrmester nyakában függő, szintén kincsnek számító távcső, arról már nem szól a fáma.

Szablyár Eszter

BOROS JENŐ, 1981

Konzervsólet, Mercedes

1981 nyarán, amikor lapunk fotósa ezt a felvételt készítette, népünk szinte csak filmekből ismerte a magyar szállodák zárt világát. Többnyire szatírákból, vígjátékokból és krimikből, parádés szereposztással: Kabos, Bujtor és a többiek főszereplésével forgatott Rejtő-adaptációkból, vagy Csurka akkor még csak a szatíra szintjén gonosz írásaiból.

Kötelezően szerepelt bennük valamilyen bugyuta história, aljas imperialista kém, aki golyóstollba rejtett mikrofonnal, karórába épített kamerával és dollárkötegekkel a zsebében dolgozott. A másik változatban ritka bélyegekre, magyar tudósok találmányaira, páncélszekrénybe zárt titkos feljegyzésekre, képletekre vágyó bécsi kereskedő, iparmágnás volt a cselekmény bonyolítója. És persze kellett egy szerencsétlenül csetlő-botló, a saját lábában is hasra esni képes fickó, aki ennek ellenére a filmbeli nők kedvence lett. Kihagyhatatlan figura volt még a kávéját gondterhelten kortyolgató, feletteseivel telefonon értekező láncdohányos nyomozó – népi demokráciánk felkészült öre –, egy megtévedt emigráns/disszidens, meg egy kevés szerelem is, pezsgővel, bárral, dzseszszel, méregdrága kocsikkal.

A szállodás magyar filmek bemutatták mindazt, amire a trabantos, fülére szorított Sokol rádióval a kemping tejivója vagy dolláros üzlete felé ballagó, dobozos májkrémén élő átlag magyar vágyott: a Bécsben bérelt Mercedest, a pesti társbérletekhez képest tágas hotelszobát, az aranyozott kádcsapot.

Ismeretterjesztés folyt tehát a filmvászonon azok számára, akik a magyar utazást csak filmekből ismerték. De sem jutottak el, hiszen a magyar, ha utazott, az olcsó fizető-vendéglátó hálózat szobáit vette igénybe – reggelivel, gondoskodó házinénivel, aki ugyanabban a lakásban lakott. Szállodákba ezért nemigen járt, legfeljebb eléjük, merthogy a külföldiek autóit nézegetni a parkolóban még a nyolcvanas évek közepén is kedvelt elfoglaltság volt a családapák körében.

Az igazság kedvéért tegyük azonban hozzá: egy idő múlva minden jobb céges üdülő ugyanezt a benyomást próbálta kelteni, apróbb, a nemzeti puritanizmus és a kötelező össznépi takarékoság jegyében született eltérésekkel.

A szakszervezetek és a vállalatok pihentetést szolgáló kombinátaiban a filmek sarokban álló díszpálmáit barnuló levelű dísznövények, a lobby süppedő valódibőr-ülőgarnitúráját székfotelek pótolták, a dohányzóasztal ólomkristály hamutartóját pedig rozsdás sóletkonzerves doboz. Valamiben viszont vitathatatlanul állták a versenyt a filmbeli nagyokkal és a Nyugattal: ez pedig a szobakulcsok mérete és az üdülő nevét meg a szobaszámot viselő, valamilyen formában tetemes mennyiségű bronzot mindenképp tartalmazó kulcstartók súlya volt.

Ez a fotó olyan időket idéz, amikor az amnesztiának köszönhetően a testvérek, unokatestvérek már bátran hazalátogathattak Nyugatról. (No jó, nem mindegyikük.) És ha e nosztalgizálni érkező rokonok nem akartak a vidéki családi házak nyári konyháiban vagy leválasztott józsefvárosi szoba-konyhás lakások konyháiban éjszakázni, akkor szállodába mentek.

Ez volt az az időszak is, amikor a hazai ruházati cégeknél divatba jöttek a szakmai és korosztályi divatbemutatók, hogy „képpen” legyenek az érintettek, és lássák, mi a trendi, mi készül a divat hazai boszorkányműhelyeiben. A gyárakban leginkább műszakváltás idején tartották ezeket, gondosan hozzátéve, hogy a bemutatott darabok egyszemélyesek. (Értsd: egyelőre nem kaphatók olyan nagy méretű ruhák, mint a szovjet öt éves tervben.)

Ez a száznál is vicces fiatalember, aki egy ilyen szakmai divatbemutatón hotelboyt alakít, a következő héten kempingnadrágot mutat majd be, és fogalma sincs arról, hogy a kezében vitt kis koffer a valóságban akár súlyos utazóláda vagy marhabőr bőrönd is lehetne. Ő már csak a jövő heti kempingnadrágshow-ra gondol.

Berkó Pál

KÉRI DÁNIEL, 1964

Horgászgyerekek pirosra sültve

A viaduktos autópálya és a sármelléki repülőtér korában nem árt egy kicsit magyarázni ezt a képet. Igaz, talán az említett repteret sem, amely igazán hihetetlen hely, sajnálhatja, aki még nem látta. Egy-szer csak az égen megjelenik egy fekete pont, amikor közelebb ér, kiderül, hogy Boeing 737-es. Mintha a fűre szállna le, nem látszik a beton szürkéje a zöldben. Odagördül mellé a lépcső, kiszállnak az utasok. Görgőkön mozgó kényezkedőket húzzák maguk után, és negyedóra múlva már jönnek is a Puskás Ferenc terminál fotocellás ajtaján.

Na de kanyarodjunk vissza a Balatonhoz, ahol ez a kép 1964 júliusában készült. Fogalmam sincs, ki lehet ez a két gyerek, mit csinálnak ma, és emlékeznek-e életük e boldog szakaszára, amikor a verőfényes napsütésben azt figyelték, megmozdul-e az úszó, van-e kapás.

Szerencsájuk volt, szereztek maguknak helyet a móló közepe táján, néhány órán át a szüleik sem keresik őket, mindenki azzal foglalkozik, amit a legjobban szeret a nyaralásban. (Anyu a stégen napozik, apu nyilván egy nagyfröccs mellett az árnyékban kontrázza a könnyelmű ellenfél meggondolatlan piros ultiját.)

Különben is jól alakulnak a dolgok. Az idén is sikerült beutalóhoz jutni! A vállalatnál rotációs elv működik, ügyesnek kell lenni ahhoz is, hogy két- vagy háromévenként megkapja az ember. Persze, ha a férj és a feleség munkahelyének is van Balaton-parti üdülője, akkor kicsit jobb a helyzet!

Valószínűleg a család előtt áll a két hét nagy része, világos még a gyerekek bőre. De gyorsan lesülnek majd, ilyenkor, a főszézonban nem várható esős napok, és senki sem ijesztget az elvékonyodott ózonpajzs veszélyeivel. (Naptej, faktorok: mi van? Igaz, anyu néha keneteti magát valamivel, de a gyerekeknek ráér akkor a kék-fehér tubusból nyomni valamit, ha ropogós pirosra sült a testük. Egy napig foglódhatnak az ágyban, azután lehámlik a bőrük, mehetnek megint horgászni.)

Sokáig nézegettem ezt a képet: idilli, nem? Oh, azok a hatvanas évek! S igen, végül is készülhetett volna akár fotó is.

Kelen Károly

KÉRI DÁNIEL, 1974

A balatoni boy

Képünkön egy balatoni boyt látunk. Azért szükséges hangsúlyozni a helyet, mert „a” Boy Szolgálat, az igazi, Budapesten működött, s nagyjából ugyanaz volt a szerepe, mint az 1900-as évek elején a hordároknak. Ezek a derék és megbecsült férfiak nem csupán csomagok cipelését vállalták, de fontos és diszkrét küldemények kézbesítését is.

A pesti cég – amelynek telefonszáma 123-523 volt, központja pedig az V. kerület, Bajcsy-Zsilinszky út 20.-ban találtatott – annak idején teherkocsikkal, furgonokkal végzett költöztetést, fuvarozást, illetve oldal-kocsis motorkerékpárokkal és triciklikkel szállított ki különféle tárgyakat. A leggyakrabban azonban sötét színű egyenruhát és dobozsapkát viselő fiatalok által hajtott kerékpárokon juttatott célba magánküldeményeket. (Virágcsokor a művésznőnek a színpadra vagy az öltözőbe, természetesen névjeggyel, Csemege-ajándékkosár a főorvos úrnak – márkás italok, pörkölt kávé, minőségi csokoládék, különleges teák – a lakásra.) De a vállalat alkalmazottai, amellet, hogy csomagot, levelet vittek a főváros területén bárholnan bárhová, akár sorbaállás árán is készek voltak beszerezni jegyet, például meccsre, színházba.

Ez a boy azonban merőben más, mint pesti szaktársai voltak. Képünkön a szocializmus első vidéki vállalkozóinak egyike látható. No nem a legelsőik közül való, hiszen azok a láncoserek a palacsintásütkők, a kocsisok és a helyi építési vállalkozók voltak, akik kezükkel húzták fel a kis nyaralókat a hazai üdülőhelyeken.

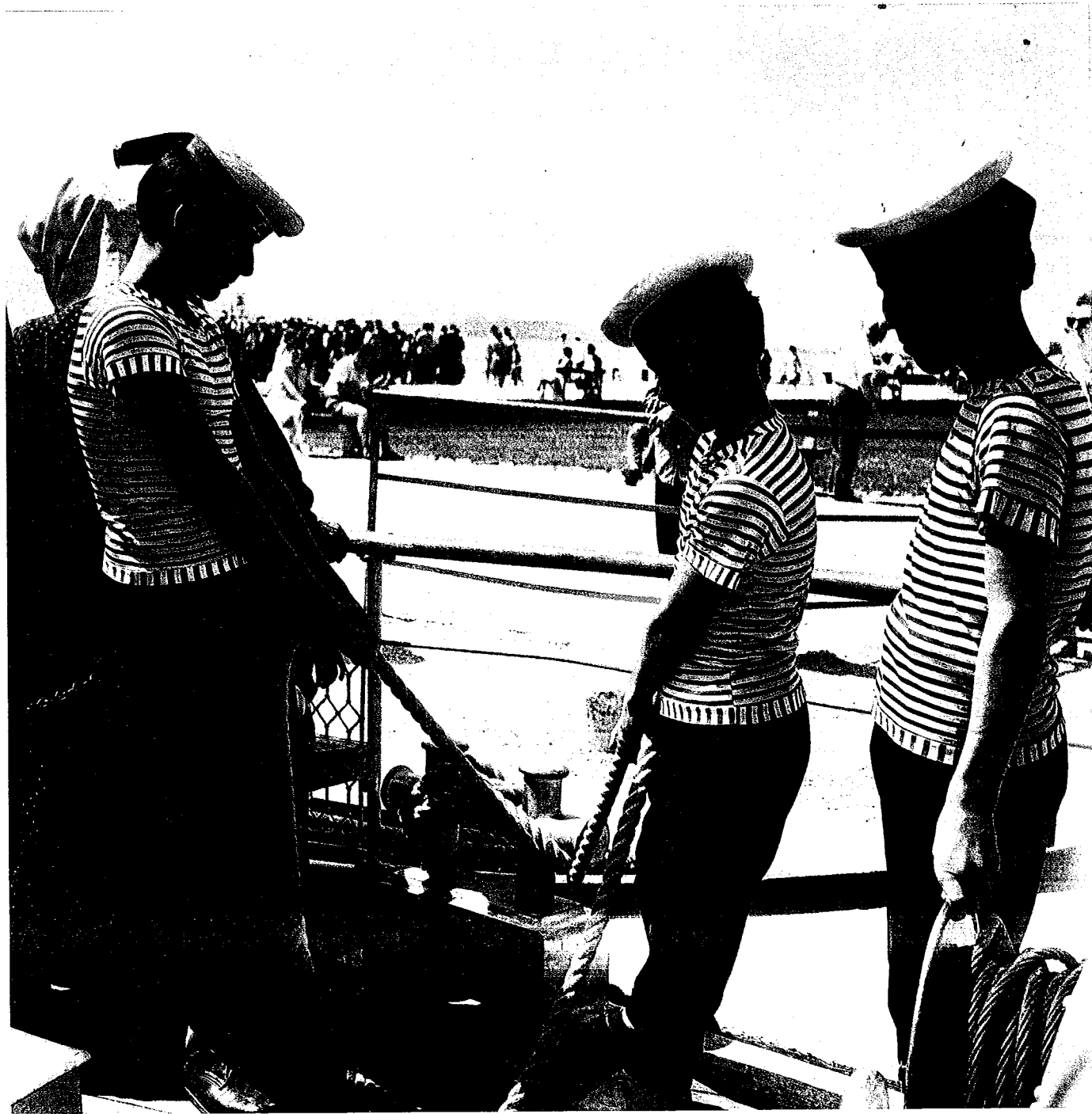
Emberünk viszont azt mérte fel, hogy a magyar beutaltak életében a szerda a legkaotikusabb, izgalommal vegyes rémülettel várt időpontok egyike, hiszen

ez volt a szakszervezeti és a vállalati üdülőkben a turnusváltás napja. S mert a gépkocsi akkoriban csak nagyon kevesek luxusa volt, a zöm vonattal érkezett az üdülőhelyekre, ahol nyomban ideg-összeroppanást is kapott, hiszen kezdődhetett a csomagos vonulás – bőröndök, sportszatyrok, pecacucc, úszógumi, mőzeskosár, nagymama – a vasútállomástól az üdülőig. Nos, ebben segített emberünk. Emlékszem, a hatvanas évek elején Balatonszemesen mindenféle járművel ellátott helyi férfiak strázsáltak a vonatok érkezése idején a vasútállomás előtti téren vagy a vágányoknál. Volt, aki kiskocsival, talicskával érkezett, más targoncával – egy kétkerekű, kétszarvú alkalmatosság, amelyet rendszerint malmokban alkalmaztak a zsákok szállítására –, de a sztárnak minden szempontból a tricikli számított.

Aki próbált már vezetni ilyet, az tudja, hogy cudar egy szerkezetről van szó, amelyet mozgásba hozni és a kezelő szándéka szerinti irányba navigálni nem gyerekjáték. Azokért az egy-két forintokért, amelyet csomagonként kapott, emberünk keményen megdolgozott, hiszen az ilyen alkalmatosságok kormányzása nehézkes, a hajtásuk egy felnőtt erejét igénylő feladat volt, a két pedál közé szerkesztett dörzsfék pedig gyakorlatilag hatástalannak bizonyult.

Jómagam egyszer vezettem triciklit. Az üdülőből kiskocsival a szomszédos üdülőig nem történt semmi, hanem a szomszédos üdülőig kellett eljutni, ahol a dörzsfék nem működött, és a hajtásuk egy felnőtt erejét igénylő feladat volt, a két pedál közé szerkesztett dörzsfék pedig gyakorlatilag hatástalannak bizonyult.

Berkó Pál

RÉV MIKLÓS, 1963

Hajózás az élet iskolája

– Őrs, vigyázz! Táborvezető pajtás! Kelen Károly, a Dévdiózikimikendtícs őrs őrsvezetője jelentem, az őrs teljes létszámmal jelen van, és készen áll a reggeli szemlére!

– Köszönöm, pihenj! – mondta Főző Márta néni, és a szeme sem rebbent. Az igazgató elvtárs nem szeretne meglátogatni a tábort, a 2405-ös számú Várkonyi György Úttörőcsapat pedig ennél nagyobb megrázókódtatáson is túlesett már. Ennek az egésznek az általa tanított történelemhez nincs köze, azt tudta, majd megkérdezi Szoboszlai Andreától, az énektanárnőtől és csapatvezető-helytettől, hogy kik vagy mik ezek, akikről/amikről elnevezték magukat ezek az átkozott nyolcadikosok. Különben is, ha ilyen szemtelenséggel álltak elő, akkor nyilván tökéletesen ki van takarítva meg az ágyak is föl vannak húzva rendesen. És az a lényeg.

Hogy Andrea néni szokta-e hallgatni a *Xanadu legendáját*, a *Bend itet* vagy a *Last Night in Sohót*, az kétséges volt, bár Komjáthy akkor már gyakran játszott a lemezeket, és lehet, hogy az angol együttes 1967-ben népszerűbb volt a Pusztavám melletti Csuka-tó partján felállított táborban, mint saját hazájában.

Szóval voltam víz melletti úttörőtáborban nem is egyszer, de vízi úttörő az nem voltam. Úgyhogy inkább kolléganőmnek kellett volna erről a képről írnia. Igaz, vízi úttörő ő sem volt, „ronggyá olvasta” viszont Kiss József László *Író szöveg kapitány!* című ifjúsági regényét, amelyből szerinte lenyűgöző képet lehetett kapni arról, milyen nagyszerűek lehettek a hajós mesteriséget a Dunán elsajátító pionírok mindennapjai.

Én ezzel nem találkoztam, de szovjet partizánregényeken és Gajdaron (*Timur és csapata*, *Iskola*, *Csuk és Gek*) kívül olvastam Kern István *Csata a hóban* című

regényét, és kedvencem volt Borbély László *A Senki szigeti nagy kalandja*.

Meg hát persze minden kalandos gyerekkönyv őstípusa, Verne *Kétévi vakációja* és az ő nagyszerű vízi úttörője: Dick Sand, a tizenöt éves kapitány.

Vízi úttörőnek lenni irigylésre méltó kiváltság volt. Nyaralni a Balatonnál vagy a Velencei-tavon, nap nap után kihajózni a vízre. Még ha le kellett is mosni a fedélzetet, meg be kellett tartani a katonás fegyelmet. De hiszen ez hozzátartozik a matrózélethez!

Ahogy az úttörővasúthoz is csak azok a pajtások kerülhettek, akik kitűnő tanulóságuk mellett a közösségi életben is kiemelkedőt nyújtottak. És nyilván semmi gondot nem jelentett nekik, hogy szigorú beosztásban dolgoztak a Szabadság-hegyen meg végig, amerre a vasút járt.

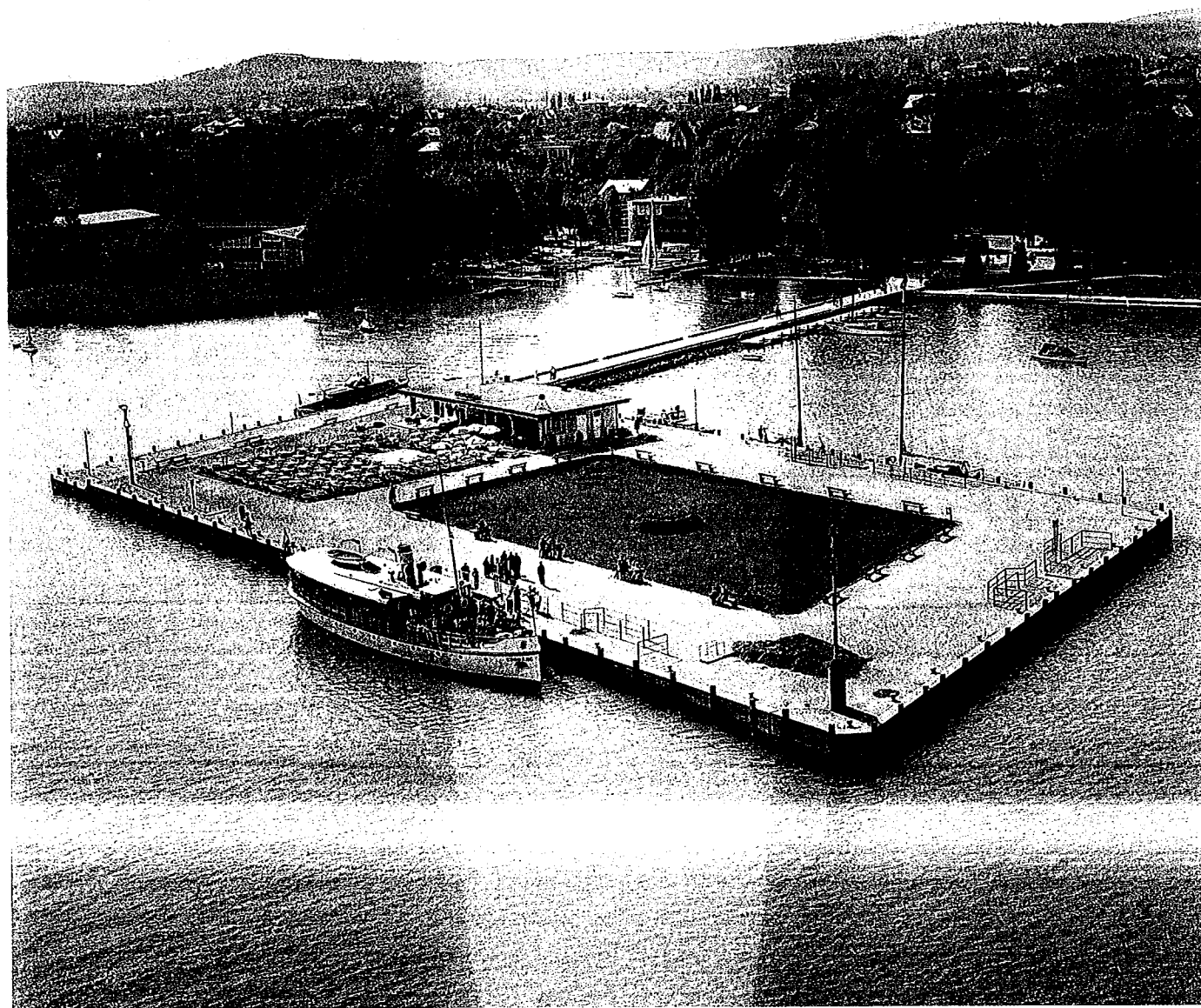
1977-ben egy NSZK-beli barátommal büszkén föl is szálltam a hűvösvölgyi végállomáson, de amikor a következő megállóhoz érve meglátta a vonatnak tisztelő kisvasutast, meglepetésemre egyáltalán nem tetszett neki.

– Az ilyen szervezetekkel sok baj volt már eddig is – mondta, és le kellett szállnunk, hogy gyalog jöjjünk le a hegyről.

Tudom, mire gondolt, és egyáltalán nem értettem vele egyet, de amikor ehhez a cikkhez készülődtem, nemcsak a fenti kedves könyvek jutottak eszembe, hanem Goldingtól *A Leányok Ura*. Ottliktól az *Iskola a hűvösvölgyi vasúton* jelenetét, amelyekben a gyerekek katonai mintára alakítják és kegyetlenül betartják-betartatják a maguk hierarchiáját.

És úgy látszik, nincs más mód: azok az undok vörösingesek és a kedves Pál utcaiak is rangjuk szerint becsülik meg egymást.

Kelen Károly

RÉV MIKLÓS, 1964

Sétahajó, lágyan ring...

Ha zuhogni kezdett a Balatonon, az ember egyszerűen pulóvert húzott, és nyüstölni kezdte a szüleit, menjünk hajózni. A papának – lévén hajómérnök – ezt sosem kellett kétszer mondani: Wartburgba pattant a család, és irány Siófok, a kikötő. Kinéztük az első motorost, bármerre ment is, megvettük a jegyeket, és irány a fedélzet. Viharos hullámszásban ugyanis csak ott lehet kibírni egy balatoni hajón, ezt már egészen kiskorunkban megtanultuk. Míg odalent, a kabinban zöldülő arccal ültek a kirándulók, mi vízhatlan vitorlásancúgban álltunk a hajó orrában, arcunkba csapott a permet, és egyre csak lestük a ködbe burkolózó szemközi partot. Marcona matrózok a Csobánc motoros fedélzetén.

Mindez akkor jutott eszembe, amikor megnéztem Rév Miklós képét a hatvanas évek elejéről: én bezzeg sosem láttam a Csobáncot ilyen ragyogó napsütésben. Ahogy testvérhajóját, a Szigligetet sem, vagy a két hajdani gőzhajót, a Helkát és a Kelént, esetleg a Balatont, gyerekkorom büszke – habár kiejthetetlen nevű – Belloianniszát. De a dízelmotorok dohogása ma is itt van a fülemben, és szinte érzem, hogyan csúszott a tornacipő talpa a szürke olajjal lekenet, síkos fedélzeten.

A Szigliget és a Csobánc egyébként 1927 májusában került ki az újpesti hajógyárból. A vas hajótestre fafelépítmény került, a száznegyven utas kényelmét két – ugyancsak mives fabútorral berendezett – szalon és

tizenhatalmas szünetnapját sem érte meg: 1945. március 26-án a füredi kikötőben robbantották fel a visszavonuló németek. De a füredi hajóépítők kiemelték és megjavították, újabb két évtized múltán pedig éppen itt, a móló végén kapta le a *Népszabadság* fotósa.

A gondos szemlélő is legfeljebb annyit vesz észre, hogy a hajóorr magasabb, mint a háború előtt készült képeken.

„A Balaton egy-egy nagyobb települését menetrendszerű hajójárat is összeköti. Ezen túlmenően a SZOT sétahajózási központja a szervezett üdülétesben részesülő dolgozóknak részben saját hajóparkjával, részben a MAHART útján minimális térítés ellenében sétahajózási, kirándulási és vitorlázási lehetőséget biztosít” – fest képet a hatvanas évek elején *A szakszervezeti üdülőhelyek* címmel megjelent kötet arról, kiket kell odaképzelnünk a Csobánc fedélzetére. S hogy mit csináltak? Egyrészt körbekirándulták a tavat, hiszen „társadalmunk a Balatont is a magyar dolgozók közös, nagy kincsévé tette, és ma már ez a táj is minden adottságával a dolgozók pihenését, üdülését szolgálja”.

Másrészt viszont ott volt Füred megannyi csalogató attrakciója. Például a Balaton étterem, „melynek vendégei elé negyven méter hosszú üvegfalon keresztül tárul a tó szépsége”, és legfőképp a móló. Annak végén pedig a MÁV Utasellátó Üzemi Vállalat által üzemeltetett Móló étterem, „a Balaton egyik legismertebb helye”.

A korabeli leírás szerint: „A móló félszigetszerűen, hosszú mólósétánnyal nyúlik be a Balatonba. Hatalmas teraszán hidegégeket és a legváltozatosabb szol. A párok közvetlenül a Balaton partja mellett tancolnak.”

Ami, lássuk be, akár még egy viharos hajózást is megért.

N. Kósa Judit

KÉRI DÁNIEL, 1967

Méredzkedés Balatonmackóalsón

Agyforraló kánikula uralta az országot 1967 júliusának utolsó napjaiban. Hétvégén – a becslések szerint – negyedmilliónál is több ember választotta a Balatont, sőt „a nagy tömeg több helyen túlszűfolttságot idézett elő”. Különösen népszerű volt a tihanyi és a földvári strand, a siófoki lídön pedig tizenötezren ereszkedtek a vízbe, hogy megmártózzanak a 28 fokos habokban. A trabantosok és wartburgosok féktelen rohamára mi sem jellemzőbb, mint hogy „csupán a siófoki töltőállomás szombat déltől vasárnap délig 40 ezer liter üzemanyagot szolgáltat ki”.

A zsúfoltság a hét közepére szerencsére enyhült valamiképp. Mint láthatják, szerdára (július 26.) már az egészség őrei is helyet találtak maguknak valamelyik szabadstrandon, hogy a fürdőruhás hölgyek testi paramétereit vegyék szigorú vizsgálat alá. Gondolom, amit itt látunk, az egy korai akció a lelkifurdalás felébrésztésére a lángossal, palacsintával, főtt kukoricával megédesített strandélet közepette. Egy gyors méredzkedés, aztán jöhet a testmagasság, a has-, csípő és derékméret, és már el is könyveltetik, kin mennyi a fölőség. A ravasz „ideális testtömegindex” ugyan még nem volt akkortájt használatban, de a szépségügyi tanácsadók legfeljebb annyiban tértek el a maiaktól, hogy a túlzott soványság fogalmát is ismerték. A balatoni strandon a következők is megtalálhatók: van egyébként ezen a kepen: a gumimatrac, a nejloncekker és a frottírtörülköző.

Igazából nem is hiányolnék semmit, ha nem olvas-tam volna az *Útitárs* (az üdülés és a társasutazás divatlapja) című kiadványt, amelyben a balatoni nyaralás

elengedhetetlen kellékeire hívták föl a hatvanas évek hölgyeinek figyelmét.

E kitűnő útmutató szerint magára valamit is adó nő praktikus, de változatos ruhatárral vonult le a Balatonra. Ballon kulikosztümben és strapabíró trot-tórcipőben utazott, nem hagyta otthon a felöltőt – a tónál bármikor beüthet egy kis rossz idő –, vitt magával néhány kartonruhát és harangszoknyát, ügyesen variálható kisestélyit, sortot és halásznadrágot (ez utóbbit azonban csak a jó alakúaknak ajánlották), akárcsak pantallót, a hozzá való blúzzal. Fürdőzéshez strandpöngyola dukált, de szigorú megszorítással: „délután már a rendetlenség és az ápolatlan lustaság hatását kelti az utcán pöngyolában sétálgató nő!” És persze nem ártott néhány fürdőruha sem, amelyből az idő tájt a pánt nélküli dívott plüsszébe rakott szoknyácskával – azt azonban senki sem gondolta komolyan, hogy ebben úszni is kéne.

Csak egyetlen dologról beszélte le olvasóit a szerző. Ez nem volt más, mint a „kényelmes, de kimondhatatlanul előnytelen” tréningruha. Ebben nem ismert tréfát: „Aki egyszer figyelmesen megnézi magát tréningruhába öltözötten a tükörben, az valóban csak a tréninghez veszi fel, és nem sétálgat benne az utcán, elkeserítve a jó ízlésű embereket.”

A balatoni strandon a hatvanas évek balatoni strandján azonban, lám, egyetlen előnyös strandpöngyolát vagy strandruhát kiegészítő spencert sem látni – annál több úszódresszt és fürdőgyatát. S félek, este, a mólón se sorjázott más, mint sok-sok tréningruha.

N. Kósa Judit

KOVÁCS GYULA, 1976

A bikinivonal április 4-éje

A bikini már legalább 15 éve hódított Magyarországon, amikor ez a felvétel 1976 júniusában elkészült. Bár a képen ez nem annyira látszik, de a fürdőruhadivat akkori állása szerint a női test terra incognitái erősen csökkenő tendenciát mutattak.

Vagyis hát egyre kevesebb fel nem tárt terület maradt. Persze előttünk állt még a monokini és a tanga nagy hódítása, melyek után tényleg eltűnt szinte minden „fehér folt”. 1976-ban azonban az Április 4. Ktsz. modelljei még nem tartottak itt.

Ebben az esztendőben nem írhattak a tudósítók szenzációs híreket a strandviselet divatbemutatóiról. A cikkek főleg az anyagok és a színek változásairól szóltak. A fazonok 1975-höz vagy 1974-hez képest változatlanok – legfeljebb az figyelhető meg, hogy kissé ravaszabbak az egyrészesek kivágásai, s merészebbek a bikinik. A felső résznél már egyre kevésbé alkalmazzák a műanyag melltartókosarat, s egyre divatosabbak a testhez tapadó holmik. Az anyagok tekintetében a hagyományos pamutkarton mellett egyre több a szintetikus textiltől készült fürdőruha: a jól száradó és rugalmas poliészter és a poliamid. Ami pedig a színeket illeti: az egyszínűt 1976-ban éppen kiszorítja a mintás viselet.

Ma már valószínűleg kevesen emlékeznek rá, de a magyar „fürdőruhaipar” egyik fő gyártóbázisa éppen az Április 4. Ktsz. volt. Ennek a „kisipari termelőszövetkezetnek” (hogy följejtsem a ktsz. betűszó jelentését) látjuk itt felvonulni a termékeit, mégpedig a kor legismertebb magyar manökenjein. Egyébként az Április 4. Ktsz.-en kívül a Budapesti Finomkötöttárugyár, a Fővárosi Ruhaipari Vállalat, a Váci Kötöttárugyár és a Verseny Ruházati Ktsz. fürdőruháit lehetett még kapni a boltokban. Vagy NDK-importot. Férfi úszónadrágból koreait és jugoszlávot is. Sőt, „a legújabb divatú termékek választékának bővítése céljából kis mennyiségben jó használati tulajdonságokkal rendelkező, szép kivitelű, tőkés országokból származó (olasz, spanyol, osztrák) fürdőruhákat kínálnak” – írta egy korabeli fogyasztóvédelmi lap. A férfúszók és az olcsóbb női szettek 100-200 forintba kerültek, a minőségibb női darabokért azonban 300-500 forintot is elkértek.

Nyilván nem a magas fürdőruhaárak miatt, de éppen ekkoriban, a hetvenes évek közepén bontott zászlót egy kis társaság a dőlegházi hányatványokból, amely teljesen elvetett mindennemű fürdőruhát és minden foltot, még a bikinit is. Ezt nemcsak a fiatalok, hanem a felnőttek is megfogadják. A fiatalabbak kedvéért talán csak annyit, hogy április 4-e a „felszabadulás” piros betűs ünnepe volt.

Csordás Lajos

BÁNHALMI JÁNOS, 1969

Lányok a tetőn

Bánhalmi János 1969 augusztusában készült fotója azokat az időket idézi, amikor kezdett múlni a konfekcióipar egyeduralma. Ismét szabóhoz járt, vehetett magának anyagot – jobbfélét: kéz alatt – öltönyhöz, télikabáthoz a magyar. Ha különleges volt a kívánság, barát, rokon vagy maga a szabó – angol úri, természetesen – ajánlott árut vagy valakit, aki jár (sőt „kijár”) Bécsbe, Jugoszláviába.

Mert itthon sok volt a hiánycikk, orkánt, farmert, pulóvert, nejloninget és -harisnyát csempészni pedig egyébként is vérében volt már a kelet-európai polgárnak. Kicsivel később aztán a COCOM-listán szereplő számítástechnikai alapalkatrészek következtek, de az már egy másik világ volt. Addigra a klasszikusok, a lángossütő, a benzinkutas és a műanyag kisiparos – a nevezetes fröccsöntő – mellé a kötődés és a butikos is bevonult a szocializmus építésének sokak által irigylet hátramoszdítói közé, bár ha tehette, mindenki náluk vásárolt.

És ez volt az '56-ban külföldre származott rokonságtól jött csomagok időszaka is, amikor alsógatya, farmernadrág, megnyúlt/összement, de könyökben mindenképp pókhálós gyapjúkardigán érkezett méltányos mértékű vám megfizetése mellett. Végére is használt holmíró volt szó, amelynek java úgylis eltűnt a hivatalos csomagvizsgálat során. De jött egyéb is: nagy ritkán újságok, gyakrabban divatlapok, kevés politikával, sok szabásmintával és persze reklámok tömegével, amelyekből meggyőződhattünk róla, hogy

fehérneműn át a kombájngig szinte bármi eladható. Amihez persze a krémen, a kombinén és a kombájnon kívül kellett szép és fiatal lányok, azaz manökenek is.

Ma, ha beírjuk a manökenképzés vagy a modellstúdió szavakat bármelyik internetes keresőbe, tömegével jeleznek találatokat. Nem mindig volt így. Az öt-

venes években még varrónőik vagy irodai dolgozók közül léptették elő manökenekké a legcsinosabbakat a divatcégek – de miket is beszélünk: szóval a mozgalmi nevű ruhaipari kombinátok és ktsz.-ek. A hatvanas években viszont már az Állami Balettintézet és az artistaképző tanfolyamainak előválogatói meg a hazai divatipar lapjainak környékén sertepertélő fotósok és főszerkesztők voltak azok, akik a Magyar Hirdető közvetítette lányok közül esélyt adtak a divatlapok és a lassan sokasodó termékreklámok új arcainak. (A sztenderd címlapok: lányok a Halászbástyán, Eger főterén, a városligeti tó partján vagy valamelyik KISZ-építőtábor alkalmi divatbemutatóján.) Majd csak évekkel később lép piacra az első magánvállalkozás, a Graforek Kisszövetkezet, hogy sikert, fényt, csillogást, szakirányú végzettséget és biztos állást ígérjen a havi 1500 forintos képzési díjért a tanfolyamára beiratkozó lányoknak. Végül semmit sem adott, viszont pokoli botrány lett belőle; az ügy a Budai Központi Kerületi Bíróság Szentes Ágnes vezette tanácsáig dagadt.

A Hungarotex Kossuth Lajos utcai székházának tetején megtartott divatfotózás egy koncertre emlékeztet. A Beatles utolsó nyilvános fellépésére az Apple stúdió tetején ugyanannak az évnek januárjában. A show stúdiófelvételei a *Let it Be* című albumon jelentek meg. Talán ez inspirálta a fotóst, hogy jó fél évvel később hasonló képet készítsen erről a három lányról. S míg a többség tekintetét ők ejtik csapdába, a városbúvárokat a háttér: a Kígyó utca eleje. Lehet

zsi udvar, a szegényedő hajdani kiváltságos családok szebb darabjait kínáló bizományi. Tehát fagyaltok, parfék, kaszinótojások, nevetségesen olcsó Czóbele, korai Kovács Margitok, kifogástalan fatányérosok és nagyon rendben lévően mért sörök. Korsónként mennyiért is?

Berkó Pál

Szállásvadászok a pesti éjszakában

Utazni ugyan még nem utaztam sehová, hiszen külföldre először nyolcadikos koromban jutottam el (Bulgáriába), az IBUSZ nevet mégis már kisgyerekkoromban megismertem.

Máig nem tudom miért, de a falumban az állomáson lévő Utasellátó-bódét mindenki ibusznak hívta. Szaladj el az ibuszbá! – ezzel indítottak útra, ha már minden zárva volt. A kisterenyei trafik ibuszságának okát már aligha tudom megfejtetni, amikor pedig ez a kép készült, 1978-ban még nem is tudtam, hogy van másik. Már pesti gimnazistaként jöhettek rá, hogy az IBUSZ valójában „az utazási iroda”. Évekig ott mentem el mellette a Felszab. téren a 7-es buszhoz.

Ennél több dolgom nem lett vele kollégistaként. Ha visszagondolok, milyen utazási irodára emlékszem az előző rendszerből, akkor az IBUSZ mellett csak a Cooptourist jut az eszembe. Az is túlélte ugyan a rendszerváltást, még az új évezredet is, de aztán kiszervezték. Az IBUSZ viszont nagy rendszertűlő, hiszen korántsem a szocializmus szülötte: 1902-ben alapították. A rendszerváltás után pedig vele indult újra a magyar tőzsde, hiszen amikor 1990 júniusában megnyitotta kapuit a BÉT, a cég papírja volt az első bevezetett részvény.

Az IBUSZ-nak történelme van, akkor is, ha erről keveset árul el a honlapján. Pedig még a fapados járatok egyik feltalálóját is benne tisztelhetjük, ugyanis a har-

utast szállított „filléres vonatain”. Az IBUSZ szervezte meg 1906-ban II. Rákóczi Ferenc hamvainak hazahozatalát is. De a mára fogalomká vált „gulyáspartikat” is a cég találta ki, maga a név is a tulajdona. Ők szervezték meg az első nagy budapesti maratoni futóversenyt 1984-ben, és a cégnek volt a legnagyobb magyarországi országos fizetővendég-látó adatbázisa.

A képen látható budapesti éjjel-nappali utazási irodája az ideérkező külföldieknek szerzett szobát, mert nekik nem lehetett csak úgy szabadon megszállniuk Magyarországon.

A merev szabályok mellett azért sem, mert nem volt hol. A szállókapacitás sokáig nagyon szűkös volt, a nyugati turistáknak olcsónak számító Budapest sokáig nem tudta elég luxusszállóval kiszolgálni őket. 1978-ban legalábbis még biztosan nem, bár már működött az 1969-ben átadott Hotel Duna InterContinental a Duna-korzón, és 1975-ben a Várban a Hilton is felépült, de a Fórum (a mai InterContinental) építése még előttünk állt. Így aztán a turistáknak nem volt könnyű szobát találniuk sem a szállókban, sem az engedélyezett magánszállásokon. Ezt a szobaéhséget próbálta meg csillapítani a Petőfi téren működő IBUSZ Hotel Service.

Az 1978 júliusában megjelent cikk szerint Budapestre már ki lehetne tenni a megtelt táblát, ugyanis „újabb és újabb vendégek érkeznek a nap minden órájában a világ minden tájáról”.

A cikk szerint „még nem is pirkad, de már jönnek az első érdeklődők”. Olyan is előfordul, hogy „egy család, szállást nem kapván, az irodában meghúzódva tölti az éjszakát, abban reménykedve, hogy reggel elsőként kap valahol szobát”. A kínálat szűkösségét mutatta, hogy az áprilisban megnyitott irodához ötven

akkor az IBUSZ központi nyilvántartásából próbáltak meg szerezni, de ez a júliusi csúcspanaszban nem volt könnyű. Lényegesen nehezebb volt például, mint nemet mondani a neutronbombára – erre, lám, még állami plakát is biztatott az IBUSZ-iroda előtt.

Tóth Levente

ERDEI KATALIN, 1981

Kusettel a szabadságba

Ez itt a képen egy horvát, illetve akkori szóhasználat és megállapodás szerint horvát-szerb feliratú, fekvőhelyes, azaz couchette (kiejtve: kusett) vagon. Úgy gondolom, hogy a jugoszláv tengerpartra tartottak vele a képen látható utasok. Akkoriban általában vonattal mentünk külföldre, vagy néha autóbusszal. De lehet, hogy más volt az útirány, mert Erdei Katalin kolléganőnk azt a címet adta a képnek, hogy *Külföldiek a Keleti pályaudvaron*. Szóval lehet, hogy Belgrád felől érkezett a szerelvény, és ment Budapesten keresztül távolabbi célok felé. 1981 augusztusában készült a felvétel. Ez a nyár izgalmas volt a világpolitikában: az akkori lengyel események miatt valahogy felbolydult a világ.

A vasút sokkal népszerűbb és olcsóbb volt, mint ma, és nem számított tragédiának a nyolc-tíz órás utazás sem. Nemcsak a lassú szerelvények és a zötyögős sínek miatt tartott sokáig egy-egy külföldi út, hanem a hosszas ellenőrzések okán is. Egy-egy határon kétszer is megálltak a szerelvények, hosszasan időztek a határállomáson, amíg az ellenőrző vasutasok, vámosok, határőrök többször végigvizsgálták a kocsikat.

Két évvel korábban kezdtem el Nyugatra utazni. Először egy Express-csoporttal mentem vonattal Olaszországba. Aztán nem sokkal később saját szervezésben szintén vonattal egészen Amszterdamig. Ott tapasztaltam először, hogy úgy is át lehet haladni az államhatárokon, hogy nem vizsgálják át az embert és csomagjait. Ezen az úton próbáltam ki a képen is szereplő couchette-et is. Nem volt nagyon kényelmes, de sokkal jobb volt kinyújtózni éjszaka, mint az ülésen szorongva lökdödni a mellettünk ülve alvó utasokkal.

az ülve utazás is egészen paradicsomi állapot volt egy korábbi kirándulásomhoz képest, amikor a bulgáriai Várnából vonatoztam hazáig. Segesvárig fél lábon álltam a folyosón.

A vonaton utazásnak még sok-sok előnye is van. Például az ember könnyen ismerkedhet, látja a tájat, tapasztalatokat gyűjthet az ottani viszonyokról, felkészülhet az élményekre. A múlt századi szocuturisták uta-

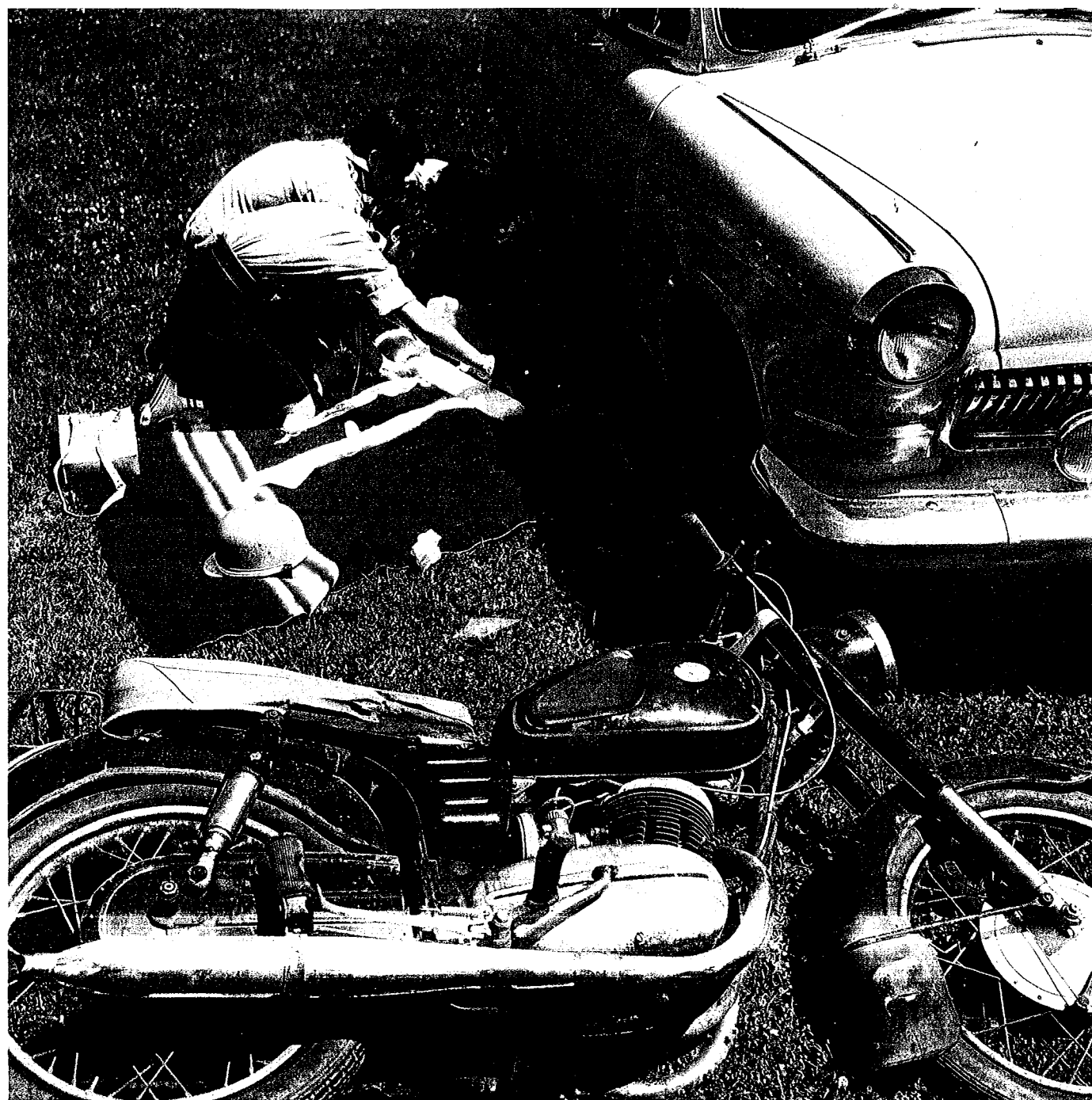
zásai nem hasonlíthatók az Agatha Christie és mások által megírt Orient-expressz luxusához, de kalandokra mindig lehetett számítani. Étkezőkocsit nem láttam belülről azokban az években, de számíthattam rá, hogy az utastársak megkínálnak az általuk vitt elemőzsiából vagy italból. Emlékszem egy olyan utazásra a hetvenes évekből, ahol az egyik utas kávéért mért termoszból. A határon túl már nem forintért kínálta.

A magyar életben akkortájt a külföldi utazásnak különös jelentősége volt. 1981 nyarára a tömbön belüli utazások már nem számítottak különlegességnek, sokan inkább az egzotikumot keresték. A „mit hoztál?” kérdése még élt, de sokan már azt is megbeszélték, mit adtak el, milyen üzletet csináltak. Nagy üzletet persze igen nagy országban lehetett csinálni – hallottam. Jugoszlávia félig volt Nyugat. Piros (szocialista országokra szóló) útlevelemmel, de külön jugoszláv ablakkal lehetett odamenni. A dinár félig volt konvertibilis. Ha kaptunk „ablakot”, kétfévente lehetett váltani. De utazási irodán keresztül, ha jól emlékszem, évente is.

De Jugoszlávia valóban félig Nyugat volt. Lehetett sok mindent vásárolni, ami nálunk nem volt: például nyugati licenc alapján készült hanglemezeket, akár – ma már igencsak illedelmesnek számító – erotikus lapokat is. Jugoszláviában szélesebb volt az áruválaszték, és volt az országnak egy sajátos „szabadság” íze is. Kommunista állam volt, de nem annyira: nem volt tagja a szovjet szövetségi rendszernek, mint Magyarország.

Vicces, hogy ma a szerbek számítanak a leginkább oroszbarát társaságnak a térségben – nyilván elsőként az oroszok miatt. De akkoriban az oroszok azért is volt félnyugat, mert tudott volt, hogy az olasz határt nem őrzi olyan nagy műgonddal, mint más szocországok a magukét, így aztán sokan ott próbáltak kijutni Nyugatra. A legtöbb próbálkozóknak sikerült. Akadt persze, akit elkaptak és hazairányítottak. Hogy volt-e a képen látható vagon utasai közt olyan, aki ezzel a szándékkal kelt útra? Ki tudja...

Miklós Gábor

KÉRI DÁNIEL, 1971

Művérben úszott az Úttörőstadion

A Kádár-rendszerben ritkán múlt el nap úgy, hogy ne szembesültünk volna saját árfolyamunkkal. Az üzemekben, iskolákban, közintézményekben kifeszített feliratok olvastán tudatában kellett lennünk, hogy maga a párt és a kormány árazott be minket: a nemzet fiait és lányait. Így szólt a vörös drapérián fehér betűkből kirakott, stabil árfolyamunk jelzésére hivatott felirat: „Szocialista társadalmunkban a legfőbb érték az ember.” Ennek boldog tudatában termeltek gazdaságtalanul a gyárak, működtek az olyan, amilyen, de a maiaknál még mindig jobb iskolák, az ugyanolyan lelakott kórházak és az ügyintézésre alkalmatlan tanácsi hivatalok. S ha már ez így deklaráltatott, ennek az értéknek a következetes megóvásáról is gondoskodott a társadalom, hiszen a transzparenszek alatt és mellett elképesztő mennyiségű, ezüstösen csillogó elsősegélydoboz lapult az üveglappal takart ládikákban, a falhoz szíjazott, gondosan összetekert hordágyak mellett. Az ipari munkahelyeken pedig mindezt jókora kartonlapokra kasírozott plakátok egészítették ki a műhelyek falán, amelyeken óvatlan dolgozók karjából hullott a fekete vér. Az ábra alatt szerencsére ott volt a vonatkozó jó tanács a védőeszközök kötelező használatáról.

Életem első elsősegélynyújtó oktatásával bérházunkban találkoztam, egy légótanfolyam alkalmával. Előbb filmet vetítettek arról, amint a gonosz amerikai imperialisták bombát dobnak a szemét japán imperialistákra. A furcsa, gomba formájú felhőket mutató film után, a következő feladatunk az volt, hogy mindannyian halálra vagyunk ítélve a nemzetközi tőke aljas mesterkedései folytán, így aztán jól viselkedni vagy rendesen tanulni sem különösebben érdemes, hiszen közel a vég. Jön az atom. És az ellen még a sós vízbe áztatott lepedő sem véd meg.

Azért jó volt a legfőbb értéknek lenni akkoriban, hiszen talán azóta sem óvtak sem engem, sem az egészségemet annyira. Az általános iskola legsóbb

osztályaiban eleinte még működött a kijelölt egészségfelelős intézménye, aki reggelente nemcsak a körmök tisztaságát ellenőrizte, hanem a nyakakét és a tenyereket is. Az úttörőorsben a nótafa és a mókamester mellett pedig vöröskeresztes poszt is létezett – bár emlékeim szerint doboz sosem volt nála, s ma már abban sem vagyok bizonyos, vajon a feladatkör ellátására feljogosító úttörőpróbát letette-e.

Vigyáztak ránk. Azokban az években, amikor egy tüdőszűrésre szóló idézés elbliccelése felért a népi demokratikus államrend felforgatására irányuló összeesküvéssel, az elsősegélynyújtás lassan az élet minden területére beszivárgott. Felbukkant KISZ-vételkedők, MHSZ-képzések, mindenféle balesetvédelmi oktatások keretében, vagy a szomszéd öregúr első világháborús frontélményeiben, amelyekből serdülőként sok fontos dolgot tanultam meg. Elsőül azt, hogy a sebet mindenképpen le kell vizelni. De mivel addig ilyet sem a mentőktől, sem az orvosoktól nem láttam, a gyermeki agy mélyén ez az információ a titkos tudások rekeszébe került.

Ezen az 1971 nyarán készült Népszabadság-fotón az első nemzetközi ifjúsági vöröskeresztes olimpia egy pillanatát látjuk: a Margit-szigeti Úttörő Stadionba húsz országból érkezett csapatok egyikét. Az imitált baleseti helyszíneken – lezuhanó építési állványzat, leszakadt elektromos vezeték, a háborúból visszamaradt robbanóanyag okozta baj vagy gépkocsi és motorkeréknár karambolja – művérrel bekent elsősegélynyújtó állomásokról szólt a feladat. Az ellátásra. Hogy mi lett a verseny végeredménye, nem tudjuk. A lap csak a nyitónapról tudósított ugyanis.

Higgyék el, jól teszük, ha megbecsülük akkor szerzett ismereteiket, mert ezek birtokában manapság sokkal könnyebben lépnek át rezzenéstelen arccal az utcán fekvő, ájult honfitársakon. Közben pedig ne feledjék el az infarktusosnak azt motyogni: Részeg disznó.

Berkó Pál

ERDEI KATALIN, 1981

Jéggyár a frizsider-szocializmusban

Amikor ez a fotó készült, a jeges már nem kiáltozott a pesti utcákon.

1981 júliusában jártak kollégáink a Jász utcai jéggyárban, ahonnan az elmúlás és hanyatlás jelentésével tértek vissza. Falus Gábor arról számolt be, hogy már csak kevés olyan élelmiszer-kereskedés, húsbolt maradt, ahol akkor még a hagyományos hűtéssel óvták a minőséget.

1981-ben Magyarországon már frizsider-szocializmus volt. Ez a szó azokat az időket idézi, amikor az akkori sajtóban elszánt vitákat folytattak a rendszer különböző beállítottságú hívei (az ellenfeleinek természetesen nem adtak szót) arról, elviselhető-e a jólét, a fogyasztás eszeveszett növelése. Nem árt-e esetleg a szocialista értékeknek a hűtőszekrény? A tömegeknek az ilyen luxusra való törekvését természetesen elítélték, és a kártékony kispolgáriság megjelenésének tartották.

Hogy kik? Természetesen az államilag garantált jólétben élő hivatásos puritánok. Azt hiszem, ez a szó Veres Péter népi írótól származik, de lehet, hogy tévedek.

Szóval 1981-ben a háztartásokban már hűtőszekrénnel hűtöttek. Emlékeim szerint a jászberényi Lehel gépei uralták az ország konyháit, de voltak szovjet csúcs-termékek is. A kezdeteket a dicső Szarátov jelentette.

De ekkor még volt jéggyár. Elárulom, hogy a boltokon, vendéglőkön kívül szállítottak az Országházba is jeget, mert a parlamenti légkondicionálást a múlt század elején úgy oldották meg, hogy a forró nyarak

gyárba. A kilencvenes évek közepén meg így volt, de akkor már egy Pest környéki hűtőház mellékterméke volt a jég.

Az én családomban elég későn jelent meg a hűtőszekrény. Volt egy ősrégi jég szekrényünk, abba kellett hozni a fél jégtáblát. Azt hiszem, két forintba került. Szóval amikor felhangzott az elnyújtott jajszó: jegeeees!, rohanhattam a vándlinggal az utcára.

A bádogbélésű autóból mérte, hasította, darabolta a jeget a jeges, akiről feltételeztem, hogy télen majd szénlehordó lesz. Ha elmulasztottuk, kénytelen voltam kivillamosozni az Angol utcába jégért, hogy meg ne romoljon a vasárnapi rántott húsnak való, szét ne olvadjon a vaj. Undok egy feladat volt.

A jég szekrényünk egyébként örök darab volt, családunk távoli rokona, bizonyos Krausz Salamon asztalosmester készítette a régi belvárosban. Ő jég szekrényekre, jégládákra szakosodott, remekeit az ipari vásáron is kiállította. A jég szekrénynek kis ajtaja volt, a teteje felemelhető. Ott volt a szétdarabolt jégtábla helye. A jég felolvadt, és a szekrény aljába csordogált, ahol kis csappal lehetett leengedni. Boldog voltam, amikor apám végre hozzájárult, hogy a család megvegyen egy hűtőszekrényt, de a biztonság kedvéért megtartottuk a jég szekrényt is. Néha ugyanis hozzájutottunk száraz jéghez (azaz szilárd szén-dioxidhoz), és azzal hűtöttünk benne: kész csoda, forr, gőzölög és mégis jég hideg!

Azt hiszem, hogy igazuk volt az ideológusoknak, akik veszélyt láttak a frizsiderben. Először is növelte a tömegek igényességét. Többet akartak vásárolni, és jobban megtervezhették a beszerzéseket. Lám, a rendszer végét már a hatalmas Gorenje hűtőládák inváziója jelezte. A hűtőszekrény az individualizmust gerjesztette, a családok bezárkózását, elzárkózást a kollektivista eszményektől. Féktelen privát hűtést. Otthon akartak behűtött sört inni a tévé előtt. Mindig!

Asvanyviz és jégipari vállalatnak már csak két gyára volt. A Jász utcában és a Forgács utcában készült a jég, s a fogyasztóknak helybe kellett érte menniük. A gyártás a hagyományos technológiával folyt, a vízzel teli vascellákat sólébe eresztették, ahol az 16-18 óra alatt 25 kilós jégtáblává fagyott. Tartós meleg esetén naponta ötezer táblát készítettek.

Miklós Gábor

BÁNHALMI JÁNOS, 1968

Janicsár karórával

A képen látható török katonák az egri vár ostromára készülnek az ostrom után 416 évvel, Egertől uszelve 100 kilométerre, Pilisborosjenőn. A nagy török hadsereg magyar katonákból állt, ötezer szerencsés katonából, akiket a komor laktanyából átvezényeltek a vidám filmforgatásra, miután a Magyar Néphadsereg kölcsönadta őket Várkonyi Zoltán filmrendezőnek és a magyar kultúrpolitikának, hogy az addigi legmonumentálisabb, legnagyobb szabású, legszínesebb, legszagosabb, legköltségesebb filmmel kápráztassák el a Kádár-kor népét. A filmbe beleadtak apait-anyait, külön felépítették az egri várat, hogy lerombolhassák, összeterelessék a legnépszerűbb magyar színészeket. A szívdöglesztő Kovács István és a legnaivabb naiva, Venczel Vera mellett játszott a filmben Sinkovits Imre, Bárdy György, Major Tamás, Bessenyei Ferenc, Latiovits Zoltán, Bitskey Tibor, Agárdy Gábor, Tordy Géza, Gobbi Hilda, Ruttkai Éva stb. Nemeskürty István írta a forgatókönyvet, Farkas Ferenc szerezte a zenét, Szász Endre tervezte a látványt.

Kádár János korszakalkotó felismerése az volt, hogy minél jobb a nép közérzete, annál jobban tűri a diktatúrát. A nép közérzete pedig annál jobb, minél jobban él, s mivel nem csak kenyérrel él, kellemes szellemi táplálékot is kell neki nyújtani. Annál kellemesebb pedig nincs, mint ha a látványra éhes szem, a vérre szomjazó zsigerek és a nemzeti dicsőségre dagadó honfikebel egyszerre kapja meg a magáét. 1968 karácsonyára megkapta. Akkor mutatták be az *Egri csillagokat*. MGP feldicsérte, B. Nagy László levágta a

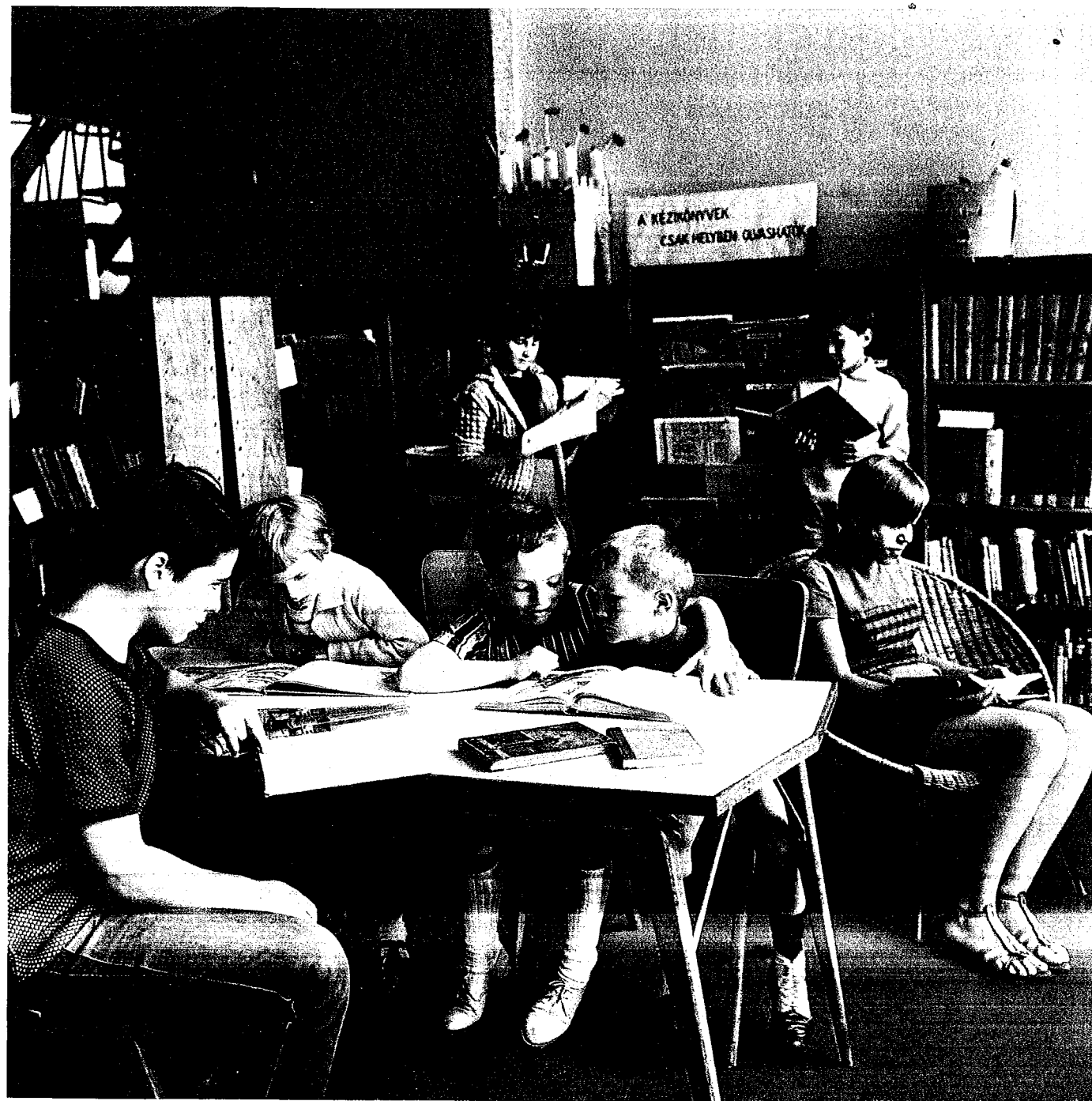
nek szánták, nem szuverén filmalkotásnak". Mindkét kritika a helyén volt, MGP-é a *Népszabadságban*, B. Nagy Lászlóé az *Élet és Irodalomban*. Magyarországon hagyományosan minden autoriter irányzat lebutított, felszínes nemzeti romantikával csalogatja a népet, a kommunisták is ezzel próbálkoztak. Várkonyi Zoltán a hatvanas évek közepétől rendezte az addigi magyar alkotásoknál sokkal látványosabb és költségesebb,

monumentális történelmi filmjeit. Az *Egri csillagokat* megelőző három Jókai-film, *A kőszívű ember fiai*, az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* kultúrpolitikai jelentőség tekintetében nem versenyezhetett az *Egri csillagokkal*, mivel más minőségű, a lebutításnak sokkal jobban ellenálló, nemesebb irodalmi anyagból készült.

A középszerű író középszerű műve minden idők legsikeresebb magyar regénye. Néhány évvel ezelőtt simán megnyerte a Nagy Könyv versenyt. A belőle készült film is minden idők egyik legsikeresebb magyar filmje volt, melyre milliók váltottak jegyet, s melyhez sok városi legenda kötődik. A lelkes bakikeresők látni vélték az elvillanó képkockákon buszt, katonai bankancsot, szódásüveget, villanyoszlopot, vonatot és karórárt egy janicsár karján. Állítólag azonban a híres karóra nem szerepel a filmen, csupán egy forgatáson készült fotón látható. Lehet, hogy éppen erről a fotóról van szó, melyet itt közreadunk, mivel ezen is karórárt visel a forgatási szünetben az oldalt ülő fehér inges férfiú.

A film 2002-ben érdekes vita középpontjába került. A serdületlen ifjúság lelki békéjének védelmében módosították a médiatörvényt, hogy a vért és erőszakot ábrázoló filmek csak megfelelő életkori karikákkal ellátva kerülhessenek képernyőre. Szemfüles polgárok, akik ezt a szabályozást hülyeségnek vélték, feljelentették demonstrációs célzattal a TV2-t, mely korhatárjelzés nélkül vetítette le az *Egri csillagokat*, melyben, ugye, eléggé bőven ontják a vért, osztják a... na, ha nem ajánlják 12 éven aluliaknak az *Egri csillagokat*, melyet 10-11 éves, ötödikes gyerekeknek szoktak feladni kötelező olvasmányként. Az ORTT azzal az indoklással vágta ki magát a kínos szituációból, hogy az *Egri csillagokban* megmutatkozó erőszaktól azért nem kell óvni az apró gyermekeket, mert a film „történelmi mondanivalót tartalmaz”. Így mindjárt más!

Révész Sándor

KÉRI DÁNIEL, 1968

Abigél a pult alól

Na jó, most már bevallhatom, 1978 nyarát nem kizárólag a könyvek iránti csillapíthatatlan érdeklődés miatt töltöttem a Boráros téri gyerekkönyvtárban. Volt abban némi szerepe a nyolcadikos Zolinak is, hogy a vakáció jelentős részében ott kuksoltam a polcok között.

Viszont egy idő után olyannyira bentlakónak számítottam, hogy a könyvtárosok a kötetek (személyenként szigorúan négy darab per négy hét) kiadását és visszavételét is rám bízták. S mivel tizenhárom évesen nyári munkát hivatalosan nem vállalhattam, sajátos ellentételezési rendszert dolgoztak ki számomra: elnézték, hogy a ritkább köteteket egyenesen a pult alatti rejtékhelyemre csempészem, hogy garantáltan én legyek a következő kölcsönző. El tudják képzelni, micsoda előny volt ez akkor, amikor a fél terület ott állt sorba az *Abigél*ért, amelynek következő epizódjára egy egész hetet kellett várni a tévében?! (Romlott is vagy két dioptriát a szemem azon a nyáron, de esküszöm, megérte.)

A gyerekkönyvtárba, úgy emlékszem, harmadikban vitt el először minket a tanító néni. Megmutatták nekünk a polcrendszert – volt kézikönyvtár lexikonokkal meg szótárakkal és atlaszokkal, olvasósarok *Kisdobos* újsággal, *Pajtással* meg *Ifjúsági Magazinnal*, sok-sok méter gyerekkönyv ábécérendbe szedve, a végén pedig egy külön polc „Válogatás a felnőttek irodalmából” felirattal, ott sorakoztak a Dumas-k meg a Jókaiak. Egy forintért lehetett beiratkozni, sosem felejttem el atyám megkönnyebbülését, amikor az orra alá toltam a kitöltendő kartonlapot, hogy helyezze el rajta a szülő/

unta, hogy bár szekérderekszáma hordja nekem haza a Ferenc körüti könyvesboltból a Delfin- és Pöttyös-sorozat köteteit, az indiánkönyveket és a Vernéket, én folyton csak elégedetlenkedem, hogy nincs mit olvasnom.

Hogy a könyvinség vezette-e 1968 júliusában a képen látható ifjakat a Liszt Ferenc téri gyerekkönyvtárba, vagy némelyikük ott szeretett volna spontán mód összefutni a maga nyolcadikos Zolijával, meg

nem mondom, de azt biztosan állíthatom: a jelenet megkomponálásában lehetett némi szerepe Kéri Dániel fotóriporternek is. Emlékeim szerint a gyerekkönyvtárban az ember a legritkább esetben üldögélt, illetve álldogált ilyen laza pózban lapozgatva: sokkal inkább izgatottan turkált a polcokon, hogy lehetőleg ő bukkanjon rá elsőként a még nem olvasott Dékány András-regényre.

A Liszt Ferenc téri gyerekkönyvtár a kép készületekor már a hetedik születésnapját ünnepelte, s bár az egyes sorszámot viselte a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában, valójában csak másodikként nyitotta meg kapuit. Az 1956-ban történt elméleti megalapozást követően kicsit elhúzódtott a kivitelezés – olvasható Kucska Zsuzsa tanulmányában –, így a Tátra utcai, 2. számú fiók beelőzött. Hogy milyen lett a könyvtár, azt láthatják a képen: a gyerekekhez méretezett polcok és bútorok várták a tizenöt év alatti olvasókat, volt külön olvasóterem kézikönyvtárral és újságokkal, valamint többféle katalógus is. Amit nem láthatnak, azt pedig elárulom én: a helyiségek szürke, kék és okker színekben pompáznak, amit a kétezres években helyre is állítottak.

A hatvanas évtizedben egymás után nyíltak meg a „pedagógiai meggondolásokból és életkori sajátosságok miatt” elkülönített könyvvállományt tartalmazó, speciálisan képzett gyerekkönyvtárosokat foglalkoztató fiókok. A FSZEK 1966-os nyilvántartása szerint a huszonkét fővárosi kerületből kilencben volt önálló, további négy városrészben gyermekrészleggel egé-

ly volt ez egészen a kilencvenes évekig, amikor a paradigmaváltás és a gazdasági szükségszerűség az egész család felé terelte a könyvtárosok figyelmét. Ma már csak a Szabó Ervin téri központban és a Liszt Ferenc téren várja önálló gyerekkönyvtár az olvasókat. A többi fiókban – így a Boráros téren is – gyerekrészleggel kell beérnünk.

N. Kósa Judit

BÁNHALMI JÁNOS, 1968

Laza csóka '68-ból

A Mackó játékbolt közelében vagyunk Budapesten. A laza csóka a Rákóczi út és a Múzeum körút sarkán pózol, ami teljesen újszerű, az Astoria felé néz, az Ikarus a háta megett elhúz a Blaha Lujza tér és a Keleti pályaudvar irányába.

A telek, melyen egy nagy kábeldobot látunk, akkoriban valószínűleg üres volt: itt állt a legrégebbi Nemzeti Színház bérháza, a háború után a földszintje egy darabig bazársorként működött, de ez volt a metró egyik felvonulási területe is. Pesti informátorom gyerekkorában egy bánatos kis játszótér árválkodott itt – most egy randa nagy irodaház áll rajta, a rendszerváltás táján építették.

Az 1968-as augusztusi csóka kezében fényképtartó dobozka, mely arra utal, hogy talán külföldről – Csehszóból? – hazatérve szeretett volna előhívatni az Ofotértban. A sárga egyendoboz fölött újabb fekete doboz, mely első ránézésre diktafon is lehetne, de az kissé korainak tűnik. Nyomoztunk, nem régi népszabiz kolléga virít-e a képen, hiszen közel a Blaha a sajtóházzal; de nem. Talán Orbita zsebrádió, ami a Sokolnál polgárabb kivitelű volt. Egy fekete Orbita? Nem tudom.

A legszebb az, ahogyan a pompás szandáljában a kábelfektető téglákra tapos. A könnyedség sugárzik a pasiból, s ezen nem változtat az óriás napszemüveg meg a műszálas ingpulóver sem. Jobbról finoman beúszik a képbe a kor táncdalfesztivál-rajongó bombanőjének kockaridikülje – a Gucci fejlesztőcsapata ma kifeküdne tőle – a finom cakkerné a rombusz alakú szelvényekkel, mely a kor elitizmusát volt hivatott erősíteni, most ne tegyünk szellemes megjegyzéseket.

Milyen szemtelen ez a póz! Szabados, nem? A forradalmi munkás-paraszt kormány és Kádár János elvtárs éjt nappallá téve azon fáradozik, hogy jóváhagyja-e (jóváhagyta) a „prágai tavasz” elfojtására küldött

Varsói Szerződés-csapatokban való részvételt, ez a fiatalember itt mégis kitömött brifkóval a farzsebében mutogatja – öncélúan! – magát. Zenét hallgat tán, arra lazult be ennyire? A Back in the USSR-t nyomja az Orbitáján? A Fehér sziklákat a Metrótól? Tamtamol a lábával, ha Szkopál Béla Futótűzét füleli az Újvidéki Rádió esti műsorában? Tessék komolyabban venni a KISZ-t, aranyapám, ne mindig a koktélahajón járjon az eszünk! Mi lesz így az Új gazdasági mechanizmussal? Ezen áll vagy bukik az ország sorsa, jóember. Könyörgöm, Nixon és az imperializmus ugrásra kész, Samu bácsi keringőzik a Hold körül, maga meg Trombitás Frédit hallgat felelőtlenül?

Na, azt a Jugoszláviából csencselt EMI-lemezt, amelyen a szőrös fickó a fehér szobáról üvölt, tényleg komolyan gondolja? Nem fogjuk majmolni a Nyugatot! Ezt a Jimi Hendrixet tessék gyorsan elfelejteni, múló divat. Kit érdekel, hogy vadnak tetszett születni? Na, mehetünk, ha valakit Eperjesen rohadt almával dobálnak, maradjon vesztég, ne babráljon a závár fölött, katona! Nem a fradis Katonáról beszélek, hallja-e! Jegyezze meg, ha Branikovits nem csere a Leeds ellen az első meccsen, Albert, Szőke és Varga nem betlizik, Jackie Charlton nem löki föl Géczi Pistát, Jones meg nem lő gólt a félidő végén, újra miénk a VVK, mint '65-ben. Hány csatárral támadunk a visszavágón? Öttel, pupák, öttel! Na, ugorjon ki gyorsan a zsebéből, Nové Zámkyban megállunk.

Egy tífusos haverom Ellőrenben elültetett a Frédi Leeds visszavágóra, Varga Zoltán nagyon keszken az olimpiára – fontolgatta a disszidálást –, a jegyet a gyerekek tatája 5 forintért vette. Délelőtt, mert félt, hogy elkapkodják. A srác egyedül ment a Népstadionba, a meccset 76 ezer néző látta. Kár, hogy végül 0-0 lett, a kupát hazavitték az angolok...

Rab László

BALOGH P. LÁSZLÓ, 1978

Öreg kunok

Öreg kunok. Karcagiak. Egyidősek lehetnek a múlt századdal. Egyidősek nagyapámmal is. Ülnek a padon, és tereferélnek valamikor 1978 augusztusában.

Meséket idéző alakjukról szeretnék először beszélni. Nézem a kalapjukat, a ránciaikat, a megbütykösödött ujjait, cipőjüket, nagycsizmájukat, szegényes, de mégis tartásos gúnyájukat. Milyen tiszta karakterek. Van valami öreges huncutság abban, ahogy fordítva ülnek a padon, mint a tinédzserek. Ilyenforma ember volt a nagyapám is, mint a két kalapos kisöreg. Leginkább tán a szélsőre hasonlított. A ráncok valahogy ugyanígy csillagot rajzoltak a szeme köré, mikor mosolygott. A kalapja, bajsza állása is hasonló volt.

Elbűvölten hallgattam, ha régi dolgokról beszélt, az ő nagyapáiról, akik még hallották a tápióbicskei csata dörgését Jászberényben, és akik még betyárokat kocsmáztattak. Mint ebből már kiderül, az én kisöregem nem tisztántúli kun volt, mint e karcagi bácsikák, hanem kiskun, pontosabban „jászkun”, de mondom, tisztára ilyen. Generációról generációra örökített, kristálytisztára kicsiszolódott történetei olyanok voltak, mint a megelevenedett Biblia.

Ahogy e karcagi jelenetben látom őt is, úgy hallom ki meséinek elevenségét Győrffy István *Nagykunsági krónikájából*. Az tulajdonképpen a Nagykunságnak, Karcag környékének a népi bibliája. Érződik, hogy Győrffy is az öreg kunok szóbeli emlékezéseiből rakta össze a könyv javát, nyilván azért lett olyan olvasmányos. A karcagiaknak a szomszédos, de különösen a pusztában meghúzódó szilaj pásztoroknak, akik télen-nyáron odakinn éltek, farkocsa kötések a hajukat, pogány természetvalláson voltak, és ügyességre, kinézetre is szinte az ördöghöz hasonlítottak.

Hasonló dolgokról diskurálhattak képzeletem szerint ezek a karcagi bácsikák is, a régi Sárvíz és a

Hortobágy szilaj pásztorairól, a vízi világ bőségéről, a lecsapolás után maradt szikek reménytelenségéről, a hajdani kubikba járásokról.

Csupa elmúlt dolgokról. Mert 1978-ban szik még virágzott ugyan Karcag környékén, de mind a láp, mind a kubik világa eltűnt már. Ez a riportfotó is éppen egy olyan írás mellé készült, amely a modern Karcagot ünnepelte, melynek bizony európai hírű szikkutató intézete volt akkor, s ennek irányításával intenzíven dolgoztak a földek megjavításán. A határnak akkor már csak a negyven százaléka volt szikes. Különleges gabonafélét is termeltek e tájon: rizst. Majdnem négyezer hektáron. Sőt még ma is termesztik, úgy tudom, jóval kisebb területen. Három mezőgazdasági nagyüzem működött a városban, negyvenmázsás hektáronkénti termésátlagokkal aratták a búzát, hét-nyolcezer sertést hizlaltak, legeltettek vagy tízezer birkát.

De Karcagon '78-ban már dübörgött az ipar is. Ezeknek az öreg kunoknak a gyermekei már üzemekben dolgoztak: a téglagyárban vagy a háziipari kerámiaüzemben, az üvegfüvóban, vagy fékberendezéseket gyártottak a SZIM-ben, vezérlőberendezéseket a Híradástechnika itteni leányvállalatánál, hajódarufülkéket a KÁTISZ-ban. Akkor épült a berekfürdői út mellett a Phylaxia karbamidgyára is.

És ezen a képen mindez rajta van. A régi és az új Karcag és az átmenet is. A „svejcisapítás” kisöreg a karcagiaknak, akik a városba költöztek, és akiknek a városban, hogy ő már a proletarizálódott városbeliek egyike, egy szaki. Mögöttük pedig ott sétál el szatyrot cipelő, nadrágot és rövid hajat viselő, leginkább irodistának tűnő asszony képében a szocialista Karcag. Kissé idegenül pillant már a múltjára és annak utolsó tanúira.

Csordás Lajos

BÁNHALMI JÁNOS, 1968

Készül a bizonyítvány

Azt hiszem, az iskolai bizonyítvány az elmúlt másfél évszázad egyik legszilárdabb intézménye, szilárdabb, mint maga az iskolarendszer, amelyről tudjuk, mennyi változáson ment keresztül. De a bizonyítvány? Hiszen annak idején még lánglelkű Petőfink is beszámolt arról, hogy „Diligenter frequentáltam, / Iskoláim egykoron / Secundába ponált mégis, / Sok számár professorom. / A poesisból is ebbe / Estem inter alia; / Absurdum pedig, de nagy, hogy / Ennek kelljen állnia.” Mi ez, ha nem egy hajdani bizonyítvány elleni költői felszólamlás?! És aztán itt van Karinthy örökbecsűje, a *Magyarázom a bizonyítványom*. Az is bizonyítványa a kornak és ezen intézmény tartósságának.

A mai nemzedékek számára persze ez távoli múlt. Távoli múlt az én általános iskolai bizonyítványom, hivatalos nevén Tanulmányi értesítő is. Ma már meglehetősen különösen hat, miféle tantárgyakat tanítottak és osztályoztak az ötvenes években. Kellott volna tanulnunk alkotmánytant és erkölcsi alapismereteket is. Soha nem volt ilyen óra, pedig alkotmány, ugye, volt. És lám, végre visszahozta a NER az erkölcsi alapismereteket is, illetve a hittant, ami persze az én tantárgyi listámon nem szerepelt.

Hatvan éve, akár ma is, az ötös volt a legjobb érdemjegy, és az egyes jelezte a bukást. Ez is a kor hozadéka. A korábbi magyar iskolarendszer – akár ma az osztrák – egyest adott a kitűnőknek, s a rosszabb teljesítményt magasabb számmal értékelte. A politikai változás fordulatot hozott az osztályozásban is. 1948–1950 között a hetes volt a kitűnő és a kettes már

tart érvénye a mai napig. Szinte biztos vagyok benne, hogy a szovjet/országi példát követték hűségesen.

Emlékeim szerint az osztályozás és az év végi értékelés mindig is politikai jelentőségű ügy volt. Akkor is, amikor a reformok hívei megszüntették a tanulmányi átlag fogalmát, majd később igyekeztek kikapcsolni az osztályozást az iskolakezdő korosztályoknál. Bevezették a szöveges értékelést. Ezt a szü-

lők úgy fogadták, hogy megkérték a tanítót, ugyan mondja meg nekik, ez a pár mondat tulajdonképpen hányas osztályzatot is jelez gyermeküknél. A fülkeforradalom elsöpörte ezt a korcs liberális tendenciát. Ma már az elsősöket is osztályozzák, sőt meg is bukathatják.

Megkértem egykori évfolyamtársamat, aki az elmúlt évtizedeket tanítással – időnként bizonyítványírással – töltötte, hogy értelmezze ezt a képet, illetve vezessen be az iskolai adminisztrációnak ezen területére. Így tudtam meg, hogy a bizonyítványt hivatalból az osztályfőnök tölti ki és az igazgató írja alá. Pecsételnie is az osztályfőnöknek kell az ő iskolájukban. Nagyobb iskolákban az igazgatónak sokszor több száz bizonyítványt kell szignálnia. Mielőtt a bizonyítványt kitöltenék, megtörténik az osztályozó értekezlet, s a jegyeket beírják az osztálynaplóba is. Az osztálynapló szerepét ma már nagyon sok helyen átvette az elektronikus napló. Ebbe az internet segítségével, saját jelszóval a szülő és a tanuló is beléphet, s követheti a tanulmányok állását, illetve a jegyeket. Van iskola, ahol a félévi értesítőt is a digitális napló alapján ki nyomtatva kapja meg a tanuló.

Az év végi értesítőt azonban szigorúan kézzel írott formában adják ki, ahogy a múlt században, meg annak előtte. Az osztályzatokat be kell vezetni az iskolai törzskönyvbe, korábbi közkedvelt nevén: anyakönyvbe is. Azt, hogy a hiteles osztályzat kerül-e a bizonyítványba és a törzskönyvbe – tudtam meg – két összeolvasó kollégája segítségével ellenőrizni az

könyvben is.

Az én Tanulmányi értesítőmet nemcsak az iskolai igazgatónak kellett aláírnia, hanem atyámnak is. Csak neki volt erre joga, mert az állt a lap alján: Láta apa vagy helyettese. Ez a szöveg az elmúlt évtizedekben tökéletesen avíttá vált, de nem vagyok biztos a jövőt illetően. Még visszatérhet.

Miklós Gábor

BÁNHALMI JÁNOS, 1968

A csodaballon

Az új gazdasági reform szelei fújdogáltak Pesten egy Üllői úti gyár udvarán. Hatvannyolc júniusában szabályosan robbantott a volt Kilián laktanya épületében a Női és Gyermekekuha Nagykereskedelmi Vállalat, amikor az udvaron is nagykeráron kezdte kínálni a raktárkészletet. A 40-50 százalékos árengedmény fölöttébb csábító volt, az asszonyok egymást ölték a karton-, a selyem és a könnyű szövetruhákért. Kettesével-hármasával vitték a blúzokat, a szoknyákat meg a ballonkabátokat.

Ez volt az a ruhadarab, mely hitelessé teszi a majd' fél évszázados hírt, és amely személyes életemben is fontos szerepet játszott. A ballonkabát legalább olyan megfeythetetlenül fontos kelléke volt a szocializmusnak, mint a nejlonharisnya vagy a szódavíz. Aki nem vajsínű ballonkabátban indult lo-csolkodni húsvétkor, alacsonyabb rendű személynek bizonyult, olyasvalakinek, aki nem ad magára, nem képes haladni a korrall, de legfőképp a divattal.

A korosodó felnőttek a Ceglédi Vasutas NB III-as tavaszi és őszi meccsein viszont sötétkéék ballont viseltek. Egyenruhának minősült, lifegő alja a Csontos és Liptai nevű futballista góljai okozta fröccsmámor következtében szépen be tudott akadni a Fecske bicikli olajos láncába.

A ballonkabát a magamfajta suttyó gyerekek is vágyálma volt. Úgy képzeltem hatvannyolcban, hogy ha nekem egyszer ilyenem lesz, felérek a csúcsra, teljes jogú tagja lehetek szép magyar hazámnak. Ez lehetett az oka annak, hogy anyám nem az Üllői úti nagykerca-

nőjével, hogy gatyákkal és bugyikkal teletömött táskákkal térjen vissza, majd a holmit értékesítve családjunkat is bekapcsolja az új gazdasági mechanizmus véráramába. (A rajzfilmhős Dr. Agy tévés magyarázatából szűrhettem le, hogy neki feltétlenül Losoncra kell utaznia.) Utólag azt mondom, minden bizonnyal jobban járt volna, ha Pestre megy. Anyám szép, erős és kemény vidéki asszony volt, egyáltalán nem lett volna esélytelen.

– Ezt neked hoztam – mondta mosolyogva, s elém tette a vágy titokzatos tárgyát, a világoskék színű, barna focigombokkal díszített, cseszkő gyártmányú ballont. Melynek egyik gombját rögtön áruba bocsátottam. Egy Albert Flóri-s és egy Farkas Jancsi-s trafikos egyengombot kaptam érte a válogatott csapatomba, s hálával gondoltam Dr. Agyra, aki azt tanította a hiány népének, hogy az üzlet az egyik legfontosabb dolog a világon. – De nagyon vigyázz rá! – tette hozzá anyám –, rengeteget vonatoztam érte.

Képzeltetik, hogy 11 évesen nehezen tudtam eleget tenni e felszólításnak. Azon a nyáron nagyon veszélyes volt a helyzet Cegléden, mert közeledett városunkhoz a Halley-üstökös, s mi, újbárosi kisdobosok úgy képeltük, hogy Szolnok felől, a Bede nevű városrészen és a Csíkos-szálen áthaladva éri el az üstökös a lakhelyünket, s úgy viharzik át a Budai útra, hogy közben elsodorja a víztornyot, a Kossuth-szobrot és a felszínből az indokoltnál szintén jobban kitüremkedő református templomot is.

A katasztrófa megakadályozására éjszakai őrszolgálatot szerveztünk, párosával a Bedébe indultunk, vittük magunkkal egy befőttesüvegben lereszelt gyufamérget, amit jelzőfénynek szántunk, az üstökös érkezésére szerettük volna figyelmeztetni a Csíkos-szél védtelen sokaságát. Egy óriási, gázos, mocsaras legelőn át lehetett odajutni, teljes titokban, de természetes módon ballonkabátban.

Nagyon sötét volt a Bedében, a kabátom libegő szárnya beakadt egy kóroba, rögtön végiqhasadt

egybeesés, de nagyjából ennyi ideig tartott a nagyker akciója is. Azt sajnos nem tudtam kideríteni, hogy a Halley-üstökösnek lehetett-e köze ahhoz, hogy a kétmillió forintos forgalmat irányzó akció után az Üllői úti raktárakat azonnal felszámolták.

Az viszont biztos, hogy Cegléd Csontosostul, Liptaistul megmenekült. Ez a lényeg.

Rab László

KÉRI DÁNIEL, 1967

Apolló és Mussolini

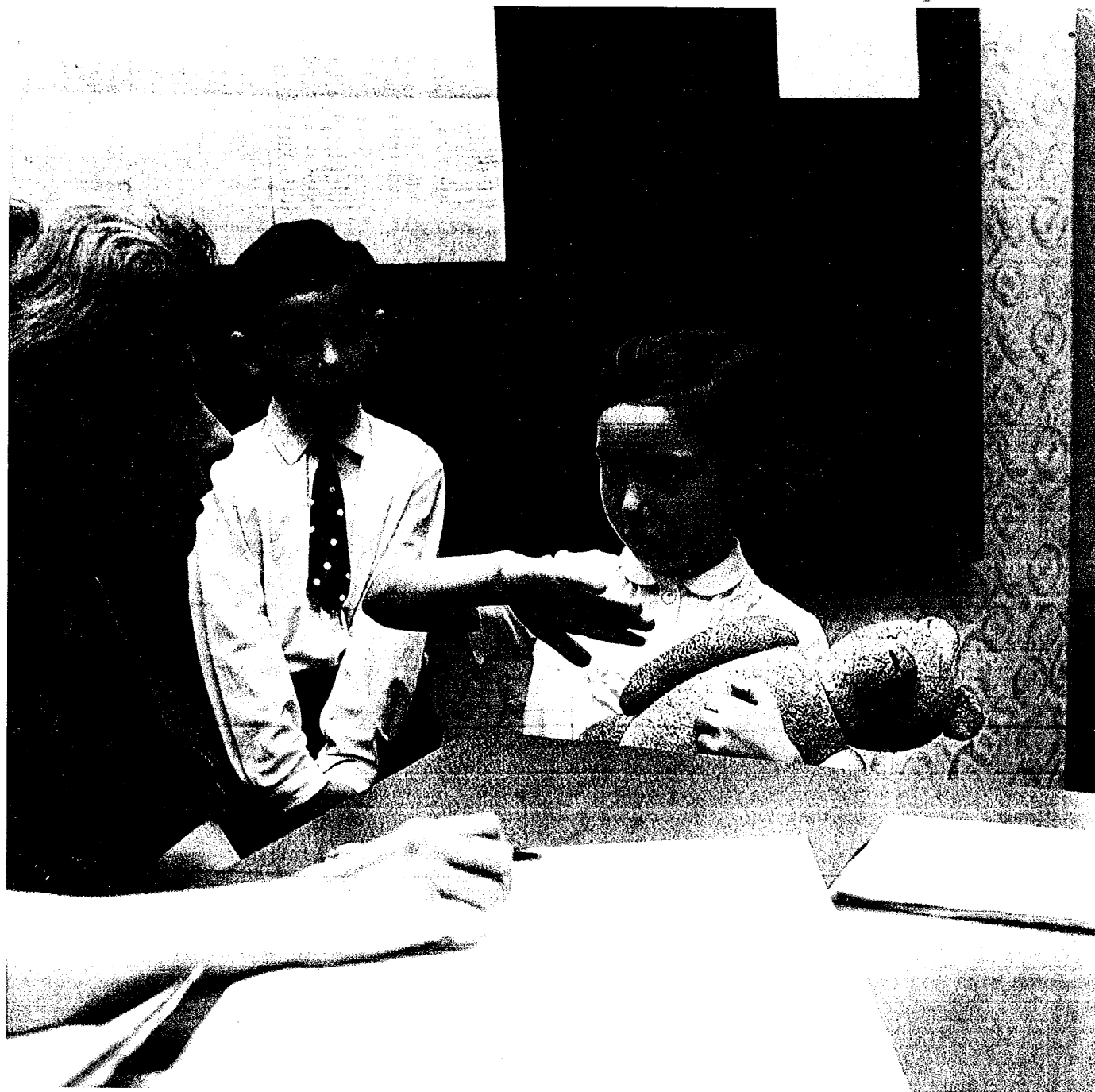
Amikor előkerült a *Népszabadság* fotóarchívumának mélyéről ez a régi fotó, eszembe jutott, hogy előbb klott-, majd szarvasbőr, később farmernadrágos józsefvárosi srácként mennyit ingáztam a Múzeum kert és a mögötte lévő Pollack Mihály tér flasztere között.

Izzadó tenyerű ifjúként a kertben találkoztunk első szerelmemmel, a Mária utcai házmaster lányával, Terivel, a tér pedig másfajta fiús élményekkel ajándékozott meg: ott tanultam meg rollerezni, kerékpározni, bicskával országdarabolást játszani, lábtengőzni és focizni, mert forgalom híján annyira kihalt volt akkoriban még, hogy az egészet könnyűszerrel végigcselezhette az ember, hogy bejuttassa a két iskolatáskával jelölt kapuba a Magyar Rádió oldalsó bejáratát őrző kiskatona orra előtt a labdát.

A kert Ötpacsirta utcai sarkán állt játszótéren pedig annak a tudományát sajátítottam el, miként lehet az ivókút vizével – kis ideig rászorítva az ujjat, majd lassan felengedve – az unokáik biztonságát óvó idős hölgyekig elspriccelni, majd rohanni az akkor még a kert mind a négy oldalán nyitott kapuk valamelyike felé, a parkőr elől. Mert akkoriban még ők vigyázták itt a rendet, óvták a tisztságot. Az elhullajtott papírdarabokat, csikkeket hosszú szögben végződő botjukra szúrták fel, nyaranta pedig segítőket is kaptak: halásznadrágos kertészlányokat, akik a gyepet locsolták, nem sajnálva a vizet a pimasz vagy csupán sután bőkoló kamaszoktól sem.

A kert akkoriban a kisgyermekesek kedvelt helye volt. Lehetett itt gyereket napoztatni, sétáltatni, okos nagyszülők pedig irigylésre méltó türelemmel magyarázták az ifjabbaknak a kert szobrai megörökített hírességek életét. Kiderült tehát, ki volt Arany János, Petőfi – aki épp itt nem szavalt el 1848. március idusán a Nemzeti dalt –, Garibaldi, Jozef Wysocki, Berzsenyi, Kisfaludy Károly és Sándor, báró Monti Sándor, Rómer, Pulszky vagy Hampel, Kazinczy, Széchényi Ferenc vagy Herman Ottó. Két helyen bizonytalanodtak el csupán: az épület Múzeum utcai oldalán álló Apolló szobornál, amelynek férfiaságára nyaranta fagyalttölcsért húztak a vásott kölykök (amelyet a csősz a már említett bot segítségével piszkált le), és a kert képünkön látható pontján. Mert bár a fotón nem látszik, az őszi napsütésben fényfürdőzők mögött áll a Forum Romanum egy oszlopa, az olasz nép ajándéka. Hogy egészen pontosak legyünk: Mussolinie.

Berkó Pál

MIKÓ LÁSZLÓ, 1969

Iskolakezdés Macival

Négyen vannak a képen, de csak kettejük nevét ismerjük. Az 1969. június 18-i *Népszabadságban* így szólt a Beiratkozás az iskolába című hírkép aláírása: „Az első beiratkozásnál bizony még a Maci bátorítására is szüksége volt Rádóczi Áginak, aki ősztől az Irányi utcai általános iskola első osztályos tanulója.” A képen tehát látható Ági, Maci, valamint még két személy: az asztalnál ülőben bizonyára a Tanító Nénit tisztelhetjük, a pöttös nyakkendő fiatalember pedig nem lehet más, mint a Jövendő Osztálytárs.

Az újságban egyébként az Irányi utcai iskolában készült sorozat egy másik darabja jelent meg, amely pár másodperccel az itt látható kép előtt vagy után készült. Annyi csak a különbség, hogy Ági azon a fotón leengedve tartja a kezét. Nem úgy, mint itt.

– Szolmizál... – mondtuk egyszerre a kollégámmal, amikor először megláttuk ezt a felvételt. Kicsit tétova mi-t véltünk mindketten felismerni Ági mozdulatában. De az igazat megvallva azóta egy kicsit elbizonytalanodtam. Igaz ugyan, hogy Kodály országában éppen ez a korszak, a hatvanas évek volt a zenei oktatás csúcsidezőszaka, és az 1950-es indulás után másfél évtizeddel már több száz zenei általános működött a fővárosban és vidéken, de hát Ági mégiscsak óvodás volt a fotó elkészültekor. Tudhatta ő, hogyan kell mutatni egy mi-t?

Ráadásul az sem hozza közelebb a megoldást, hogy tudomásom szerint az Irányi utca 3. alatti iskola sok minden volt, de zenei általános éppenséggel nem. Az Irányi és a Molnár utca sarkán álló óriási angolkisasszonyok által vezetett intézmény végleg kinőtte a Váci utcai templom mellett álló régi iskolát. Elemi működött benne, később polgári, és mindvégig tanítónőképző is. Az államosítás után vált a belváros egyik legnagyobb általános iskolájává, amelyben a kerület zeneiskolájának is helyet szorítottak.

Egyszóval néztem, néztem ezt a képet, a fekete táblát, a hengerrel festett falat, a katedrát, a Macit és Ágit

a tétova mi-vel, és egyszer csak rájöttem: én magam is hiába húztam le nyolc évet a zenei általánosban, igazából fogalmam sincs, miért mi a mi. Utána néztem tehát, és mondhatom, alaposan meglepődtem. Önök például tudták, hogy a szolmizáció atyja egy ezer évvel ezelőtt élt szerzetes, Arezzói Guidó volt, és a hangok az Ut queant laxis kezdetű himnusz sorainak kezdőszótagjairól kapták az elnevezésüket? A gregorián himnusz minden sora egy-egy hanggal feljebb kezdődött, mint az előző, a szövege pedig így hangzott: Ut queant laxis / resonare fibris / Mira gestorum / famuli tuorum / Solve polluti / labii reatum / sancte loannes.

Persze, mint láthatják, ebből még hiányzik a ti – ezzel a hanggal a XVI. században egészült ki a sor, először si formában –, és a sorozat itt még ut-tal, nem pedig dó-val kezdődik. Ezt énekléstechnikai okokból változtatták meg valamikor a XVII. században, és ha hiszik, ha nem, Franciaországban még mindig ut a dó. A következő nagy lépést aztán az angolok tették meg a szolmizáció elterjesztése érdekében: egész pontosan egy John Curwen nevű lelkipásztor, akit a vasárnapi iskolák 1841-es konferenciája bízott meg egy egyszerű, a kottát nem ismerők esetében is működőképes énektanítási módszer kidolgozásával. Curwen egyébként egy norwichi tanárnő, Sarah Ann Glover rendszerét – mondjuk így – alkalmazta, ugyanis valójában ő volt az, aki kitalálta, hogy célszerű kézjelekkel párosítani a szolmizációs hangokat. Curwen később évtizedeket szentelt a módszer tökéletesítésének és terjesztésének, iskolát alapított a megismertetése érdekében, és könyveket, segédanyagokat is kiadott.

Egyszóval ha Ági ezen a képen egy mi-t mutat, akkor Glover tanárnő és Curwen tiszteletes akkortájt éppen százéves módszerét követve teszi ezt. De ezt persze nem tudhatta – ahogy nekem sem volt róla fogalmam 1972-ben, amikor Dávid Ági néni a Bakáts téren elkezdett bevezetni a hangsorok elmutogatásának titkaiba.

N. Kósa Judit

NÉPSZABADSÁG
Mérlegeljen!

Népszabadság Retro

Képszabadság című sorozatunkban a Népszabadság le-
nyűgöző képtárházából válogatnak vezető újságírók,
és idézik fel a 60-as, 70-es éveket.

A négyrészes sorozat az „Átkos” pillanatok felidézésével
indult, aztán megmutattuk, milyen, *Ha végre itt a nyár...*
Harmadik kötetünkben, melynek címe *Holnapra meg-
forgatjuk* a létező szocializmus változtatási dühét tárjuk
az olvasók elé. Bontás és építés sorjázik e lapokon, készül
a metró, lerombolják a Nemzeti Színházat.

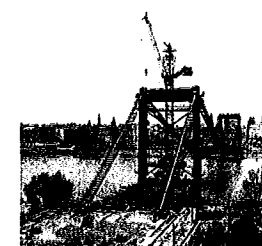
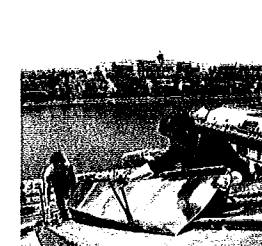
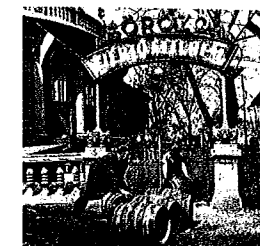
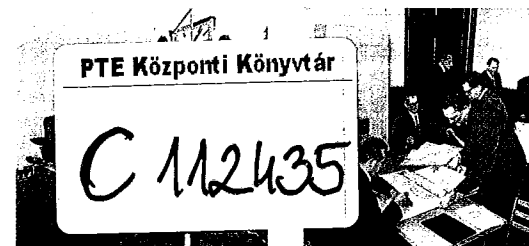
Legközelebb pedig bemutatjuk a technika csodáit: új bu-
szok, villamosok, orvosi műszerek és zeneeszközök né-
pesítik majd be a negyedik rész oldalait.

990 Ft

ISBN 978-963-357-626-7

9 789633 576267

KÉPSZABADSÁG

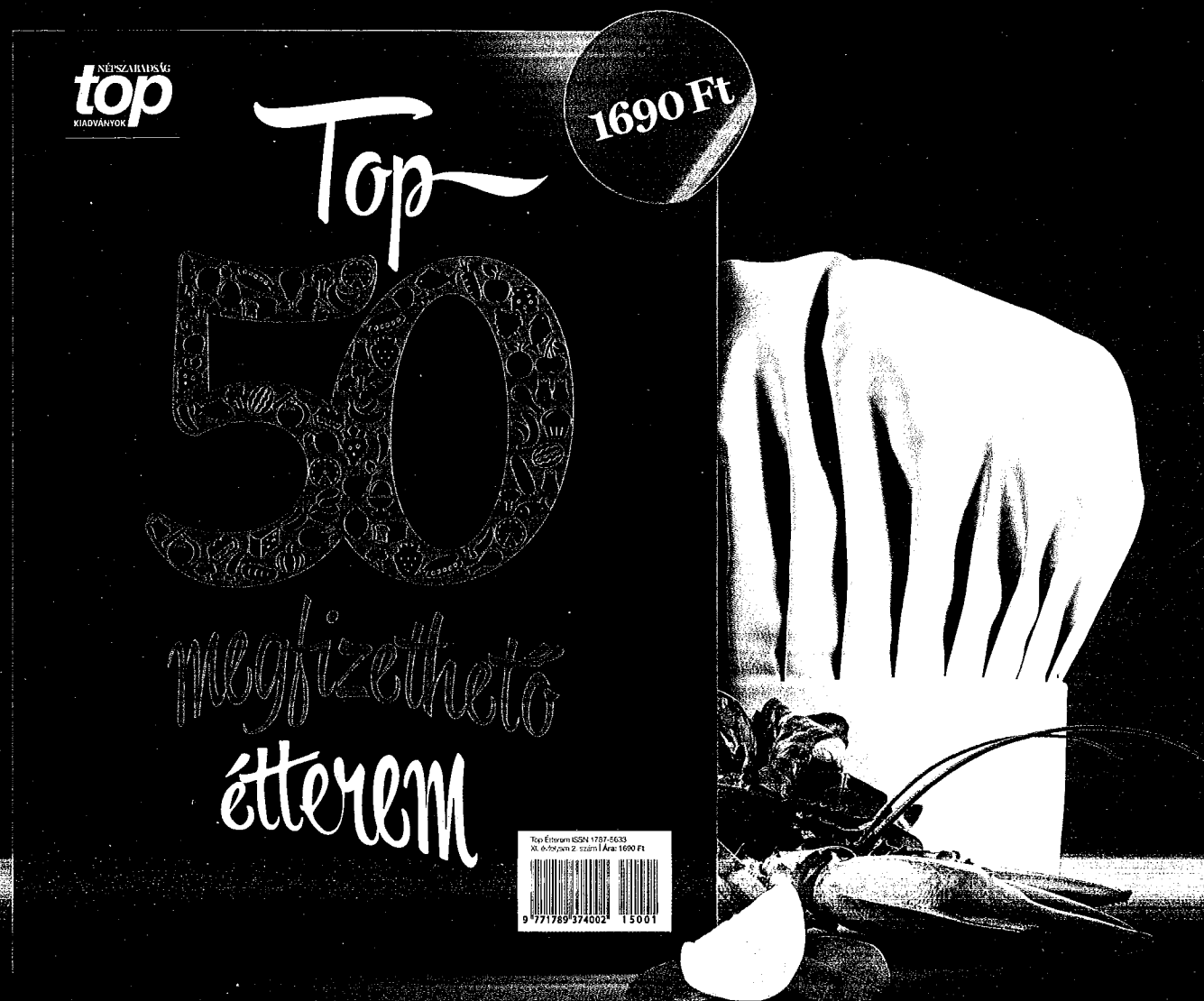
VÁLOGATÁS A NÉPSZABADSÁG EGYEDÜLÁLLÓ FOTÓARCHÍVUMÁBÓL

„HOLNAPRA MEGFORGATJUK”

NÉPSZABADSÁG
RETRO ③

Éttermi kalauz mindennapi ínycuccoknak

Jó alapanyagok, vendéglátás szívvel-lélekkel, megfizethető áron.
Ismerje meg az ország legjobb ár-érték arányú éttermeit!

Keresse a hírlapárusoknál, vagy rendelje meg kedvezményes áron,
1290 forintért a www.lapcentrum.hu oldalon!

KÖTELES PÉLDÁNY

P1/522
316.7
K38

KÉPSZABADSÁG

„HOLNAPRA MEGFORGATJUK”

VÁLOGATÁS A NÉPSZABADSÁG
EGYEDÜLLŐ FOTÓARCHÍVUMÁBÓL

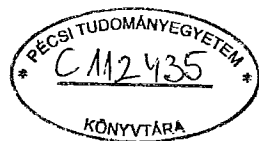
3

PTE Egyetemi Könyvtár

P001000488

**NÉPSZABADSÁG
RETRO**

Tartalom

Előszó 5

1. **Ferencvárosi bikaviadal** 7
Bikakaland a Hámán Kató úton. Három évtized elteltével értelmezhetetlen képaláírás: hol van már a nevezett út, és hol a ferencvárosi vágóhíd?
2. **Bontják a régi Nemzetit** 9
A régi Nemzeti Színház, azaz a Blaha Lujza téri Népszínház lebontása fél évszázad múltán is fáj a pestieknek. Fotóriporterünk testközelből láthatta.
3. **Építsünk Nemzeti Színházat!** 11
A régi helyett új Nemzetit ígértek a városnak. A Városliget peremére álmodták meg az építészek, de a tervpályázatnál sosem jutottak tovább.
4. **Hétre ma várom** 13
A Nemzeti óráját alighanem az is ismeri, aki sosem járt a hajdani színházban. És ez az óra akkor is újjászületett, amikor a színháznak már esélye sem volt.
5. **Robbantás a Déliben** 15
A Dunántúl kapuja és az Adriára vezető utak kiindulópontja volt egykor. Három napig tartott, míg sikerült eltüntetni az öreg indóházat.
6. **Dédapáink nyugati vége** 17
Ma már csak egy utcahossznyi bevásárlóközpont, de egykor pikáns helyi nevezetesség volt a Westend. Mint az Ilkovits vagy a Banán-sziget.
7. **Összeért a híd** 19
A Marx téri felüljáró története talán a legmakacsabb városi legenda Pesten. A valós események leírásával egy meghurcolt építésznek is igazságot szolgáltatunk.
8. **Maradék** 21
Óbuda a hetvenes évek második felében vált földszintes kisvárosból toronyházakkal teli alvóvárossá. Pedig egykor szántak ide valódi városközpontot is.
9. **Búcsúpillantás a régi Óbudára** 23
Kruoy Gyula setapalcájának koppanasait visszahangoztak azok az utcák, amelyeket házastól, leanderes udvarostól takarítottak el a „faluház” előterében.
10. **Tripolisz-sírató** 25
Egy szükséglakótelep, amely hétszeresen túlélte önmagát. A szegénység szimbóluma, amelyet azonban mégiscsak megírtak azok, akik ott voltak fiatalok.
11. **Rendház helyén szálloda** 27
Mára már a városkép, sőt a Világörökség része a várbeli Hilton szálló. Nem is emlékszünk a komor kolostorra, amely korábban a helyén terpeszkedett.

12. **Szocialista szerződés a Várért** 29
A budai palota felújítása úgy készült a hatvanas-hetvenes években, mint a Luca széke. Éppen csak az építők fogadkozásából nem volt hiány.
13. **A halálra ítélt felhőkarcoló** 31
A Fiumei úti társadalombiztosítási épület szecessziós tornya a XX. század közepén szinte minden budapesti látképen feltűnt. A bauxitbeton lett a veszte.
14. **Jasszfiúk nyomában** 33
A Százház utca születésekor a név pontosan leírta a valóságot. Ma viszont már csak ez a szó őrzi az egykor itt állt szegényes lakótelep emlékét.
15. **Amikor Csajkovszkijt faragták** 35
A hatvanas években a Városligetből, a ma Olof Palme Házként ismert épületből elégitették ki a társadalom szoborigényét.
16. **Városligeti Ezerjó** 37
Egy nagy múltú étterem a Lízében, ahol a nótáest és a zenekar-vetélkedő mellett bifszteket is kínáltak, esténként persze zenés felárral.
17. **Micsoda cirkusz!** 39
Nagy múltú és sokat látott ligeti intézmény volt a Fővárosi Nagycirkusz, amelyet elbontottak, hogy a helyére egy újabb aréna épülhessen.
18. **Madártávlát** 41
A turulosítás nagy korszakában, a Millennium idején a mai Szabadság hídra is jutott négy ilyen madár. Mivel a dísztelenítés túl drága lett volna, ma is láthatók.
19. **Kedélyjavítás a Duna-parton** 43
Kevés olyan épülete van Pestnek, amely olyan lassan támadt fel háborús romjaiból, mint a Vigadó. Sokáig csak kívülről sikerült felújítani.
20. **Évtizedes Vigadó-felújítások** 45
Az ezredforduló után is megújult a hajdani Redut, ezúttal épp a korábbi rekonstrukció nyomait tüntették el a falai közül.
21. **Épül az új Erzsébet híd** 47
A híd építése a városképét és a lakóit egyaránt érintő kérdés volt az előző évtizedek óta. A híd újjáépítése, habár még ma is sokan sajnálják a meggyilkolt királyné emlékét őrző régít.
22. **Feszített tempó a Keletiben** 49
Akrobatamutatóvánnak is beillett, ahogy átrendezték a felsővezetéseket a pályaudvar vágányai fölött. Pedig csak a szükség diktálta a megoldást.
23. **Keleti arcvonala** 51
A Baross tér története a feldúlások története. Három metróépítést is túlélte ez a vidék, mire elnyerte mai, most épp végsőnek mondott külalakját.

24. **Felfordulás tér** 53
A Kálvin tér az összes meghatározó épületét elveszítette a háborús ostromban, s ha ez nem lett volna elég, a metróépítés is alaposan megrengette.
25. **Az y a cityben** 55
Egy pompás műtárgy emlékét őrzi fotónk, a néhai Felszabadulás tér egykori közúti aluljáróját, amely az autóközlekedést volt hivatott felgyorsítani.
26. **BAH C nélkül** 57
Átadása után még fontolgatták egy ideig, a forma kedvéért tesznek egy C-t a BAH csomópont nevébe, de végül maradt betűszó. A budaiak meg örültek, hogy végre kész.
27. **Petőfi József koronaherceg** 59
A Petőfi Sándor utcának csak a neve mondható állandónak, a külleme folyton változik. Ahogy a színház is, amely az egyik fő nevezetessége.
28. **Villamosok a levesben** 61
Amikor metrót kapott a főváros, a fővárosiak kénytelenek voltak elbúcsúzni számos megszokott villamosvonalról. Soknak ma is érzik a hiányát.
29. **Ria, ria, Astoria** 63
Az ország egyik legforgalmasabb kereszteződésében áll a szálloda, amelyiknek különös története van: kormányoknak és kérmeknek is otthont adott.
30. **Jegyeket, bérleteket!** 65
Amikor a budapesti tömegközlekedésben életbe lépett az egységes tarifarendszer, csak egy dologról nem beszélt senki: hogy valójában áremelés történt.
31. **Metróéhség** 67
Az ötvenes években megindult, majd leállított metróépítkezés az újraindításkor nagy nyilvánosságot kapott. Az emberek mindent tudni akartak róla.
32. **Határidő előtti átadás** 69
Ilyen csoda is volt: a metró, amelyet csaknem egy évvel előbb be kellett volna fejezni, hamarosan átadott.
33. **Gyorsan ment az építés** 71
Szerelik a fúrópajzsot a Kun Béla téren, hamarosan kezdődik az építkezés az Üllői út alatt. Ha hiszik, ha nem, öt évvel később már járt itt a metró.
34. **Az emhetes** 73
Az építkezés megkezdésekor, a hatvanas évek közepén egy ország várta, hogy elkészüljön a balatoni sztráda. A befejezést negyvennégy évvel később ünnepelhették.

35. **A torlódások történetéből** 75
Fél évszázada még szinte ismeretlen volt a közlekedési dugó Budapesten. Ám a felgyült kocsisort ábrázoló fotóból kitűnő korrajz bontható ki.
36. **Fénytengely** 77
Városi embernek természetes, hogy az utcán sosincs sötét. Tán eszébe sem jut megnézni, hogyan fest a lámpa, amely fölötté világít. Pedig ha megtenné, meglepődne.
37. **Fények az éjszakában** 79
Neonfényes Budapest – énekelte Németh Lehel a hatvanas években, ám nekünk ebből alig maradt több, mint a kiégett feliratok szomorú sercegése.
38. **Sikló helyett mozgólépcső?** 81
Lényegesen tovább tartott helyreállítani, mint annak idején megépíteni a Budavári Siklót. A magyar mérnökök előbb az NDK-nak építettek hasonlót.
39. **Betongombák a Gellért-hegyen** 83
Elképzeltetlenül futurisztikus látvány a város legnagyobb ivóvíztárolója, amelynek kedvéért irdatlan lyukat vájtak a hegybe.
40. **Utazás a kéményben** 85
Nincs magasabb épület ma sem Budapesten, mint a fűtőmű kéménye, amelybe még az átadás előtt látogatott el a Népszabadság két hajdani munkatársa.
41. **A Gellért táró** 87
Titokzatos alagút a Gellért-hegy gyomrában: romantikusan hangzik, sőt úgy is fest, de a feladata próza. A fürdők termálvíz-ellátását segíti évtizedek óta.
42. **A Garzonház** 89
Ha a hatvanas évek álmai valóra válnak, mindenkinek így kellett volna élnie: kényelemben, olcsón. Ám a luxus csak a Bajza utcai Garzonház lakóinak adatott meg.
43. **Lakótelepi meccsek** 91
A tömeges lakásépítés a statisztikákban jelentősen emelte a város lakosságát.
44. **Ötórai tea a Várkert Bazárban** 93
Ha azt mondjuk, ifipark, az is tudja, miről beszélünk, aki csak a legendákból ismeri a hajdani nyakkendőskiskosztűmös mulatozást.
45. **Lázás váltás** 95
Egy fontos pillanatot ragadott meg itt a fotós: amikor agrár-ipari országból ipari-agrár országgá váltunk. Magyarán, amikor minden fenekestől felfordult.

Előszó

Megszámolni mindmáig nem sikerült, de tízezernél bizonyára több tekercs fekete-fehér negatívot őriznek a *Népszabadság* fotóarchívumát rejtő hatalmas fémszekrények. És ez csak az 1964 és 1989 közötti negyedszázadban keletkezett anyag: a Szabad Nép-korszak és a korai Népszabadság-évek filmjei a Magyar Nemzeti Múzeum klimatizált raktárában pihennék. Igaz, ezzel a részleges gyűjteménnyel is párját ritkítóan szerencsésnek mondhatjuk magunkat. A sajtóprivatizáció eseménydús és kevésbé kontrollált éveiben a legtöbb archívum kézen-közön eltűnt ugyanis. Mindössze két kollekció maradt meg, a jövő hasznára és tanulságára: az MTI-é és a miénk.

Azokat a négy-öt évtizeddel ezelőtt készült fotókat, amelyeket lapunk immár nyolcadik éve heti rendszerességgel publikál a Képmentő rovatban, önök előtt valójában nem látta soha senki. A korabeli napilap-készítési technika egyszerűen nem tette lehetővé az élvezhető minőségű fényképek közlését, a legkitűnőbb felvételből is elmosódott szürke paca lett a nyomdagépeken. A szerkesztők belenyugodtak tehát a bélyegnyi vagy féltényérnyi, a szövegtengerbe afféle muszájból beillesztett fotók közlésével. Arról nem is beszélve, hogy a fényképek dolgában ugyanúgy működött az éberség, mint a szövegek esetében. „Kiállításra jó lesz” – szólt a korabeli fotóriporter mondás, jelezve, hogy mindenki pontosan tudta: az őszintább, ironikusabb, kínos és áthallósan helyenként legfeljebb a sajtótörténet-bemutatókon kerülhetnek a közönség szeme elé.

„Holnapra megforgatjuk” – Ezt a címet adtuk a Képmentő sorozatból válogató könyvek harmadik darabjának. Hiszen lázas változtatási szándékot tükröznek ezek a fotók: a vágyat, hogy az építők, s persze a bontók buzgólkodása nyomán teljesen

megváltozzék a világ, de legalábbis a város, az épített környezet. A kötet által bemutatott időszakban, a hatvanas-hetvenes években épült a metró, ekkor tűntek el a villamosok, ennek a kornak köszönhetjük az új Erzsébet hidat, és ekkor enyészett el a régi Nemzeti Színház is, hogy aztán jó darabig ne épüljön másík helyette.

A fotóarchívum ma még javában tartó feltárása során „régészeti” szenzáció eddig nem került elő. De természetesen olyan képpel lettünk gazdagabbak, amelyek – bármilyen céllal készültek is – tűpontos lenyomatai a múltnak. Az utcák képe, a járókelők ruhája, a kirkatok vagy épp a hírességek véletlen elrendeződése valamely kitüntetett alkalomkor sok történelmi tanulmánynál többet mond. A korabeli újságok hírei pedig néha közvetlenül, máskor éppen elhallgatásaik által rengeteget tesznek hozzá azokhoz a néha kifejezetten rejtvényfejtői tálentumot igénylő, pár szavas feljegyzésekhez, amelyeket a valahai fotóriporterek a filmes tasakokhoz mellékeltek.

A fotókhoz a *Népszabadság* egykori és jelenlegi újságírói írtak kommentárokat. Akinek szerencséje volt, akár a kép mellé szánt eredeti cikket, esetleg az egykori szereplőket is megtalálta. Más saját korabeli emlékeit elevenítette fel, esetleg olyasmiről írt, amit a fotó immár a kétezres években idézett fel benne. A végeredmény, ezt reméljük legalábbis, színes és továbbgondolatokat ébresztő kötet lesz az „Előszóról”, vagy talán csak keleties szórakozást ajánlanak a negyven-ötven éve elkapott pillanatok: láthatunk táncra kérést a régi ifiparkban, kezdetleges közlekedési dugót és spontán bikaviadalt. Itt van a félig lebontott Nemzeti és a lesüllyesztésre váró fűrőpajzs is. Abból a korból, amikor tényleg meg akarták forgatni az egész világot.

MIKÓ LÁSZLÓ, 1982

Ferencvárosi bikaviadal

Ezen a képen minden a helyén van, a teherautó, a kivonuló tűzoltó, a fogdmegek, a tehetetlenül bámészkodók és maga a főszereplő, vagyis a szerencsétlen állat, amely a közeli vágóhídra vezető utolsó útján a sors szeszélye folytán még lázadhatott a végzet ellen. Bár nem sokáig, hisz' mire másnap az újságban megjelent a fotója, talán már valamelyik konyhán készült belőle az ebéd. Ez a kép amellet, hogy hírfotó, egy archetipikus küzdelem megörökítése. Az ember és a bika küzdelméé. Az Európát elrabló bika, a Thézeusszal küzdő Minotaurusz, a Mithrasz-kultusz, és sorolhatnánk az európai kultúra legendáiban fennmaradt ősi bikaképzeteket, amelyek a zabolázhatatlan őserőtől való félelmet jelenítik meg. A modern nagyvárosi ember már nem tudja, milyen erő duzzad egy ilyen jószágban, s milyen az, amikor megvadul.

A tomboló bika azonban a néhány generációval ezelőtti embereknek, főleg a vidékieknek, ismerős tapasztalat volt. Nagypám mesélte, hogy a pusztán valaha gulyából kivert vagy elszökött bikák jártak, s ha valaki útjukba került, az futhatott.

Kecskemét határában az egyik kápolna efféle eset emlékére épült. Egykori építetőjét megtámadta egy elszabadult állat, s mikor az istenadta polgár már nem bírta tovább futni, egy dombtetőn összeesett, és már csak azt várta, hogy a bika fölöklelje.

Talán még egy imát is rebegett halálfélelmében. Ki tudja, talán ez használt, mert valami csoda folytán a bika sem bírta tovább, a kimerült jövedelméről néhány méterre megállt, összeroskadt és kiadta a páráját. A szerencsés szabadulás emlékére aztán az atyafi kápolnát építtetett azon a helyen. Pedig református volt – jegyezte meg nagypám a bajsza alatt.

Az pedig nem is olyan régen egy bakonyi kis faluban történt – mint hallottam –, hogy egy elszabadult bika emelgette ki a helyéből a kerítéseket, amikor végigszaladt a főutcán.

Pesti ember effélét ma már nem lát, vagy csak igen kivételes esetekben, mint ez itt. A régi Pesten azonban, amikor még lábon hajtották a marhát a vágóhídra, előfordult ilyen, mint azt Arany János is megörökítette Illosvai nyomán a Toldiban: „Egy szilaj bika fut a keskeny utcán / Valahogyan vágóhidrul szabadulván; / Bömböl és sikongat, és a vért szagolja, / Mely füléből ömlik, s sügyét végigfolyja. / Mészáros legények merre láttak széjjel / Iramodtak egy-egy hurkoló kötéllel...”

Pontosan így látszanak ezen a fotón is a „mészáros legények... egy-egy hurkolókötéllel”. Bár ez a szegény állat nem szagolta a vért és nem hajigált szelindekeket a házfalak tövébe, hanem mint a kép alatt közölt hírből olvasható, csak néhány méterre kószált. Két társa pedig még csak el sem kószálhatott, mert beakadtak a ketrecbe, amellyel együtt a teherautóról lecsúsztak.

A cikk bikaviadalt emleget, és megpendíti, miszerint akkoriban épp szárnyra kelt olyan elképzelés, hogy a Népstadionban bikaviadalt tartsanak, de lám. E gondolatról eszünkbe jut, hogy bizony voltak valaha bikaviadalok, állatheccek Pesten, a mai bazilika környékén állt a XVIII. század végén a „hetz”-színház, egy hatalmas, kétezer fős fa aréna, ahol színre léptek más állatok mellett felbőszített bikák is.

De ezt a XIX. század elején bezáratták. Utoljára a XX. század első éveiben próbálkozott ilyesmivel a Városligetben egy spanyol matador, s akkoriban járt ott Buffalo Bill is a vadnyugati cirkuszával.

De messzire kalandoztunk, térjünk vissza a vágóhídra. Hisz' annak a kalandunknak is ott lett vége. Ma már ez is lehetetlen lenne, hisz' lassan két évtizede megszűnt a pesti Közvágóhíd. Épületeiben irodák, raktárak találhatók, és még hulladékvas-fellevő is.

Egykori kapuját azonban a mai napig díszítik Reinhold Begas német szobrász művei, melyek közül a jobb oldali, a bikát „nyűgöző” mészároslegény alakja, egy ehhez hasonló jelenetet mintáz.

Csordás Lajos

RÉV MIKLÓS, 1965

Bontják a régi Nemzetit

Nem kellett messzire utaznia a *Népszabadság* fotóriporterének, Rév Miklósnak, hogy végignézze a Blaha Lujza téri Nemzeti Színház felrobbantását. Hiszen a Helmer és Fellner által tervezett teátrum, az egykori Népszínház szomszédos volt a lap akkori szerkesztőségével.

A bontást 1964 februárjában jelentette be a tévénezőknek a Fővárosi Tanács V. B. elnöke, Sarlós István. Az indok: a ma kettesnek nevezett metró építése. 1965 januárjában már lyukasan tátongott a színpad, a munkások a legjobb zsöllyehelyek romjait lapátolták fel a Csepel teherautóra. A Nemzeti komplett hátsó traktusát egy középkek IFA szállította el.

A bontási területre gyakran bekéredzkodett vagy bemászott néhány színész – emlékeket gyűjteni. Gobbi Hilda visegrádi nyaralójának nagyját a lebontott színház kő és fa építőelemeiből rakták össze. Beépítette a házba a színészbejárót is, amelynek kilincset naponta nyomta le Jászai Mari, Bajor Gizi, Somlay Artúr. (Az üdülőt a művésznő aztán a Magyar Nemzeti Színházra hagyta.)

A *Hétre ma várom a Nemzetinél* című nótából tudjuk, hogy ott, az épület mögött állt meg a hatos villamos. A Nagykörutat keresztező Rákóczi úton ugyancsak jelentős villamosforgalom volt. A síneket 1972-ben szedték fel, kedvezve az egyre szaporodó autóknak, és abban bízva, hogy a tömegközlekedést úgysis flottábbul szolgálja a friss kettes metró.

Az olvasó bizonyára felismeri a képen a New York Palota tornyát is, és a jobb szeműek kiszúrják maguknak az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület cégérét is. Vagy ezt esetleg nem látják? Pedig ennek a rövidítése az EMKE. Hogy miért hívtak így egy kávéházat, annak Wassermann Jónás volt a megmondhatója. Az óriásira nőtt tulaj, aki maga is tagja volt az egyesületnek, 1893-ban megszerezte a névhasználati engedélyt. A közművelődést a továbbiakban is támogatandó a vendégektől igyekezett pénzt „kalapozni” a szervezetnek.

MIKÓ LÁSZLÓ, 1964

Építsünk Nemzeti Színházat!

A Blaha Lujza téren még állt a „régí” Nemzeti – valójában régi Népszínház – épülete, amikor arról adott hírt a *Népszabadság*, hogy kiosztották a Nemzeti Színház első tervpályázatának díjait. 1964 szeptemberében persze már mindenki tudta, hogy a patinás belvárosi színház hamarosan bontókalapács alá kerül, de enyhítette a fájdalmat, hogy biztosra lehetett venni: alig alszunk párat, és felépül az új, mégpedig a Városliget szélén.

S ha még csak a színház. De mint a szeptember 5-i lapok világgá kürtölték, az első terv-, pontosabban ötletpályázat résztvevői egy egész új kulturális negyedet álmodtak a Dózsa György útra. Feladatukul azt szabták, hogy egy hangversenyépületet, az Ifjúság Házáat, egy kongresszusi termet is tervezzenek a Nemzeti Színház mellé, külön figyelemmel arra a szempontra, hogy a területen – mely már két évtizede elsősorban a nagyszabású felvonulásoknak adott otthont – Lenin és a Tanácsköztársaság szobrának, valamint „egy állandó, impozáns tribünnek” is jusson hely.

A pályázatot elbírálták; a díjakat kiosztották, és a tudósítók kedvtelve idézgették, hogy Ifjúság Háza-ként akár egy felhőkarcoló is kerülhet a Liget szélére. A lelkesedést legfeljebb az hűthette valamelyest, hogy Perényi Imre miniszterhelyettes csöndben elismerte: az épületcsoport egy részére még nem készült népszínházi terv, így a feladat csak koncertterem csak építészeti gondolat, amely „esetleg később megvalósulhat”. A *Népszabadság* úgy fogalmazott: „Ami bizonyára és hamarosan elkészül: a Nemzeti Színház, s talán még ennél is hamarabb a Tanácsköztársaság-emlékmű, a Lenin-szobor és a dísztribün.”

Nos, 1965 januárjában valóban kiírták a nemzetközi tervpályázatot az új Nemzetire. Miközben a Blahán nagy erővel bontották a régit, 92 építész, illetve tervezőcsoport dolgozott az új rajzain. A színház helyéül az előző pályázat alapján a Gorkij (ma Városligeti) fasor torkolatát jelölték ki, és a kívánalmak között az 1200 fős nagyterem és stúdiósínpad mellett az is szerepelt, hogy a tervezők „oldják meg” a felvonulások díszlelátójának elhelyezését. Mindemellett tekintettel kellett lenniük a Liget szélén épp ekkor felavatott Lenin-szoborra, Pátzay Pál munkájára is.

Egy bolgár, tíz csehszlovák, hat jugoszláv, tizenegy német (kelet), tíz lengyel, tizennyolc szovjet és harminchat magyar pályamű közül kellett kiválasztania az év őszén a zsűrinek a legjobb tervet. A bírálóbizottság – melynek elnöke Aczél György, a művelődési miniszter első helyettese volt – végül két második díjat ítelt oda (a lengyel Jan Boguslawski és Bohdan Gniewiewski vezette csapatnak, valamint Hofer Miklósnak és munkatársainak), kiosztott három harmadik díjat (B. Grancev, Szovjetunió, Molnár Péter és Tokár György, valamint Nagy Elemér), és megvásárolt további nyolc tervet. Az elképzelésekről kétezer példányban reprezentatív albumot adtak ki, amelynek bevezetője így fogalmazott: „Köszönjük Kormányunknak, hogy lehetővé tette e nagyszabású és széles körű tervpályázat meg tartását. Reméljük, e könyv méltó tétel lesz a Nemzeti Színház új épületéhez.”

Az utókornak persze könnyű. Mi már tudjuk, hogy ez a remény nem vált valóra. Tény viszont, hogy 1969-re legalább Kiss István Tanácsköztársasági emlékművét felállították a Liget peremén.

N. Kósa Judit

BÁNHALMI JÁNOS, 1966

Hétre ma várom

A hatvanas évek elején számos nevezetessége volt a pesti Blaha Lujza térnek. Ott volt, ugye, a Nemzeti Színház kissé roskatag, de szívmengetően ismerős tömbje. Nem messze tőle az ugyancsak megkopott, de tömegeket kiszolgáló Corvin Áruház állt, a Rákóczi út túloldalán pedig – nézzék el nekem a korabeli útikönyv szóhasználatát – „az 1956-os ellenforradalom rombolása után jelentékeny beruházással újjáépített EMKE, amelynek földszintjén elegáns eszpresszó-bisztró, emeletén pedig étterem” működött. A harmadik sarkon a város legnagyobb forgalmú csemegeáruháza volt található, amelyet – habár ebből akkor már semmi sem volt igaz – „éjjel-nappaliként” ismert egész Budapest. A negyediken viszont tényleg sosem zárt be a régi patika.

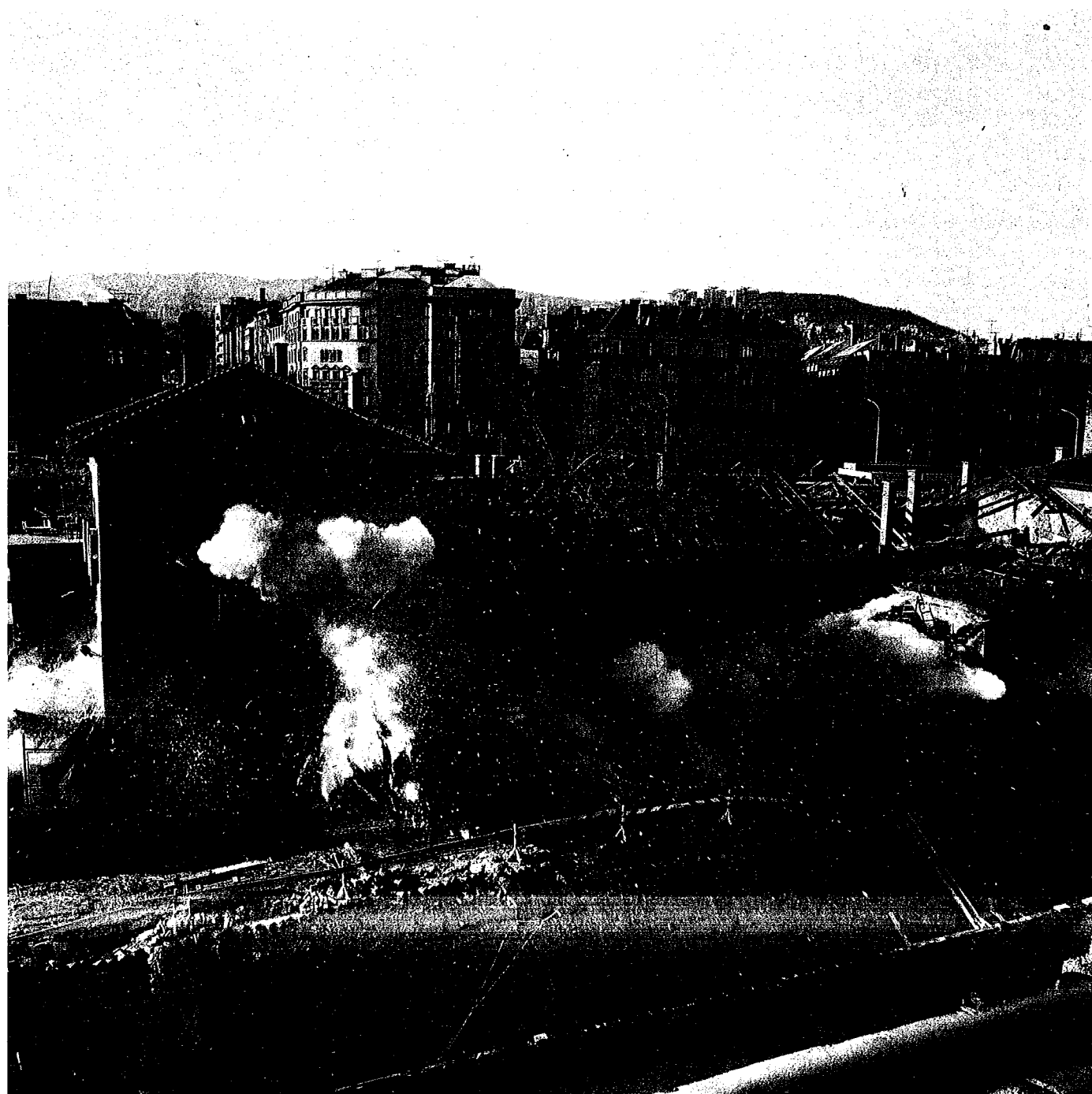
De mindezek a látnivalók talán együtt sem voltak olyan nevezetesek, mint a Nemzeti sarkán álló hirdetőoszlop, tetején a villanyórával, melynek mindkét oldalán kör alakú számlap mutatta a pontos időt. Miként a már idézett bedekker írta, ez az óra volt „hosszú nemzedékek óta hagyományos találkozóhelye a pesti szerelmeseknek. A forgalmas útvonalak kereszteződésében álló »randevúórát« versek, dalok, rajzok és tréfák tették halhatatlanná”. Amit alighanem az bizonyít a legékesszólóbban, hogy 1957 januárjában, amikor még kijárási tilalomról, helyel-közzel felgyulladó köztéri lámpákról és ritkán járó villamosokról szóltak az újságcikkek, a párt lapja külön címes hírben számolt be arról a tényről, hogy „újra működik a szerelmesek órája a Nemzetinél”.

Halhatatlanságról azonban mégiscsak túlzás volna beszélni: hiszen a régi Nemzetivel együtt az óra is eltűnt a Blaha Lujza térről. A robbantásoknak esett vajon áldozatul? Vagy gondos kezek még időben leszerelték, és múzeumi tárgyként porosodik valahol? Jó lenne tudni. Az viszont tény, hogy pár hónappal a színház pusztulása után, 1965 novemberében a patinás épület helyét már munkagödör foglalta el: ott kezdték ugyanis építeni a földalatti majdani mozgólépcsőjét rejtő vasbeton szekrényt. A tér ettől kezdve egy bő éven át egyszerűen felismerhetetlen volt. Áthelyezték a villamosvágányokat, kibontották a főgyűjtőcsatornát, megépítették a hatalmas, új aluljárót.

Az előzmények ismeretében azonban aligha meglepő, hogy ha az óra sorsa nem is, utóélete 1966 novemberében ismét újsághír lett. Az aluljáró felavatása előtti napokban közölték a lapok az örömteli hírt, hogy az utolsó dimítószerű párhuzamosan a Blaha Lujza téri feljáró melléti partízióvalna felszerelik az új órat. Igaz, nem két, hanem három számlapja lesz, annál több randevúzó vendégnek jelezheti a pontos időt.

Már azoknak persze, akik megszokásból Nemzeti híján is éppen ott adtak találkozót egymásnak, „ahol a hatos megáll”.

N. Kósa Judit

MIKÓ LÁSZLÓ, 1975

Robbantás a Déliben

Egy öreg budai épület elmúlását látjuk itt. A régi Déli pályaudvarét, amely több mint egy évszázadon át, 114 évig szolgálta az utazókat.

Messzire vezettek innen a sínek: le egészen az Adriáig.

Szép, napfényes utazások emlékét, a magyarok távoli, tengeri álmait őrizte ez a ház. Ezt sugallta a neve is: Déli. Innen indultak 1861-től a gőzösök Abbáziába, Velencébe; meg a Balatonhoz, a Velencei-tóhoz és szerte túl a Dunán a hajdani Déli Vasút társaság vonalain.

És persze ez az épület fogadta száz éven át a Budapestre érkező dunántúli embert. Ezért mondták róla azt is, hogy a Dunántúl kapuja.

Mindössze négy vágányról bonyolódott egykor az összes indulás, érkezés. Ez a négy vágány aztán egy idő után, száz év múltán, kevésnek bizonyult a fél ország ide térő vonatainak. Így hát 1969-től elkezdtek építeni az új Délit. Mikor 1972-ben elért idáig a metró is, már majdnem kész volt az új fogadóépület, melyet végül is 1973-ban adtak át.

Az öreg, sárga indóház még látta a földből kinőni utódját, egy darabig még ott állt az új pályaudvartól körbeölelve, de a napjai meg voltak számlálva. Végül is 1975. november 25-én, 26-án és 27-én érkezett el a búcsú ideje. Három részletben robbantották fel. Ez a kép az első napon készült, egészen pontosan 1975. november 25-én, 12 óra 10 perckor, mint azt a korabeli sajtóbeszámolók igen precízen megörökítették. Ahogy azt is, hogy huszonöt napot dolgoztak a robbantás előkészítésén, háromezer-ötszáz lyukat fúrtak a falakba, s ezekbe helyezték el a paxitölteteket. A csarnok cserépkalapjának nagy részét is előre leszedték. Tudjuk azt is, hogy a „tűzparancsot” Friedrich Gyula, a Bányászati Kutatóintézet lőmestere adta ki.

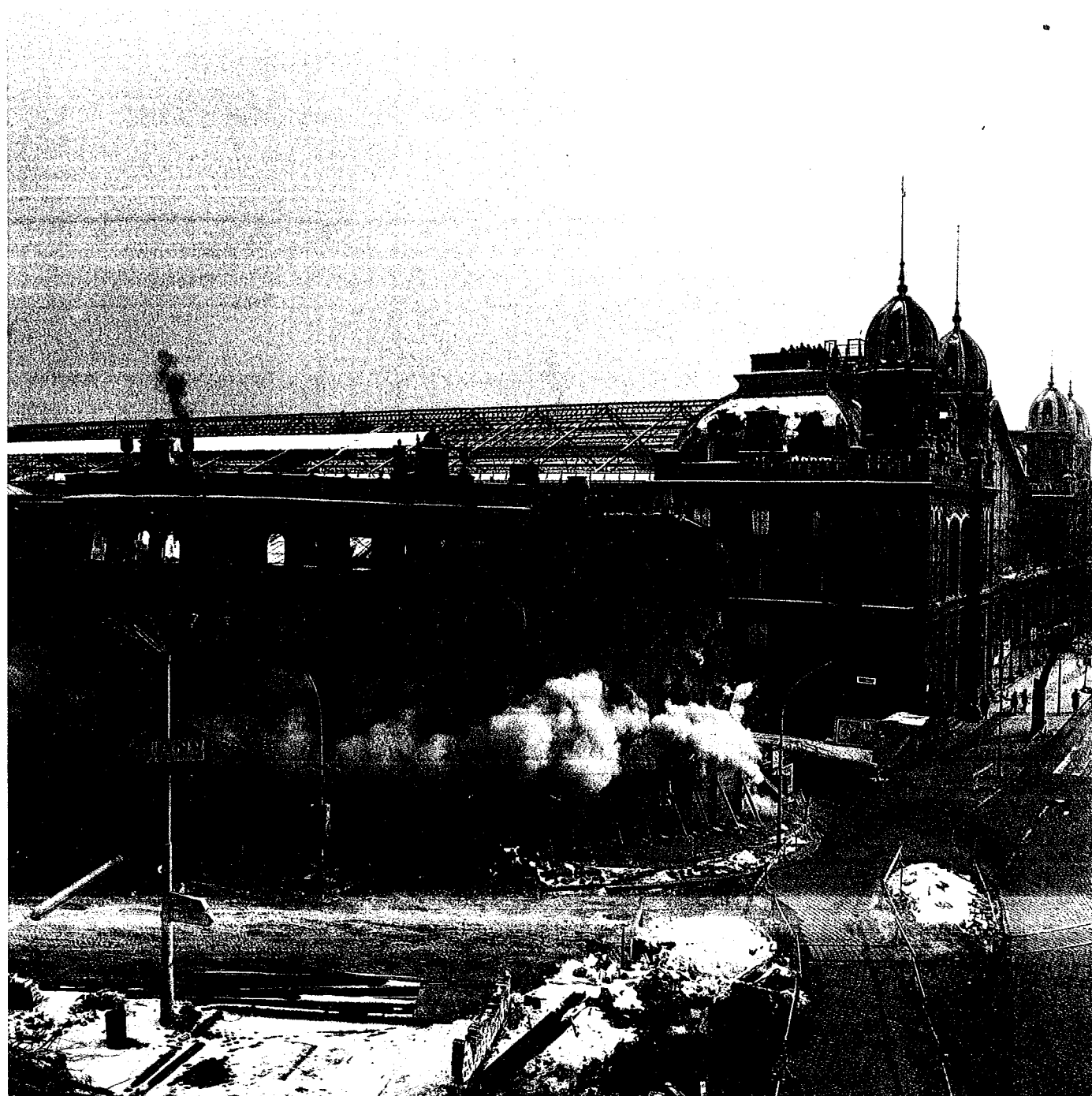
A robbanás hangja végigvisszhangzott a környező hegyeken, az öreg ház „icipicit” megemelkedett, mintha el akart volna szállni, majd „végső mozdulattal lassan összerogyott”. Nem maradt belőle más, mint 2500 tonna törmelék, amelyet néhány nap alatt eltakarítottak a markolók és a dömperek. Az épület helyére aztán két vágánymeder épült, ha nem tévedek, a mai 5-ös, 6-os és a 3-as, 4-es.

Ezzel persze az új Déli még nem készült el, a teljes befejezés híre csak 1979-ben jelenhetett meg a lapokban.

És alig múlt el újabb tíz év, megkezdődött ennek az épületnek a latványos lepusztulása is, ma pedig már ismét napirenden van a pályaudvar átépítése.

Sőt néhány őrült ma is rendszeresen robbantással fenyegeti a Délit. De ez már egy egészen más történet.

Csordás Lajos

BÁNHALMI JÁNOS, 1978

Dédapáink nyugati vége

„Budapest arculatát még mindig dédapáink építészeti öröksége határozza meg. Nekünk... szép, élhető várost kell továbbadnunk” – mondta Orbán miniszterelnök 1999 novemberében, amikor fölavatta szép, élhető városunk hatalmas szimbólumát és előképét, a West End City Centert. Képünkön pedig éppen dédapáink szerény kis Westendje, a Nagykörútról a Váci útra kifli alakban áthajló Westend-ház robban föl 1978 februárjában.

E robbanás előtt fél évszázaddal tiltották be Pesten a kuplerájokat. A hivatásos hölgyek egy része pici, bérelt garzonlakásokban nyújtotta további intim szolgáltatásait. „Ha a vendég igényt tart rá, a szomszéd szobában diszkrét zongoramuzsika is szólhat. A lépcsőházi táblácskán ugyanis ez áll: zongoratanárnő órákat ad.” Ti. pásztorórákat. (Miklóssy János: A budapesti prostitúció története) A Westend-ház pici szobakonyháiban is ilyen zeneoktatás folyt hajdanán.

A Westend-ház mögött az ifjú és ismeretlen Jancsó Miklós bögte át az éjszakát, amikor Rajk Lászlót akasztották: „Egyszer én sírtam át egy teljes éjszakát a WEST END-ház mögött, a padon. Akkor akasztották fel Rajkot, és a barátom biztosan tudta, hogy az egész hazugság volt. Ő is sírt. Igaz, előtte jól berúgtunk az Ilkoviitsban.” (Jancsó Miklós: A nagy bumm...) Nem kellett messzire dülöngélni az ivóhelytől a rívóhelyig,

szakai italméző helye éppen ott állt a Nyugati (akkor Marx, azelőtt Berliini) tér túloldalán. 1961-ben bontották le. E két kétes hely között szerénykedett az ártatlanság szigete: az alakja miatt Banán-szigetnek nevezett kis térség az úttest közepén. A Banán-sziget az

Ilkovits ellenpontja volt: az édesszájú, ártatlan felvilág hízóhelye. Kis pagodaszerű pavilonban árultak itt mindenféle keleti csemegét, törökmézet, halvát, árpacukrot, kandírozott gyümölcsöket. A robbanás idején persze már nem.

Valaha sok villamos szaladt itt össze. Az 52-es járatot már a robbantás előtt egy évvel megszüntették, de a 47-es és a 49-es még eljárt idáig. Ezek a robbantás után nem sokkal húzódtak vissza az Alkotmány utcáig, aztán a Deák térig. Volt itt trolivégállomás is, amíg a Skála Metró rá nem épült. Észak felől is eljöttek idáig a villamosok, a 3-as, a 33-as, az 55-ös. Ezeket a járatokat a 3-as metró átadása után vetették vissza a Lehel (Élmunkás) térig vagy az Árpád hídig. Pedig itt kezdődött a magyar síni közlekedés. Innen indult Vácra az első vonat, itt épült meg az első indóház: azt váltotta föl a Nagykörút kialakításakor az első nagyvárosi pályaudvar, a Nyugati, melyet „amikor felépült, a főváros egyik díszeként ünnepeltek, a Monarchia legszebb pályaudvarának neveztek”. (Vadas Ferenc: Az első nagyvárosi pályaudvar: a Nyugati)

A Westend-ház eltüntetésével kezdődött a mai Nyugati tér története. 1980–81-re megépítették a nagy felüljárót, a nagy aluljárórendszert, megérkezett a 3-as metró. 1984-re fölépítették a Skála Metró Áruházat is.

ne. Van, aminek meg kell épülnie, van, aminek nem kellene. És erről sokan sokfélét gondolunk, de ha mégis van egy vitathatatlan pont ezen a tájékon, az a Nyugati. Dédapáink korából.

Révész Sándor

Összeért a híd

Talán nem nekem kellene írnom erről a képről, hiszen ifjúkoromtól ismerem a főszereplőt, Wellner Pétert, az I. osztályú bridszjátékost, aki ellen sok nagy meccset vívtam. Másrészt viszont ennek köszönhető, hogy régóta személyes elbeszéléséből ismerem a Nyugati pályaudvar előtti, általa tervezett felüljáró botrányos építésének történetét. Amiről mindenki tudja, hogy kétfelől kezdtek építeni, de az utolsó elemek beemelése előtt kiderült: a két ív nem fog összeilleni, elhúznak egymás mellett-alatt-felett.

A Marx (ma Nyugati) tér a hetvenes évek végén már nem bírta áteresztetni a Nagykörút és a keresztező utak forgalmát, és mert a gyalogos-aluljáró már megvolt, úgy határoztak, nem a föld alatt, hanem egy felüljárón viszik át az autókat a Váci útról a Bajcsy-Zsilinezky útra. Ugyanúgy, ahogy 1969 óta a Baross téren a Rottenbiller utcából a Fiumei útra. Az építkezés viszonylag jól haladt, amíg be nem következett a malőr.

A korabeli újságok a tervezők és építők hibáját emlegették, Pesten pedig hajmeresztő feltételezések terjedtek. Például, hogy más tengerszint feletti magasságból indultak ki az egyik, másból a másik oldal építői. Hogy az egyik oldalon magyar, a másikon orosz munkások dolgoztak, vagy hogy az egyik oldalon kevesebb anyagot loptak el, mint a másikon. (Pedig Megyesi Gusztáv kollégától tudjuk, hogy csak útból lehet lopni, hídból nem, a hídanyag eltulajdoní-
tása az építők munkájának egy része.)

A hidat tervező Wellner Péter azonban egészen másként mesélte, és három évvel később a Fővárosi Bíróság jogerős ítélete is neki adott igazat. Igaz, azt felrögtta neki, hogy nem vetette be minden szakmai tekintélyét a hibás döntéseket hozó politikusok megfékezésére. (Mintha lett volna rá esély akkoriban...)

Szóval az úgy volt, hogy a hidat úgynevezett szabad szereléses technikával építették. Ezt úgy kell elképzelni, hogy az egészet elkészítették egy másik helyen. Vagyis rendben kész volt már egyszer, a betonelemek simán illeszkedtek egymáshoz. Azután egyenként kiemelték őket a helyükről, átszállították a Marx térre, és beépítették, ahová kellett. Ahol két rész összeért, ragasztóval összetapasztották, hogy teljesen homogén legyen, és megtartsa a formáját, amíg a következő elemet is hozzá nem illesztik. A ragasztónak a végső összetartásban nincs szerepe, de amikor a szilárdságot biztosító acélkábeleket meghúzzák, a ragasztás biztosítja, hogy az elemek ne csúszhassanak szét.

A város akkori vezetői azonban minél előbb felakarták avatni a felüljárót, az építők ezért nem várták meg a ragasztó megkötését. A kábelhúzáskor pedig az elemek alul szétnyíltak. Wellner szerint nem is igaz, hogy nem ért össze a két oldal, csakhogy a deformált alak miatt mégiscsak ki kellett emelni az utolsó négy elemet, azután újra visszaépítették őket, most már úgy, ahogy eredetileg kellett volna.

Bő három évtizede áll a felüljáró a téren, kocsik milliói hajtottak rajta át, eléggé jól bírja a gyűrődést. Kecsés ívét szívesen szemlélném másutt. Itt szerintem is megbontja a tér harmóniáját, sok szögből zavaró látvány az osztrák August-de Serres és a francia Gustave Eiffel pályaudvarok közötti, a felüljáró által elválasztott Nyugati pályaudvar épülete előtt.

Wellner Péter különben 1978-ban egy építész-csoport tagjaként Állami Díjat (a mai Széchenyi-díj elődjét) kapott munkásságáért. Egyik tervezője volt a 2007-ben elkészült köröshgyei völgyhídnak.

Kelen Károly

BALOGH P. LÁSZLÓ, 1980

MIKÓ LÁSZLÓ, 1977

Maradék

Olvasták a *Vakáció a halott utcában*? Azt hiszem, valami efféle kép ihlethette meg – mármint a regényben is érzékletesen lefestett szerkesztői szigor mellett – Csukás Istvánt, amikor nekiállt megírni a frissen összeszerelt panelházak és a lebontásra váró régi épületek között játszódó gyerekkönyvet. 1976-ban jelent meg a mű, egy évre rá készült Mikó László felvétele: az ember igazán könnyen el tudja képzelni, hogyan is szemlélték a kortársak a régi eltűnését és az új térhódítását. Megszokással talán.

Óbuda átalakulása ekkor már csaknem húsz éve folyt. Előbb az egykori téglagyár helyén nőtt ki a földből az úgynevezett kísérleti lakótelep: a kísérlet sikerült, eredményeit azonban senki sem hasznosította. 1964. február 20-án az MSZMP Központi Bizottsága határozatot hozott ugyanis, amelyben nemcsak a lakástermelés felgyorsítását, a mennyiség növelését tűzték ki célul, hanem a módot is megnevezték, amellyel mindezt el lehet érni. Így jöttek létre a budapesti házgyárak, közöttük is elsőként a Szentendrei úti. „187 millió forint beruházással épült Óbuda legfiatalabb üzege, az ország első házgyára. Hazai tapasztalatok hiányában született meg a szovjet–magyar szerződés. Házgyárat vásároltunk a Szovjetunióból” – írta az Óbuda utóbbi huszonöt évének történetét összegző, 1970-es kiadvány.

A házgyárban 1966 elején indult meg a terme-

több lakást adtak át egy évben. Érthető hát, hogy a bontás is rohamléptekkel haladt: kellett a hely az új épületeknek. Havonta újabb házóriás – tízemeletes „sovány”, illetve „kövér” paneltömb – nőtt ki a földből a Flórián tér környékén, a felismerhetlenségig átalakítva a Vörösvári út és a Szentendrei

út környékét. A nyolcvanas évekre a panel uralta el a Bécsi út és a Duna közé eső, egész hatalmas városnegyedet.

Képünk készülésekor azonban még csak 1977-ben járunk. Már most is lakóházak állnak mindenütt, de közöttük még megbújik egy-egy régi bolt, üzem, mutatóba meghagyott emeletes, régi épület. A rajzasztalon pedig ott van Mező Lajos és a Buváti eredeti terve a lakótelepről, amely a szakmai ideálnak megfelelően magába foglal minden funkciót, amelyre a városlakónak csak szüksége lehet. „A városközpont tervezői arra törekednek, hogy Óbuda központja valóban élő organizmussá váljék. Az emberek szeressék az új környezetüket, megtalálják abban a kényelmüket, legyen helyük pihenésre, sportolásra.” A vázlatokon „óbudai rezervátumnak” nevezett Fő tér környéke például gasztronómiai negyedde avanszált a terven, vendéglátóipari egységekkel és kihalóban lévő szakmákat megőrző műhelyekkel. A terület központjába pedig, a Flórián térre Észak-Buda városközpontját szánták, nagy áruházzal, orvosi rendelővel, éttermekkel és mozival. Fotónk éppen itt, a Kórház utca sarkán készült.

Ezt a városközpontot a Vörösvári út osztotta volna két részre. A másik oldalra, a Szőlő utca vonalában megépült, hosszúságával országos rekordot felállító lakóházfűzér előterébe toronvházakat, 15-20 eme-

nyítsák a környék ipari üzegeit. Igaz, ez utóbbi sosem valósult meg, hűlt helye árválkodik ma is az Árpád híd budai lehajtójánál.

Pedig a terepet alaposan előkészítették a bontómunkások.

N. Kósa Judit

MIKÓ LÁSZLÓ, 1971

Búcsúpillantás a régi Óbudára

Egy cseppet sem volt könnyű rájönni, hogy ez a fotó a régi óbudai Pacsirta utca és a Szőlőkert utca sarkán készült. A száz évvel ezelőtti térképet átbogarászva azonban nem találtam még egy ilyen állású utcatalálkozást. A bal oldali a Szőlőkert utca, a jobb oldali, kissé tompa szögben megtörő vonalú pedig a Pacsirta. Ha ez utóbbin haladnánk tovább, a végén kiérnénk a régi Flórián térre, amely persze összehasonlíthatatlan a maival. A hetvenes években minden eltűnt, ami addig ott állt, de ugyanakkor a felépülő modern házak árnyékában felszínre került az is, ami addig a föld alatt pihent: az aquincumi katonaváros falai. Ezért mondom, hogy a mai téren a rómaiak otthonosabban mozognának, mint olyasvalaki, aki mondjuk csak fél évszázada hagyta itt az árnyékvilágot. A kép háttérében már látszanak a Vörösvári úti új panelházak. Jobb szélén néhány év múlva, 1975-re felépül majd a Flórián Üzletközpont. De itt még csak 1971 júliusában vagyunk.

Fáj a szívem e fotót nézve. A régi Óbuda után fáj. Én ezt a világot már nem láttam, abban az évben kezdték bontani az első házsorokat, amikor születtem, 1967-ben. Csak fotókról, festményekről és írók emlékezéseiből ismerem. Elsősorban Krúdy írásaiból, hisz' ez a negyed is, akárcsak a Tabán, tipikus Krúdy-világ volt. Néhány hegedűszóserű futamot hadd idézzünk tőle a régi Óbudai utcákról, melyek urbanizációja volt: „...mint a jerezzsámi útiak kőzetes szőlősejében” – írja az *Etel király kincse* című regényében. – A házak összehajlottak vagy félig a földbe bújtak, mintha mindegyik egy nagy titkot rejtegetne. Ódonság bundaszaga és nőies fodormentaillat váltakozva szállt az udvarokból...”

Bizonyos, hogy Krúdy járt a képen látható utcákban is. Végigkopogtatta macskaköveiket a sétatálcájával. Ennek nyomait még megtalálhatjuk *Rezeda Kázmér szép élete* című regényében, melyben Rezeda közismerten az ő alteregója. Azt olvassuk, Rezeda ide, a Szőlőkert utca 7. szám alatti, félig földbe süppedt, „ifjúságot, kacajt, szerelmet régen elfelejtett” házba tért be egy álom megfejtése végett a híres óbudai Kártyavetőnőhöz. Ne kérdezzék, melyik e képen a 7-es számú ház. A leírás alapján szinte bármelyik lehetett.

Krúdy 1933-ban meghalt, nem látta a régi, regényes Óbuda bontását. De az ő lelkületével tudósított róla Perehazy Károly 1975-ben, *A régi Óbuda* című szép kis könyvében: „...az utcákban bontott házak romjaival találkozunk, némelyiket még csak a tetőzetétől fosztották meg, másokat már az ablakokig letaroltak, belátni a szobákba, a falakról a záporozó eső halványra mosta a szobapiktor divatjamúlt mintáit. (...) A kivénhedt, roskadozó öreg házakat, melyek a halál jegyeit hordozták magukon, eszeveszett iramban bontja a csákány (...) Korunk ledöntötte az odúkat, de a roskatag házakba nyomorodott lakók – főleg az öregek – eltéphetetlen szállal kötődnek félresikerült életük egykori helyéhez, a vályogházak rengetegéhez. A kis házak, a muskátlis, leanderes udvarok féltve őrzött magányát állják ki a bontásnak.”

A régi Óbuda régi házaival a Vörösvári úti új panelházakba tizenháromezer lakótelepi panellakás épült. Például az itt látható helyszíntől közvetlenül balra az ország egyik legnagyobb szalagpanelje, a nyolcszáz lakásos, Szőlő utcai „faluház”.

Csordás Lajos

MIKÓ LÁSZLÓ, 1977

Tripolisz-sírató

Kétes hírű városrészeket szeretnek az emberek a világ távoli nagyvárosairól elnevezni. Budapesten szinte minden kerületnek megvan a maga Chicagója. Azután ott van a Havanna-lakótelep. De volt Budapesten egy Tripolisz nevű városrész is, valahol Angyalföldön, a mai Duna Plaza vonalában, a Váci út másik oldalán. Ennek a bontását látjuk itt, 1977 tavaszán.

Hivatalos neve Palotai úti kislakásos telep volt, de úgy senki sem ismerte. 1911–12-ben, amikor épült, a török birodalom éppen elvesztette utolsó afrikai gyarmatait, Tripoliszt és Kireneikát, melyeket Olaszország szállt meg. Az újságok tele voltak a témával, Tripolisz neve közzsájon forgott, így aztán az épülő telep közelében, a sok homokbucka között, egy italmérés tulajdonosa azt írta a kocsmája cégérére: Tripolisz. És ez a név később ráragadt a környékre is. Jól érzékeltette ez a szó a lényegét, hisz' a telep tényleg topis is volt, prolis is volt, meg a maga módján polisz is volt.

A környéken több kislakásos telep is épült akkori-ban, a szomszédban például a „Csikágónak” is nevezett Tomori-telep. Egyikben sem lehetett kényelmes az élet, de a legnehezebb mégis itt volt, ahol a tizenhat hosszúkás, barakkszerű épület lakásaiban egyszerű munkások vagy állástalanul tengődő szegények éltek, sok gyerekkel, alig 20 négyzetméteren, konyha

rendeztek be, és az ötvenes évekig tanítottak is bennük, aztán raktár lett belőlük. Akinek volt munkája, általában a környékbeli gyárakban – a Ganz-hajógyárban, a Láng-gépgyárban, a Csavargyárban, a nők pedig a Habszélyemgyárban, a Jutában – dolgozott.

Kívülről félelmetes híre volt a Tripolisznak, de belül tulajdonképpen szegényes szeretetben éltek az emberek, és összetartó közösséggé gyúródtak. Sose tűnt el semmi a szárítókötélről, mondják. A háború előtt a telepen ínségkonyha is működött. A gyerekek évente egyszer, karácsony napján az anyák összekuporgatott pénzéből kaptak kalácsot és kakaót.

Egyébként a legtöbbször csak főtt krumplit meg brúgót – azaz üres kenyeret –, jobb napokon szilvás dőfít, ahogy angyalföldi vagánnyelven a szilvalek-város kenyeret mondták. Már a harmincas években a szocioriportok egyik kedvelt terepe volt a drótkerítéssel körbevett barakkváros. Móricz Zsigmond is járt itt 1934-ben. A „Tripolisz sívár – írta. – Már a kapu előtt kopár, letaposott út, s bent is minden kopár és kopott és fekália illatú.”

A szegénység és a lehetetlen körülmények ellenére mégis indultak innen jelentős karrierek: még minisztert is termett a Tripolisz, s itt élte gyermekéveit a világhírűvé lett Cziffra György. A házak eredetileg tíz évre épültek, szükséglakásnak, s mégis hatvanöt évig álltak. A végén már gerendatámasztékkal kellett megtartani a kidőlni kívánczó végfalaikat. A 70-es évek második felére, az V. ötéves tervben tűzték ki célul, hogy a környékbeli telepek házaival együtt le kell bontani őket, s helyükön majd felépítik a Gyöngyösi

napokról. Jöttek olyan újságírók is, akik személyesen kötődtek ide, s szívből sírátkák el a Tripoliszt. Ilyen volt Kéri Tamás is, a *Népszabadság* búcsú cikkének szerzője, amely mellett Mikó László fotója megjelent.

Csordás Lajos

MIKÓ LÁSZLÓ, 1969

Rendház helyén szálloda

Pedig olyan büszke voltam magamra! Néztem, néztem ezt a fotót, próbáltam felidézni a Halászbástya bennem élő képét, kinagyítottam a háttérét – látják ott balra azt a kis foltot? az bizony a Kossuth tér északi oldala! –, végül arra jutottam, hogy ez az 1969 júniusában készült felvétel semmi mást nem ábrázolhat, mint azt a pillanatot, amikor elkezdték megtisztítani a terepet a várbeli Hilton szálló számára.

Ettől a ponttól már csak olvasás kérdése volt az egész. Pár óra alatt kiderítettem, hogy egy rém bonyolult, sokszor átépített és megbontott házegyüttes állt a hatvanas évek végéig ezen a helyen. A domonkos Szent Miklós-templomának létét már 1254-ben feljegyzések rögzítik, ahogy azt is, hogy Buda visszavétele után magtár kapott helyet a gótikus romban. 1688 és 1702 között építették meg a jezsuiták ezen a helyen a maguk rendházát és oktatási tömbjét, a barokk együttesbe pedig belekomponálták a Szent Miklós-templom maradványait is. De még javában tartott a XVIII. század, amikor a rendet feloszlatták, így a hatalmas épületbe idővel beköltözött a királyi kamara, a polgár város felőli homlokzat pedig új, copf külsőt kapott. Aztán megint fordult a történelem, lőn kiegészítés, és a Mátyás-templomot körülölelő házakat elfoglalta a Pénzügyminisztérium. Pár évtizedre csak: hiszen a templom újrakepítésekor a ház nagy részét elbontották, a Pénzügyminisztérium pedig szép, új palotát kapott a tér túloldalán.

Kéteemeletes, zárt homlokzatú, szürke és meglehetősen egyszerű, a középső részén egy nagy, kerek, kőből készült torony, a közepén udvarral, északnyugati csücskén a domonkos templom zömök tornyával. A második világháborús ostromban súlyosan megrongálódott, és bár 1953-ra a Halászbástyát felújították, ennek helyreállítása komolyan sosem került szóba. Kizárólag a Miklós-torony megmentésére tettek lépéseket.

Az eredményes nyomozás jelentőségét persze leértékeli valamelyest, hogy ha az ember megtalálja

a fotó párját az 1969. június 5-i *Népszabadság*-ban, akkor máris elolvashatja a képaláírást: „Gépek takarítják a romot a várban, a Halászbástya mögötti területen. Az elgondolás szerint szálloda épül majd a régi pénzügyminisztérium egyik hivatalának helyén.” A szöveg „elgondolást” említ, habár ekkoriban már javában készültek az eredetileg Mathias Rex néven futó hotel tervei. Egy belső pályázaton a Közti építész, Pintér Béla nyerte el a tervezés lehetőségét, hogy aztán a műemlékes szakember Sedlmayr Jánossal megrajzolja a „megszüntetve megőrző” új, 323 szobás és a Hilton-láncon belül egyedülálló küllemű épületet. Ekkoriban az átadást úgy 1972-re tették – a szalagot azonban csak négy évre rá vághatták át a bejárat előtt.

A Hilton rozsdaszín üveg függönyfalát mindenki ismeri, aki látta valaha Budapest világörökséggé nyilvánított budai panorámáját: hiszen abban tükröződik a Halászbástya. A kortársak által – majd legújabbán a Velencei Chartát megtagadó műemlékvédelmi szakemberek által is – sokat bírált tömbje mára épp olyan megszokott lett, mint a Mátyás-templom vagy a Parlament. A polgár városra néző oldalon megtartott copf homlokzat, a két épületrész közé ékelt, hangsúlyosan kortárs sisakkal ellátott Miklós-torony, illetve a dominikánus udvar romkertje ma már aligha hökkent meg bárkit is. Tán meg is szerettük.

Azon meg legfeljebb az utókor derűjével csodálkozunk, hogy ugyanezekben az időkben más, egészen más történet játszódott a várban. A *Népszabadság*. Arról például, hogy a Sándor-palota reprezentatív, magas szintű állami vendégház lesz, a Külügyminisztérium a Szentháromság téren, a volt Pénzügyminisztériumban kap helyet, s hogy a Dísz téri egykori honvédelmi épületet sem bontják le, ellenkezőleg: hamarosan ott rendezkedik be a várgondnokság.

N. Kósa Judit

KÉRI DÁNIEL, 1970

Szocialista szerződés a Várért

Vallják be: ugye, önök is kapták már azon magukat – ha máskor nem, hát gyerekkorukban –, hogy a múzeumban a műtárgyak helyett a párasító vagy az automata villanykapcsoló dobozát bámulják érdeklődve? Efféle izgalmas látnivalót a Magyar Nemzeti Galéria is kínál: a szemfüles látogató, ha végigsétál a földszinten, a gótikus szárnyas oltárok között, a teremsor végén egy ráccsal letakart csigalépcsőre bukkanhat. Odalent, a lépcső alján egy romantikus rejtelkedű nyílik. Na jó, nevezzük inkább lomtárnak: de annyi különlegességet mindenképpen fel tud mutatni a kis helyiség, hogy át lehet belőle kukucskálni a Budapesti Történeti Múzeum gótikus teremsorába. És némi nézelődés után azt sem nehéz megérteni, valamikor valaki hogyan találta ki az itteni járást. Jön a látogató a BTM középkori pincéiből, esetleg a középkorivá visszaalakított várkertekből, felmegy a csigalépcsőn, és máris a Galéria tárlatán találja magát, hogy megszemlélje az akkori idők képzőművészeti remekeit.

Pompás gondolat. Kár, hogy feledésbe merült, mire a BTM pincéinek 1968-as megnyitását követően nyolc és fél évvel a Galériában is látogathatóak lettek az első kiállítások.

A Budai Vár és különösen a palota felújítása olyan tempóban készült ugyanis, mint a Luca széke. Csak a hatvanas évek legelejére dőlt el véglegesen, mely intézmények új otthonát alakítják ki a funkciójukat

meglepő, hogy a beköltözés is csigalassúsággal folyt.

Amikor ez a fotó készült, 1970 januárjában, a város már kezdte megszokni a palota új formáját. Ismerős látványnak számított az új Buzogány torony és a nagy rondella, a középkori várfalak romantikus szövedéke, és hét éve állt már a sokak által szívből gyűlölt új kupola is. A várkertekből megközelíthetők voltak a BTM

középkori pincéi, a Galéria és a Széchényi Könyvtár azonban még nem volt több álmnál.

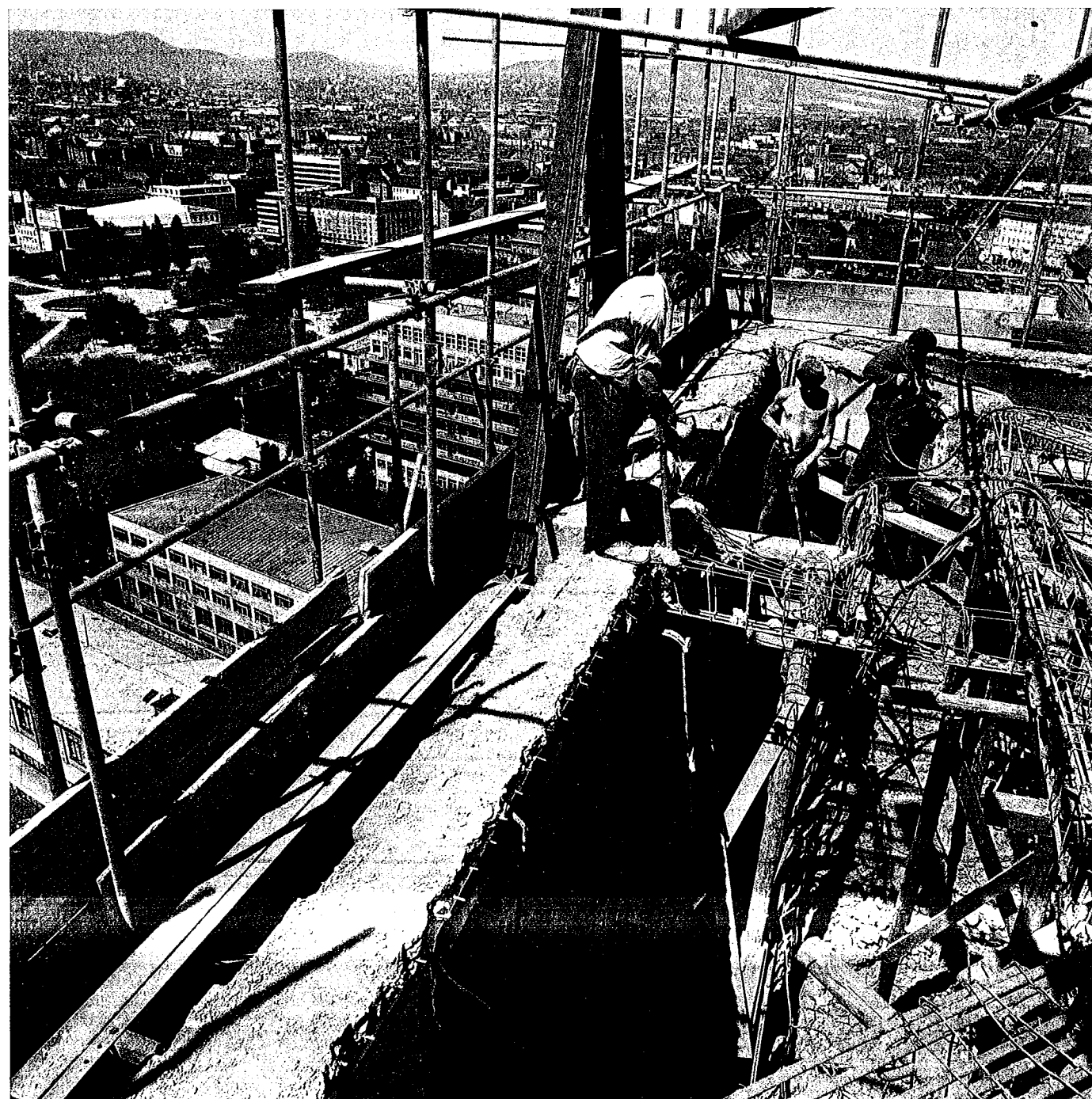
Ráadásul hosszúnak ígérkező álomnál, hiszen amit itt látunk, az még csak az új gépészeti berendezések építése. Az Alagút dunai oldalán, a Sikló tövében – ekkor még úgy tervezték, 1975-re azt is helyreállítják –, az akkor épp eltakart címerrel ékes várfal mögött készült „a budavári palota új hűtőközpontja és a vele kapcsolatos hűtővízszolgáltatás kétszer 350 köbméteres medencéje és szivattyúháza. E munka értéke 25 millió forint” – tudósított 1970. február 10-én a *Nép-szabadság*. E központ feladata lett, hogy előállítsa a Galéria és a könyvtár raktárai, egyes közönségforgalmi terek, illetve – ennek aztán csak harminc évvel később lett jelentősége – a Sándor-palota tereinek hűtéséhez szükséges hideg levegőt.

Mai szemmel nézve persze ebben a tudósításban nemcsak a 25 millió forintos összeg a meglepő, hanem a cikk tulajdonképpeni lényege is. Az újságíró arról adott hírt ugyanis, hogy az immár nagy beruházásnak minősülő építkezésen dolgozók, azaz a Mélyépítő Vállalat, a Fővárosi Mélyépítési Tervező Vállalat és a beruházó iroda érintettjei „szocialista szerződést írtak alá. A Mélyépítő Vállalat dolgozói vállalták, hogy csak hibátlan munkát adnak át. Elhatározták: nem veszik igénybe a szabványok által engedélyezett tűrési határokat. Különös gondot fordítanak a palotarészek esztétikai megjelenésére”. A mérnökök ugyanebben

ki ellenőrök a precíz ellenőrzést, sőt még azt is, hogy „kapcsolatot teremtenek a budavári palota főépítészével”.

És ez utóbbi különösen megnyugtathatta a fővárosi népet. Hiszen éppen huszonöt éve vártak arra, hogy ismét birtokba vehessék a budai várpalotát.

N. Kósa Judit

MIKÓ LÁSZLÓ, 1969

A halálra ítélt felhőkarcoló

„Aki lentről nézte őket, frászt kapott, ezért aztán a legtöbbet fizették nekik, amennyit csak a bérskála engedett. De ők odafönt, az éjszaka szívében, nem érzékelték a veszélyt. Nem is volt alattuk mélység, csak fölöttük volt magasság.” Örkény István *Rossz álom* című halhatatlan karcolatának szereplője, Kirch Kálmán hegesztő jut az ember eszébe erről a képről. Három férfi a város fölött, olyan magasan, hogy eltörpül mellettük a baleseti kórház épülete, picinek tűnik az Erkel Színház, s az aprónak látszó épületek sorát legfeljebb a bazilika távoli kupolája töri meg.

Bontanak ők is, ahogy a novellabeli Kirch Kálmán tette, csak épp nem a régi Erzsébet hidat, hogy felépülhessen végre az új, hanem Budapest egyetlen felhőkarcolóját, hogy ne maradjon a helyén más, csak egy ormóttan torzó. Ott áll ma is: a Fiumei úton, manapság Társadalombiztosítási Igazgatóságnak hívják. Amikor bontották, még SZTK-székház volt.

Amikor épült, akkor pedig OTI-palota, az országban frissen életbe lépett kötelező betegség- és baleset-, valamint nyugdíjbiztosítás adminisztrációját végző hivatal székhelye. Ekkor, a húszas évek legvégén saját épületét dolgozta át a megváltozott igényeknek megfelelően a Komor Marcell – Jakab Dezső építésszűcs. Az első világháborút közvetlenül megelőző években a Budapesti Kerületi Munkásbiztosító Pénztár számára terveztek egy korszerű, de hamar szűkössé bizonyult házat a város panorámájából látni a Kerepesi temetővel, s bár csak két évtized alatt nagyot fordult a világ, és a szecesszió alaposan kiment a divatból, igyekeztek egységes stílusban tartani a két épületet. Az egybegyűrés ráadásul elengedhetetlen is volt, hiszen egy szűk saroktelken kellett elhelyezni minél több, hasznosítható négyzetmétert. Ennek a két körülménynek köszönhetően született

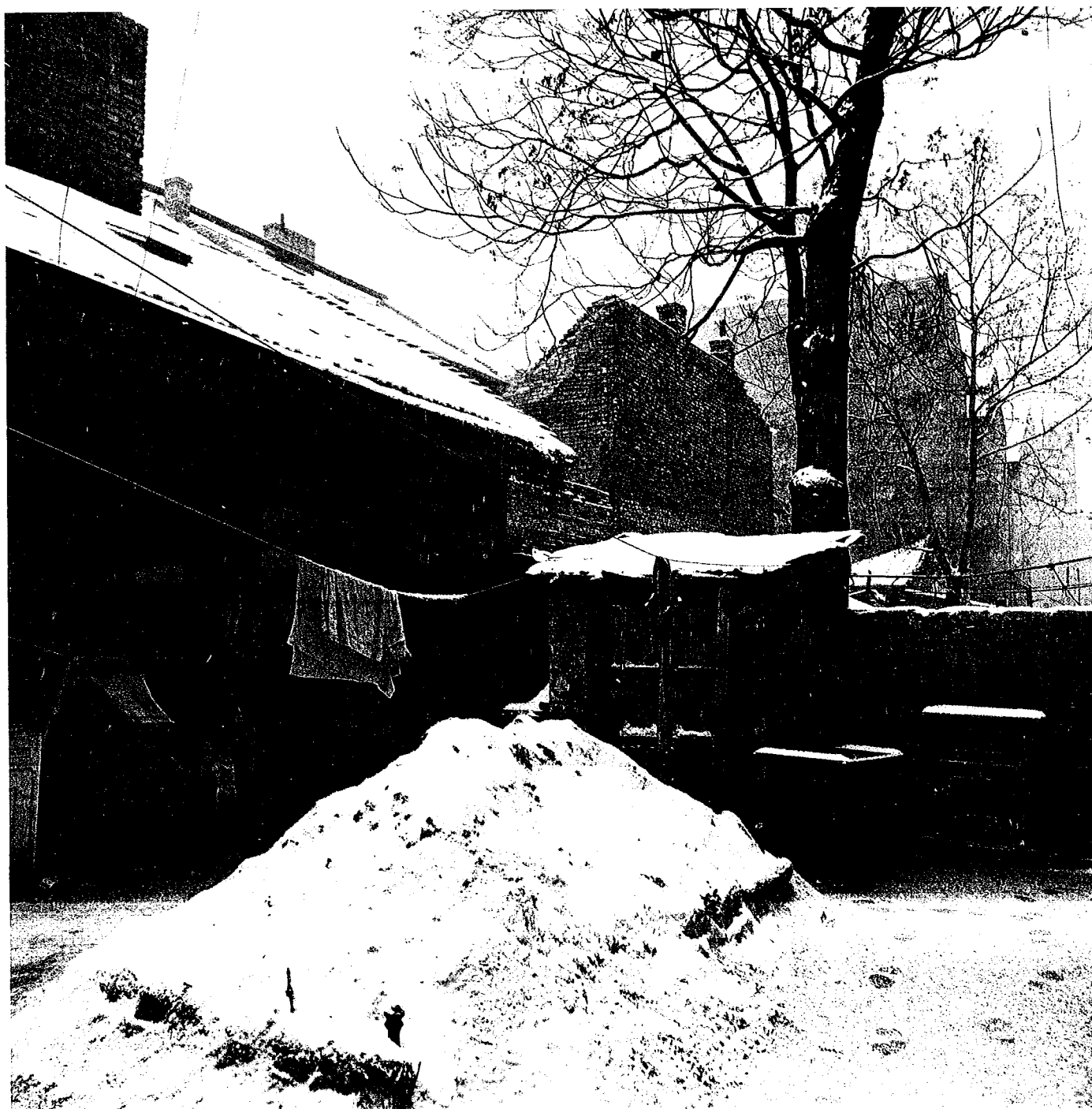
hát meg az ötemeletes épület fölé magasodó tizen-nyolc szintes torony, amelyet tulipános pártázat koronázott, sarkain két emelet magas szobrok álltak őrt, és mind a négy homlokzatának csúcsán óra ült egy-egy kettős kereszt alatt.

Nem volt olyan kilátóhelye Budapestnek, ahonnan letekintve ne ennek a felhőkarcolónak a látványa lett volna a városkép legmeghatározóbb igazodási pontja. Bekerült az útikönyvekbe, a szerencsések még a panorámateraszra is fölmehtek. Talán nem is sejtették, hogy a torony egyébként prózai célt szolgál: felső nyolc szintjén irat- és okmánytárat, a biztosítási kötvényeket tároló tűz- és betörésbiztos raktárakat helyezték el, ahol nemcsak lift és páternoszter, de kettős iratfelvonó is segítette a hivatalnokok hatékony munkáját.

Akkoriban, a húszas években kezdték el használni a hagyományos portlandcement helyett a sokkal gyorsabban kötő alumíniumcementet: az így készülő bauxitbetonnal akár mínusz tízfokos hidegben is lehetett dolgozni. Ez az anyag nagyon meggyorsította a Fiumei úti építkezést is, más kérdés, hogy bő három évtizeddel később pontosan ez okozta a vadregényes küllemű torony vesztét. A hatvanas évek közepén, az úgynevezett bauxitpánik közepette vált világossá, hogy az SZTK-torony felső szintjeinek szilárdsága veszélyes mértékben csökkent. 1969 nyarán radikális döntés született: a tornyot a főpárkányig visszabontották, egyetlen bástyát hagyva így a légies tulipánforma és az -akkor már jó ideje vörös csillagokkal takart - órák és kettős kereszt helyén.

Az épület földszíneinek pótlását a horroriblis költségek miatt akkor is elvetették, amikor az új évezredben, egyébként példás alapossággal, az egész tömb felújítására sor került.

N. Kósa Judit

MIKÓ LÁSZLÓ, 1970

Jasszfiúk nyomában

Százház utca... Ez legalább olyan romantikusan hangzik, mint a Százholdas pagony, nem? A különbség csak annyi, hogy a Százház utca nem pusztán valóságos, létező hely, de a neve is a legszigorúbb tényleírásból fakad. 1875-ben kerekén száz teljesen egyforma, egyemeletes, visszafogottan komfortosított bérházat húztak föl a Kerepesi út távolba vesző végénél, az erzsébetvárosi kültelkeken, amelyekhez a terület közepén kialakított utcácska kínált bejáratot. Ez kapta a keresztségben a Százház utca nevet.

Egy bizonyos Ocker Márkus virágkertész rózsauitványe illatozott itt, a mai Thököly út és a Verseny utca között, míg rá nem jött, mennyivel többet érne ez a föld, ha házakat építenének rá. Eladta hát a telket egy amerikai magyarnak, aki társaságot toborzott, és hitelből húzta fel a száz lakóépületet. S bár a firmát hamarosan romba döntötte a nagy hitelválság, az utca pedig tokkal-vonóval a bécsi Központi Földhitelbank nevére került, a fejlődést már nem lehetett megállítani.

Amikor az építkezés elkezdődött, még alig hatolt el ide az épp csak kialakuló Nagykörút távoli sürgés-forgása. Tíz évre rá a Százház utca tőszomszédságában már ott tornyosult az új Keleti pályaudvar, az ellenkező oldalon pedig gőzerővel épült a maga szabályosan meghúzott utcáival és három-négy emeletes bérházaival a pesti Csikágó. Nem véletlen, hogy a Százház a tisztaság és a gyárakban robotoló munkásság olcsó lakhelyéből hamarosan a hírnév részévé zúliott. 1913-ban már mint „apacsreszkető” írtak erről a helyről.

A „jasszfiúk és jasszlányok” vélhetőleg otthonosan érezték magukat ezen a félhomályos és átláthatatlan helyen, de a kényelmetlen és szűkös lakásokat kínáló alacsony házak a tulajdonosoknak sem hozhattak elég jövedelmet: így már a két világháború között bele-belebontottak az épületek sorába, az így nyert

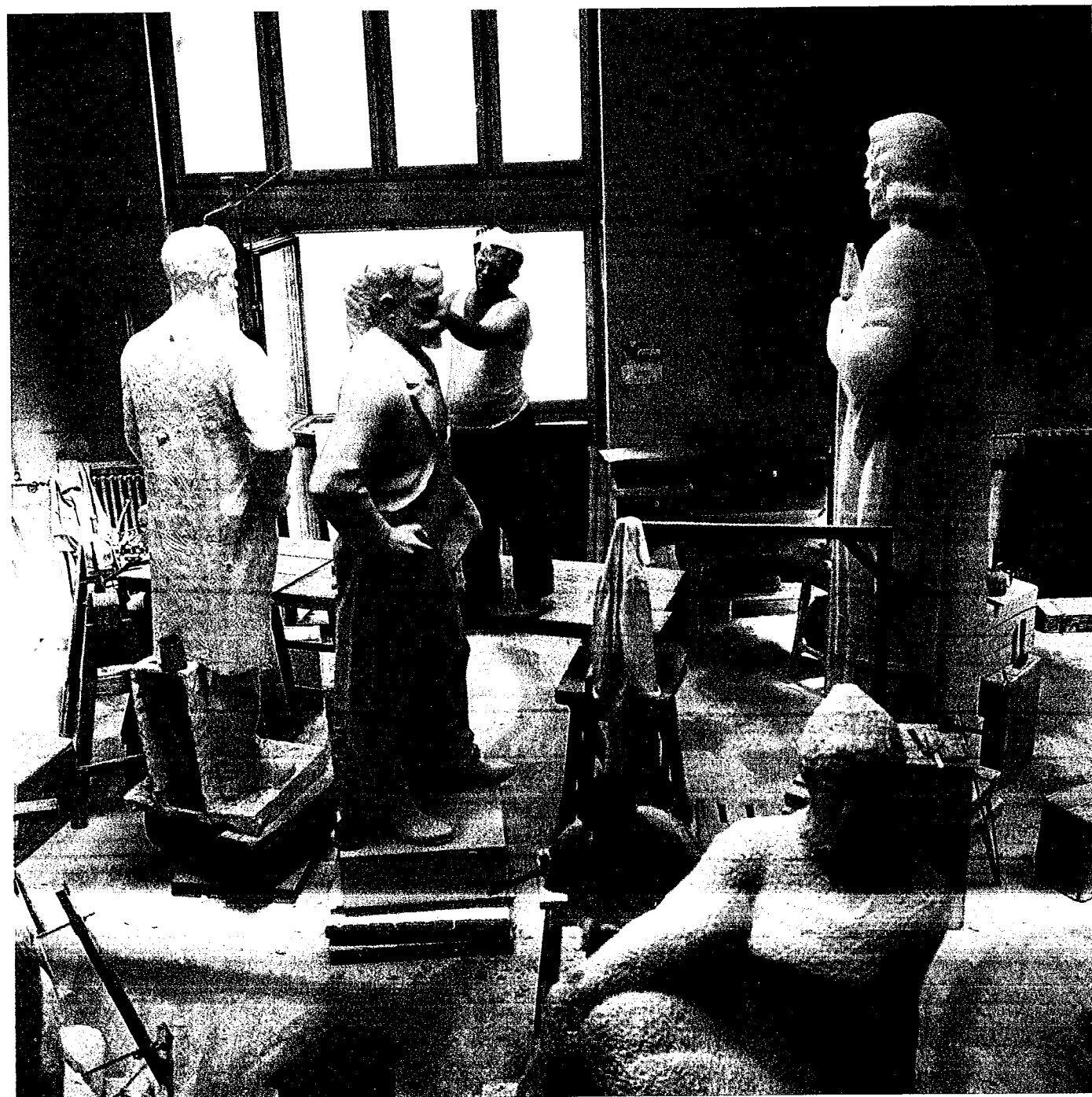
telkeken magasabb bérházak születtek. A folyamatot csak az államosítás szakította félbe. Akkortól nem-hogy új házak építésére, de a meglévők kipofozására sem tellett.

1970. január 25-én jelent meg a *Népszabadság*-ban Fekete Gábor *A pesti Csikágó* című cikke, amely – a szerző nem is titkolta – egy dühödt olvasó, bizonyos Köveskúti György sürgetésére született. A leginfernálisabb viszonyokról, tolvajlásról és nyomorúságos lakáskörülményekről a Százház utca környékén lehetett számot adni: e „viskókban arról mindenki meggyőződhet, hogy lakói nem küzdenek kenyérgondokkal, s – jelképesen szólva – vásárlásaikat a Baross tér fényes üzleteiben bonyolítják le. De lakni úgy laknak, mint ők vagy elődeik fél évszázaddal ezelőtt. Hogy hányan – nem tudni. Az ágyrajárók nyüzsgő sokaságából, örökösen váltakozó státusából ezt lehetetlen kideríteni”.

Ezekben az épületekben nem pusztán a vakolat pergett, de repedeztek a falak, életveszélyesen omladoztak a gangok, recsegték-ropogtak a padlók és a födéme. Lényegében kapóra jött, hogy szilveszter éjszakáján a szél és a hó súlya beomlasztotta a Százház utca 19. födémét, így újabb két, férgectől nyüzsgő házat lehetett végre kiüríteni. Az Ingatlankezelő Vállalat főmérnöke úgy számolta, a 45 egyforma épületből 13-at már korábban lebontottak, e kettővel pedig 30-ra apadt a számuk.

Három évvel később, 1973-ban jelent meg a Budapesti Lexikon. Ebben már azt írták a Százház utcáról, hogy „elavult, kisigényű épületeinek bontása folyamatban van”. A bontás idővel befejeződött, pár évvel ezelőtt pedig az üres telkek beépítése is megindult. Ma tucatnyinál alig több ház sorakozik csak a rövidke utca mentén. A nevén kívül semmi sem őrzi a sajátos lakótelep emlékét.

N. Kósa Judit

WORMSER ANTAL, 1963

Amikor Csajkovszkijt faragták

Ismert történet, hogy 1965-ben felújítás címén lecserélték az Operaház főpárkányán álló tizenhat zeneszerzőszobrot. Ezen az 1963 nyarán készült fotón épp Csajkovszkijt faragják a Képzőművészeti Kivitelező és Iparvállalat műhelyében.

Az eredeti szoborsorban olasz, francia és német zeneszerzők szerepeltek, közülük többen is az egyházi zene mesterei. Az alkotások megsérültek a II. világháborúban, de javíthatók lettek volna. Ehelyett új készült mind helyett, s a kultúrpolitika jelentősen átírta a névsort. A tizenhatos válogatásba bekerült három orosz, egy lengyel és egy cseh zeneszerző is.

Az oroszok közül Glinka, Muszorgszkij és Csajkovszkij kapott helyet a párkányon.

A kép mellé cikk is íródott, melyben riporter elődöm azt mutatta be, hogyan készülnek valójában a szobrok. Mert nem úgy, hogy Kisfaludi Stróbl mester például nekiállt a kötőmbnek, s addig faragta, csiszolta, míg ki nem szabadította belőle a kívánt figurát. Azt hiszem, már Michelangelo korában sem egészen így történt ez, a XX. században pedig biztosan nem. A nagy művész inkább csak megálmodta az alakot, s elkészítette modellben a pontos formát, amelynek alapján aztán jó kezű névtelenek formázták meg a valóságos szobrot, a mester legfeljebb csak cizellált.

Az ötvenes években alakult Képzőművészeti Kivitelező és Iparvállalat kőfaragó műhelye a mai Olof Palme Házban volt, a Városligetben. (A vállalat öntődéje ma a Képzőművészeti Kivitelező és Iparvállalat öntődéjében működött, majd a hetvenes évek elején létesült egy új, modern öntőde a kőbányai Barabás utcában.) De maradjunk most az Olof Palme Háznál: itt készültek a rendszerváltásig az ország kisebb-nagyobb köztéri kőszobrai, a sematikus politikai művektől az örök művészi értékkel bíró alkotásokig. Innen elégítették ki úgymond a társadalmi szoborigényeket. A padlás például az ötvenes években – mint

mondják – tele volt előre gyártott Lenin-, Sztálin- és Rákosi-büszttökkel, melyek '56-ban egyik napról a másikra devalválódtak (kivéve talán Lenint), lehetett az egészet kihajítani.

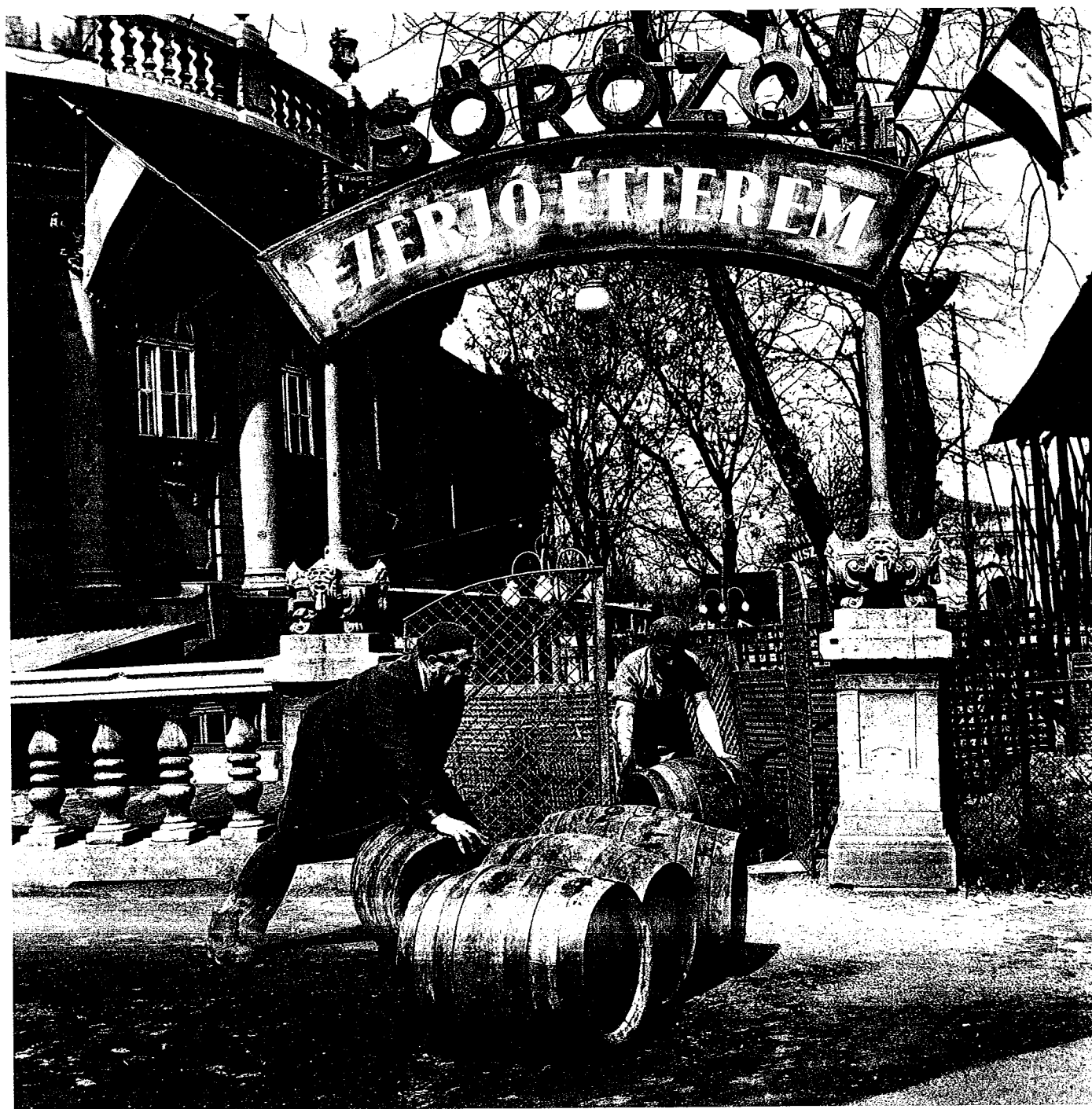
Amikor ez a fotó készült, „harminckét fehér óriás” sorakozott a fal mellett a műhelyben, a tizenhat operaházi zeneszerzőszobor duplán: az 1:1 arányú gipsz-minták és mészkőből kifaragott pontos másaik. De itt és ekkor születtek a pécsi székesegyház apostolalakjai (egyikük a felvételen látható is) vagy Ohmann Béla Gárdonyi-szobra az egri színház számára.

A cég a hatvanas, hetvenes években élte fénykorát, hatalmas szoborigény volt akkoriban a vidéki városok részéről is, szinte sorban álltak a megrendelők. Az elkészült alkotásokat aztán a vállalat úgynevezett „helyező csoportja” állította a helyére, amely öt-hat mackótermetű szakiból állt, meséli Szilágyi András, a Budapest Galéria munkatársa. Vezetőjüket Sütő Ferencnek hívták, aki életrevaló vagánysággal és hatalmas szakmai rutinnal oldotta meg a legnehezebb helyzeteket is. Legalább kétezer szobor felállítását vezette szerte az országban.

A kőfaragók között is voltak szinte művészként kezelt, óriási tekintélyű szakemberek, akik közül többen a nyolcvanas évektől – amikor a vállalat már leszálló ágba került – saját műhelyt alapítottak. Így jött létre például a Fáskerti és Társa Bt., ilyen kivált mester többek közt Benke Zoltán, és ilyen volt a szoborfaragó Melocco Miklós is, aki például a Pécsi székesegyház apostolalakjait is dolgozott például Melocco Miklósnak.

A Képzőművészeti Kivitelező – melynek volt még egy építészeti makett-készítő és egy festékgyártó üzeme is – a rendszerváltás után széthullott. Az Olof Palme Ház kiállítóhely lett, a szoborfaragás pedig ma privát műhelyekben történik, például Süttön és Sós-kúton.

Csordás Lajos

Városligeti Ezerjó

Jó hír: végre megérkezett a friss sör a városligeti Ezerjó étterembe. A micisapkás mesterek óvatosan gördítik a cseppet sem könnyű hordókat. Bár ekkor, a hatvanas években gyakran hiánycikk a csapolt sör, olyan nincs, hogy az egykori Lizsében pihenő/sétáló/fürdőző/állatkertező/vidámparkozó/cirkuszozó ne jusson hozzá a friss nedűhöz.

Az Ezerjő őse 1898-ban nyitott a jelenlegi Széchenyi fürdővel szemközt dombon – Marth Károly vendéglős jóvoltából. Mikor a gyógyfürdő épületét is felhúzták az ideiglenes artézi fürdő helyén, 1927-ben ez a képen is látható étterem/söröző is kitért a napfénynek, Marth veje, Belházy Ferenc vezetésével. 1945 után is a család tulajdonában maradt az Ezerjő, egészen a négy évvel későbbi államosításig. Úgy hírlík, délelőttönként egy ideig tanítottak is az étterem fűtött helyiségében.

Mert nem csak sör és bor, pörkölt és székely káposzta között választhat a hatvanas évek Liget-látogatója. Napsütésben, langymeleg estéken a kockás abroszos, élő zenés kert ajánlott – mind a 600 négyzetméterével. Ha elered az eső, a fürdő épületébe betüremkedő terem a legkellemesebb. Meglehetősen vegyes képet ad ez a belső étteremrész: súlyos korinthuszi oszlopok és egyszerű kockás kő, a falak és az ablakok mentén pálmacserepek sorjáznak.

A gondos boltvezetők – mivel nagy a konkurencia a Ligetben – programokat is szerveznek a látogatók kegyeit keresve. Városligeti napok, magyarnótaest, énekel Vince Magdolna és Gödör József, kísért Döme János és zenekara. A mulatság reggel ötig tart, tánc és kitűnő hangulat – ígérik. „Ujjé a Ligetben télen... is nagyszerű!” Így hirdeti magát a zenekarok közötti vetélkedő. Éjszakára kiderül, ki a legjobb: az Ezerjóban otthonosan mozgó ifjú Burka Sándor és zenekara, az Árok étteremből Radics József és csapata, vagy a Megyeri csárdából Sárközi Gyuláék, esetleg Zuglóból Birdács László és muzsikustársai. A remek zenéhez, a prímások közötti csatához magyaros vacsora dukál – zenés felárral.

És mi jót kínál a pikoló és korsó sör mellé 1966-ban Fitos Sándorné konyhafelelős? Például csontlevest májgaluskával (este háromnegyed hatig négy-negyvenért, utána hetven fillérrel drágábban). Főzőpénz a szilárdítónak 13,30-ért, májnak 17,30-ért, és a csontlevesnek 10,00-ért. A csontleves 15,30-ért menthet egy nagyot, és akinek ennyi ezerforintos, és a díszetek tükörfóssal összeadni társra esküszik, könnyű 16,60-ért, zenés felárral 18,90-ért megkóstolhatja.

Szemere Katalin

MIKÓ LÁSZLÓ, 1967

Micsoda cirkusz!

Látják, kérem? Ezek itt a Wulff-cirkusz utolsó pillanatai. Oppardon, önök talán jobban ismerik úgy, hogy Beketow-cirkusz. Hm. Esetleg Fényes-cirkusz? A kedves nagymamájuk biztos mesélt róla. Tudják, Gerard, a híres bohóc meg az a pompás est, amikor a két Latabár, sőt a snájdig Jávor Pál illegette magát népszórakoztató jelleggel a porondon. Így se? Na jó, maradunk annyiban, hogy képünk azt a pillanatot ábrázolja, amikor már kis híján eltűnt a föld színéről a Fővárosi Nagycirkusz. Persze a régi.

Nem tudom, hol volt 1967-ben Ráday Mihály, amikor ezek a komor szakik elkezdték lebontani a városligeti régi cirkusz vasvázát. (Tudom egyébként: az iskolapadban.) Csaknem nyolcvanéves volt az egyedülálló építmény, túlélte két világháborút, vendégül látott temérdek idomított állatot, csábos műlovárnót és jópofa bohócot: jó érzés azt hinni, hogy ma talán már megúszná.

A hatvanas években azonban senkit sem érdekelt Wulff Ede, aki a brüsszeli világkiállításról költöztette tűzbiztos, tehát vasvázal megerősített, hullámbádogból készült cirkuszát a rohamosan fejlődő Budapestre. Réges-régen feledésbe merült 1891. május 7., amikor a direktor ostorát pattogatva körbehajtott tucatnyi tarka csődört az állatkertből kiasírt cirkuszporondon. Akkor nem volt még a városban olyan nagy konkurencia legyűrte a merész vállalkozást.

1904-ig nem is jelentkezett újabb cirkuszos a fővárosnál. Akkor azonban felbukkant Beketow Mátyás, nyolcvan méterrel eltolta az épületet az Angolpark

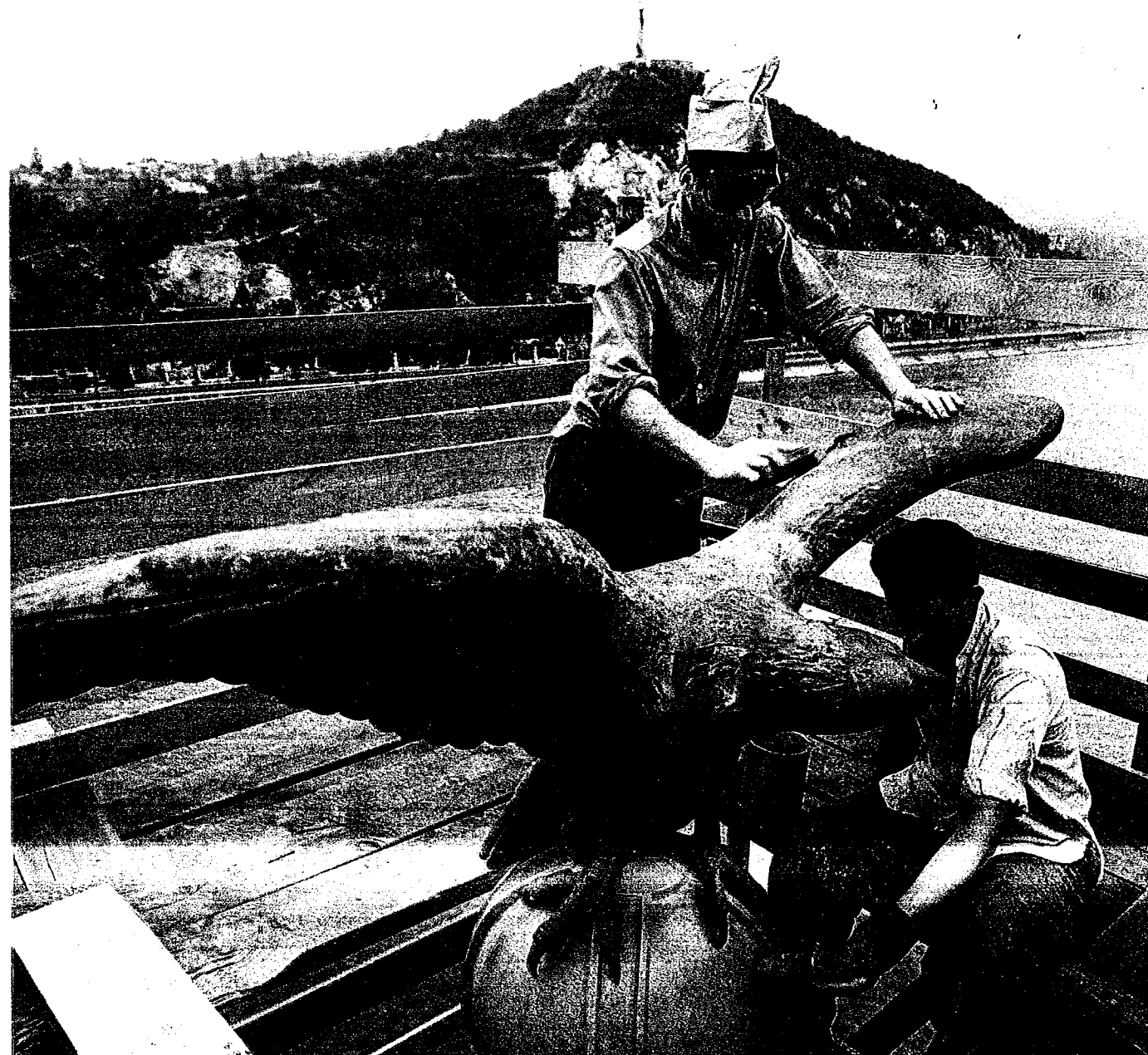
felé, és hatalmas költséggel fel is újíttotta. Ekkortól villanyfényenél nézhetette a páholyok és a karzat közönsége – egy este csaknem 2300 ember! – a pompás attrakciókat.

Beketowék harminc évig bírták a Ligetben, aztán Fényes György nyerte el a bérleti jogot. 1936 júliusában látványos műsorral, afféle cirkuszi revüvel nyitotta meg a kapukat. A Fényes-korszaknak végül az állandó bombázások vetettek véget – hiába, nagyon közel volt a vasút. S hogy aztán mi következett? Hát, ami szokott: 1945 júliusában már játszott a cirkusz a Liget kiéhezett közönségének. Bohóctréfák harsantak az elnémult állatkert tövében, bőszen illegették magukat a hírmondóba megmaradt lovak. 1950-ben pedig bekövetkezett az államosítás.

1966 márciusában *Búcsúzik a cirkusz* címmel mutattak be egész estés programot a régi arénában. Az egykori tudósítás szerint „valamennyi artista legjobb mutatóványával készült, a számok nagy része világszám” volt. Az est végén pedig körbehordozták a „szép, tágas és a magyar artisták művészetéhez méltó” új épület makettjét.

Mindennek alapján azt hihetnénk, másnap nekifogtak a bontásnak. De nem. Mint látható, a következő év elején még mindig állt a vasváz. S bizony az építkezés nem állt meg. 1967. január 14-én nyitotta meg kapuit. Igazgatói székében pedig egy nő ült: a híres Piccard cirkuszos dinasztiából származó Eötvös Gáborné. Micsoda idők!

N. Kósa Judit

MIKÓ LÁSZLÓ, 1965

Madártávlat

Megugrott az egy főre eső turulok száma Magyarországon a Millennium idején. Elsőként az 1896. október 4-én, vasárnap felavatott Ferencz József hídra került fel a szárnyasból négy darab. De az államalapítás évfordulóján kapott madarat – a Wekerle-kormány megbízásából – Dévény, Nyitra, Munkács, Brassó, Pannonhalma, Zimony és Pusztaszer.

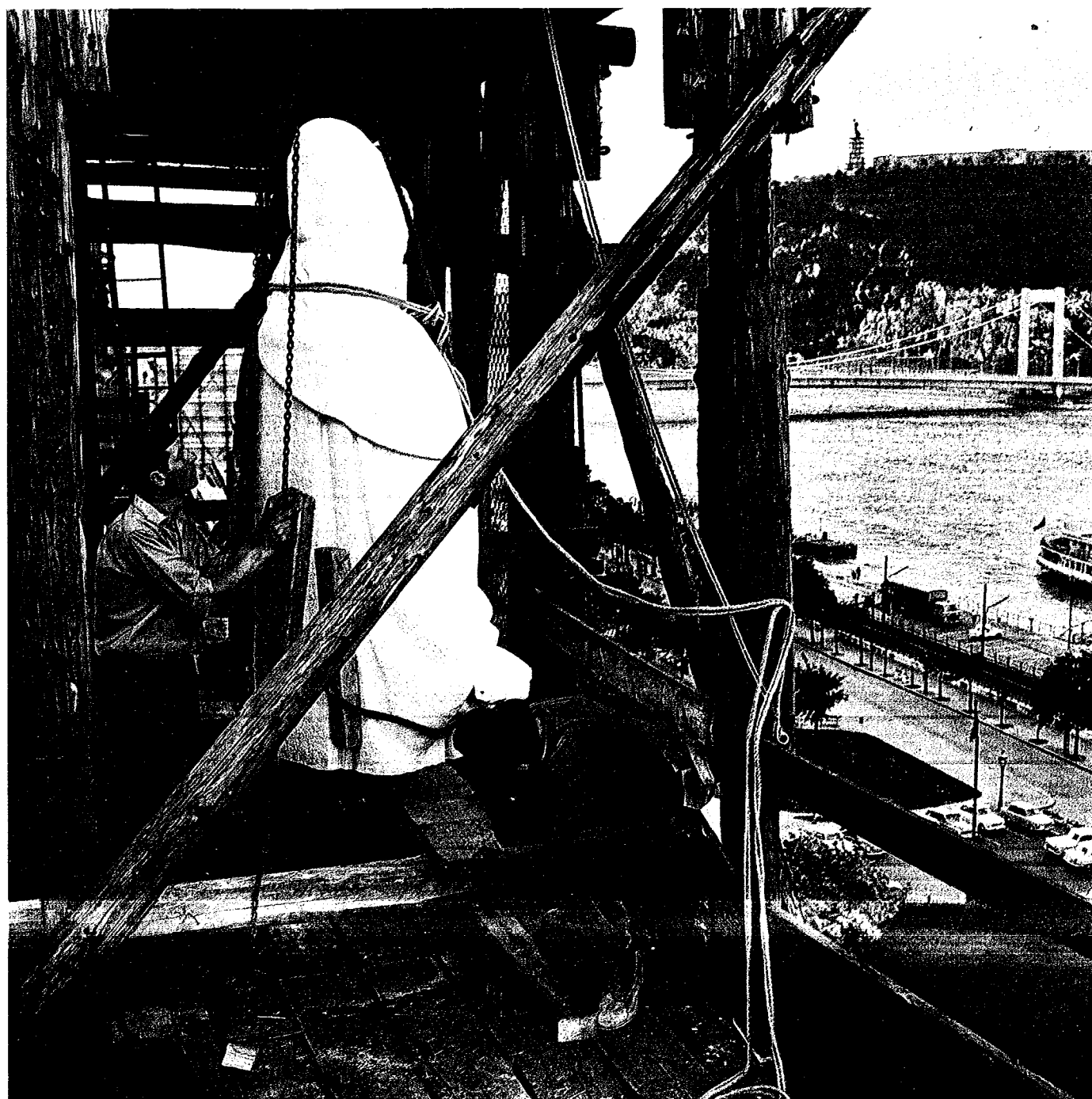
És ebben az évben határozott Komárom vármegye közössége is a tatabányai turulszobor felállításáról, amely 1907-es avatásakor elnyerte a hazai legnagyobb, 15 méteres szárnyfeszítvolságú madárszobor címét. Két évvel azután, hogy a Budai Vár királyi palotája oldalában felállították Donáth Gyula 1905-ben készült turulszobrát. A „turulosodás” oka a madár ősmagyar szimbolikájában keresendő. A harcos madár a XIX. század végére egyet jelentett a Habsburg-ellenességgel, a keleti rokonsággal, a múltjában kutakodó nemzet eredetmítoszával.

A Ferencz József híd aranyozott bronzból öntött gömbvégződéseire biggyesztett négy turul 46 méter magasan reppen. Az elsőként teljesen magyar szellemi és anyagi erőből épült híd négy madara sokat „látott”. Látták az avatáson Ferencz Józsefet, amint ünnepélyesen beveri az utolsó ezüstszegecset, a 20-as évek elején eső pályafelújítást, a 37-es villamosvágány beépítést, és a fakocka burkolat megújítását. 1945. január 16-án délután fél háromkor pedig a német katonák hídrobbantását követő óriási láng- és füstoszlopot, majd a katasztrófa után összeseregglő több száz cserregő sirályt.

„A Ferencz József-híd figyelemre méltó műszaki alkotás, magán viseli azonban építési idejének egyes, ma már túlhaladott jegyeit, amelyek a hídon nem mint szerves alkotó elemek, hanem mint pusztán díszítési szándékkal készült öncélú formák jelentkeznek. Ezeknek a híd újjáépítése során történő elhagyása még jobban kidomborítaná a hídban megnyilatkozó műszaki gondolatot” – javasolta a hidak felújítását felügyelő bizottság, az 1945-ben alakult – Kodály Zoltán vezette – Magyar Művészeti Tanács építész tagozata. A dísztelenítés azonban túl költségesnek bizonyult, így a híd nagyjából visszakapta eredeti formáját. Ezt építették újra először: az eredeti zöld helyett kék színben pompázó építményt azonban már Szabadság híd néven ünnepelték. A vasszerkezet állapotát ezután 1965-ben már vizsgálni kezdték, kisebb javítási munkákat is végeztek: például újramázolták, a képen látható szakik pedig letisztították, lefestették még a turulokat is. Ez idő alatt végig közlekedett a 47-es, 49-es villamos, a vágányokat majd csak 1969-ben cserélték le. (Később 1980-ban, 1985-ben végeztek felújítást, 1996-ban – az átfogó felújításra várva – a túlterheltség miatt kitiltották a buszokat.)

Ahol az ember felmászik a fémre, a turul madarra, ott van Budapest – szóra szíja a turisták és hídra felkapaszkodó öngyilkosjelöltek által egyaránt kedvelt Szabadság hídról, amelyet 1987 óta a Világörökség részeként tartanak nyilván.

Szablyár Eszter

MIKÓ LÁSZLÓ, 1965

Kedélyjavítás a Duna-parton

Élvezde, Gyönyörde, Kedvlelde, sőt Gondilla, né tán Rajonda is lehetett volna a Vigadó, ha a pesti népnek némi nyelvújítási tévelygés után végül – hál'istennek – nem jön meg az esze. De megjött, így aztán ezzel a hamarosan gyökeret eresztő névvel illetve a reformkori vigasságok, bálók, hangversenyek és politikai gyűlések legfőbb helyszínét, a Duna-parti Redutot.

Az a Vigadó persze nem ez a Vigadó volt: amazz, a klasszicista Pest legdíszesebb épületét Pollack tervei alapján emelték 1832-ben, s Hentzi ágyúí lőtték halomra 1849-ben.

Egy bő évtizeden át éktelenkedett a foghíj a város kellős közepén, míg végül 1860-ban megkezdődhetett az új, immár romantikus stílusban fogant Vigadó felépítése, Feszl Frigyes tervei szerint. A homlokzat szobrait Alexy Károly faragta, a freskókat a kor legyőzhetetlen párosa, Than Mór és Lotz Károly festette. A hatalmas bálterem 1865-ös felavatása után ismét a város legfőbb rendezvényközpontja lett.

1944 telén azonban ezt az újabb Vigadót is lerombolta, kiégette a háborús ostrom. Alig maradt belőle több, mint egy üres héj, s körüle eltűnt az addig ismert Pest, a Duna-parti szállodasor és a szépséges Lloyd-palota. 13 dunaiig bentlünk se lúttl, szvöl: foglalkozni vele, 1953-ban azonban már szóba került: kifosztott homlokzata mögé, a lebontott Haas-palota telkére háromezer fős koncerttermet kellene emelni.

1956 nyarán még építészeti pályázatot is kiírtak e terv megvalósítására, igaz, a megvalósítást bizonytalan időre elhalasztották az októberi események.

A vázlatrajzok láttán feltámadó népharag ugyan is aligha lett volna elegendő ok az elképzelések újragondolására. Olyannyira nem, hogy az 1961-ben megjelent Budapest útikönyv még erről a tervről tud: „...ma szinte csak homlokzatának vonalai árulják el egykori nagystíluságét. Újjáépítése, kibővítése, a belső-pesti építkezések egyik legnagyobb várakozással figyelt munkálata, rövidesen megkezdődik. A dunai homlokzatot eredeti formájában tartják meg, mögötte pedig hatalmas, 3000 személy befogadására méretezett hangversenytermet építenek.”

Aztán minden másként lett. Habár 1965-re, fennállásának századik évfordulójára az állam szerette volna újjávarázsolni a Vigadót, az éveken át folyó, egyre lassuló munkálatokból csak annyi telt, hogy 1966 márciusára elmondhatták: a homlokzat immáron tényleg olyan, mint az eredeti. Odabent azonban maradtak a háborús romok, a nyers falak. A teljes felújítás csak másfél évtizeddel később, 1980 márciusára készült el.

A hatalmas koncertterem ideája azonban még jóval előbb kútba esett. Az e célra kizsemelt telken 1933-ban felúttl, szvöl: foglalkozni vele, 1953-ban azonban már szóba került: kifosztott homlokzata mögé, a lebontott Haas-palota telkére háromezer fős koncerttermet kellene emelni.

N. Kósa Judit

Évtizedes Vigadó-felújítások

Ez a régi kép manapság ismét aktuális, mert a hetvenes évek nagy megújító munkálatai után, 2014. március 14-én újra megnyitották a Pesti Vigadót. Ez alkalommal Orbán Viktor adta át a háború óta másodszor feltámadó Pesti Vigadó kulcsát a ház új gazdájának, Fekete Györgynek, a Magyar Művészeti Akadémia elnökének. Ezúttal akadémiai székház lett a Vigadóból.

A Vigadó története hosszú felújítások története. Elődjét, a Redutot Hentzi lövette szét 1849-ben, akkor a romokból 16 év után, 1865-re építették újjá Feszli Frigyes tervei szerint. Majd Budapest ostromában, 1944-ben ment tönkre az épület, olyannyira, hogy kétséges volt, nem bontják-e le inkább a maradványait.

A romeltakarítás és kisebb renoválások, konzerválások után a hatvanas évek végén készültek el az átfogó felújítás tervei, a KÖZTI mérnöke, Tiry György vezetésével. A rekonstrukció több mint tíz évig (a háborútól számolva harmincöt évig) tartott, s végül 1980 márciusában adták át az új Vigadót a közönségnek.

Sok minden átalakult odabenn: a földszinten söröző és galéria jött létre, az épület lelke, a második emeleti nagyterem álmennyezetet kapott – megnagyobbítása volt az egyik cél. Ez a terv azonban nem valósult meg. Az egy háború utáni írásában, nem valósult meg. Az oldaltermekben stúdiókat alakítottak ki. Ebben a formában működött a Vigadó 2004 januárjáig, amikor

újabb felújítása elkezdődött. A munka tehát éppen tíz évig tartott.

A külsővel már 2006-ra elkészültek, de a belső megújulása 2007 táján megtorpant, 2010-ben le is állt, s csak akkor lendült meg ismét, amikor eldőlt, hogy akadémiai székház lesz belőle.

A legújabb átalakítás során éppen annak a nyomait tüntették el, amit a hetvenes években, tehát e fotó készülte idején kialakítottak. Elbontották például a nagyterem álmennyezetét, így az ismét méterekkel magasabb lett, és láthatók eredeti díszei. A földszinten maradt az étterem és a galéria, de itt is több, eddig elrejtett régi elem tűnt elő: például Feszli eredeti nyolcszögletes kőoszlopai és néhány töredék az eredeti mennyezetfestésből.

A fölépcsőház és az előtér burkolata csillogó márvány, melyen visszaverődnek a vadonatúj, klasszikus formájú, aranyozott csillárok fényei. Fenn, a tetőtérben, ahol korábban a gépészet és néhány iroda helye volt, most hatalmas, kétszintes kiállítótermet alakítottak ki, a Duna-parti Bálnához hasonló acélvázaz üvegtetővel.

Iroda alig lesz a Vigadóban, végül is nem székháznak épült, de azért megtestesíti majd azt a hatalmat, amelyért Makovecz Imre és barátai több mint húsz évvel ezelőtt megalapították a Magyar Művészeti Akadémiát. Az MMA, legalábbis székháza tekintetében a Magyar Tudományos Akadémiához mérhető lesz.

Csordás Lajos

WORMSER ANTAL, 1964

Épül az új Erzsébet híd

Furcsa látvány az úttest nélküli függőszerkezet a Duna fölött. Abban viszont semmi meglepő sincs, hogy a hatvanas évek szenzációja volt az új híd építése. Majdnem húsz éve várt erre a város, így nem csoda, hogy szinte minden akkoriban fényképezgető polgár megőrzött otthon néhány fotográfiát a hatalmas munkáról.

Addigra már minden Duna-híd újjáépült, kivéve a XIX–XX. század fordulóján különleges megoldással – egynyílású lánchídként – megalkotott Erzsébet hidat. Az eredeti változatot 1893-ban kezdték építeni, akkor még Eskü téri híd néven, végül az öt évvel később meggyilkolt királynéről nevezték el. 1903-ban az uralkodó, Ferenc József jelenlétében avatták föl. Sokan a város legszebb hídjának tartották, sajátos, okker színét a ritka színes fotók őrzik. 1945 januárjában robbantották föl a németek.

A város területén itt a legkeskenyebb a folyó, így már a rómaiak idején volt e helyütt révátkelő, majd hajóhíd, azután a török korban úgynevezett repülőhíd. Zsigmond és Mátyás király is tervezett ide állandó hidat, de mint tudjuk, az első ilyen a szabadságharc után megnyitott Lánchíd lett.

1945 novemberében az Erzsébet híd nyomvonalától északra állították föl a Petőfi pontonhidat, de azt a jégzajlás előtt el kellett bontani. A következő évben újra át lehetett kelni rajta, és akkor már a Margit híd helyett szolgáló Mancsi híd nyomán Böske hídként emlegették a pestiek. Ezt a Lánchíd megnyitása (1949) után a Boráros térhez helyezték át.

A régi nyomvonalát pontosan követő kábelhidat Sávoly Pál tervezte. 1960-ban kezdték el építeni, négy év múlva, 1964. november 20-án adták át. Azóta csak két új Duna-híd, a Lágymányosi (immár Rákóczi) és északon a Megyeri híd készült el Budapest területén.

Az ezüst híd a főváros egyik nevezetessége lett: eleinte a kétszer kétsávos autótűt között vágányok is húzódtak rajta, majd 1973-ban, a kettős metró átadásakor megszüntették itt a villamosközlekedést.

A pesti oldalon, a pilonnyílásban balra jól látszik a belvárosi templom (hivatalosan a belvárosi római katolikus fő-plébániatemplom), amely arra a XI. századi templomra épült, ahová Gellért püspököt temették el. Az új híd tervezésekor előbb a lebontásán gondolkodtak, majd tovább vették esetleg a felújítását, végül a felújítás helyett a híd felújítását kénytelenek elhárítani. Így esett, hogy nem lett teljesen szimmetrikus a pesti hídfő képe.

Kelen Károly

BÁNHALMI JÁNOS, 1967

Feszített tempó a Keletiben

Mintha festményt látnánk. A kompozíció tökéletes. Fernand Léger tudta így benépesíteni a teret akrobatamutatókat végző munkásokkal. Ő az amerikai felhőkarcoló-építőket festette meg így, állványokon lógva, létrával. Bánhalmi János kollégánk viszont nem művészi indíttatásból örökölte meg ezeket a felsővezeték-szerelőket: napi feladatuk kapta 1967 augusztusában, hogy készítsen egy hírfotót a Keleti pályaudvar vágányainak átrendezéséről. És ezt remekül megoldotta: egyetlen látványban sikerült elmondania mindent.

A kép másnap, augusztus 30-án meg is jelent a lapban, a következő aláírással: „Új helyre emelik az egyik kitérő sínpárt és szerelik a felső vezetéket”. E munkálatok a Keleti pályaudvar augusztus elején kezdődött átalakításához kapcsolódtak. Az átalakításokra pedig elsősorban a metróépítés miatt volt szükség. A pályaudvar előtt néhány héttel korábban már elindultak a nagy aluljáró földmunkái. Az aluljáróból a csarnokba majdan felvezető lépcsőnek kellett a hely, ezért szélesítették a „fejperont”, mégpedig úgy, hogy az ütközőbakokat 25 méterrel kijebb helyezték. Csakhogy így viszont nem fértek el a pá-

hát át kellett rendezni a befutó vágányhálózatot is. Az újság előre megírta: „síneket, váltókat helyeznek

át, áramtalanítják a felsővezetéseket... Különösen nehéz napok várnak az építőkre augusztus 29-én és 31-én... Ezeken a napokon 12-48 órás vágányzárakat rendelnek el, ennyi időre zárják le a közlekedés elől a pályaudvart.” És e nehéz napok egyikén érkezett a fotóriporter.

A MÁV „mozgó pályafenntartási főnökségének” alig másfél nap állt rendelkezésére áthelyezni négy bejáratú vágány kitérőjét. A vonatokat ezalatt a Józsefvárosi pályaudvarra terelték. Augusztus 29-én több mint száz munkással fogtak neki a feladat végrehajtásának. S mivel ezek már villamosított vonalak voltak (1932-től villanyvonattal járható volt a komáromi vonal, majd 1956-tól a hatvani), így nemcsak a síneket mozdították arrébb, de utánuk kellett igazítani a felsővezetéseket is. A szerelőknak nem jutott idejük megvárni, hogy a már áttett sínen jöjjön majd a „fészekráblónak” csúfolt kosaras emelőkocsi, így aztán a régi módszerrel, akrobata módjára kapaszkodva a keresztbe menő irányosodronyba és a hosszanti tartósodronyba, biztonsági övvel rögzítve helyezték odébb a drótokat. A fotós szerencséjére.

Másnapra terv szerint elkészültek. A Keleti átépíté-
járót pedig végül 1970-ben adták át.

Csordás Lajos

MIKÓ LÁSZLÓ, 1969

Keleti arevonal

Baross Gábor, a vasminiszter korának egyik legnépszerűbb embere volt, aki milliók számára tette elérhetővé a távolsági közlekedést. A hálás utókor nem győzte közterületekkel kifejezni tiszteletét. Budapest 23 kerületéből tízben van Baross utca. De tér csak egy. Itt, ez a csatatér.

A kiegyezés után eldöntötték, hogy itt lesz az új indóház. A második a Nyugati után. Hol máshol? Itt végződött a város. A főváros legnagyobb pályaudvara 1884-re készült el. Barátságos, zöld és levegős tér volt ez valaha. Középső részét, amit körbefutnak a képen a sínpárok, füves park foglalta el, melyet terebélyes fák öveztek, a közepén pedig Baross Gábor állott a magasban. Még az erzsébetvárosi oldalon is végig fák álltak a házior előtt, s napernyők alatt üldögéltek, fogyasztgattak a népek. Polgárok, környékbeli kisemberek, prolik, cselédek korzóztak, iszogattak itt, meg persze a vasút utazóközönsége. Amikor Baross Gábor elhunyt, itt még földszintes házikók és kertek voltak. Mire halálának tizedik évfordulóján elnevezték róla a teret, már a Csikágó is rég felépült. Két év alatt nőtt ki a krumpliföldekből.

Képzeljünk el egy polgárt, aki ide született, egy Baross térre néző ablak mögé, és itt élte le az egész életét. Mire hintáztatni kezdték volna a parkban, jött az ostrom. Mire a romok nagyja eltűnedezett, indult a metróépítés. A tér közepén állt a csatatér. A metróépítést, az építési területet elplanírozták, bevetették fűvel, s ott hagyták üresen, hogy majd egyszer... Jött a forradalom. Itt működött az egyik legnagyobb felkelőcsoport. Aztán jöttek, láttak, s lőttek a tankok.

A következő évtized derekán újakezdődött a metróépítés, ismét földúlták a teret. Eme dűlásban készült

a képünk 1969 szeptemberében. Az egykori park helyén kráter: az épülő aluljárórendszer nyitott része. Irányítótorony a vasminiszter helyén. Őt a szégyensarokba állították, a Verseny utcához, a MÁV raktárepületei elé.

1970 áprilisában, „felszabadulásunk 25. évfordulójára” átadták az első metróvonalat. Ahogy a metróhálózat kiépült, a villamoshálózat leépült. A drága 67-est, mely hajdanán herminamezei hajlékunktól elvitt engem túl a Dunán, Gellért püspök lábáig, először visszafordították a Baross téren, aztán busszal pótolták, aztán már nem is pótolták, nemrég a síneket is eltüntették.

Töméredek autó, busz, állandó dugó, építkezés, ideiglenesség. A Levegő Munkacsoport 2005-ben figyelmeztetett: iszonyatos szállópor-mennyiséget mér a Baross téri mérőállomás. Képzletbeli polgárunk ekkor már nyugdíjasként nyeli a port, s várja sok-sok éve a 4-es metróhoz kapcsolt parkosítási ígérek teljesülését. A 4-es Baross téri megállója 2010-ben elkészült. Azt mondták akkor: rögvést kiírják a pályázatot a felszín rendezésére, 2011 végére a felszín is zöld lesz és gyönyörű. Nagy park közepén, a Thököly és a Kerepesi utat pedig sétálóút köti majd össze a Keleti előtt.

De aki akkor körülhézett a Baross téren, csak valami nagyon hasonlót látott ahhoz, ami ezen a régi térre megújult. A tér közepén ugyanaz a csatatér volt. A metróból kijövet a nagyszagu átjáró helyén... zett a palánknak, mely mögöl kiröhögött a plakát: „Jön a 4-es metró”. Egészen 2014 tavaszáig kellett várni arra, hogy valóra váljanak a régi ígérek, és Baross szobra is visszaköltözzön a tér közepére.

Révész Sándor

BÁNHALMI JÁNOS, 1976

Felfordulás tér

A Kálvin tér sorsa a felfordulás. Ezen a képen is éppen fel van fordulva. Nem úgy néz ki, mint ahol másnap avatás lesz. Pedig lesz, mert a másnap 1976. november 7-ére, a nagy októberi szocialista forradalom 59. évfordulójára virrad. És ezen a napon avatni kell, mi lényeglátó szemmel késznek mondható.

Hogy itt semmi sem mondható késznek, az csak a felszín. Aki alálát, a kék metró legnagyobb aluljáróját látja. Ha tán nem is egészen, de avatásra készen. Jövőbe látó bizalommal építették: ekkor úgy látszott, hogy a nyolcvanas évek közepe felé elkezdik majd fúrni a 4-es metró a Bocskai út és a Kálvin tér között, a soroksári meg a csepeli HÉV-et összekötik, és bevezetik őket a Kálvin térig. És ezt mind ebben az aluljáróban kell majd összefogni. Jó hely ez a közlekedési vonalak összefuttatására. Mindig is az volt. Itt magasodott a város déli kapuja, a Kecskeméti. Mivel itt futottak össze a szénás szekerek, itt volt a széna piac, s a teret is Széna térnek hívták.

Volt itt egy régi török temető is, melynek területét a kálvinisták kapták meg. Ide építették fel legszebb pesti templomukat, itt van az egyházkerületük központja, s a városegyesítés után a tér is megkapta az alapító nevét. Szegény templom minden metrófúrásba beleerendül. Négy évvel később 1980-ban ünnepelték tiszteletesebb 150. évfordulóját, addigra rendbe hozták a Hild József által épített istenházát.

Szép, magabiztos, nyugalmat árasztó, polgári sé-

tálóhely volt a Kálvin tér uszkve száz évvel ezelőtt. A karakterét meghatározó épületek jelentős részét azonban elvitte a háború. Lebombázták építészeti és társasági centrumát is: Ybl Miklós Danubius-kútját, melyet az Erzsébet (Engels) téren állítottak fel újra. Amikor Bánhalmi János képe készült, még csupa foghíj volt a Kálvin tér. Aztán felépült a Kecskeméti utca két oldalán a Korona Szálló, amely csak önmagában gyarló alkotás, az átellenben lévő foghíjakra épült, a térre fenyegetően ráhajló irodaházpárhoz képest remekmű.

Az egyik „üvegravatoló” mögött tűnt el az a tűzfal, melyre fotónk születése után hat évvel felkerült a Fabulon-lány. A Kádár-kori magyar avantgárd legnagyobb hatású összművésze, Erdély Miklós a támogatott művészet köréből kivettétven az általa kidolgozott fotómozaik-technika kisvállalkozói hasznosításából tengette életét. Ilyen hasznosítás volt ez a hatalmas cserépmozaik, melyet műemlékké nyilvánítottak, leszedtek és elraktároztak. Azóta is egy rakárban várja a feltámadást.

A Kálvin tér régóta nem kellemes hely. De azért még mindig van egy kis csücsök a hatalmas tér déli végében, ahol jól érezheti magát a városlakó. Ez a templomtól a Rádai utcáig tart, ott van a templom maga és mellett két régi, kőves ház, egy romantikus meg egy klasszicista. Akinek ez nem elég, az régi fotókon láthatja, milyen volt a békebeli Kálvin tér.

Révész Sándor

MIKÓ LÁSZLÓ, 1976

Az y a cityben

1976. november 7-én két nagy budapesti teret adtak vissza a forgalomnak, éveken át tartó építkezés után: a Kálvin teret és a képen látható Felszabadulás teret. Ez utóbbit – mai nevén, Ferenciek tereként is – hagyományosan úgy ismerjük, mint azt a helyet, ahol a főváros legnagyobb dugói szoktak előfordulni.

„A cityk közlekedésének trombózszerű zavara egyre állandósulóbb jelenség” – írta a Felszabadulás téri építkezésről szóló beszámolójában Hargithay Jenő '76-ban, amikor még csak 200 ezer autója volt Budapestnek. Ma körülbelül 600 ezer autója van, és a trombózt úgy akarjuk gyógyítani, hogy „Budapest szívét” egyszerűen kivesszük a forgalomból. Ezt az aluljárót, amelyet a képen látnak, nemrégiben megszüntették.

De akkoriban, a hetvenes években még nem akarták kiszorítani egészen a belvárosból az autókat, csak minél gyorsabban át akarták vezetni őket a központra. A Kossuth Lajos utca és a Petőfi Sándor utca találkozási pontja 1974 előtt lámpás kereszteződés volt, ahol hosszú kocsisorok pöfögtek a zöldre várva. A csomópont életébe aztán a Deák tér és a Nagyvárad tér között épült észak–déli metró hozott változást. A téren ugyanis metróállomást, gyalogos-aluljárót alakítottak ki, és hozzá kapcsolódóan ezt a szép ívű, y alakú autós alagutat. Mert, ha már city, legyen benne y.

első munkágepei 1974. november 10-én jelentek meg a sarkon, s 1976. november 7-re elvonult az utolsó aszfaltsimító is. A bravúrosnak mondható mérnöki műtárgyat a Főmterv tervezői álmodták meg, még-

pedig oly trükkösen, hogy a háromágú autós alagút a gyalogos-aluljáró és a legmélyebben lévő metróállomás között vezetődik át.

Három ütemben történt a kivitelezés, így mindig csak a terület egy részét zárták le a forgalom elől. A gyalogosoknak fahidat is ácsoltak a munkagödör fölé a Szabadsajtó utcában. Az építkezés folyamán bedolgoztak 3500 köbméter betont, leterítették 1920 négyzetméter aszfaltot, és a munkát határidő előtt két hónappal befejezték. „A Károlyi Mihály utcából szelíden lejt a Felszabadulás tér alá, egészen 3,7 méteres mélységig a közúti aluljáró. Ez az ipszilon alakú alagút 420 méter hosszú, bejárata a Kálvin térral biztosít összeköttetést, s lehetővé teszi, hogy megállás nélkül haladjanak át a járművek az Erzsébet hídra, illetve a Petőfi Sándor utcába. Burkolata hasonlít a vár-alagúthoz, fehér mozaikból készült, mennyezete is hófehér, és a napfényes, nappali világítást 250 sárga és fehér lámpa sugározza” – írta Dolecskó Kornélia, a *Népszabadság* akkori tudósítója.

A térszín alatti építkezéssel együtt rendezték a tér felszíni arculatát is: felújították a homlokzatokat, sétáló környezetet alakítottak ki. Minden nagyon szép lett, ünnepélyes átadás azonban nem történt. Ki tudja, miért? Talán mert két hónappal később az

külön ceremóniát. Az előkészített díszszalag így hat átvágatlan maradt. Egyszerűen csak megindult itt a forgalom.

Csordás Lajos

BÁNHALMI JÁNOS, 1976

BAH C nélkül

Villamossínek gumibetéten – Kockakő helyett aszfalt – hirdette alcímében az 1976. augusztus 8-i *Népszabadság*, mi történik év végéig a Hegyvidéken. Innen volt tudható, nemcsak a feltúrt Alkotás utca szépül meg decemberre, hanem átadják az úgynevezett BAH csomópontot, amelynek azonban semmi köze Johann Sebastianhoz.

VI. Pál pápa kinevezte Lékai Lászlót esztergomi érsekké. Felavatták a Komjádi Béla versenyuszodát. A vörös khmerek hatalomra jutottak Kambodzsában. Megnyitották a Skála Budapest Szövetkezeti Nagyáruházat. Átadták az 553,3 m magas torontói CN Towert. Lezajlott a montreali nyári olimpia. Jimmy Cartert megválasztották az USA 39. elnökévé. Megnyitották az észak–déli metró első, Deák Ferenc tér és Nagyvárad tér közötti szakaszát. Feloszlott a Deep Purple zenekar, és megjelent az ABBA-tól az *Arrival* című album... Néhány fontos esemény az 1976-os esztendőből.

A Wikipédia azt persze nem részletezi, hogy ebben az évben milyen ütemben zajlott a fővárosi út- és közműhálózat korszerűsítése.

Pedig 220 ezer négyzetméter új útburkolat készült el. Kiépült például a Baross tér és a Körvasút sor között a második útpálya. Kétpályás autótutat adtak át

között. Befejeződött a teljes HÉV-rekonstrukció, 10 kilométer hosszan, és a fent nevezett metrószakasz is birtokba vehette a közönség. És akkor nem beszélünk még a Margit híd szerkezetének megvizsgálá-

sáról, javításáról, a hídpilléreket díszítő kőszobrok – részleges – újjávarázslásáról.

A fővárosi tanácsnál azt is ígérték, hogy mindemellett arra is jut energia, hogy év végére forgalomba helyezzék végre a kiszélesített Alkotás utcát, a Hegyalja úti csomópontot, valamint az ottani felüljárót. Az Alkotás utcai több mint félmilliárdos beruházáson amúgy harmincnál is több vállalat dolgozott. Persze, ahogy ez lenni szokott, egy kis malőr elbizonytalanította az illetékeseket, tényleg a felüljáróval egy időben adhatják-e át az utcát. A Sportkórház területén, a szanalási sávban ugyanis néhány épület bontási engedélye több hónapot csúszott. (Ilyen manapság elő sem fordulna... na, jó, csak vicceltem.)

Csúszás ide, bizonytalanság oda, a XII. kerületben a kockaköveket felváltotta az aszfaltburkolat, a kétszer három nyomsávú Alkotás utcában a villamosok azóta új pályán, középen haladnak, úgynevezett gumibetétes alépítményen.

Az 1974-ben kezdett munkák során száz lakás és a Sportkórház három épülete semmisült meg. 660 méter híd épült, amely közvetlenül összefűzi a Budaörsi utat a Hegyalja úttal. 1976 végére elkészült a BAH csomópont, amelyről sokan ma sem tudják, hogy nincs köze a zeneszerzőhöz. Bár a döntéshozók latolgatták

radit az eredeti verzió. Ez pedig nem rejt mást, mint a csomópontban kereszteződő három legjelentősebb út kezdőbetűit: a Budaörsiét, az Alkotásét és a Hegyalját.

Szemere Katalin

MIKÓ LÁSZLÓ, 1969

Petőfi József koronaherceg

Ezt kapta Petőfi Sándor a századik születésnapjára: ezt az utcát. Először Szent Péteré volt, aztán Úri utca lett, majd Koronaherceg, 1918–19-ben Hajnóczy. 1923 óta viszont már egyfolytában Petőfi.

Nyár van, por van, s járdatörés. A járdatörők pihetnek épp a Corso étterem előtt. Már a másik oldalon is belekóstoltak a járdába, és az úttest is várja a rücskös alapra az új borítást. De nem fog ám az az aszfalt itt megöregedni. 1969-et írunk. Fél évtized múltán nemhogy aszfalt, úttest sem lesz ott, ahol most a híres benzinelő, M201-es Warszawa halad – csak a pusztaság, egy aluljáró kifutója fölött. A kék metró eléri a teret, s ennek öröme 1974 és 1976 között hatalmas fölfordulással helyes kis autópályát bújtatnak át a tér alatt, mely az Erzsébet híd felé is elágazik.

Miként a Warszawa fölött olvasható: itt játszik a 6. sz. alatt a Katona József Színház. A Párizsi udvarból mennek be a művészek, a Modell szalon mellett a közönség. Eredetileg úgy volt, hogy nem mennek be művészek, mert mozinak szánták a földszinti termet, amikor 1906-ban a ház fölépült, csak nem kaptak rá engedélyt. Bárdos Artúr viszont tíz évvel később idehozta újmódi kabarépódiumát (Nagy Endrével, Medgyaszay Vilmával), amiből aztán rendes színházat csinált. A Belvárosi Színházat. Igen nevezetes teátrum

egész Monarchiában itt volt először forgószínpad.

Amíg Bárdos a húszas években Berlinben próbált szerencsét, Beöthy László, Heltai Jenő, Lengyel Menyhért igazgatta a Belvárosit. Játszott itt Turay Ida, Uray

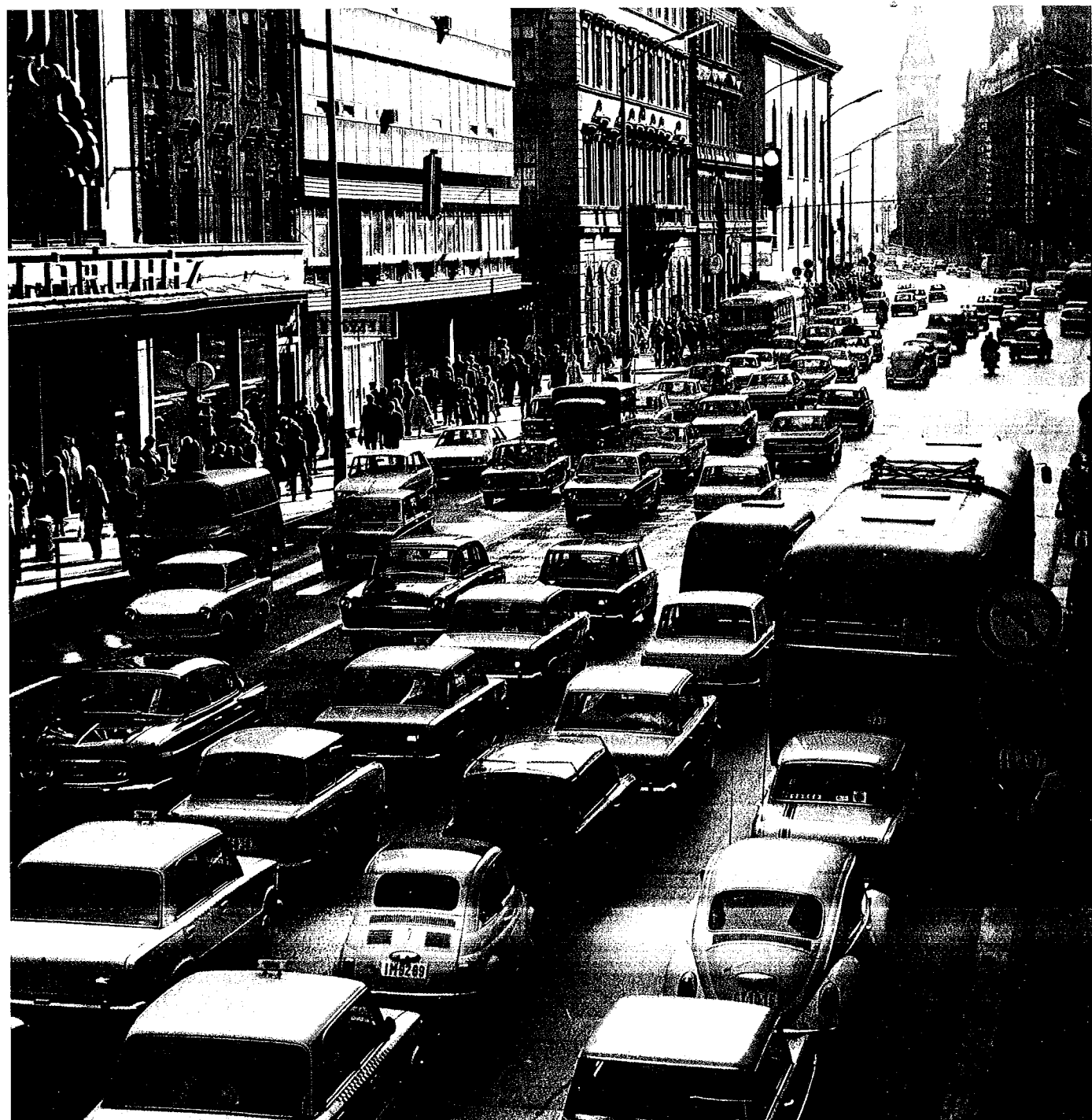
Tivadar, Tőkés Anna, Honthy Hanna, Péchy Blanka, Dayka Margit, Sulyok Mária, Kabos Gyula, Páger Antal, Somlay Artúr, Csontos Gyula, Mezey Mária, Básti Lajos, Sinkovits Imre, Jávor Pál, Törzs Jenő undzovájter. Itt volt Johanna Bulla Elma és az ifjú Kállai Ferenc Rómeó.

1939-ben a második zsidótörvény, 1948-ban első Rákosi vette el Bárdostól a színházat, aki nyomban el is húzott Amerikába magas kort megérni. Az államosított színház felvette Katona József nevét, és három évtizeden át a Nemzeti Színház kámarájaként működött. Amikor képünk készült, éppen Zorin Varsói melódiája volt itt a nagy siker, a sok filmszerep után Törőcsik Mari első igazi diadala a színpadon.

Egy évtizeddel később a magyar színház új és nagy generációja Kaposvárról, Szolnokról föltör Pestre, és szétveti a Nemzetit. A nagy „nemzeti” öregek, Sinkovits meg a többiek Aczél György háta mögül abcúgnak, Pozsgay Imre pedig megszerzi a Nemzetiből kiutáltak s a velük tartó kevésbé „nemzeti” öregek számára önálló színháznak a Katonát. Itt alapít új színházat Székely Gábor, Zsámbéki Gábor, Ascher Tamás, Major Tamás és Gobbi Hilda. Ettől kezdve ez lesz a nemzet első számú színháza, a „Nemzeti” meg a sokadik.

Az új Katona új nézőtéren kezd. A színházat a het-főbűnösnek, Sikiós Mariának a tervei alapján úgy átépítik, hogy a szép szecessziós belső térből falatka sem marad.

Révész Sándor

MIKÓ LÁSZLÓ, 1973

Villamosok a levesben

Kezdjük mindjárt egy beismeréssel. Ez az írás tulajdonképpen arról szól, aminek már csak a hült helye látszik a fényképen: egy legendás villamosvonalról. Jó ideje ugyanis, hogy a Kossuth Lajos utcán és a Rákóczi úton végighaladt az utolsó járat. A búcsút a BKV 1972 szilveszterére időzítette, a hivatalos indoklás pedig úgy szólt, hogy...

No igen. Merthogy sokféle magyarázat elhangzott akkoriban, köztük számos máig vitatott is. A legütősebb érv az volt: a metróvonal átadásával a főváros szinte egy új Duna-hidat kapott, és ez jó alkalom a tömegközlekedésben a pazarlás, a párhuzamosságok megszüntetésére.

A vonalmegszűnés terve már készen állt, és a vita csak a döntés megtámogatását szolgálta. Az Erzsébet hídon átzötyögő, majd a Kossuth Lajos utcán és a Rákóczi úton elhaladó járatok ugyanis Kőbányát és Zuglót kötötték össze Közép-Budával, a Krisztinavárossal, illetve Dél-Budával, útjuk során három pályaudvart, számos kedvelt kirándulóhelyet és idegenforgalmi látványosságot, sportlétesítményt, közlekedési csomópontot, emellett áruházakat, kulturális intézményeket is érintve. Mégis ment az egész a levesbe, bár azt elfelejtették tudatosítani a budapestiekben, hogy a műtét a főváros tömegközlekedésének némi átszervezésével is jár majd. Igaz, biztosították őket arról, hogy a változtatásokkal mindenki jól jár majd. (Legfeljebb gyalog.)

Egyébként 1972-ben a metróvonal megszünetelt, és pár nappal azután, hogy a régi sínek felcsúsztak, az új sávot pedig birtokba vehették az autósok. Ez volt Budapest történetének az az időszaka, amikor nagy ívű tervek születtek a növekvő személyautó-forgalom okozta, addig ismeretlen problémák kezelésére, és az új lakótelepek átadásával párhuzamosan megváltozó utazási szokások miatt a tömegközlekedés szerepének újragondolására. (A

Rákóczi út például lámpaerdőt kapott, soha nem működő zöldhullámmal.)

Mindenki boldog lehetett volna tehát, de az élet másként működött, mint azt a tervezőasztalok mellett elképzelték. A hosszabb távú hatásokkal senki sem gondolt, az pedig, hogy több évtized elteltével milyen hatása lehet a járatok megszüntetésének, fel sem merült. A villamosok buszra cserélése az olcsó szovjet kőolaj éveiben még logikusnak is tűnhetett. 1973 őszén azonban kezdetét vette az első energia-válság, a négyeszeresére emelve a kőolaj árát. Minket persze biztosítottak arról, hogy a válság nem gyűrűzik be, a határainkon fegyelmegyetten megáll. (A kommunikét csak az olajár nem olvasta.)

Annak, hogy mind gyakrabban vetődik fel a kérdés: nem kellene-e visszaállítani a Rákóczi úti villamosközlekedést, oka egy újabb diagnózis is. Kiderült ugyanis, hogy a villamos hiánya egész városrészeket megölhet. Évek óta próbál a Városháza megoldást találni a bezárt, csődbe ment belvárosi üzletek ijesztő látványára, és az üzlethalál okainak listájára a válság mellé mára a villamos hiánya is felkerült. Tény, hogy a csúcsforgalomban ácsorgó kocsisorok bűze inkább készíti az embert a legközelebbi mellékutcába való bemenekülésre, mint shoppinglásra, teraszon ücsörgésre, sétára, nézelődésre. A környéken parkolni amúgy sem lehet, de az üres kirakataikkal reménytelenül bámuló üzletek láttán ugyan kinek is volna kedve a város szívében a kocsisorok között megvárni a villamos megérkezését?

Hovatovább nincs is hová. A Kossuth Lajos utca és a Rákóczi út hajdan karakteres üzletei, vidékieket is utazásra csábító áruházai csendben bezártak, emeleteikre legjobb esetben is újabb árusok költöztek, sűrűn váltva egymást, kínálva a kozmetikai cikkektől a hot dogon át a samurájkardig szinte mindent...

Berkó Pál

BALOGH P. LÁSZLÓ, 1978

Ria, ria, Astoria

Itt, a Hatvani utcában működött a Landerer és Heckenast Nyomda, ahol 1848. március 15-én a rebellis ifjancok kinyomatták a Nemzeti dalt és a 12 pontot. Ezért kapta az út a Szabad sajtó nevet Petőfi javaslatára, aki itt lakott, az Astoria Szálló helyén álló házban, midőn a János vitézt írta. Persze az utat visszakeresztelték Hatvanira 1849-ben. 1894-ben ezen az úton haladt át a Kossuth Lajost búcsúztató temetési menet. Ennek emlékére nevezték el az utat róla. Az ő nevééről már nem lehetett az utat Szabad sajtóra visszakeresztelni, ezért csak a Ferenciek terén túli rész nevezetik ma így.

Gyerek- és kamaszkoromra esett az a jó kis évtized 1964 és 1973 között, amikor az új Erzsébet híd már elkészült, a piros metró meg még nem (egészen), ezért a 67-es és a 44-es villamossal végigszaladhattunk a város gerincén Zuglótól vagy Csikágótól egészen az Erzsébet híd budai lábáig. 1973-ban kegyetlenül fölszedték a síneket, így alakult ki az a hatsávos autószerda, melyen a képen látható sok ronda kis autó rohangál. Persze csak négy sávon rohangálnak, a buszsávra csak egy kis szemtelen merészkedett rá a Puskin mozin túl. Megjegyzem, négy sávon akkor is rohangálhatnának, ha az egészséges villamosok helyett a bűdös buszokat távolították volna el a metróra való tekintettel.

Négy egyforma Trabant halad egymás mögött a Duna felé. Négy, majdnem egyforma Lada jön szembe. A Trabant és a Lada az 1970-es évek magyarországi autóművészetének jelképe. A négy „trabicsék” mögött, a hozzánk legközelebb eső személyautó tetején egy kisteherautóra való rakomány utazik építkezésre, kalákázásra vagy fusizásra. Ilyet sem láthatunk manapság. „Új üzlettel gazdagodott Budapesten a Kossuth Lajos utca. Az Iparművészeti Vállalat a napokban nyitotta meg lakásművészeti boltját. Neves iparmű-

vészek alkotásai közül válogathat itt a vásárló.” Ezt zengte a Filmhíradó 1963 novemberében. A fölirat mutatja, hogy a bolt tizenöt évvel később is a helyén volt.

Mögötte, a Semmelweis utca sarkán, az árkádok alatt a Szovjet Kultúra és Tudomány Házához tartozó kis Melódia üzletben nemcsak remek komolyzenei lemezeket lehetett kapni ötven forintért, de angol és francia irodalmi klasszikusokat is eredeti nyelven, orosz kiadásban, fillérékért. A szovjet kultúrházat 1973-ban nyitották meg. Korábban itt volt az Országos Kaszinó. Nemrég jellemezte a szovjet kultúrház szellemét lapunkban Varga Viktor dramaturg azzal, hogy ha az edzett pesti galambok odaszálltak, dögölten fordultak le a párkányról. Most, hogy a Magyarok Világszövetsége székel a sarokpalotában, nem tudom, mi történik az odatévedő galambokkal.

1973. március 15-én sok diák mozgott erre felé. Nem hivatalosan és nem épp rendszerkomfortosan ünnepelték rebellis elődeiket. A rendőrök az aluljáróba szorították be őket.

A kereszteződést természetesen a közeli szállodáról nevezték el Astoriának. Az elnevezés a New York-i Waldorf-Astoriára utal, annak a neve pedig a kőgazdag Astor családra. Ezt a mi Astoriánkat Krúdy Gyula is kultiválta, meg a történelem is. Itt rendezkedett be 1918-ban a Magyar Nemzeti Tanács, 1919-ben a Magyar Köztársaság első parlama-

Fotónk keletkezésének idején is nyüzsgtek benne a szállodába nem való elemek. Nem Schmitt Pálra gondolok, aki ez idő tájt a szálloda igazgatóhelyettese volt, hanem a sok magamfajta, előkelő fogyasztásra alkalmatlan zeneparázta, akik a rádió Ki nyer ma? vetélkedőjére gyülekeztünk itt déltájban.

Révész Sándor

MIKÓ LÁSZLÓ, 1966

Jegyeket, bérleteket!

Látják ezt a kicsit bizalmatlan, valamelyest tanácsstalan kifejezést a budapesti dolgozók arcán? Az emberiség talán minden nagy újítást így fogad. Ugyanígy, felhős tekintettel és összehúzott szemöldökkel les-hette Montgolfiert a léggömbjével...

Aznap, 1966. július elsején vezették be az egységes tarifarendszert a budapesti tömegközlekedésben. A kalauz asztalkáját az előző nap még szakasz-, átszálló és hetijegyek borították, ki-ki az utazás hossza és ideje alapján fizetett. Ekkortól azonban már nem: csak vonaljegy és havibérlet volt, slussz.

Igaz, mindez nem érthette váratlanul a fővárosiakat, hiszen először április 19-én adták hírül a lapok, hogy az illetékesek bejelentették, július elsején életbe lép a fővárosi közlekedés új viteldíjrendszere. Az indoklás szerint „a tömegközlekedési járműveken jelenleg 130-féle jegy, bérlet és igazolvány van érvényben, s a viteldíjakból származó bevétel megközelítőleg sem fedezi a közlekedési vállalatok kiadásait. A fővárosi helyi közlekedés évente mintegy 600 millió forintos állami támogatásra szorul. Az új viteldíjak és jegyrendszer bevezetésének célja, hogy egyrészt ez a dotáció a felére csökkenjen, másrészt a jegykezelés egyszerűsítésével lehetővé váljék a kalauz nélküli közlekedés fokozatos bevezetése, széles körű alkalmazása. A viteldíj emelésénél arra törekedtek, hogy a naponta munkába járó dolgozók, a nyugdíjasok és a diákok kedvezményben részesüljenek”.

Nos, igen. Az egyszerűsítés valójában komoly ár-emelést takart. Ekkortól egyforintos villamos, illetve 1,50 és buszjegyet kellett váltani annak is, aki csak egy-két megállóra vette igénybe valamely járatot, amiért az sem kárpótolt, hogy egyúttal megszűnt az éjszakai dupla viteldíj. Nem véletlen, hogy a hivatalok a kezdetektől azt szorgalmazták, váltsanak minél többen bérletet. A nyugdíjasok és a diákok villamosbérlete 20, a dolgozóké 45 forintba került, 110-ért pedig minden járművön korlátlanul lehetett utazni.

Több mindennel is igyekezett ösztönözni az állam

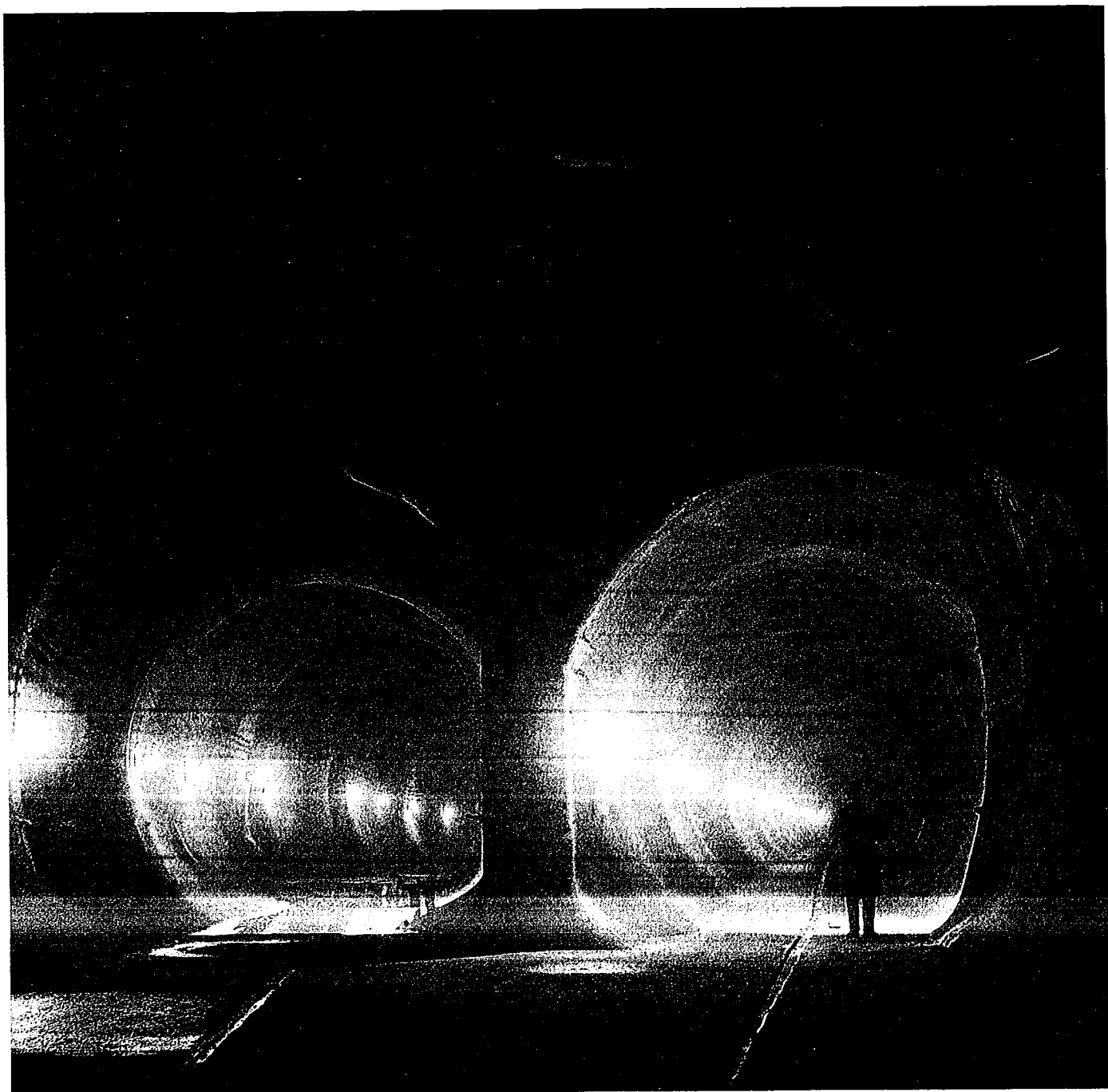
a bérletvásárlást. Az igazolványért május 31-ig nem kértek pénzt, utána egy forintért kínálták. A már forgalomban lévő négyforintos igazolványtokok mellett kétforintosakat is árusítani kezdtek, számos nagyüzemben pedig kirendeltségeken forgalmazták a bérleteket. Ezeket a gyárakat a Fővárosi Foto Vállalat és a Fényszöv is felkereste, az elkészült, fényképes bérletigazolványt pedig kiszállították a dolgozóknak. A *Népszabadság* nem győzte hangsúlyozni: „Az igazolványkép ára 5 forint; a fényképezőszűzetekben felajánlhatják három kép 10 forintos áron történő elkészítését is, de a Fővárosi Tanács ipari osztályának szigorú utasítására az állami és szövetkezeti fényképezetek nem kötelezhetik a vevőt három kép vásárlására.”

Amiből persze következik, hogy a bérletbe kerülő fénykép mellett egy másikat gondosan archiváltak is valahol a Kertész-Akácfa utcai épülettömb labirintusában.

Ezek után nem csoda, hogy június elsejére elkészült a félmilliomodik bérlet, a premier napjára pedig 900 ezer boldog tulajdonost tudhatott magáénak a város. Közülük 150 ezren vettek teljes árú kombinált szelvényt. Az újság másnap elégedetten számolt be: „A tapasztalatok szerint az utasok mindenütt fegyelmezetten viselkedtek. Ahol a kalauzok észrevették, hogy az utasok nem írták rá szelvényükre a bérletigazolvány számát, ott ők maguk pótolták ezt. Az ellenőrök még nem büntettek, készségesen magyarázták az új rendszert.”

Amidőn ez a pillanat rögzítette, nem került be a július 2-i *Népszabadság*ba. Helyette a Főtaxi telephelyét láthatták az olvasók, ahol épp az órákat állították át. Aznaptól a budapesti taxik viteldíja is 15 százalékkal emelkedett ugyanis, érvényben maradt az éjszakai díjszabás, igaz, legalább a csomagpótdíjat eltörölték.

N. Kósa Judit

KÉRI DÁNIEL, 1963

Metróéhség

Fúrnak vagy nem fúrnak – ez a vissza-visszatérő kérdés a budapesti metróépítésekben. Ahogy a fúrásnak, úgy a nem fúrásnak is nagy hagyományai vannak már a fővárosban.

„A biztonsági sávra ne lépünk, nem éri meg a 825 volt...” – figyelmeztette a forgalmi iroda 1970. április 3-án a kettős metró első utasait. Metróéhség, utasdömping, csúcsforgalom, soron kívüli szerelvények pályára állítása. Ki ne lett volna kíváncsi a Deák tér és Fehér út (Örs vezér tér) között futó földalatti gyorsvasútra, amelyet – majd’ tízéves megszakítással – húsz évig építettek? (A vonal teljes hosszán, azaz a Déli pályaudvarig 1972. december 23-án indult meg a forgalom.)

Képünk azonban 1963 karácsonyán jelent meg. Nem sokkal ezelőtt kezdték újra fúrni a kelet–nyugati földalatti vágatait. Az olvasók megtudhatták a rajzokkal, térképekkel illusztrált oldalról, hogy miért építettek például két, párhuzamosan futó vonalalagutat. A Földalatti Vasút Vállalat építési osztályvezetője, Doroszlai Árpád ezt azzal indokolta: olcsóbb, mint a nagy alagút, amelyben két vonat is elfér.

A Deák térről az Astoria szálló felé napi két méter húsz centit haladt az alagútépítésben a Rácz brigád. Ez az a brigád, amely tizenegy hónap alatt készítette el az Astoria-aluljárót. Sőt arról is híres volt, hogy örökre fogadott egy árvát a Fóti Gyermekvárosból, akit a hét-

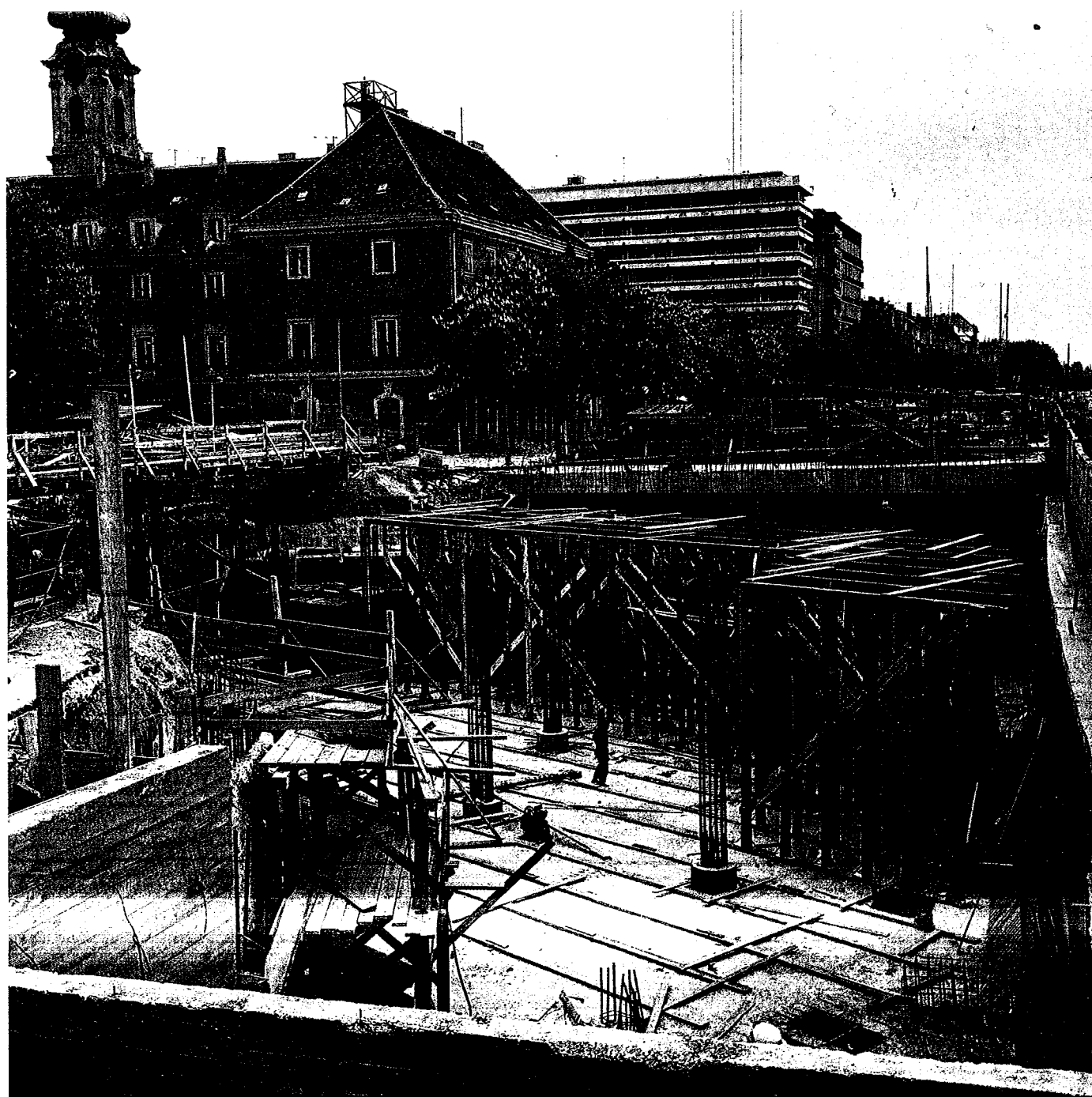
végén mindig hazavitt egy-egy brigádtag. Az sem maradt titokban: amikor 1954-ben, a gazdaság sanyarú helyzetére hivatkozva a Nagy Imre-kormány leállította a metróépítést, Ráczék majdnem sírtak.

A hatvanhármás krónikából kiderült, az egész vonal, ha elkészül, hét kilométeren át megy majd mély vezetésű alagútban, két kilométeren át felszín alatti, zárt vasbetonkeretben és egy kilométeren át a felszínen. 1963-ig nem egészen kétmilliárd forintot emésztett fel az építkezés, és úgy számolták, majd’ hárommilliárd kell még a befejezésre.

Nyilván az érdekelte a legjobban az olvasót: milyen lesz a kész földalatti. Nyolcvan motorkocsi közlekedik majd rajta, mindegyiket a Szovjetunióból importálják, csakúgy, mint a 33 mozgólépcsőt – szölt az elengedhetetlen információ. Egy-egy szerelvény 170 utast tud szállítani, a vonat maximális sebessége óránként 90 kilométer lehet. Átlagosan húsz perc alatt szalad végig az egész vonalon.

A korabeli újságíró még mit sem tudott arról, hogy egy újabb állomással bővül a vonal a Pillangó utcánál: erről csak három évvel később döntöttek. Mint ahogy a Blaha Lujza téri Nemzeti Színház felrobbantásáról is csak utólag tudták döntő hírei lehetnek, pedig pár hónap múlva azt is bejelentik majd, és 1965-re már csak a hűlt helye marad.

Szemere Katalin

MIKÓ LÁSZLÓ, 1972

Határidő előtti átadás

Könnyebb lenne felsorolni, ki mindenki nem volt ott a kelet–nyugati (ma inkább 2-es) metró második szakaszának ceremóniális átadásán a Kossuth tér alatt, 1972. december 22-én, mi azonban az érdekesség kedvéért most a rögzesebb utat választjuk.

A teljesség nélküli névsor tehát: Fock Jenő, a Minisztertanács elnöke (nála volt az olló), Németh Károly, a budapesti pártbizottság elnöke, Nyers Rezső, az MSZMP központi bizottságának titkára, A. Szorokin, a budapesti szovjet nagykövetség ideiglenes ügyvivője, továbbá a Népköztársaság Elnöki Tanácsának és kormányának több tagja, Csanádi György közlekedési és postaügyi miniszter, Szépvölgyi Zoltán, a fővárosi tanács elnöke, még továbbá „állami és társadalmi életünk sok más személyisége”.

Ideális hely és időpont lett volna egy nagyszabású imperialista merénylet, de persze isten ments. Lapunk egykorú beszámolója szerint a hivatkozott és nem hivatkozott notabilitások azon frissiben ki is próbálták az új szakaszt, valamennyi állomást megtekintették, és elismerően nyugtázták, hogy – az összefogásnak köszönhetően – a hosszú etap egy évvel az eredeti határidő előtt elkészült. Jól tetszett olvasni, összefogással, egy évvel és főleg: előtt.

Mint a hírekből ugyancsak kiderül, a karácsonyi ünnepek alatt nagyjából kétféle szálltak alá, hogy kipróbálják az új csodát, december 28-ra ez a szám hárommillióra nőtt.

Sokan háromszor-négyszer is végigutaztak a vonalon: tiszta vidámpark lehetett pláne, hogy senki sem mondta, hogy absteigen oda zahnien – emlékeim szerint egyetlen tetszetős alumíniumforinttal nyitástól zárásig száguldozhatott oda, s vissza a mélységben az ember gyereke és lánya, bár akkoriban erre már nem volt különösebb kereslet.

Ez az egyforintos megoldás egyébként külön kaland volt, egyrészt, mert még mindig igen ritka madár volt akkoriban mifelénk az olyan szerkezet, amely viszonylag nagy biztonsággal működött, ha érmét dobtak bele

(az ellenpéldát lásd alább), másrészt pont eléggé borzongató volt nézni azokat az embereket, akik megpróbálták sunyin átcusszanni a kapun, a bliccelést kizárni hivatott, félelmetes sebességgel és hanggal összezsápodó fémkorlátok ugyanis elég komolyat tudtak ütni.

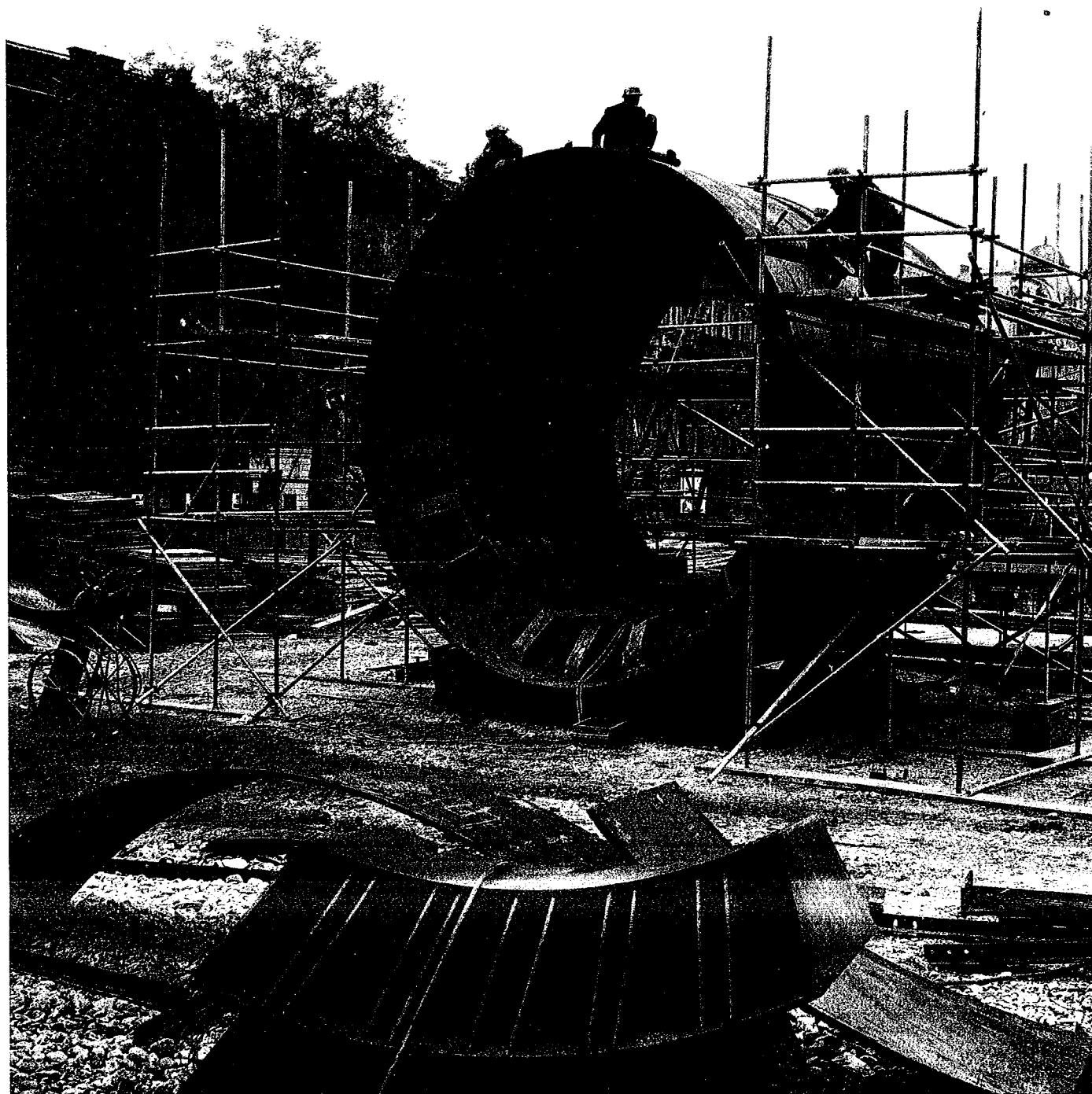
Képzeltetik, milyen arcot vágott egy ilyen demonstráció spontán megtekintését közvetlenül követően kisközségi barátom, amikor sikerült elhítenem vele, hogy kifelé is fizetni kell, miután meggyőződtem róla, hogy nincs még egy forintosa.

Egykori kiváló kollégánk, Mikó László képe az átadás előtt hét hónappal, az akkor folyó év májusában készült a Batthyány téren, ahol nyilván ugyancsak előrébb tartottak a munkában, mint kellett volna, de íme, ilyen az, ha az emberek összefognak. Mint jól látszik, a Batthyány téren járunk legott, ahol a HÉV és a majdani metró meghitt találkozási pontját képezik ki éppen a szorgos mélyépítő-kezek.

Keserű vallomással tartozom: ezt az aluljárót én kiváltképp utáltam és utálok mai is, két igen kellemetlen serdülőkori élményem okán. Volt nekem egyszer egy csuda májer Frank Zappa-jelvényem, amelyet büszkén viseltem hajtókémon, egészen addig, amíg a metrókijárat előtt egy nagyobb legény be nem jelentette a féltett műtárgyra az einstandot. Ellenálltam, amelynek természetes kifejtéseként nemcsak a jelvény ugrott, hanem még meg is lettem ruházva.

Ebcsont beforrt, a másik szörnyű kalandom miatt azonban máig szenvedek: hideg volt, és én kakaót akartam inni, de a forró víz nem volt elég meleg. Kinyitottam a vonatkozó gombot, a jelek szerint kivételesen kiválóan dolgozott a gép, szépen megtelt a plasztikpohár, kinyitottam az iszamos kis ajtót, nagyot húztam a kakaóból, és azon nyomban ki is taccsoltam: halászlé volt benne. Valószínűleg a világ legrosszabb halászléje, amely miatt azóta a világ legjobb halászléjét sem vagyok képes még megszagolni se. Életem csonka.

Bárkay Tamás

MIKÓ LÁSZLÓ, 1971

Gyorsan ment az építés

Te nem vagy normális – mondta szinte elismerően a szerkesztőségbeli padtársam, amikor egy árnyas délután diadalittasan mutattam neki ezt a fotót, hogy már tudom, hol készült. Ludovika tér, szemben balra a Sobieski utca, jobbra előre az a kupola a Márton utca után van – böködtem boldogan a képernyőt, hiszen addig csak annyit tudtam a fotóról, hogy a metró fúrópajzsának szerelését rögzíti.

Persze csaltam egy kicsit, hiszen ismertem még ezenkívül a dátumot is. 1971 májusában készült a kép, márpedig akkor épp sehol máshol nem szerelhettek fúrópajzsot, csak az Üllői úton. A kelet–nyugati metróvonalon már jártak a szerelvények a Deák tér és az Őrs vezér tere között, és a Déli pályaudvar felé vivő szakaszon is készen voltak az alagutak. Az észak–déli vonalon viszont – melynek megépítéséről 1966-ban született döntés – még csak az előkészítő munkák zajlottak. Alig egy évvel korábban, 1970 júniusában adták hírül a lapok, hogy „a Kun Béla téren a szellőzőakna süllyesztésével” megindult az új metrószakasz építése.

Ugyanitt, az akkor Kun Béláról elnevezett Ludovika téren készült tehát ez a fotó is, a munka talán leglátványosabb szakaszában, amikor összeállították a hatalmas fúrópajzsot, amelyet aztán a föld alá süllyesztve nekiállhattak alagutat marni a város egyik legforgalmasabb főútja alá. Ha a *Népszabadság* fotósa jobbra fordulva is fényképezett volna néhányat, láthatnánk az építkezés környezetét is: az ekkoriban már igencsak lelakott egykori hadiakadémiát – ahol a FILM Természettudományi Karának néhány tanszéke működött, a hajdani lovardából kialakított Alfa mozit, a parkban pedig a munkásmozgalmi harcosok alig négy évvel korábban felavatott emlékművét. Ha a riporter egy perccel előbb vagy később kattint, a fúrópajzs mögött bizonyára egy villamos is feltűnne a képen.

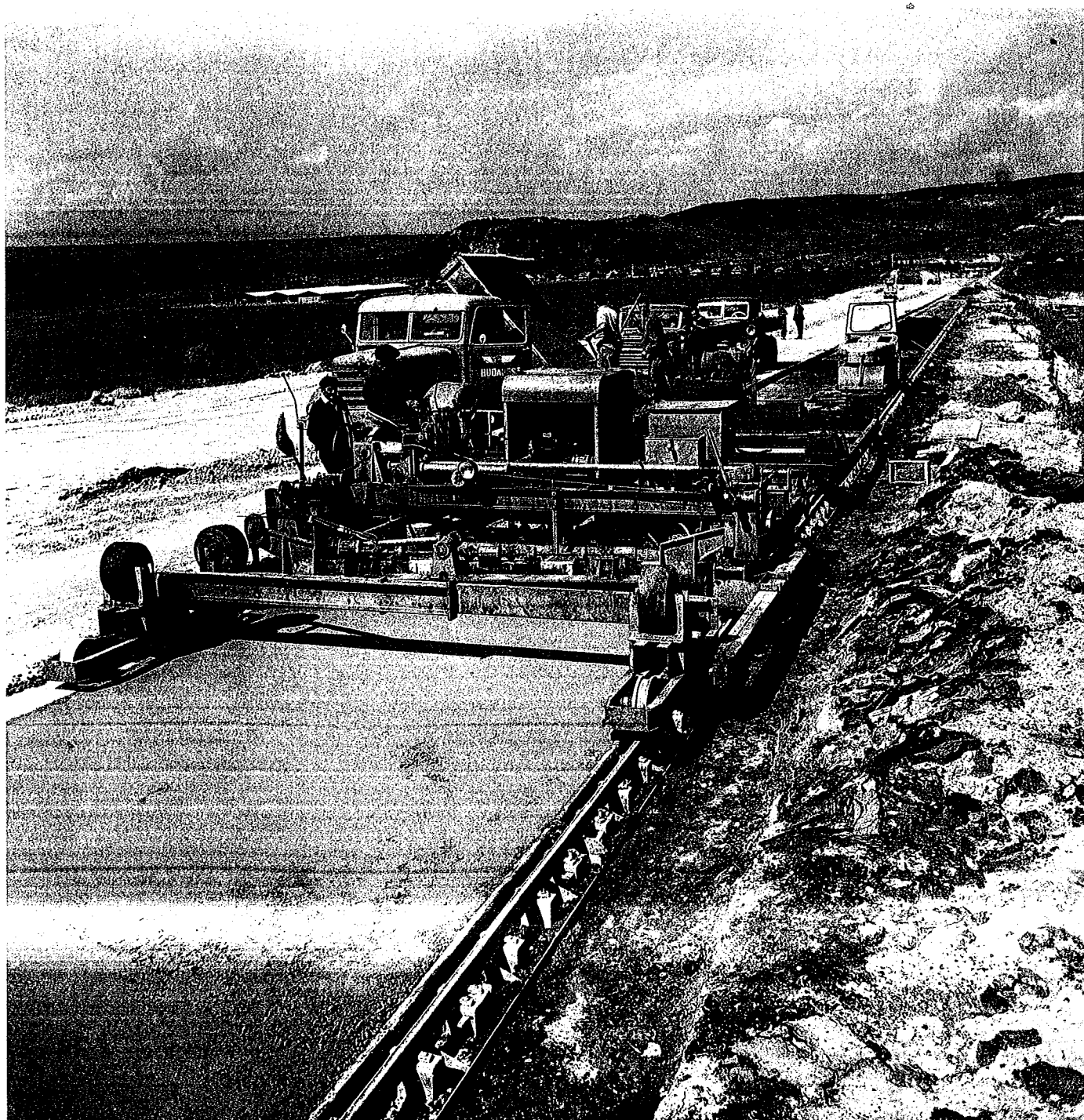
Egyébként, ha végignézem az 1971-es év kronológiáját, jó néhány ismerős eseményre bukkanok. Emlékszem például a Ferenc körúti aluljáró, a főváros

negyedik ilyen létesítménye megnyitására is. Meglehet, nem éppen az avatóünnepségre, hiszen azt 1971. december 22-én este hét órakor tartották, és nekünk családirag nem volt szokásunk a bámmészködés – noha alig egy saroknyira laktunk az új látványosságtól –, de határozottan előttem van, ahogy később ámulok a világvárosias fényeken és a falat szegélyező kirakatokon, meg a temérdek telefonfülkén. (Hol volt nekünk akkor még telefonunk?! Ugyan már, legfeljebb az álmainkban.)

Az is nagyon előttem van, hogy az aluljáró egyik fala hosszú időn át valami masszív kerítésfelével volt lezárva, és néhány év elteltével odabentről egyre erősödő zaj, kopácsolás hallatszott. Abból tudtuk, hogy most már nemsokára elkészül az új metró, hiszen lám, már az állomáson dolgoznak. Apám és egy jó barátja egyszer fel is kerekedett: fogtak néhány hajódarúrészlettervet a műegyetemi irodájukban, és ahogy voltak, fehér köpenyben átvillamosoztak Pestre. Határozottan beléptek a titokzatos kerítés mögé, hűmögve nézegették a tervrajzot, és alaposan megtekintették az építkezést. Csak néha kurjantott utánuk egy-egy munkás, hogy mérnök urak, legalább vigyázzanak, hová lépnek.

Azután, hogy a Kun Béla téren összeszerelték a fúrópajzsot, még bő öt évig jártak a villamosok az Üllői úton, az aluljáró fölött. 1976 szilveszterén váltak fölslegessé, aznap, amikor a fővárosiak birtokba vehették az új metró Nagyvárad tér és Deák tér közötti szakaszát. Majd emlékszem, főútvonalon állítottak el egy gőlepesóznit iskola után, pedig drága mulatság volt, egyforintost kellett bedobni a kapu perselyébe, mire felemelkedett a bejáratot eltorlaszoló két kar, és megnyílt az út a mozgólépcső felé. Bérletünk persze nem volt, hiszen gyalog jártunk hazulról az iskolába. Talán ez lehet a magyarázata, hogy bárhogy erőlködöm is, a régi jó Üllői úti villamosokról viszont egyetlen emlékképet sem vagyok képes felidézni.

N. Kósa Judit

MIKÓ LÁSZLÓ, 1965

Az emhetes

Manapság olyan magától értetődőnek vesszük, hogy autópályáink vannak, mintha nem ócska autóutakon közlekedtünk volna sokáig. (Nem szólva persze a szocializmus felé vezető útról, de ez egy másik történet.) S ha volt is autópálya, sokáig az is csak „fél” volt, magyarul: autóút.

Negyvennégy éven át épült az M7-es, nem lett volna csoda, ha el sem hisszük, hogy elkészül valaha. Tényleg sokáig vártunk rá. 1964-ben kezdődött az építése, az M1-es és az M7-es közös szakaszán. Döccenős betonlapok sora alkotta az „őspályát”, amely a legnagyobb jóindulattal is legfeljebb útnak volt nevezhető. Mi azonban rendületlenül hittük: nincs már messze az idő, amikor pálya lesz belőle.

Az M7-esen közlekedő kocsik csomagtartói valahogy mindig dugig voltak cuccal, ezért egyiknek-másiknak a kipufogója a betonlapok minden egyes döccenőjénél szikrázva verődött a betonhoz. Mert a városi ember „lefelé” tartva pesti otthonából töltötte fel a Velencei-tavi nyaraló, a balatoni Erdért-faház készleteit.

A cseperedő M7-es sofőrjei sokfélék voltak. Az alaptípusok egyike a télen-nyáron műbőr kalapot és sokdioptriás szemüveget viselő férfi. Volt aztán a nyári 36 fokban is vastag fekete garbót viselő harmincas

szaki megfelelője, a kempingnadrágos, háromgyermekes apa, vagy a libát fuvarozó őstermelő a maga mókás, gatyagumis PVC-nyakkendőjével.

Ezen a Mikó László készítette képen még csak

az út elején járunk. A *Népszabadság* 1965. július 30-i számában megjelent fotó aláírása szerint: „Törökbálint határában betonozzák az épülő balatoni autószerdát. A korszerű gépek naponta 100 méteres szakaszon terítik és simítják a betonburkolatot. Az Osztapenko-emlékműnél Budapestre bevezető útszakasz még az idén elkészül.” Számoljunk: ha az építők az ígért tempóban haladnak „terítve és simítva”, a „korszerű gépeknek” hetente 700 métert kellett volna megtenniük. Egy évben tehát 36 és fél kilométert. Vagyis négy év alatt kellett volna eljutniuk Zamárdiig. Nem jutottak. Helyette neki kellett látniuk javítgatni az addig elkészült, repedező, porladó betonlapokat.

Kiderült ugyanis, hogy a beton egy részét egyszerűen kilopták az útból. (Ne aggódjanak, az anyag megmaradásának elve itt is érvényesült: a cucc törökbálinti, Velencei-tavi, majd balatoni nyaralókba került házalapnak, kocsibeállónak, kerti útnak, miegyébnek.)

Amikor a felvétel készült, még nem ismertünk olyan fogalmakat, mint a konzorcium, a koncesszió, a pályadíj, sem azokat a latolgatásokat, hogy a környező országok autópályáihoz képest mennyibe került nálunk egy kilométer, és miért annyiba? Az akkoriban készült képen az út elején járunk, még az első repedések.

Nagyon vártam 1965-ben ezt az autópályát.

Kilenc év múlva lett jogosítványom.

Berkó Pál

MIKÓ LÁSZLÓ, 1967

A torlódások történetéből

Nem tudom, megírja-e valaki a pesti dugók történetét, de ha igen, ez a kép majd adalék lehet hozzá: közlekedési dugó Budapesten, a virágzó szocializmus idején.

Mikó László fotója 1967 augusztusában készült a Soroksári úton, azt illusztrálандó, hogy elkezdődött az útvonal korszerűsítése a Boráros tér és a Közvágóhíd között. Mi más is okozott volna fennakadásokat akkor, mint a lázas építőmunka? Épp csatornának ássák az árkot. Itt épül az 1967-re tervezett 59 kilométernyi új, budapesti csatorna egy része. A háttérben már ott fekszenek a méteres átmérőjű csövek. A munkálatok pedig szokatlanul nagy torlódásokat okoznak. Ameddig a szem ellát, talán egészen a Petőfi hídig kígyózik a kocsisor.

Lapunk nyilván a jótékony elrémsztés szándékával közölte ezt a hírképet, hogy megpróbálja rávenni az autósokat, kerüljék el a „kritikus” útszakaszt. Egy ilyen dugótól mi már nem rémülnénk meg annyira, hisz' ma szinte permanens dugóban élünk, rakpart- és körútfelújítások, valamint időnkénti metróépítés közepette, tízszer annyi autóval, mint a hatvanas években.

Amikor ez a kép készült, a statisztikai évkönyv szerint 55 044 személyautójuk volt a budapestieknek. Negyven év múltán, 2007-ben már több mint tízszer ennyi: 596 640. Érdekes, hogy a korabeli teherautó-állományról nem találni adatot, azt sem, hogy milyen típusúak futottak. De ezt úgyis elmondja nekünk a kép.

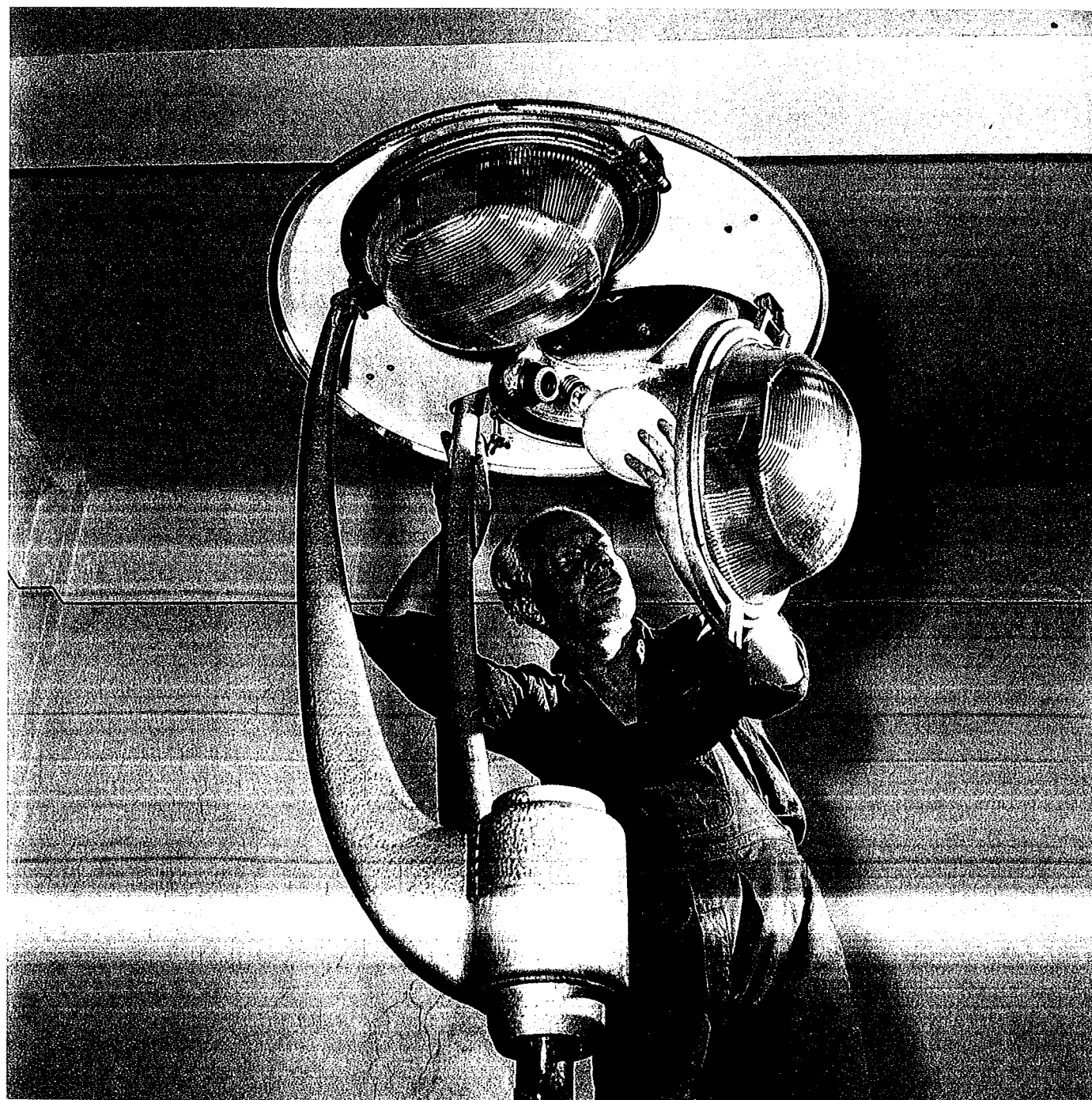
Mindjárt itt, az előtérben láthatjuk az utak akkori királyát, a ZIL-t. Fiatalabbak már talán nem is emlékeznek legömbölyített, kék kasznijára, fehér pofájára. Ezerszám futott belőle a hatvanas évek második felében és a hetvenes években. Talán Csepelnél is több. Ma kuriózum, ha egy-egy feltűnik: utoljára 2001-ben említte nevét a statisztika: akkor 184 volt még Budapesten.

Viszont ez a menő kisbusz, itt elől, nem volt jellemző, úgy emlékszem. Annál jellemzőbb a ZIL mögötti busz, az Ikarus 620-as, amelyből 1959 és 1970 között 935 futott a BKV-nál. A hátrébb sorakozó öreg teherautók már nem felismerhetők nekem, de ott a kordon sarkánál jön még egy régi ismerős, egy Robur.

Érdemes megfigyelni az üres platókat, s hogy a ZIL-en két kocikísérő is ücsörög. Ez akkor így volt szokás. Talán szenesek lehetnek. Vessünk csak egy pillantást a csatornaépítőkre is! Ami szokatlan rajtuk: mindenki dolgozik.

A Soroksári út még kockaköves, a Duna felől még gyárak állnak. Ma már ez a vidék sem ilyen. A gyárak helyén új bérházak találhatók, az út aszfaltos, s a sínek sem az úttesten futnak. De a vas villanyoszlopok megmaradtak, az úttesten pedig a csatornafedek jelzik, merre dolgoztak 1967-ben az építők.

Csordás Lajos

WORMSER ANTAL, 1964

Fénytengely

Áramszünetkor derül ki igazán, hogy mennyire meg tudja szokni az ember az állandó fényt. Amikor hirtelen sötét lesz, máris bizonytalanul kopognak a léptek az aszfalton, óvatosan keresik a járdaszegélyt, és fenyegető akadályként tornyosul minden szemégyűjtő és hirdetőoszlop. Elvégre megszoktuk, hogy kékesfehér vagy épp sárga, de lankadatlan fénybe borul éjjel is az utca.

Az utóbbi száz évben csak egyszer fordult elő, hogy hosszabb időn át a nap és a hold fényére voltak utalva a budapestiek. A második világháborús ostrom nemcsak a köztéri lámpák negyven százalékát, hanem az elektromos áramot előállító üzemeket is eltörölte a föld színéről. 1945. május 12-én a Kossuth Lajos úton és a Rákóczi úton, június 28-án az Alagútban gyulladtak ki elsőként a fények. S habár addigra már igencsak megismerték a pestiek a gázláng imbolygó fényét fölváltó elektromos sercegést – az első 38 ívlámpa 1909. április 8-án debütált, ugyancsak a Rákóczi úton –, arra a forma- és teljesítmény-kavalkádra, amely ezután következett, aligha voltak felkészülve.

Az Elektromos Művek szikár hangú krónikája alig győzi sorolni, hányszor és mifélékre cserélték a belváros addig meglehetősen egystílusú – legutóbb 1938-ban modernizált – lámpaoszlopait és falikarjait. Igaz, 1956-ig elsőbbséget a régi lámpahelyek felújítására, a Nagy-Budapesthez csatolt települések közvilágításának kiépítése volt a cél, abban az évben azonban megindult a nagy modernizálási kampány. A Tisza utcában felszerelték az első fénycsöves közvilágítási

lámpatestet, és ezzel szinte repülőstartot vett a korszerűsítés.

1957-ben a József Attila utcában az úttest közepe fölött, majd a Rákóczi út és a Kossuth Lajos utca szélén jelentek meg a kandeláberek. 1958–59-ben aztán feltűntek a Nagykörút nevezetes ostornyéllámpái, derekuknál a két, fűrtszerű lámpatesttel, az új lakótelepeken pedig az oda szánt, alacsony acéloszlopok. Mindeközben persze gőzerővel fejlesztették a fénycsöveket is, míg végül megszületett a színkorigált, nagynyomású higanylámpa.

És ezen a ponton végre elértünk képünk témájához: az 1964-ben felavatott Erzsébet híd ívelt karú lámpáihoz, melyeket kifejezetten erre a helyre, a modern hídszerkezethez illeszkedő stílusban alkottak meg az EKA gyár tervezői. Nem véletlen a kivételes gondosság: hiszen innen, a budai hídfőtől indult a Pesten végigívelő, nagyszabású fénytengely, amely a Kossuth Lajos utcán és a Rákóczi úton végigfutva egészen a Keleti pályaudvarig húzott fényes, egyenes vonalat az éjszakai főváros látképére.

Két évvel később pedig lecserélték a Budai Vár gázlámpáit is. Még szerencse, hogy addigra valamelyest csillapodott a modernizálási láz, így aztán a műemlékvédelmi szakemberek is beleszólhattak, például az eredetiséghez hasonló öntöttvas falikarokban és kandeláberekben villanjanak fel az első villanylámpák a hasonlót korábban sosem látott ódon negyedben.

N. Kósa Judit

MIKÓ LÁSZLÓ, 1969

Fények az éjszakában

Párthatározatok, tanácsi rendeletek és idegenforgalmi szakemberek ajánlásai mellett még slágeri is született róla: *Neonfényes Budapest* című dalát 1966-ban énekelte lemezre Németh Lehel. Akkoriban már cégek, üzletek, termékek és szolgáltatások, áruházak, preszszók, éttermek százait hirdették az esténként felgyulladó – nemritkán: hibásan villogó – tarka fénybetűk, bevilágítva a főváros főútvonalait, majd lassan meghódítva a mellékutkákat és idővel a Duna-partot is.

Aztán eljött a rendszerváltás, a privatizáció, a magyar gazdaság nagyműtétje. A nagy cégvásárlások és az átalakulások ideje, amikor a magyar melós végre a gyakorlatban ismerhette meg, voltaképp miként is működik a valóságban mindaz, amit a Kapitalizmus politikai gazdaságtana címen addig csak a marxizmus-tankönyvekből ismert. A felszabdalt, részben vagy egészen eladott vállalatok pedig új tulajdonosokat és új, olykor csak egy rt.-vel megtoldott nevet kaptak.

Azoknak pedig, akik azokban a forradalmas időkben a főnök szobájában függő Lenin-portré, a titkársági faxgép, a kapcsolati cím- és telefonlisták vagy a maradék írógéppapírok lenyúlásával voltak épp elfoglalva, kisebb gondjuk is nagyobb volt annál, hogy mi lesz a vállalat régi neonreklámjával. A hajdani tulajdonosi szerkezettel és az érvényüket veszített kollektív szerződésekkel együtt szemétre kerülő régi cégnevek és -emblémák akkor már szinte egyetlen helyen őrizték makacsul a régi dicsőséget: a háztetőn, a gyári és közlekedési útvonal mentén, monumentálisan. Igaz, ott még hosszú éveken át. Betűik – amíg volt, aki fizesse a villanyszámlát – egy darabig jól bírták a gyűrődést, majd engedve az idők parancsának, lassan kiégtek. De másfajta gondok is voltak velük: karbantartás híján lassan kezdtek meglazulni, életveszélyessé válni a sok emelet magasan lévő fém-, üveg- és kábelmonstrumok, miközben a helyet bérbe

adó lakóközösségek, házkezelőségek és önkormányzatok hiába vártak a pénzükre. Nem fizetett érték és nem is szereltette le őket senki. Az átalakult cégeknek ritkán volt szokásuk elismerni (jog)elődjük szerződéseit. A neonok tehát maradtak, a maguk fénylő, villogó, sercegő, majd lassan kiégő betűivel.

Ha alaposabban szétnéznék a fővárosban, láthatják, hány döglött fényreklám éktelenkedik még ma is Budapesten. Valódi értékek is akadnak közöttük. A világ gazdagabbik részén már helytörténeti, kereskedelmi és dizájn-múzeumok féltett darabjai a régi neonok. Pár éve az egyik hazai civil kezdeményezés, a magukat neonvadászoknak nevezők kis csapata arra vállalkozott, hogy összegyűjti, feltérképezi és megmenti a még fellelhető példányokat. Az Elektrotechnikai Múzeum munkatársaiban partnerre is lettek kezdetben megmosolyogtató vállalkozásukhoz: a gyűjtemény felújítja és eredeti állapotukban mutatja be a megmentett darabokat.

Mikó László 1969 januárjában készült felvételén a Belgrád rakpart 27-es számú ház tetején dolgozó munkásokat látunk. A jármű- és haszongépjárműkereskedelemmel foglalkozó cég, a Mogúrt fényreklámját szerelik. Budapesten ez volt akkoriban a legnagyobb neonhirdetés. Jó időben Kelenföldtől Óbudáig látható volt az amúgy cseppet sem szép fényüzenet, amelynek nyilván nem ilyen monumentális méretben és nem ott, az Erzsébet híd pesti hídfőjénél lett volna a helye. Városi legenda-e vagy igaz, nem tudjuk, de állítja egy népszerű magyar forrás, hogy 1974 novemberében az *Élet és Irodalom* glosszáírója azon töprengett, vajon a Gellért Szálló melyik lakója kap kedvet a hirdetés szobája ablakából megpillantva, hogy akár az éjszaka közepén is a nyakába vegye a várost, és szaladjon Ikarus buszt, Csepel vagy Rába teherautót venni.

Berkó Pál

BALOGH P. LÁSZLÓ, 1978

Sikló helyett mozgólépcső?

Változatlan kérdések, változatlan válaszok felcímmel közölt cikket 1978. február 19-i, vasárnapi számában a *Népszabadság*. Azt tudakolta a szerző, Fejér Gyula: Lesz-e sikló a Várban? Az már a cikk legelején kiderült, hogy az NDK-beli Augustusburg nyaralóhelyen elkészült egy sikló a magyar UVATERV tervei alapján. Az Út- és Vasúttervező Vállalat osztályvezetője úgy vélte: ez jó előtanulmány lesz a Budavári Sikló újjáépítéséhez.

Mikor a cikk íródott, már 34 éve megszűnt a hegyi felvonó, csak sejteni lehetett, hogy a bokrok helyén hol húzódtak a sínek. Pedig milyen mesebeli volt az alapítása! Az ötletgazda Széchenyi István legkisebb fia, Ödön volt. A kiegyezés évében, 1867-ben döntöttek a megszületéséről, és három évvel később – Wohlfahrt Henrik tervei nyomán – már fel is avatták a Budai Vár egyetlen „tömegközlekedési eszközét”. A gőzerővel működtetett Siklót már az első két hétben több mint huszonezren próbálták ki.

Az átalakítási, modernizálási tervek egymást érték, a húszas években liftet és páternoszttert vizionáltak a helyére, a negyvenesekben meg mozgólépcsőt. (Ez az ötlet később is visszatért.) Az álmokat a második világháborús bombatámadás és tűzérési lövedékek meg is elbontották, széthordták a megmaradt darabokat. Ahogy Ráday Mihály *Városvédő beszédek* című könyvéből is kiderül, a nem szűnő álmodozás dacára

a nyolcvanas évekig nem történt semmi. Ráday jól emlékszik, mennyit kellett küzdeni azért, hogy ne mozgólépcső épüljön a Sikló helyére, és hogy a kocsikra felkerüljön a város eredeti címere is.

A Metró Közlekedésfejlesztési és Beruházási Vállalat 1980-ban 68 millióra kalkulálta a Sikló újraindításának költségét. A helyreállítási munkák csak négy évvel később indultak el. A Siklót a pályája fölött átívelő két híddal, az alsó és felső állomással Takács Ákos építész tervei szerint készítették el. Az 1986-os megnyitókor csak a fülkék hasonlítottak az eredetihez, amelyek ötven másodperc alatt tették meg a száz métert. A huszonnégy-huszonnégy utas szállítására képes két kocsit, amely a Margit és a Gellért nevet kapta, ingaszerűen kötötték össze: míg az egyik felfelé indult, a másik lefelé szállította az utasokat. A gőzsikló helyett már villamosított változat működött, az egyforintos villamosjegy korábban felnőtteknek tíz, gyerekeknek öt forintért. Az újjáépítés után a Sikló másodpercenként egyébként három métert tett meg, de mivel az utasok ezt túl gyorsnak tartották, a sebességet 1988-ban a felére csökkentették.

Huszonhárom évi működés után, 2009. március 16-án vitték el felújítani a kocsikat, először a Gellértet, majd a Margitot. A felújítás hat hónapig tartott – de a páratlan hétfőkön továbbra sem maradhat el a karbantartás.

Szemere Katalin

MIKÓ LÁSZLÓ, 1978

Betongombák a Gellért-hegyen

Bármennyire hasonlít is ez a furcsa oszloperdő egy készülő csillagközi dokkolóra, tervezői a hetvenes évek közepén nem a marslakók esetleges jövőbeli fogadására gondoltak, amikor megálmodták, hanem csak a 2000-es év Budapestjére.

Számításaik szerint ugyanis akkorra a főváros lakosságának száma 2 millió 250 ezerre emelkedik, s 1 millió 820 ezer köbméter vizet használ majd el naponta. Ettől megijedhetnek kicsit, mert mindjárt tervezni is kezdték a Gellért-hegy északi lejtőjébe építendő óriás víztározót, két 40 ezer köbméteres medencével. Persze nem sejtették, hogy Budapest lakossága az ezredfordulón 1,8 millió alá csökken, s hogy a vízfogyasztás még a 0,8 millió köbmétert sem éri el.

De nem baj, hogy a Sánc utcai tározó 1975 és 1980 között megépült, s hogy ekkora lett, mert egyrészt lehet még Budapestből 2,2 milliós város, másrészt pedig ma már valószínűleg nem épülhetne meg ekkora műtárgy a hegyen. A környezetvédők odakötnének magukat a sziklákhöz, és nem engednék, hogy ekkora gödröket vájjanak a hegybe.

Ahogy az akkori leírásokat olvasom, a lyuk mérete még a korabeli, kevésbé környezetérzékeny laikusokat is mehökkentette. „Elhordták a hegyet” – fogalmazott például az egyik írás címében a *Magyar Nemzet* cikkírója, bár a szövegben megjegyzi, hogy csak 150 ezer köbméternyi földet és sziklát távolítottak el, ami egy-egy futballpályányi területen.

Amikor ez a kép készült, 1978 márciusában, a két medencéből az egyiket már felépítették, s épp ekkoriban végezték a próbaüzemét. A másikat pedig itt látjuk: még nincs teteje, még nincs minden oszlop sem a helyén. Az oszlopok statikai megfontolásból lettek

trombitavégűek (az építők gombáknak nevezték őket), a medencék pedig áramlástan okból zongora alakúak.

Sokáig tartotta magát a legenda, mely szerint egy HP-65 zsebszámológéppel egy délután alatt számolták ki az alakjukat a BME Áramlástan Tanszékén. A legenda csak annyiban hamis, hogy az eszköz egy korai asztali számítógép volt. Az ideális áramképet biztosító medencealak ötlete egyébként Gruber József tanszékvezetőtől származott, később az ő nevét vette fel a tározómű.

Az oszlopok tíz méter magasak, s mindkét medencében 106 áll. A falak az akkor legkorszerűbb (nyugat)német módszerrel épültek, utófesztéses technikával. Nem itt alkalmazták először, a rákos-szentmihályi tározó építésekor néhány évvel korábban próbálták ki. A Gellért-hegyen különben már volt két régebbi víztározó medence: 1904-ben és 1950-ben is épült egy a déli oldalon. Ezeket most egy 900 méteres csővezetékekkel (a hegy gyomrában) összekötötték az új tározóval.

A gellérthegyi tározókba a Szentendrei-szigeti és a Csepel-szigeti hatalmas Duna-kutakból jön a víz, több kilométeres csővezetéken át. A medencéket éjszaka töltik fel, s ezt a szomszagos város másnap rendszerint kiissza. A Sánc utcai lett Magyarország legnagyobb ivóvíztározója, s az első olyan, amelynek környéke nemcsak a város, hanem a hegy is. A medence elkészült a betonszerkezet, a dőmperek visszahordták rá az innen kitermelt föld nagy részét, a környezet rendezésére pedig pályázatot írtak ki. Támfalrendszert és kényelmes sétányokat alakítottak ki a medencék fölött.

Csordás Lajos

MIKÓ LÁSZLÓ, 1978

Utazás a kéményben

Budapest máig legmagasabb építményét, az Észak-budai Fűtőmű piros-fehér kockás kéményét 1979-ben adták át. Belsejében 1978 májusában még javában folyt a munka, de már járt Ali, a torony csúcsáig vivő lift, s fotós kollégáinknak, Mikó Lászlónak volt szerencséje utazást tenni vele, majd kalandjáról képes riportban beszámolni a *Népszabadság* hasábjain. Útitársnője, Dolecskó Kornélia szövegezte a gazdagon illusztrált cikket, s az ő közléséből derül ki, hol, merre is jártak a „28 ezer leendő lakás kéményében”.

Eredetileg négy nagy lakótelep ellátására tervezték az Észak-budai Fűtőművet, s hozzá a gigantikus füstelvezetőt, de nem épült meg mindegyik. Jelenleg innen fűtik Békásmegyert, a Pók utcát és a Kaszásdűlőt is, ahol maga a hatalmas műtárgy található – pontosabban a Kunigunda utcában. A kéményt a fél fővárosból látni lehet.

Kivitelezője a Hőtechnika Vállalat volt. Szerelőbrigádjai részt vettek már korábban az ország legnagyobb kéményének, a 250 méter magas tiszaiújvárosi (akkor leninvárosi) TVK-kéménynek az építésében is. Ahhoz képest Budapest legnagyobbja jóval alacsonyabb lett: 203 méter magas. De ennek a szerelése is bámulatos lehetett. A betontestet csúszózsákkal

helyezték fel. Az építéskor a szerelők nem dolgozhattak odafele. Olyankor felerősödnek a zajok, nő az épület kilengése, ami a csúcson akár fél-méteres is lehet. A berendezés beszerelése sem volt mindennapi feladat. Csigára függesztett, levegőben

lógó szerelőállványokon, kötéllel biztosítva hegesztették az acélcsöveket. „Félelmet ébreszt a csörlők hangja, különös érzés a sokcentis acélhuzalokon lebegve látni a többtonnás vasszerkezeteket” – írja egykori kollégánk.

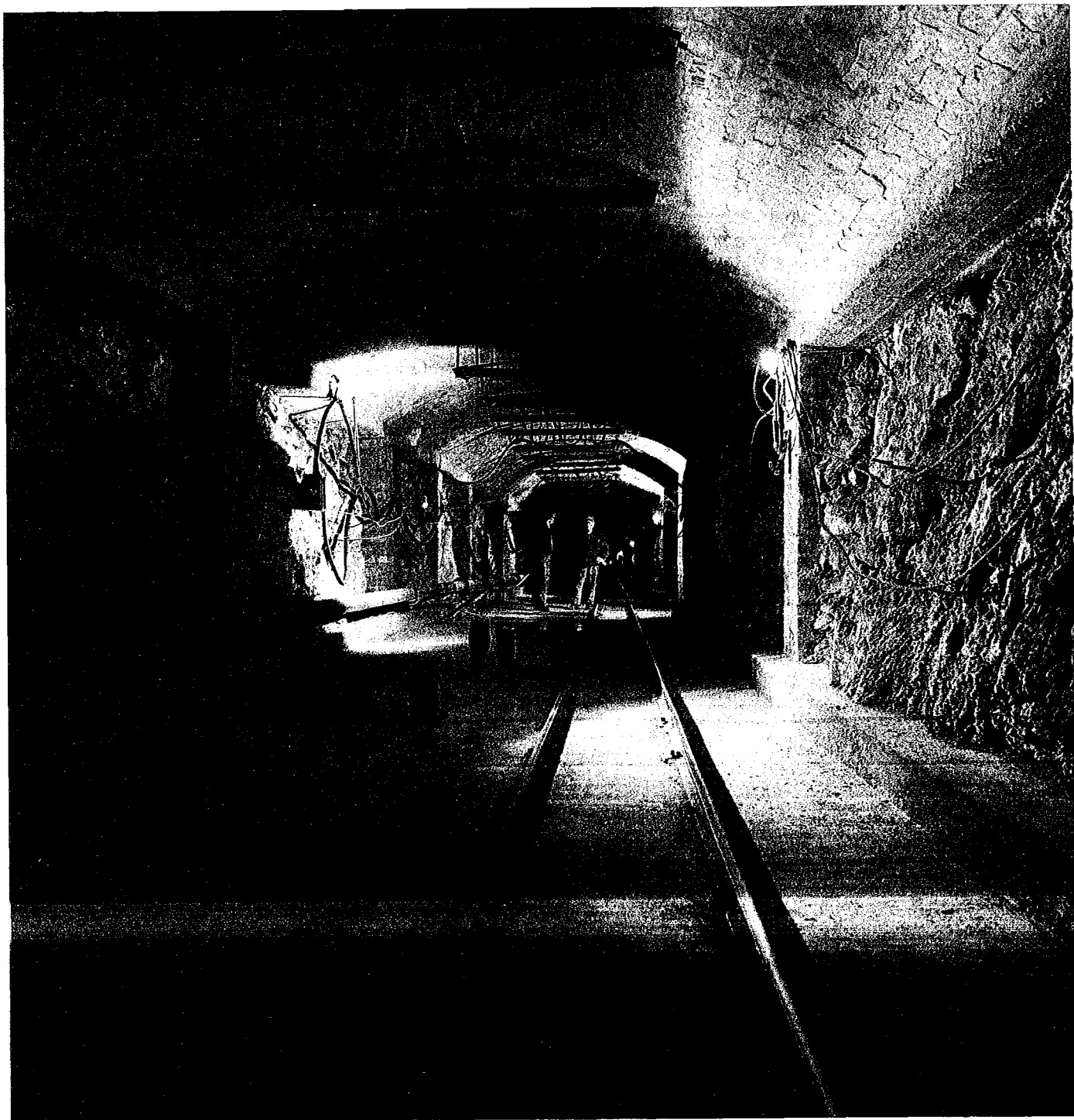
A hatalmas betontest alul 25, legfelül 11 méter átmérőjű. Falvastagsága lent 40, fönt 20 centiméter. Földbe mélyesztett, 6 méteres betoncölöpökre építették megdőlés, süllyedés ellen. Kívülről egyetlen kéménynek látszik, holott két cső fut föl benne. Sőt négynek van helye, de kettőt nem építettek meg. Míg kint négy erkély fut körbe a palástján (ötvenméterenként), belül ennél sűrűbben követik egymást a szintek. Tizenhat méteres magasságon csatlakoznak be például a hőerőműből az égéstermék-elvezető csatornák, itt a 180–220 fokos füstgáz kiáramlását ventillátorokkal gyorsítják föl.

Hetvenöt méteres magasságba telepítették az ellenőrző műszereket, százhuszonöt méterre pedig egy további ellenőrző pontot. Közben megáll a lift a külső erkélyeknél is, ahonnan körbe lehet nézni.

Ali nem megy egészen a csúcsig. Hat méterrel a vége előtt megáll, s onnan létrán kell tovább mászni, hogy az ember láthassa a csövek tetején azt a két, fekete csanakú sapkát, amelyeknek nekiütközve

mennek a csövek a csúcsig. A szerelők is körbenéztek: északon már épült Békásmegyer, Aquincum mellett viszont, a Pók utcai lakótelepnek csak a helye látszott még.

Csordás Lajos

BÁNHALMI JÁNOS, 1978

A Gellért táró

Krúdy Gyula ír egy titokzatos alagútról az Aranyidőben, amely alagút szerinte a Gellért-hegy tabáni oldalától húzódott a sashegyi oldalig, s amelyben állítólag Nagy Lajos király rejtette el aranypénzeit. Magasabb dunai vízállás idején a járat megtelt vízzel, s az oda-tévedt kincskeresők és szerelmesek a borosgazdák pincéibe menekültek föl a mélyből, mert ezek a régi borospincék összeköttetésben álltak a középkori alagúttal.

És most meglepődne a kedves olvasó, ha azt mondanám, hogy ez az alagút itt, a képen: az a bizonyos a Krúdy-regényből? Persze, nem az, de majdnem. A Gellért-hegynek sok titka és legendája van, és ez az alagút az egyik legkevésbé ismert. Ez az úgynevezett Gellért táró. Majdnem olyan, mint amelyet Krúdy elképzelt: a hegy egyik oldalától vezet a másikig, persze kincsek nélkül. Azazhogy kincs ebben is található: a termálvíz.

A Gellért táró körülbelül 1100 méter hosszan nyúlik a hegy gyomrában, a Gellért fürdőtől a Rác fürdőig, s folyosói e két nagy fürdő és a Rudas számára gyűjtik össze a meleg forrásvizeket. A hatvanas évekre ugyanis a forgalom növekedése miatt olykor már alig volt elegendő a fürdők régi forrásainak melegvíz-hozama. Viszont már régóta észlelték, hogy a Szabadság híd és az Erzsébet híd között a Duna-part egyes helyein a hegy repedéseiből kóbor melegvízfolyások törtek ki. Ennek a jelenségnek a „elfogása” és hasznosítása lett tulajdonképpen a Gellért táró feladata, keresztvezén a folyóba igyekvő források útját.

Kiépitése 1969 és 1978 között zajlott az aknamélyítő vállalat kivitelezésében. Ez a fotó, Bánhalmi János felvétele 1978 februárjában jelent meg a *Népszabad-*

ságban, amikor a munka a befejezéséhez közeledett. Az alagút már teljes hosszában kiépült. A korabeli tudósító, Palkó Sándor valóságos föld alatti utcának látta: „A hegyi utca lámpásai csillogó dolomitsziklákra vetítik a fényt; a mennyezeten vaskos csövek; középen keskeny nyomtávú kisvasút pályája. Időnként tovarog a parányi mozdony néhány csillével; elszállítják a maradék építőanyagot.” (Ám hogy a lámpások fénye nem volt elegendő, azt jól mutatja a képen látható négy kísértetláb: ezeket a nyomokat a „tapétázásnak” nevezett világítási technikát alkalmazva maga a fotós hagyta a filmen.)

Mint Palkó meséli, a hosszú folyosó mentén öt akna található: ezekben az aknáknak sikerült elérni az addigi rejtett források dús hozamú járatait. Mégpedig olyan sikeresen, hogy akkoriban az öt közül kettőnek a hozama is elegendőnek bizonyult a fürdők ellátására. Amikor elsétáltak a befalazott Sziklakápolna alatt, kísérőjük megjegyezte: itt ivócsarnokot tervezünk.

Ez az ivócsarnok aztán nem épült meg, viszont a Sziklakápolnát a rendszerváltás után újra megnyitották. Ugyanakkor a Gellért táró is megvan, s mindmáig remekül működik.

Eltűnt belőle a kisvasút, és kicsit több a cső a mennyezeten. A kutak közül ma kettő a Gellért fürdő teljes termál- és gyógyvízigényének biztosítását szolgálja, kettő pedig a Rudas úszó- és termálmedencéit látja el. A víz hőmérséklete a nyáron egyetemen 40-45°C-ot is ontanak percenként. Egy időben aggodalomra adott okot a Gellért téri metróállomás építése, a jelek szerint azonban az építkezés a forrásokat nem befolyásolta. A titokzatos Gellért-hegy továbbra is bőségesen adja az áldott meleg vizet.

Csordás Lajos

RÉV MIKLÓS, 1965

A Garzonház

Csúnya ez az épület, de a budapesti Bajza és Damjanich utca sarkán álló Garzonház tervezőinek mentségére szóljon, hogy az 1960-as évek fővárosi lakáshiánya idején olyasvalamire kaptak megbízást, amiből a látvány ellenére is a lehető legjobbat sikerült kihozniuk: majdnem 160, átlagosan 36 négyzetméteres társasházi garzonlakást.

A lakások mérete mellett volt a háznak egy másik jellemzője is: egyedülálló és gyermektelen fiatal házaspárok számára épült, akik – mint azt a ház alapító okirata is rögzíti – lakásuk megvásárlásakor tudomásul vették: ha gyermekük születne, másutt keresnek maguknak otthont, amiben az öröklakásokat akkoriban hazánkban egyedül forgalmazó OTP segít nekik. (Amúgy 58 ezer forint befizetésével, 144 ezer forintért lehetett az épületben egy 34 négyzetméteres lakást megvenni, a különbözetet pedig húsz év alatt – igazán méltányos feltételek mellett – törleszteni. Összehasonlításképpen: 1973-ban egy 66 négyzetméteres, háromszobás óbudai panel otthon ára 310 ezer forint volt.)

Rév Miklós felvétele 1965 januárjában készült. A képen még látható az ütött-kopott tábla, amelyet a 70-es és a 78-as troli felső vezetékének tartóoszlopára erősítettek, s amelyen az OTP még hirdeti a háttérben látható új otthonokat. A ház lakásai azonban olyan sebességgel keltek el, hogy április végén már el is kezdtek beköltözni az első tulajdonosok.

A ház ma is élő, bár az idő által minden bizonnyal szépülő legendáinak egyike szerint az épület legelső lakója Ruttkai Éva volt, akit hírességek sokasága követett: a tőzsdecápa André Kosztolányi, Payer András, Csűrös Karola és Horváth Ádám, Toldy Mária, Szendrő József, Péchy Blanka, de lakott itt Latinovits Zoltán, Harangozó Teri, Korda György vagy Zalatnay Sarolta is. S persze jöttek sorra az orvosok, a fogorvosok, az

ügyvédek, de akadt a tulajdonosok között újságíró, s persze sok derék kétkezi munkásemler is.

Hogy mit kínált lakói számára ez a kísérletinek szánt épület? Kényelmet, központi fűtéssel, 24 órás portaszolgálat, ahol minden emeletre jutott társalgó vagy zeneszoba, a földszintre pedig közös tévészoba – naná, hogy fekete-fehér tévékészülékkel –, de volt az épületben a lakók által felváltva, társadalmi munkában működtetett kölcsönkönyvtár és kirendeltséget működtetett a Patyolat, ahol le lehetett adni a mosásra váró holmit, majd tisztán átvenni.

A tetőn napozóterasz volt, nyugágyakkal, az utcai fronton OTP-fiók, cukrászda és vendéglő, amelyhez kerthelyiség is tartozott, s ahová még a környékbeli nagykövetségekről is eljárogattak a diplomata- Magyar hírességeket nézegetni.

Elegáns, de olcsó hely volt a Garzon Étterem, annyira, hogy még a szerényebb keresetű házbeliek is megengedhették maguknak, hogy a hétvégeken ne főzzenek. A lakók számára egyébként volt előfizetéses menüjük is: a reggeli 3 forint 10 fillérbe (ez csak 10 fillérrel volt több, mint egy doboz 25 darabos, füstszűrő nélküli Munkás cigaretta), az ebéd 7,50-be, a vacsora pedig 7,60-ba került – II. osztályú áron számolva. Ám ha valaki ételhordóban felvitte a lakásába az ételt, olcsóbban jött ki, hiszen úgy már csak IV. osztályú árat kellett fizetnie érte.

A ház lakástulajdonosainak többsége ma nyugdíjas, a sűrűn változó bérlok hada pedig olyan fiatal, aki a beköltözéskor előbb hozza magával laptopját, hifitornyát és vadászgörényét, mint ágyat, hűtőszekrényt vagy mosógépet. A házzal amúgy minden rendben lenne. Nagyjából úgy éli életét, mint az erzsébetvárosi társasházak nagy része.

Berkó Pál

MIKÓ LÁSZLÓ, 1966

Lakótelepi meccsek

Ez itt egy igazi állatorvosi ló. Elődje, a Mária Valéria-telep háborús barakk-kórházból vedlett át az I. világháború után lakó-, pontosabban nyomorteleppé, amely még az 50-es évek közepén is olyan penetránsan emlékeztetett a Horthy-érára, hogy végül bontásra ítélték, a helyére pedig új lakótelepet álmodtak. (Filmbarátoknak: itt, a Mária Valéria még álló barakk-épületeiben, de a már épülő József Attila-lakótelep árnyékában forgatták Páger, Sztankay és Bodrogi főszereplésével az 1964-ben bemutatott *Hattyúdal* című filmet. Három kedves pesti vagányról szól, akik csalnak, lopnak, élnek a mának, s nem hajlandók tudomást venni arról, hogy a dózer hamarosan az ő régi, megszokott világukig is elér.)

Az Üllői úti lakótelep – akkor még így hívták, hiszen az út mindkét oldalán folyt a munka – első épülete 1957 márciusára készült el, az utolsó pedig, immár paneltechnikával, 1980-ra. Eközben Budapest-szerte ezrével épültek az új otthonok. A cél a katasztrofális lakáshiány állami segítséggel történő enyhítése, a szűkös társbérletek felszámolása volt.

Mikó László 1966 decemberében készítette ezt a fotót, kevéssel azután, hogy a *Budapest* című folyóirat közölte egy szociológiai felmérés tényeit. A Városépítési Tervező Vállalat és a Fővárosi Tanács arra volt kíváncsi, vajon az újonnan átadott lakások mennyiben módosítják az élet minőségét. A három lakótelepen – köztük a József Attilán –, 6267 családnál folyt kérdezősködés végkövetkeztetései lehangelőak voltak.

Kiderült ugyanis, hogy a vizsgált családok 40 százaléka új otthonában is zsúfolt körülmények között él,

vagyis rövidesen ismét joggal kopogtat majd a hivataloknál, nagyobb lakás kiutalását kérve. Vagyis világosan látszott, hogy a főváros kislakás-építési programja egyszerűen újratermeli a lakáshiányt.

A képen látható lakótelepen még ennél is komolyabb meccsek folytak a kivitelezők és a lakók között, hiszen az itteni otthonok egy része eleve cs-kategóriájú volt: csökkentett komfortfokozatú lakás, rossz belső elrendezéssel, kis méretű ülőkáddal. A többen pedig a sietség, a silány minőségű építő- és szigetelőanyagok, a gyatra szerelvények és az ostobán értelmezett spórolás miatt volt szükség a tervezettnél jóval korábbi felújításokra.

Mondhatni: a lakótelep-építések gyermekbetegségeinek minden magyarországi tünetét magán viselte a József Attila. Kevés volt, vagy a lakásoktól távol, az óvoda, bölcsőde, iskola, s volt ugyan tejút, kenyérút, parizert árusító üzlet, de a zöldségért, gyümölcsért, húsért már utazniuk kellett a háziasszonyoknak. Viszonylag gyorsan fény derült arra a tervezéskor elkövetett baklövésre is, hogy Csepel és Kelenföld akkor még teljes gőzzel termelő üzeimei a remélnél jobban szennyezik a telep levegőjét, az építést lezáró, az ott élők komfortérzetét javítani hivatott munkákra (fásítás, fűvesítés, játszótér- és parképítés) pedig olykor füvet kellett vágni.

Így szerencsére, hogy a felsoroltak közül egyetlen egyre sincs szükség ahhoz, hogy néhány lakótelepi srác összeálljon, és a lakótelepi grundon önfeledten rúgja a bőrt.

Berkó Pál

WORMSER ANTAL, 1964

Ötőrai tea a Várkert Bazárban

– Szabad? – mondja a fiatalember, s ami engem illet, az ifjú hölgy tekintetéből azt olvasom ki, hogy mindjárt igent rebeg. Feláll, és táncosa karján elindul a parkett felé.

1960-ra készült el a háborúban romba dőlt budai Várkert Bazár helyreállítása. Roppant összeget, harminchatmillió forintot fordított a fővárosi tanács a gaztól felvert, omladozó műemlék megújítására, további kilencmillióból pedig új létesítményeket – színpadot, éttermet, pénztárt, effélét – emeltek. A tulajdonképeni bazárban festőművészek rendezték be ugyanis a műtermeiket, a mögötte lévő Várkertben viszont 1961. augusztus 20-án megnyílt a kétezer-ötszáz vendég befogadására alkalmas Ifjúsági Művelődési Park.

Filmekből, regényekből azok is ismerik a hajdani „ifiparkot”, akik sohasem fizették ki a korban meg lehetőségesen borsosnak számító ötforintos belépti díjat. A fiúk nyakkendőviselésére beengedőemberek ügyeltek, s bár a legkedveltebb zenekarok – mint például a Metró–Illés–Omega szentháromsága, illetve Radics Béla és a Sakk-Matt, meg Baksa Soós és a Kex – játszottak a pódiumon, a rajongásnak megvoltak a maga szigorú szabályai.

Na de térjünk vissza az e helyt is népszerű foglalatosságnak számító tánchoz. „Budapest ezen a téren is kimeríthetetlen lehetőségeket tartogat a fiatalok számára: a szórakoztatási szolgáltatásaira kell itt kitérni, a zenés éttermekre, vendéglőkre, eszpresszókra s az éjszakai táncoshelyekre” – írta a hatvanas évek elején kiadott *Budapest* útikönyv, hangsúlyozva, hogy a nagyobb szállodák éttermében, illetve egyes cukrászdákban

„ötőrai tea keretében járhatja kedvenc táncait az ifjúság”. Délután öttől nyolcig a legjobb helyeken rendeztek efféle szervezett találkákat: a Béke és a Royal szálló szalonjában, a Déryné eszpresszóban és a Gorkij fasori Moszkva étteremben, akárcsak a Petőfi téri Paradisóban.

Voltak emellett természetesen „sajátos, külön e célra létesített mulatóhelyek” is, amelyek az esti órákban nyitották meg kapukat, és egészen hajnalig „rendelkezésére álltak a szórakozóközönségnek”. Ezt a célt szolgálta például a Nagymező utca 17. alatti Budapest Táncpalota, „amely mai, újjáépített, modernizált formájában a legismertebb külföldi mulatóhelyekkel vetekszik” – manapság inkább Moulin Rouge-ként ismerjük –, de az Aranykéz utcai Pipacs bár és a Semmelweis utcai Jereván is szinte csábított a féktelen mulatozásra. A műsor mindenesetre az összes táncoshelyen ugyanazt a receptet követte: „sok tánc és dal, minél kevesebb szöveg”.

A korabeli illemtankönyvek szerint leányok természetesen nem mehettek egyedül ezekre a szórakozóhelyekre, és ha már ott voltak, akkor is be kellett tartaniuk bizonyos szabályokat. „Nagyobb körben, vagy nyilvános helyen egyáltalán nem kötelező minden tánckérést elfogadni. Ha azonban komoly ok nélkül utasítunk el valakit, ezt a táncot mással már nem szabad elfogadni. Azok a lányok, akik azt kellett eszükbe vésniük: „Bemutatkozni csak akkor kötelező, ha táncosnőnk asztalához visszakísérve ott helyet kínálnak bennünket.”

Képünk szereplői persze még nem tartanak itt.

N. Kósa Judit

Lázás váltás

Még járt a csorda a legelőre, de már állt az új lakótelep 1966 augusztusában Ózdon, a szocialista nehézipar egyik fellegvárában. Még nincs minden ablakon függöny, és a biciklijét lassan tekerő idősebb férfin kívül nem látni embert a kép előterében. Nincs játszótér, bolt, nincsenek fák, bokrok, virágok, csak a póre lakóépületek. Akkoriban munkaidőben alig járt ember az utcán: még szombaton is dolgozni kellett, a gyárakban korán kezdődött a műszak, a gyerekeket előtte elvitték óvodába, bölcsődébe. Nyugdíjasok akkor még nem laktak lakótelepen.

A tehenek feltűnően soványak, viszonylag kevesen vannak, a lakótelep mögött felsejlő kertes házakból jöhetnek. A családi házban tartott, legelőre járó tehén a régi világban a megélhetés egyfajta biztonságát jelentette: kis kiegészítéssel élelemmel látott el egy kisebb családot. A fotón ez a régi világ van elveszőben, átalakulóban. Magyarország e megállított pillanatban válik – ahogyan az akkori idők csikorgó szóhasználatával fogalmazni szokták – agrár-ipari országból ipari-agrár országgá.

Az életformaváltást – az átköltözést a természet közeléből a városok művi környezetébe – első sorban lelkileg lehetett nehéz feldolgozni. A faluban, mezővárosban, ahol az emberek többsége korábban élt, több volt a hely, nem kényszerültek olyan szorosan mások közelébe, mint a zsúfolt városokban. Nem volt viszont munka, megélhetés, ezért úgy látszott: az a lakókörnyezet sohasem lesz komfortosítható. A lakótelepek viszont – a hatvanas években is jellemző általános tőkeszegénység miatt – végtelenül költséghatékonyan épültek: szűkek, szorosak voltak, de fürdőszobával, vízóblítéses vécével, korszerű fűtéssel rendelkeztek. Volt helye – ha kicsi is – a tévének, fridzsidernek, mosógépnek, porszívónak.

Tanács István

Népszabadság Retro

Képszabadság című sorozatunkban a Népszabadság lenyűgöző képarchívumából válogatnak vezető újságírók, és idézik fel a '60-as, '70-es éveket.

A négyrészes sorozat az „Átkos” pillanatok felidézésével indult, aztán megmutattuk, milyen, „Ha végre itt a nyár...” Harmadik kötetünkben, melynek címe „Holnapra megforgatjuk” a létező szocializmus változtatási dühét tártuk az olvasók elé.

Most pedig A technika csodáit mutatjuk be önöknek: távolsági hotelbusz és csodatéví lyukszemüveg, automata utcai mérleg és légvédelmi rakétarendszer felbukkan a negyedik rész lapjain.

KÉPSZABADSÁG

VÁLOGATÁS A NÉPSZABADSÁG EGYEDÜLÁLLÓ FOTÓARCHÍVUMÁBÓL

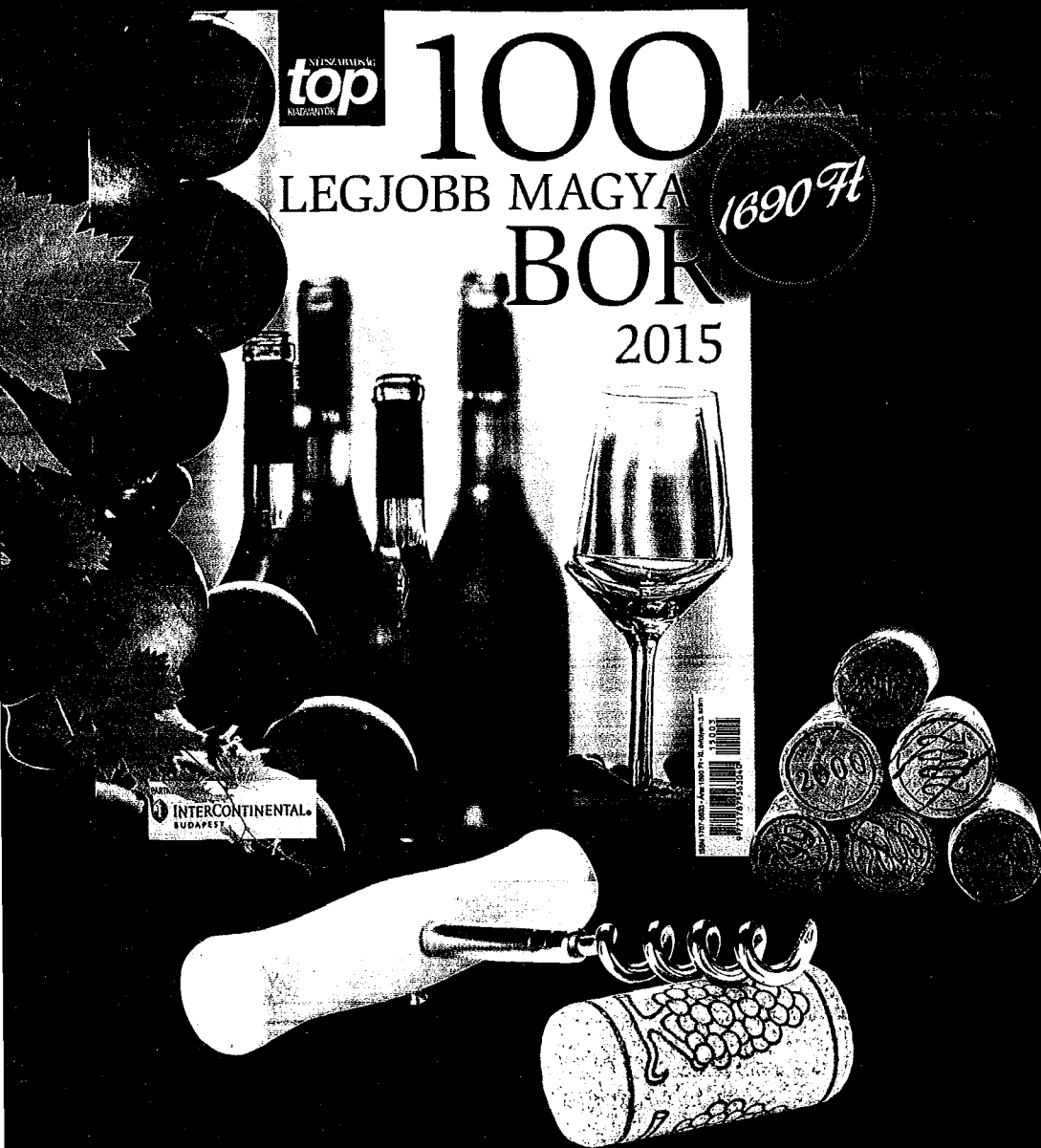
A TECHNIKA CSODÁI

PTE Központi Könyvtár

C 111657

**NÉPSZABADSÁG
RETRO 4**

KÉSZÜLJÖN AZ ÚJ BOROKRA!

Ismerje meg a legjobb hazai minőségi
borokat és alkotóikat!

Keresse a hírlapárusoknál!

Rendelje meg kedvezményes, 1290 Ft-os áron
a www.lapcentrum.hu oldalon!

KÖTELES PÉLDÁNY

KÉPSZABADSÁG

A TECHNIKA CSODÁI

VÁLOGATÁS A NÉPSZABADSÁG
EGYEDÜLÁLLÓ FOTÓARCHÍVUMÁBÓL

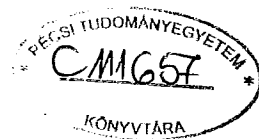
4

PTE Egyetemi Könyvtár

P000997764

**NÉPSZABADSÁG
RETRO**

Tartalom

Előszó 5

1. A pöfögő aligátor 7

Egy kupac magyar rendőr zordan hasít gépjárművével a Duna habjai között. Nem tudjuk, honnan hová tartanak, de a kételtű járművekről mindent elmesélünk.

2. Asszonydicséret 9

A korszerű háztartási gépek korából visszanezve elképzelni is nehéz, mekkora tortúrát jelentett a hatvanas években mondjuk egy nagymosás.

3. A kézi hajtású szennyes 11

A feltalálók fantáziája sosem ismert korlátokat. Fotónk a praktikus egyszerű mosógolyót mutatja, amely forradalmasíthatta volna a házimunkát, de aztán másként alakult.

4. Palackok kora 13

A gáz – még ha palackos is – meg a villany megkönnyíti a háziasszonyok életét, de valahogy a régi sparherthen, öntöttvas lábosban főtt ételnek egészen más az íze.

5. A kétmázsás kis édes 15

Éjszakai áram, többéves várólista... Aki ezekre emlékszik, az biztos tudja, mi a hőtárolós villanykályha. A többieknek meg elmagyarázzuk.

6. Ufó a közértben 17

A létező szocializmusban sok mindennel baj volt, de beszélni inkább csak a kenyérgondokról volt szokás. Mármint, hogy milyen a kenyér.

7. Tinskereső 19

A hatvanas években még hetente jártak a nők fodrászhoz, fésültetni, berakadni a nagy műgonddal elkészített frizurát. Dauer, pepi, maximka – mindez a mindennapok része volt.

8. A hölgyek vitézek és hősök 21

A szépségért szenvedni kell, legalábbis ha az ember nem makulátlan bőrrel született. Futurisztikus kozmetikai eszközök a hatvanas évekből.

9. Várni, csak várni 23

Manapság, amikor már mutatóba is alig akad néhány telefonfülke a városban, igazi múltbéli utazás felidézni a tantusszal működő készülékek korát.

10. Múltbéli jövő 25

A számítógép, amely ma mindenkinek a zsebében ott lapul, egykor hatalmas termeket betöltő, varázslatos monstrum volt. A szerző azt is elárulja, mire használható ma a lyukkártya.

11. Gépavatás a Díjbeszedőnél 27

Egy mindentudó IBM-gépnek örültek 1972-ben a Díjbeszedő vállalat dolgozói. A fotó ürügyen elmondjuk, mi is volt az a COCOM-lista.

12. T dugó 29

Ózdon a hatvanas évek közepén nagy szenzáció lehetett, amikor megnyílt az új áruház. Csodás bőségben lehetett például motorkerékpárt kapni. (Amíg el nem fogyott.)

13. Guruló emeletes ágyak 31

Féktelen luxus 1967-ből: a hotelbusz, amelynek köszönhetően szállodai kényelemben tehetette meg az utat az ülve zötykölődést megspórolni óhajtó polgár.

14. A pécsi „bikarusz” 33

London híres az emeletes buszokról, ám megtörténhetett volna ugyanez Péccsel is: a mecseki városban járt Magyarország egyetlen saját készítésű dupla járgánya.

15. Szárnyalt az Ikarus 35

Volt idő, amikor a legendás magyar autóbusz a világ minden tájára eljutott. Lengyelországban például a kevésbé ütészálló francia járműveket váltotta fel.

16. Nem úttörő, de a miénk 37

A kisföldalattira mindannyian büszkék vagyunk, de nem azért, amiért kellene. Mondjuk, hogy ma is elvégzi a feladatát, amelyre 1896-ban létrehozták.

17. Pótoktatás, állig begombolva 39

Villamosvasúti alkalmazottnak lenni sosem volt tréfadolog. A fél évszázados kép a dolgozók folyamatos továbbképzésébe enged bepillantást.

18. Tátra indul 41

Nagy újdonságnak számított Budapesten, amikor 1980-ban forgalomba állították az első csehszlovák Tátra villamosokat. A strapabíró szerelvények itt zörögnek ma is.

19. A mozdony füstje 43

Egy szárnyvonal bezárásáról tudósított 1978-ban a *Népszabadság*, ma pedig felidézzük: bár a busznak megvannak az előnyei, sajnos az sem tökéletes megoldás.

20. Az önérzetes Trabant 45

Az öniróniába fordult trabantos önérzet nyilvánult meg egy öregedő kisautón a hetvenes évek közepén. Azóta kész

21. Az új Volga zúgott 47

Egy legendás szovjet autómárkát mutat be szerzőnk, akitől egyúttal azt is megtudhatjuk, hogyan lehetett a sorok között üzenni az olvasóknak az egykori pártlapban.

22. Mérlegelés 49

A hatvanas évek közepén automatizálási láz lett úrrá Budapesten. Személymérlegek, ételkiadó és postacikk-árusító gépek jelentek meg az utcákon.

23. A szivacslaboratórium 51

A vibráció mérésére is alkalmas különleges laboratórium segítette a zajterhelés elleni küzdelmet a munkaügyi kutatóközpont 1967-ben átadott új egységében.

24. Kiválasztott betegek kora 53

A kép egy tiszta, rendezett orvosi kezelőhelyiséget mutat, de aki emlékszik, tudja: a hetvenes években a vesedialízishez is nagyon nehéz volt hozzájutni.

25. A „Katona-intézet” 55

A Sváb-hegyen egy linóleumpadlós barakkban dolgozott a világszínvonalon gyógyító fejlődésneurológiai csoport. Szerencsére ma is együtt vannak.

26. A lyukon beszivárgó csoda 57

A Bálinger-féle csodaszeműveg igazi szocialista botrányt kavart. Minél többen mondták, hogy hatástalan, annál jobban fogyott a boltokban.

27. A kétmilliomodik Orion 59

A népi demokratikus Magyarország legnagyobb kollektív élménye volt a televízió. Az egy csatorna, a fekete-fehérség, no meg hogy hétfőnként nem volt.

28. Búcsú a fekete-fehértől 61

Őnök kérték, A Hét, Vers mindenkinél... Aki emlékszik a nyolcvanas évekre, ma is fejből fújja az egyre fejlődő Magyar Televízió akkori kínálatát.

29. Fogták a Luxit 63

Iparművészeti szempontból is figyelmet érdemelnek a Videoton hajdani táskarádiói, amelyek azonban nem csak szépek – át is lehetett velük fülni a vasfüggönyön.

30. A régi lemez... 65

Égető hiányt orvosolt a dorogi hanglemezgőgyár a hetvenes évek közepén, bakelitre nyomott termékei azonban alig két évtized alatt ki is mentek a divatból.

31. Az égig érő szivar 67

Egy rádióadó felállítását mutatja a kép, és ez jó alkalom arra, hogy felidézzük, milyen volt a hangokkal zsúfolt éter a kommunikációs kábelek előtti korban.

32. Lajka meg a zenélő szputnyik 69

A szovjet tudomány és technika eredményeit mutatták be a városligeti vásárvárosban: ebből az alkalomból Gagarin

33. Sci-fi a múltból 71

Japán csodát, egy videotelefont tesztelnek a Magyar Postánál, 1976-ban. Kész tudományos-fantasztikum, mint például a miniatürizált, mindentudó komputer.

34. Szocialista Csillagok háborúja Zsanán 73

Egy ország tanulta meg az olajbányászat alapvető szakkifejezését, mire a szakemberek végre megbirkóztak a makacs gázkitöréssel.

35. Az utolsó angyalföldi tengerjáró 75

Ma már csak egy csillogó-villogó pláza otthona, de egykor a hajógyártás központja volt a XIII. kerület pereme, ahonnan távoli tengerekre is indultak hajók.

36. Rémület a horgonykamránál 77

A Duna-tengerjáró műfaját Trianon szülte, de ezek a hajók még a hatvanas években is erősítették a magyar külkereskedelmet. Aztán eladogatták őket.

37. Dán lakások a Franzstadtból 79

Széles tömegeket juttattak otthonhoz a házgyárak, közben pedig olyan kifejezéseket tanultunk meg, mint nagypanelek technológia és szögbelövő.

38. 24 kocka szex 81

A szocialista moziiparnak nemcsak az éberség és a cenzúra volt elengedhetetlen tartozéka, hanem a filmfutár is, aki a filmszínházak között pendlizett a kurrens művekkel.

39. Szórakozott professzor 83

A csillebérci atomreaktor komoly tudományos műhely ma is. Egykori vezetője, János Lajos azonban már csak műveiben és sztorikban élő legenda.

40. Forradalmi fegyver az oktatásban 85

Az írásvetítőt egykor úgy köszöntötték, mint a „korszerű falitáblát”. Aztán mára az oktatás csaknem teljesen kihalt dinoszauruszává vált.

41. Audiovizuális orosz a tanyán 87

Korszerű tanyasi kisiskola lehetett, ahol magnóval-vetítővel tanulták az orosz. Szerzőnk szerint csak az a kétséges, vajon valóban megtanulták-e.

42. Várni a vaku villanását 89

A mobiltelefonok és a digitális fényképezőgépek előtti korban családi eseménynek számított a portréfotózás. Relikviái a leszámrazottak féltve őrzött kincsei.

43. Kacor király, a túlélő 91

A diafilm az ötvenes években a krumplibogár ellen agitált, a nyolcvanasokban pedig már magnóról szólt a mesék hangja.

44. A gyémánt varázsa a Csengery utcában 93

Brilleket csiszoltak Pest szívében, egy hamisítatlan szocialista szövetségben. A pártlap újságírójánál ez bizony kiverte a biztosítékot.

45. Rakétabázisok körkörösén 95

A hazánkba telepített szovjet haditechnika tán legtitkosabb része volt a légvédelmi rakétarendszer. Slampos ország lévén persze erről is tudott itt mindenki.

Előszó

Megszámolni mindmáig nem sikerült, de tízezernél bizonyára több tekercs fekete-fehér negatívot őriznek a *Népszabadság* fotóarchívumát rejtő hatalmas fémszekrények. És ez csak az 1964 és 1989 közötti negyedszázadban keletkezett anyag: a Szabad Nép-korszak és a korai Népszabadság-évek filmjei a Magyar Nemzeti Múzeum klimatizált raktárában pihennek. Igaz, ezzel a részleges gyűjteménnyel is párját ritkítóan szerencsésnek mondhatjuk magunkat. A sajtóprivatizáció eseménydús és kevésbé kontrollált éveiben a legtöbb archívum kézen-közön eltűnt ugyanis. Mindössze két kollekció maradt meg, a jövő hasznára és tanulságára: az MTI-é és a miénk.

Azokat a négy-öt évtizeddel ezelőtt készült fotókat, amelyeket lapunk immár kilencedik éve heti rendszerességgel publikál a Képmentő rovatban, önök előtt valójában nem látta soha senki. A korabeli napilap-készítési technika egyszerűen nem tette lehetővé az élvezhető minőségű fényképek közlését, a legkitűnőbb felvételből is elmosódott szürke paca lett a nyomdagépeken. A szerkesztők belenyugodtak tehát a bélyegnyi vagy féltényérnyi, a szövegtengerbe afféle muszájból beillesztett fotók közlésével. Arról nem is beszélve, hogy a fényképek dolgában ugyanúgy működött az éberség, mint a szövegek esetében. „Kiállításra jó lesz” – szólt a korabeli fotóriporter mondás, jelezve, hogy mindenki pontosan tudta: az őszintébb, ironikusabb, kicsit is áthallásos helyzetek kényelmesebb, sajtó- és olvasóbarátabb bemutatása a közönség szeme elé.

A technika csodái: ezt a címet adtuk a Képmentő sorozatból válogató könyvek negyedik darabjának. Hiszen a hatvanas-hetvenes évek nem utolsósorban annak a felismerésnek a jegyében teltek el, hogy az emberi lelemény mindenre képes. Lehetséges az űr-

utazás – Gagarin űrhajója fel is bukkant a Városligetben –, meg lehet szelídíteni az atomenergiát, másodpercenként több ezer művelet elvégzésére képesek a számítógépek, és egyre újabb autók, villamosok és buszok szaladgálnak városaink útjain.

A fotóarchívum ma még javában tartó feltárása során „régészeti” szenzáció eddig nem került elő. De temérdek olyan képpel lettünk gazdagabbak, amelyek – bármilyen céllal készültek is – tűpontos lenyomatok a múltnak. Az utcák képe, a járókelők ruhája, a kirakatok vagy épp a hírességek véletlen elrendeződése valamely kitüntetett alkalomkor sok történelmi tanulmánynál többet mond. A korabeli újságok hírei pedig néha közvetlen, máskor éppen elhallgatásaik által rengeteget tesznek hozzá azokhoz a néha kifejezetten rejtvényfejtői tálalentumot igénylő, pár szavas feljegyzésekhez, amelyeket a valahai fotóriporterek a filmes tasakokhoz mellékeltek.

A fotókhoz a *Népszabadság* egykori és jelenlegi újságírói írtak kommentárokat. Akinek szerencséje volt, akár a kép mellé szánt eredeti cikket, esetleg az egykori szereplőket is megtalálta. Más saját korabeli emlékeit elevenítette fel, esetleg olyasmiről írt, amit a fotó immár a kétezres években idézett fel benne. A végeredmény, ezt reméljük legalábbis, színes és továbbgondolásra érdemes képet fest az „átkosról”. Vagy talán csak kellemes szórakozást ajánlanak a negyven-ötven éve elkaptott pillanatok: a filmtekercsek és a fényképezőgépek, a kalandjai, a kételtű autóban látható szorongással parádézó rendőrök látványa, a kevésbé tipikus jelenet, amikor audiovizuális csodamasinákkal tanítják az orosz tanyán, vagy a hollywoodi filmbe illő zsanai diadal. Apropos: önök még emlékeznek, milyen volt, amikor hétfőnként nem volt tévé?

MIKÓ LÁSZLÓ, 1965

A pöfögő aligátor

Emlékezetes nap lehetett Párizs életében, amikor 1906-ban, az egykori autóversenyző, Henri Fournier először feltűnt kételtű járgányával, és turistákkal a fedélzetén a macskaköves utcákról egyenesen az enyhén hullámzó Szajnára hajtott. De még mielőtt Fournier-t bárki a kételtűek apostolának gondolná, el kell áruljam, egy amerikai farmer fia, Oliver Evans éppen száz évvel előzte meg feltalálótársát – igaz, nem annyira impozáns környezetben, hisz egy jelentéktelenebb folyón szállt vízre négykerekű csónakjával. Ahogy 1805-ös találmányát – egy hűtőszekrényt –, úgy az Orakter Amphibolost is gőz hajtotta: legénységének egyik tagja szemet lapátolt a kazánba, míg másikuk kormányzott.

Bár 1922-ben az amerikai parti őrség is útjára bocsátott egy úszó T-Fordot, a valódi áttörést Hans Trippel életműve jelentette. A prototípus 1932-ben „hajózott ki”: egy alumíniumkarosszériás, DKW F2-es versenyautó reinkarnációjaként. Ha volt is használati utasítása, a tengeri betegeket biztosan nem óvta meg a próbaúttól, hiszen a jármű vízén mindössze csekélyke hat kilométer per órással haladt. Szárazon azonban szédítő tempót diktált, óránként akár száz kilométert is megtett.

A csodamasina karrierje töretlenül ívelt felfelé: 1938-ban a Bodeni tavat már kétszemélyes, két-propelleres változata szelte át. Még mielőtt valódi népautó válhatott volna belőle, beütött a világháború, és kelléktárába követelte a hasznos gépezetet. A hadi változat sikerén felbuzdulva Trippel hét és fél évvel később megalkotta a második, a Bugatti-gyárat. Háromezer munkása azonban hamarosan már torpedókkal foglalatzkodott, a Wehrmacht ugyanis a Volkswagentől rendelt – Ferdinand Porsche-tervezte – olcsóbb, négykerék-meghajtású példányokat.

Trippel nem bírt veszíteni. 1941-ben készen állt a havon-vízen közlekedő, légcavaros modellje –, a háborút azonban eközben elvesztették korábbi meg-

bízói, ami egyet jelentett a csodabogár háromévi bebörtönzésével. Szabadulása után mindössze egy rövid, átmeneti időszak választotta el lieblingjének továbbfejlesztésétől – amikor is egy darabig művegtagokat készített.

A kételtű család legújabb, Alligatorként jegyzett generációja 1958-ban már vízre készen állt. Két évvel később el is indult a négyszemélyes jármű sorozatgyártása, de a kezdeti vérmes remények nem váltak valóra: a negyvenezer márkás, Amphicarra keresztelt kételtűből 1965-ig – a családi vállalkozás csődjéig – egész pontosan 3878 darab gördült ki a gyárkapun.

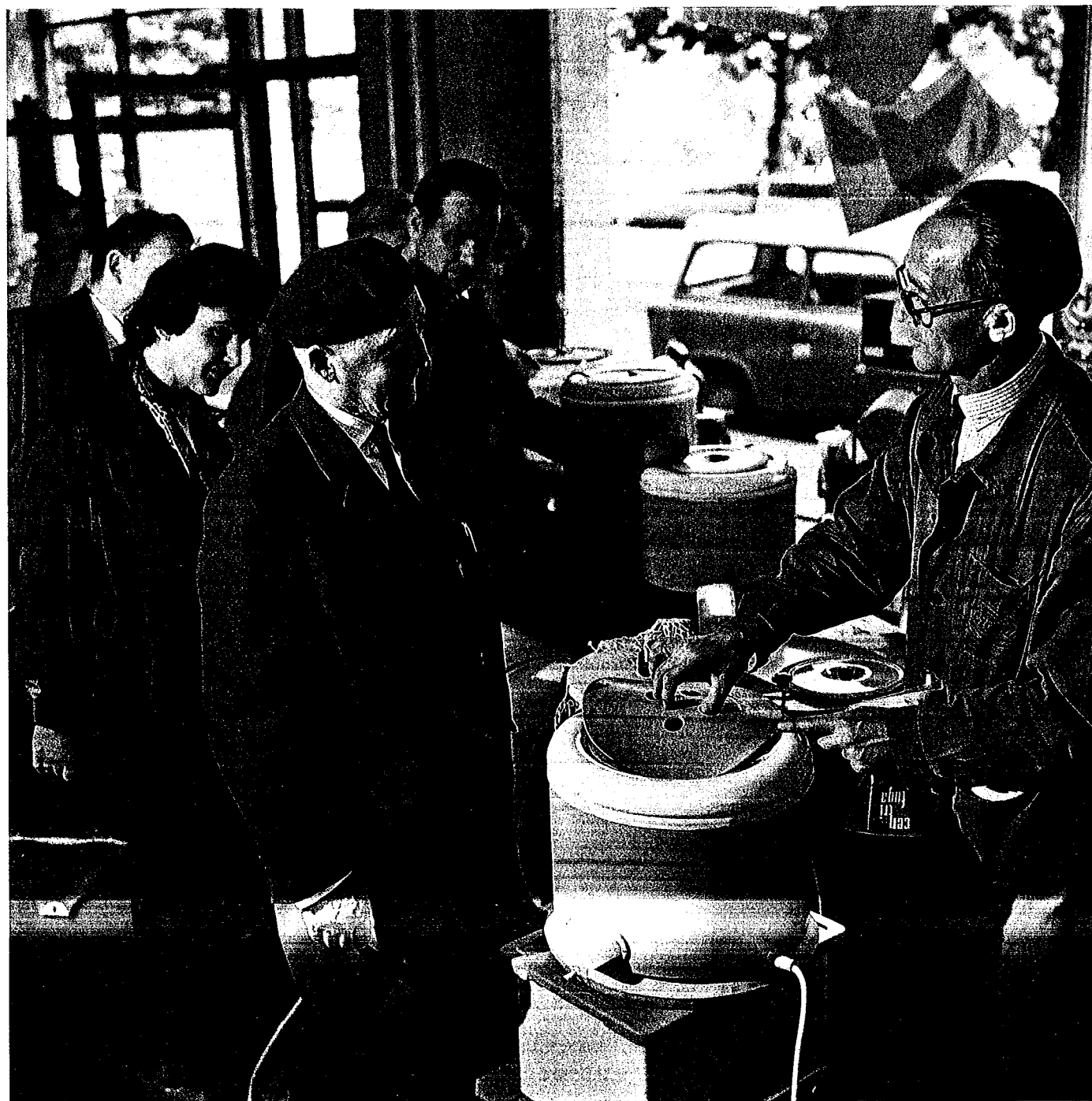
Ebben az évben – a La Manche csatorna sikeres át-szelését követően – mutatták be Magyarországon is a kabrioletet, az 1962-es hamburgi árvíz sztárját.

– Vadkacsa balról! – figyelmeztethette a folyón poroszkáló kételtű járgány képen látható utasa az erősen koncentrált sofőrt, aki annak ellenére viszonylag feszültnek tűnik, hogy vízi üzemmódban összesen két választása volt. Egy sebesség előre, egy hátra – ennyit tudott a harminchét lóerős motor. (A Gibbs Technologies nevű brit cég az ezredforduló után tervezett kételtűje bezzeg a szárazföldi 160 kilométeres sebesség mellett a vizet már 60 kilométer per órával hasítja.)

Az igazi macera csak a partraszállás után következett: mivel a szivattyú gyakran nem bírta kipumpálni a beszivárgott vizet, a szárazföldre érve legfeljebb öt órán belül tanácsos volt különleges kenőanyaggal feltölteni a 13, úgynevezett zsírozó pontot. A manőverhez még a hátsó üléseket is el kellett távolítani.

Az Amphicar nemcsak a vízre, hanem a szárazföldre is konstruálta Trippel, és amelyet a Time magazin a Trabant, a Yugo mellett bezsűrített a világ ötven legrosszabb autójá közé –, ma leginkább oldtimer parádékon látható, Innocentik, Maseratik és Morgan-ek társaságában; rajongói pedig világszerte klubokba szerveződtek. A legelőkelőbb példány a Berliini Műszaki Múzeumban parkol.

Szablyár Eszter

VÁRADI IBOLYA, 1965

Asszonydicséret

A hatvanas évek közepén csendes forradalom zajlott e hazában: a dolgozó nők felszabadítása a házimunka terhei alól. Szocialista iparunk felkészült, hogy az addig csak külföldi magazinokban látott, okos gépek a dolgozó nőket is szolgálják. A jégszekrény helyére – amelybe valóban az utcán, a jegestől vásárolt jeget pakolt a háziasszony – lassan hűtőszekrény került (eleinte mélyhűtő nélküli), a faszenes vagy a gáztűzhelyen hevíthető vasaló helyét átvette a villanyvasaló, az egyik lábán kefével, a másik alatt puha törölruhával a parkettás szobákon átszambázó nagymamáét pedig a padlókeféző.

Új, a nők második műszakját megkönnyítő holmik váltak pár év alatt mindennapi használati tárgyainkká. Beköltöztek otthonainkba a könnyen kezelhető kávéfőzők – Gomba, Karaván, Kalifa és Kotyogó márkaneveken –, a turmixgépek, és a vándlingot leváltó konyhai mosogatóaknak. És jött a megjelenése első pillanatától máig nem csillapodó családi konfliktusokat gerjesztő autószipon. („Nálad fogyott ki”, „Csavard rá rendesen”, „Miért nem szólsz, hogy nincs több parton?”)

Lassan lett magnónk, lemezjátszónk, világvevő, táska- és zsebrádióink, sőt tévénk is. És a porszívó után a 60-as évek közepén-végén a hazai háztartások többségében létjogosultságot nyert a mosógép. Persze ne olyasmire gondoljanak sorozatunk 1970 után született olvasói, amilyeneket manapság kapni, hiszen az első hazai gyártású típusok inkább emlékeztettek valamilyen testes bútordarabra, mint mosóalkalmatosságra.

A hazai gyártó a Hajdúsági Iparművek – amely a mai napig a legjelentősebb ipari vállalatunk – kezén tartotta a mosógép-gyártást –, első konstrukciói keverőtárcsásak voltak. Az ember kimosta a holmit, majd kiöblítette a fürdőkádban (mosdóban, lavórban), aztán valamelyik családtag segítségével kicsavarta, s máris mehetett a jellemzően a konyha mennyezetére felhúzható, fából és kötélből eszkábált fregolira. Ott aztán – centrifugálás híján – két-három napig is száradt, miközben kellemesen magába szívta a hagymaszagot.

A nagy tortúrára mindenesetre már az előző mosás befejezésekor illett az asszonynépnek testben és lélekben kezdenie felkészülni. A mosásnak minden családnál megvolt a maga „napja” is. S ott volt még a nagymosás (ágynemű, függöny, miegyéb), amelyik aztán igazán nem volt gyerekjáték. A fregolik pedig még hosszú éveken át emlékeztették az asszonyokat a keserves múltra: a fürdőkád tetejére egy rács segítségével felügyeskedett mosóteknőre és a fölötte görnyedve, mosással töltött időkre. (Adalékul néhány fontos kellék: Asszonydicséret mosópor, Flóra mosószappan, súrolókefe, vagy az a bordázott fémlap, amely a mángorlást volt hivatott kiváltani. Ez utóbbit a mi józsefvárosi bérházunkban – a tárgy iránt érzett mély tisztelet hangján – az asszonyok csak így emlegették: a rumpli.)

A *Népszabadság* fotósának e régi felvétele egy szaküzletben készült. Váradi Ibolya 1965 májusában ünnepi pillanatot örökít meg, hiszen rövidesen bekopog a boldogság egy magyar nőhöz: centrifugát kap. Így már a mosás utáni napon kezdheti leszedni a megszáradt ruhát, és nekiláthat vasalni. A Hajdúsági Iparművek első mini centrifugáinak egyikével fogják megajándékozni őt.

A „gyorsan és olcsón” elv alapján készült típus térdmagasságú volt, gyártója pedig nem bíbelődött bonyolult rugókkal, a gép lengését csillapítani hivatott alkatrészekkel. De hogy ne pattogjon a masina, egy elmés kiegészítőt adtak mellé. Olyan úszógumiszerű gumivárrút, amely legalább arra jó volt, hogy az u-

ba padlóját. Az anyagtakarékos gépnek fedele sem volt, egy kerek gumilapot raktak a dobban lévő nedves ruha tetejére. De minek is kellett volna rá fedél, hiszen Öveges professzor tévéorozata óta akkoriban mindenki tudta, hogy egy függőlegesen forgó henger esetében a centrifugális erő ugyebár...

WORMSER ANTAL, 1964

A kézi hajtású szennyes

A kempingezők és a háziasszonyok éve volt 1964 – legalábbis az OKISZ (Országos Kisipari Szövetkezet) újcikk-kiállításán készült fényképet elnézve mindenképp. A kínálatban nemcsak konzervmelegítésre alkalmas kávéfőző, elemes viharlámpa, kemping piperetartó és önkiszolgáló cukoradagoló szerepel, hanem az úgynevezett mosógolyó is. (A fazonját elnézve ennek lezármazottja lehet a Lottó-sorsolások sokak számára ismerős, kézzel megtekert számgömbje.)

– Egy mosás egy adag babkává megőrléséhez szükséges energiát igényel – ajánlgatja az „energia-takarékos” masinát az igyekezettől derékban meghajlott férfi a célközönség képviselőjének, mint arról a *Népszabadság* újságírója is beszámolt. Az elvársolt hölgy arckifejezését elnézve minden bizonnyal elnyerte tetszését az alkalmatosság, akárcsak a nagydíjtól oklevélig jutalmazó zsűriét, amely bronzérmet ítelt az 550 forintért kínált mintadarabnak.

A hölgy azért is örülhetett annyira a mosógolyónak, mert talán ő is több hónapja rostokolt a magyar keverőtárcsás mosógépet, a Hajdút gyártó Hajdúsági Iparművek várólistáján. A Hajdú nagyüzemi gyártását a háziasszonyok életének megkönnyítésére meghirdetett mosógépprogram keretében kezdték meg 1957-ben,

mékek és autoalkatrészek gyártására épített üzemben.

A közönségsiker persze nem garantálta, hogy a gyártó Kézműipari és Javító Ktsz. hamarosan elárasz-

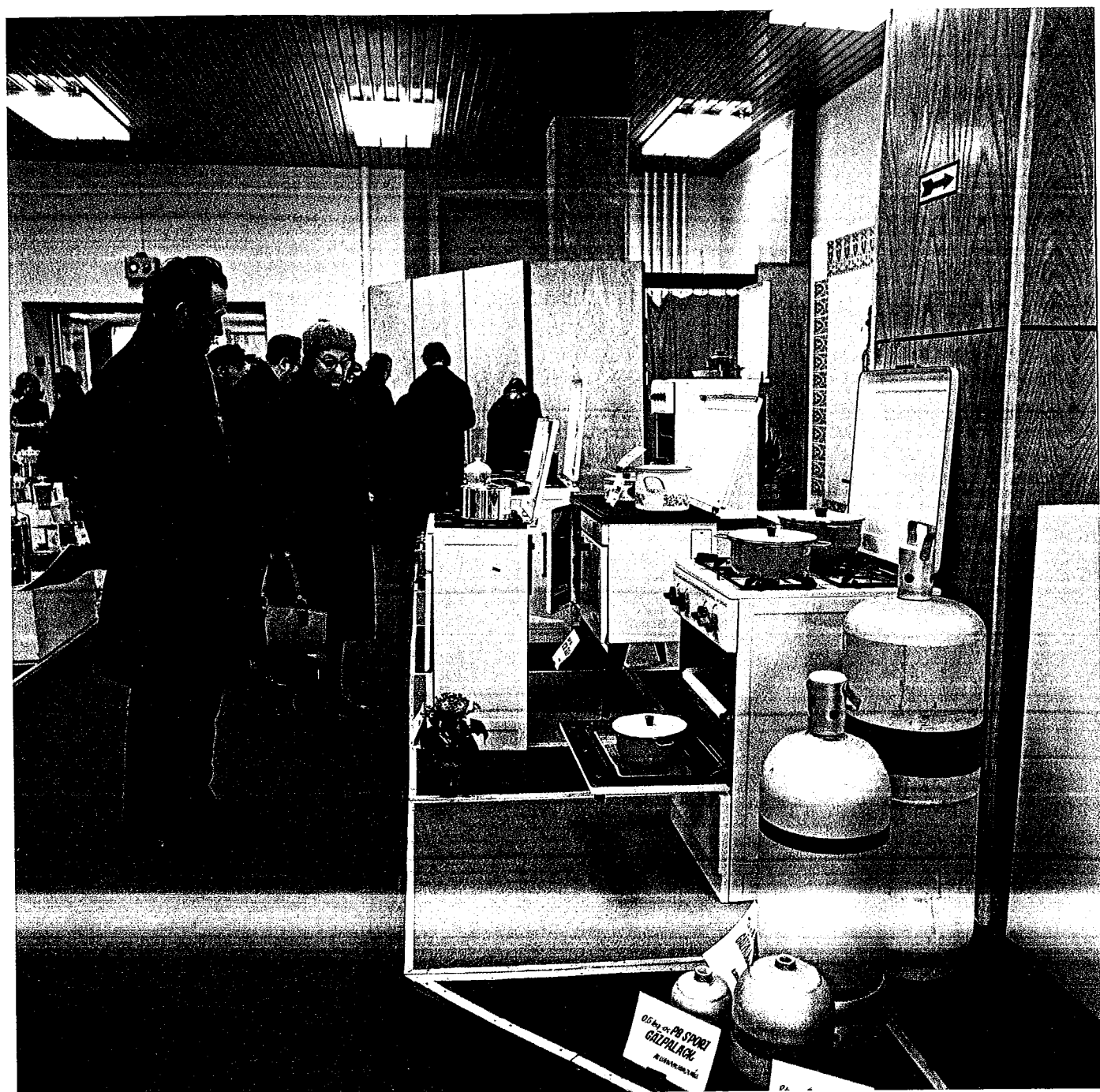
totta volna mosógolyóval az üzleteket. A Lövölde téri bemutatóteremben rendezett kiállítás idején ugyanis még sem a kereskedők, sem a résztvevők nem tudták, melyik mintadarabot rendelnék meg, illetve választanák ki sorozatgyártásra. A kézi meghajtású mosógolyó tervezője munkájával a mosógép-feltalálók neves csapatához csatlakozott, amelynek tagjai közé sorolhatjuk a golyóstollról ismert Bíró Józsefet is.

A képen látható, hatvannégyes modellbe már vegyi úton előállított mosóport szánt a tervező, nem úgy, mint a rómaiak, akik tisztítószernak megrohasztott emberi és tevévizeletet használtak. Később ugyanerre a célra szolgált az ősi gall recept szerint kecskezsírból és hamuból összeállított szappan, vagy az indiai metódus szerint összetört szappanfűtermésből készült szer.

És hogy hová fejlődött 1964 óta a mosógolyó? Pár évvel ezelőtt ugyanezen a néven már egy apró piros gömbről számolt be az újság, amelynek működési mechanizmusa a következő: „Az infravörös sugárzás felbontja a víz molekuláris hidrogénszerkezetét apró fűrtökre, melyek aktiválódnak, és elősegítik a molekuláris mozgást és tisztító erőt. A negatív 'n' sugárzás segíti a szennyező anyag tapadásának lazítását az

mosószer nélkül.” Es ha esetleg mégsem, hat meg mindig ki lehet mosni.

Szabylár Eszter

BÁNHALMI JÁNOS, 1974

Palackok kora

A kép 1974 tavaszán készült, amikor a propán-bután palackok még mindennaposak voltak a magyar háztartásokban. A fotón látható tűzhelyek sorsáról – amelyek negyven éve csúcsmoделleknek számítottak – azonban csak sejtéseim vannak. Nagy a valószínűsége annak, hogy lomtalanításkor az utcán landoltak, vagy egy-egy méregdrága konténer tetejére dobták őket, és hulladékvasként fejezték be pályafutásukat. Nem voltak pedig használhatatlan gáztűzhelyek, a FÉG nevű magyar cég gyártotta őket, mert akkoriban még készültek kályhák, bödönök és gázsparhertek Magyarországon. Vasiparnak is lennie kellett, mert a lemezt valakinek el kellett készítenie. Sok-sok vasipari káteesz adhatott munkát apáink generációjának azzal, hogy a tűzhelyeket nem Kínában voltak szívesek legyártatni.

Nálunk otthon akkor, amikor Bánhalmi kolléga a fotót elkészítette, anyám még azon a gólyalábas gáztűzhelyen főzte a paprikás krumplit (szombaton mindig ez volt a menü, az öcsémme berzenkedtünk is miatta, pedig jókora házikolbászok úszkáltak a vöröslében), de az már ósdinak számított. Anyám is vágyott olyan tűzhelyre, melynek oldalát szép fehérre zománcolták.

A gólyalábast nagyanyám vásárolta, aki falun élt, de aztán nem szerette a gázt, és visszatért a fával fűthető salgótarjáni sparhertra, annak platniján jobban megfőtt a leves, a sütőjébe pedig nem kellett alufóliába csavart cserepet tenni, hogy ne égjen kormosra a lepény vagy a kalács alja. A mamám városi asszonnyá

legjobban Csöpi nevével tudott örülni, hiszen pitesütés idején, főként zimankós téli napokon be tudott húzódni a forró sütő alá. „Hideget jól tűrő házőrző eb”, ezt írta az igazolásra az állatorvos, s a papír elegendő volt ahhoz, hogy Csöpi után ne kelljen évi 70 forint ebadót fizetnünk. Anyámék így verték át a kommunista bürokráciát. Csöpi még akkor sem lett volna hajlandó előbújni a gáztűzhely alól – kimenni

az udvarra?, ez végképp nem fordult meg a kutyafejében –, amikor pedig már biztosak voltunk benne, hogy a bundája lángra kap.

Anyám imádta a blökit, de annyira azért nem imádkozta, hogy ne biciklizzen be a ceglédi ÁFÉSZ Áruházba, s ne vegyen meg egy modern tűzhelyet. A gólyalábas kivonult a nyárikonyhába, a palackkal mind a mai napig működőképes, mert a szagosabb ételeket vagy a lekvárt jobb a konyhától és az étkezőtől távolabb elkészíteni.

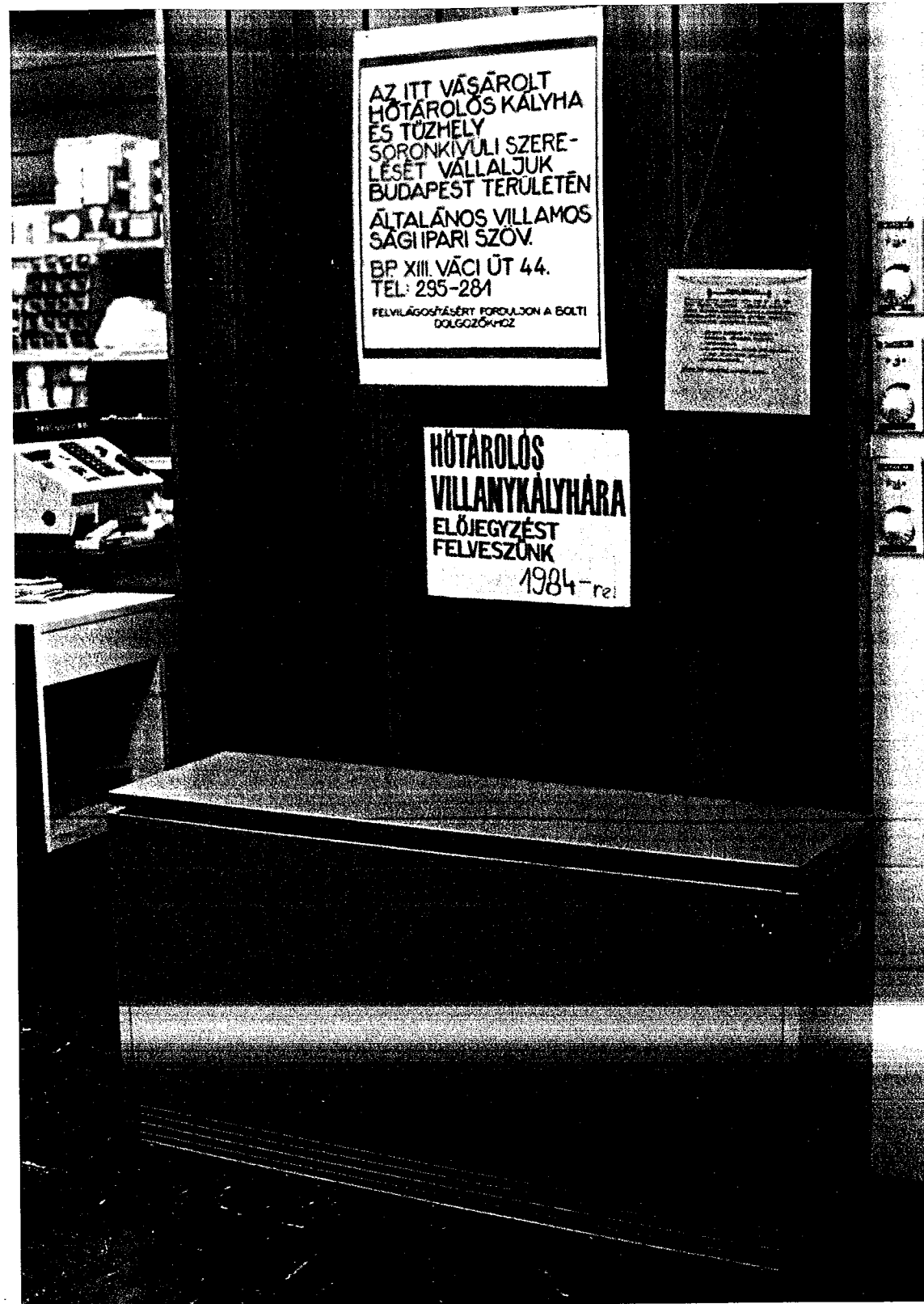
A '74-ben szerzett modern lemeztűzhely viszont rég elenyészett. Nem szerzett sok örömet, mert a sütője pocskónak bizonyult, trükkök és évek kellettek ahhoz, hogy a kemencén és a sparherteren szocializálódott lakosság hozzászokjon a rosszabb tömegtermékekhez. A végén azért kellett kidobni, mert a gázváltalat nem engedte, hogy rákössék a vezetékes gázra. Nemcsak rossz volt, de életveszélyes is.

A bödönökkel valami hasonló történt. Jöttek az agyondizájnolt bidlik meg az olyan csodafazekak, amelyekről az ügynökök azt mondták, nem kell a hús alá annyi zsír vagy olaj, aztán a végén kikötöttünk nagyanyám bevált zománcos edényeinél. Azokban valahogy még mindig finoman megfő az étel. A képen látható konyhaművészeti remekeket pedig szépen megröptettük. Vagy jobb esetben befogtuk kutyakaja-főzésre, amiben sok köszönet nem volt.

A múlt idők gázpalackjairól annyit kell még tudni, hogy a vidéki betörők ma is utaznak rájuk. Ennek

az egekbe szokott (mikorben a magyar alumíniumiparnak, melyre egy időben országot akartak építeni, csöndben leáldozott). A lopók elsőként ezt viszik, ha már bejutottak a konyhába, s otthon berhelt masináikkal apróra darálják. A fémhulladéktelepeken nagyon jól fizetnek érte. Nekünk emlék, nekik pénz. Így vánszorog előre a szörnyű idő.

Rab László

ERDEI KATALIN, 1982

A kétmázsás kis édes

Évekkel ezelőtt, lakásvásárlás után szétszedtem egyet, mert az előző tulaj nem tudta elszállíttatni. Amikor a közelébe merészkedtem, mindjárt megértettem, mi az, ha valami igazán súlyos. Páncéltőkés zongorát simán el lehet vitetni bárhol, bárhová, nem gond a betonnehézzel ellátott, elmászásbiztos mosógép szállítása sem. De a hőtárolós villanykályha odébb tételére csak a nagyon erősek vállalkozzanak.

Miután egyben nem mozdult meg, kirámoltam belőle közel húsz, egyenként tízkilós samottbetétet, meg egy csomó olyan tartozékot – kábelt, érintkezőt, lemezlapot, üveggyapotot –, amiből jó eséllyel meg lehetne építeni egy kisebbfajta villanyerőművet.

Az egyik oldallemezre végül kavicsokat raktunk, jelenleg cipőtartónak használjuk. A kidobott fém alkatrészeknek megörültek a lomisosok, a samottlapok viszont a kamrában landoltak. Titkos tervem szerint egyszer majd kandalló- vagy kemencebélés lesz belőlük, de a tüzeléstechnikai hatóság erről még nem tudhat, mindenkit megkérek rá, hogy lehetőleg ne terjessze.

Nekünk is volt régen egy ilyenünk, a dédimamánál váltottuk le vele az olajkályhát, mert az nagyon büdösnek és veszélyesnek bizonyult. De aztán a hőtárolós kályha generációs – pontosabban szólva anyagi – vitákat szült, mert annyit fogyasztott, mint az inotai hőerőmű fénykorában. A dédimama például úgy gondolta, hogy állandóan maximumon kell mennie, csak akkor lehet jól befűteni vele a szobát. Mi, akik fizettük az áramdíjat (a rezsicsökkentés előtti kemény világban!) ennek épp az ellenkezőjét vallottuk. Ezért

csonyabb fokozatra állítottuk. Hallgattuk aztán évekig, hogy direkt azért cseréltük le az olajos „büdöst”, mert szegény dédimamit hibernálni akartuk.

Hogy az alsó néprétegek is kiaknázhassák a hőtárolós kályha előnyeit, éjszakai árammal működött, amelyet a nappali áram feléért sikerült akkoriban beszerezni. A gyártók elgondolásai (vagy inkább álmái) szerint nappal egy ventilátor fújta (volna) ki a kályhá-

ból a meleg levegőt. Ami nem lett volna rossz elgondolás, ha a kollektív évtizedekben a lakásokban a port is elszívták volna valamivel.

Ráadásul a téli hónapokban, a szigeteletlen öreg házakban, ahol az ablakon ki-be járt a jeges szél, felborult az áramvállalati rendszabályozás. Családunkhoz is vállalkozó kedvű villanyszerelő ismerős érkezett, aki szakszerűen megbuherálta az éjszakai villanyórát. A kicsiny átalakítás következtében a kályha éjfél előtt is hajlandónak mutatkozott, hogy melegítsen.

Nem volt ez különös dolog abban a korszakban, amikor a szaktársak felfűrták a Zsiguli dugattyúját, hogy a kocsi jobban menjen. A buherátorok az ukrán ütve fúró gépbe is saját maguk és otthon reszelték a szénkefét. Ha valaki szerette a kényelmet, kiszuperált nyugati autóüléseket szerzett a Wartburgjába. A terasz fölé a tetőt a vállaltól hazamentett szögvasból egy hétvégén könnyedén össze lehetett hegeszteni. Az első otthon barkácsolt fűnyírók is mosógépmotorral készültek. Mondjuk, az, hogy két évre előre vetek fel rendelést a hőtárolós villanykályhára, jelzi, hogy egy időben milyen sok családnak lehetett villanyszerelő ismerőse. És hogy milyen népszerű lehetett a maga korában a nagy villanyzabáló. Sok jó és megbízható öreg Salgótarján kályhát kidobált szorgos népünk a hőtárolós divatba jövelete után. De a divathulám elhalványulása után a testes dögök ott maradtak a fal mellett, az új buherátorok a kombi gázkazánnal táplált központi fűtést favorizálták, és vajmi keveset törődtek azzal, hogy emiatt a sérvet kockáztassák

lakásban, terítő került rá, egy virágváza és egy halakat ábrázoló nipp állt rajta jó negyedszázadon át.

Erre gondoltam, amikor lakásunk új fűtésének kiépítésekor szétbombáztam az ottfelejtett kis édest. Arra, hogy valaki esetleg megvenné, gondolni se mertem. Németh Szilárdnak vagy milliomosnak kell annak lenni, aki egy ilyen fűtőtestet be mer engedni az életébe.

Rab László

KÉRI DÁNIEL, 1970

Ufó a közértben

Sorozatunk e darabjának képe 1970 februárjában körülbelül annyira állt közel a való élethez, mint a repülő kávéfőzőket bemutató tudományos-fantasztikus filmsorozat, a Pirx pilóta kalandjai.

Noha a modern technika kétségkívül a Holdra szállást is lehetővé tette már, és az emberiséget műszaki okok nem tarthatták vissza attól, hogy élelmiszereit – mint a képen látható gyümölcsöket, zöldségeket, süteményeket vagy épp az akció éppeni tárgyát, a kenyeret – vékony műanyag fóliával tartsa frissen, amit Önök ezen a képen látnak, azt magyar üzletben akkoriban esélyük sem volt látni.

A kép készültkor a magyar közértekben leginkább azon folyt a csatározás, hogy adnak-e egyáltalán valami papírt a frissen levágott kenyérdarabhoz.

A kenyér egyébként is neuralgikus pontja volt a hazai közellátásnak, bátor cikkek és felháborodott olvasói levelek szerzői kutatták az újságok hasábjain, ugyan mi az oka, hogy gyakran sületlen, még gyakrabban csomós, másnapra morzsálódik vagy épp penészedik, s bár kétségkívül csak három forint hatvan kilónként az ára, de nemritkán egy az egyben megy is a szemétkébe.

Az olyan elszántak, mint nagymamám, aki szenvedélyesen szerette a ruganyos, levegős, ropogós héjú, illatos fehér kenyeret, a lábukat képesek voltak lejárni érte, nem beszélve a gyakran kiadós sorállásról. Az egyik ilyen messze földön híres pesti lelőhely szerencsére épp a házukkal átellenben, a Ferenc körúton volt. Ha az ember kíváncsi a sorállásra, akkor

át szimatolhatta a boltban az isteni illatot – és ez volt a jobbik eset, mert rendszerint az utcán is kanyargott a sor.

Papírt viszont itt sem szívesen adtak a portékához, hiába született meg még a hatvanas évek elején a vonatkozó kenyércsomagolási rendelet: a tenyérnyi, csúszós és kemény matéria a kettévágott kétkilós vekninek még a megszegett végét sem takarta el.

A hetvenes évek elején a tejet már zacskóban árulták, létezett a műanyag poharas tej, kakaó, joghurt és tejföl, a felvágottat és a sajtot viszont még az eladó mérte ki, mégpedig vastag zsírpapírba. A zöldségesnél az volt a módi, hogy a lemért árut egyenesen belezúdították a vásárló szatyrába vagy kosarába. (Hová máshová? Az embernél természetesen volt cekker, hiszen az üzletek akkor még nem tartottak semmi ilyesmit. Nem környezetvédelmi megfontolásból, hanem mert nem létezett.) Azt is mindenki tudta, hogy ha papírzacskót szeretne a gyümölcsökhöz, picit könnyörgőre kell venni a tónust, és úgy kell rimánkodni:

„Betegnek viszem.”

Száz szónak is egy a vége: amit a képen látnak, az egy egyszerű termékbemutató, és természetesen „tőkés relációból” származik a fóliázó csodamasina. A *Népszabadság* cikke szerint a Chemolimpex Kereskedelmi Vállalat Deák Ferenc utcai székházában a Petruzalek osztrák cég képviselője mutatta be a nyújtható PVC-fóliát, amely „lehetővé teszi, hogy önkiszolgáló üzletekben is árusíthassák a kenyeret”. Az újságíró persze óvatosan azt is hozzátette, hogy „a hazai árvizonyokat figyelembe vevő gazdaságossági számítások döntik el majd végül is, hogy a fóliás csomagolás előnyei nálunk mennyire kifizetődőek”.

El is döntötték. De nehogy azt higgyék, hogy hazánk akkor teljességgel nélkülözni volt kénytelen a nyugati kulinária csúcstermékeit. 1968 májusa óta folyt már a Magyar Likőripari Vállalat kőbányai telephelyén a Coca-Cola üléstől a szőlőléig mindenféle ital

Ásványvíz és Jégipari Vállalat margitszigeti üzemegységében a Pepsi-Cola készítésébe is belefogtak. Kezdetben úgy számoltak, tízmillió palack kerül majd le a gyártósorról egy évben, de a gyorsan megejtett piackutatás azzal a biztató eredménnyel járt, hogy tizennyolcmillió üveg is gazdára talál majd Budapesten és környékén.

N. Kósa Judit

VÁRADI IBOLYA, 1966

Tincskereső

Mi nem volt a fodrászüzletben a hatvanas évek közepén? Ó, könnyű megmondani: például hajlakkspray, balzsam, tubusos hajfesték és kímélő dauervíz. Kézi hajszárító is elenyésző mennyiségben. Na de mi az, amire nosztalgiával gondolnak az idősebb fodrászok? A vendégekre. Akkor ugyanis majdnem minden nő legalább hetente „leugrott a sarokra”, hogy rendbe rakassa a frizuráját, lett légyen az konty vagy maximka.

Jól habzott a sárga flakonos WU2 sampon a fejen. A balzsamról még csak álmodoztak a nők, ápolónak maradt a hajkrém és a pomádé. A Modern Fodrászszövetkezet alkalmazottai persze mindent megtettek, hogy a nők frizurája csinos legyen. Hajfixáló hóján cukros vízzel, és ha hozott a vendég, citromlével rögzítették a kóbor fürtöket. A versenyző fodrászok sörbe tunkolták a szálat, kemény lett tőle a haj, mint az asztal. A tubusos hajfestékek helyett az üveges Komol dívott a műbőr huzatos székekben. Vízzel hígított és porsamponnal kevert hidrogén alapozott, majd jöhetett a festőlé.

A fodrászok hosszan áldották a nevét annak, aki kitalálta a hideg dauert, nem kellett többé fakalodába zárni a bepácolt tincseket, és felmelegített csipeszek-

fodrászok átkozták, hanem azok a hölgyek is, akiknek a túl erős mixtúrától letörött a hajuk, vagy a tűzforró

csipesz véresre égette a fejbőrüket. Kézi hajszárítóból maximum egyet tudtak beszerezni az üzletek, de az meg túl lassan lehelte a langyos levegőt. Így nem véletlen, hogy legalább tíz bura sorjázott egy-egy „szalonban”. És mivel az sem két perc alatt szárította meg a becsavart haját, bőven akadt idő újságolvasásra. Társalogni csak ordítva lehetett, pedig szívesen folytatták volna a csevejt. Megvitatták volna, milyenek látták a Yermában Ptotát, mennyire fess Gábor Miklós a Koldusoperában, és hogy énekelt az Operában Házy Erzsébet.

A beszélgetés már akkor elkezdődött, mikor bura-jeggyl a kézben, csipesszel a fejen várakoztak a száradásra. Mert abban az időben minden valamirevaló háziasszony vagy fiatal lány beugrott a fodrászhoz hetente egyszer berakatni, pár nappal később esetleg tupíroztatni, kontyot igazíttatni, póthajpepit helyre tüzetni, barnák a szőke, szőkék a barna parókat megfésültetni. Hírből sem ismerték a sassoonvágást, de az akkori sima pengéjű ollót a fodrászok ma már papírvágásra használják, a zsilettet a relikviák közé süllyesztették. Lollobrigida hajviselete és a dauerolt, rövid frizura, a maximka is a múlté. Nem tudta rögzí-

literes hajlakk.

Szemere Katalin

A hölgyek vitézek és hősök

Nem akartam azzal a közhellyel kezdeni a cikket, hogy mi mindent meg nem tesznek a nők a szépségük érdekében. De mit tegyek, ha ez így igaz? Festetnek, gyanáztatnak, szemöldököt szedetnek, fogyókúráznak, rántalanítanak, zsírleszívást fizetnek, mellet nagyobbítanak, műkörömöt építtetnek, ne adj' isten, átszabatják az egész alakjukat. Az egyik elképesztően fáj, a másik marhára csíp, a harmadik örülden éget, és így tovább.

Gyerekkoromban ámulattal figyeltem anyukám makulátlan kreol bőrét, majd bánatomban nekiestem egy pattanásnak az arcomon, amitől minden kozmetikus agylobot kapott. Az egyetlen igazán (be)gyógyító módszernek – azon kívül, hogy lassan kinőttem a kamaszkorból – egy gyógyfénylámpa bizonyult a Nagymező utcai szalonban. Nem fáj, csak elég drága volt a használata, viszont a kozmetikushoz járás gyakoriságát is csökkentette. Mert ki szeretett kozmetikushoz menni (és ma ki szeret)? A rendszeres tisztítás órákig eltartott. A radiózásra, a fullasztó gőzölésre, a fájdalmas kezelésre és a két-háromféle pakolásra a gyötrés után még napokig emlékeztetett az áldozat vörös képe. Az egyetlen jó emlék: a fertőtlenítő, pórusösszehúzó ózont kibocsátó vio illata.

Mint olvasom, jóval a kamaszkorom előtt nyílt meg a fent említett Nagymező utcában egy szépségszalon. Itt a klasszikus arckezeléstől az elektrokozmetikáig mindenféle újítás volt. Botox meg nem létezett, mágneses masszírozómatrac sem, de mellrugalmasítást vagy bokafogyasztást bátran lehetett kérni. A szauna, pláne a szolárium is csodaszámba ment, ez utóbbi 1979-ben öt percig 25 forintért, negyedórán át ötvenért barní-

totta csokibarnára a hölgyeket. A tokarugalmasítás nem volt drágább, mint a szolárium, de a combfogyasztásért 80 forintot kértek el a kozmetikusok, az arcizmok tornáztatásáért pánaelektrodákkal meg fél-százat. A tízalkalmas bérlet nyolcszáz forintba került, ráadásként járt hozzá egy extra szolgáltatás. Hogy nagy volt a kereslet, az biztos, a szalonban napi ötven-hatvan hölgyet fogadtak – természetesen bejelentkezésre. Az érdeklődés kivételes voltát jól jelezte, hogy két hétre előre kellett időpontot kérni. Nagy becsben is tartották a berendezéseket, a műszereket, amelyeket 1,5 millió forint értékben szereztek be. Ennek része volt a képen látható iontoforézis.

Molnár Dánielné kozmetikus a *Népszabadságnak* 1979-ben azt nyilatkozta: „A hölgyek vitézek és hősök, hihetetlenül strapabíróak.” Mondjuk, sokakat nem volt könnyű rábeszélni egy effajta maszkra, amelybe áramot vezettek, még azzal az indokkal sem, hogy így juttatják a bőr mélyebb rétegeibe a hatóanyagot. Inkább maradnak ráncosak, csúnyák – állították. Hiába magyarázta a szakember, hogy ez nem olyan, mintha megrázná őket az áram, mert a gépek erőssége körülbelül a zseblámpaelemével azonos. És aki ebbe bele-törődött, az már állítólag a vibrodin rázását sem vette zokon, pedig a hatása a cikk szerint olyan volt, mintha egy díjbirkózó dögönyözné a páciens.

Akkoriban a kozmetikai kezelések és jó tanácsok. A kozmetikusok abban reménykedtek, hamarosan egy férfiaknak szóló üzlettel is bővíthetik a kínálatot. Ennek megnyitásáról azonban nincsen információnk.

Szemere Katalin

BALOGH P. LÁSZLÓ, 1979

WORMSER ANTAL, 1964

Várni, csak várni

A telefonálásra várakozó úriember magában minden bizonnyal átkozza a hatvanfilléres réztantuszt, annak köszönhetően korlátlan ideig pletykálkodhat ugyan is a fülkében ácsorgó asszony – 1964 júniusában. (A tantusz bevezetését az indokolta, hogy az 1943-ban 30 fillérre emelt beszélgetési tarifa miatt egy tíz- és egy húszfilléres pénzért kellett bedobni, a gyakori érmedugulások következtében pedig megbízhatatlannokká váltak a készülékek. Ekkor döntöttek a korábban a villamosokon használt „fizetőeszköz”, a tantusz használatáról.)

Persze, ha mindez öt évvel később történne, az asszonyka is rövidebbre fogná mondandóját, hiszen akkor már hárompercenként egy forintjába kerülne a csevej. Tizenkilenc évvel korábban pedig nem talált volna egyetlen utcai fülkét sem: a második világháború leradírozta ugyanis mind a kétezer darabot.

Budapesten egyébként az első – bécsi mintára készült, páncélburkolatos – utcai távbeszélő-állomást 1928. december 13-án állították fel, a Nyugati pályaudvarral szemben. Az üvegfalú „doboz” premierjén a posta vezérigazgatója, báró Szalay Gábor tárcsázta fel ünnepélyesen a kereskedelmi minisztert, Hermann Miksát. Akkoriban a rohamosan gyarapodó, típusát tekintve MK 55-ös fülkehadsereg falain díszelő hír-

rongálásukat két évig terjedő fogházzal és 2000 pengős pénzbüntetéssel torolta meg a budapesti főkapitányság. A beszélgetések kezdése előtt bedobandó

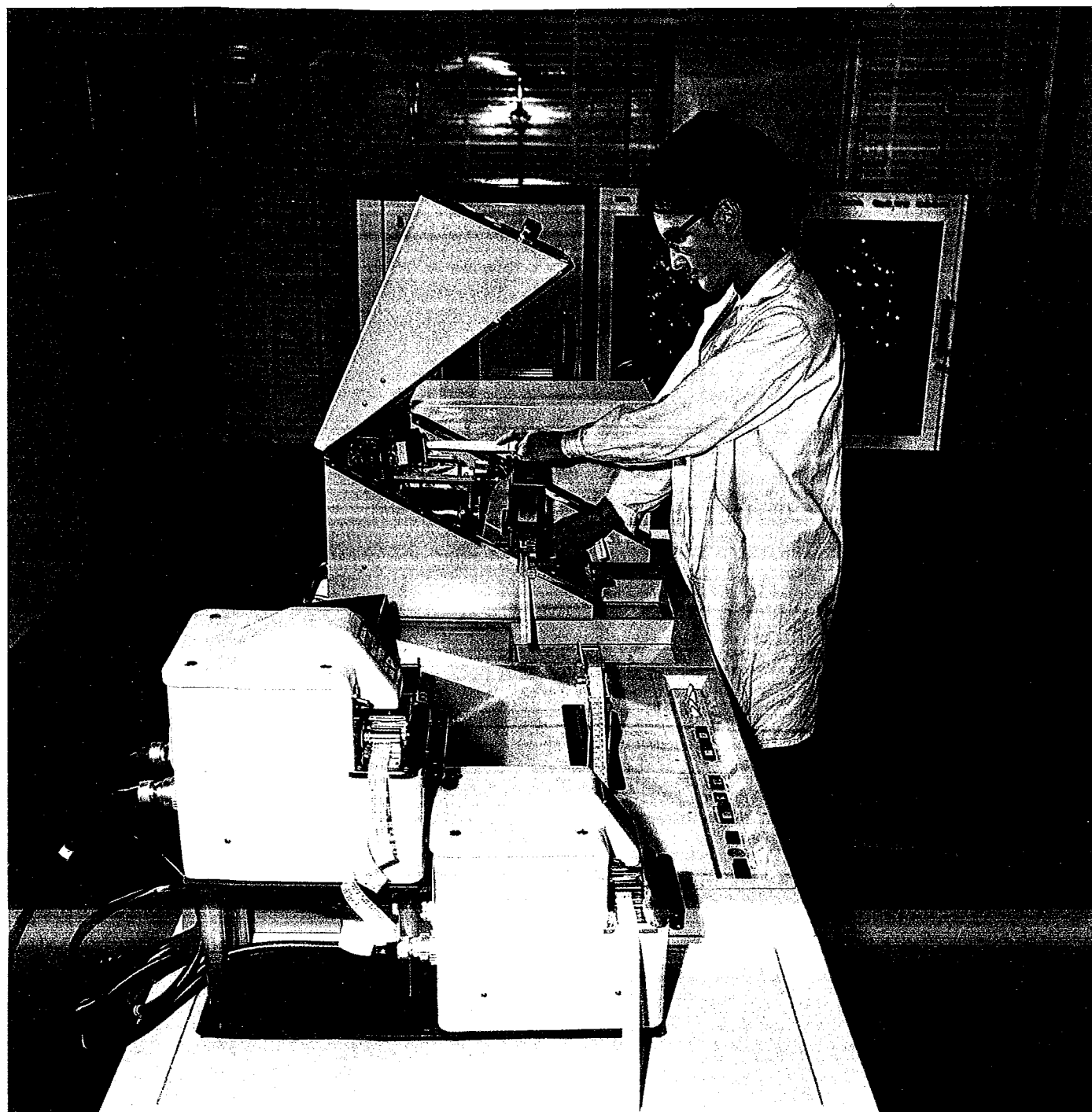
húszfilléreseket pedig magádetektívek védték a fosztogatóktól. Még a fülkék színét is szabályozták, igaz, csak a temetők területén: ott kizárólag sötét és tompa árnyalatúra mázolhatták őket.

A kezdeti idők egyenkorszaka után, a hatvanas évektől már többféle típust gyártottak: a képen látható, modern műanyag fülke premierje például 1962-ben, a Madách Színház előtt volt. Azonban egyikük sem büszkélkedhet olyan neves tervezővel, mint a London egyik szimbólumává vált piros fülke, amelyet a híres építész, Sir Giles Gilbert álmodott meg. Bár a magyarországi bódéknak nincs akkora renoméjuk, mint az angolhoz hasonlatosan piros, régi norvég fülkének, amelyekből százat védetté nyilvánítottak pár éve – legalább egyetlen, az ötvenes évekből származó darab már itthon is jó helyre került: a vári Telefónia Múzeumba. (Továbbá ott látható a Pulvári Károly tervezte pontosidő-bemondó gép, amelyet utcai készülékről 1951. január elsején lehetett először felhívni.)

A képen látható Rákóczi úton állították fel a Nagykörút, az Andrássy út és a Baross tér mellett az első utcai fülkéket, amelyek számát a posta vezérigazgatósága az előfizetős telefonokéhoz igazította: legalább egy fülke járt minden 200 maántelefonra. Ám

baktatott Örkény *Ballada a költészet hatalmáról* című novellájának főhőse, az elszabadult telefonfülke.

Szabályár Eszter

Múltbéli jövő

A jövő: ahogy azt annak idején elképzeltük. A halálos csendben, fehér köpenyben suhanó szemüveges lányok, mindig azonos hőmérséklet, elképesztő, átlagos halandó által föl sem fogható matematikai tudás, amellyel irányítani lehet a tökéletesen egymáshoz illesztett elemekből álló, minden képzeletet felülmúló gyorsasággal a világmindenség titkait számolgotató gépmonstrumokat. Aki ezt a képet nézte, fölsóhajtott: igen, már itt tartunk. Már mi is itt tartunk, magyarok!

Próbáljuk ma megsaccolni, hogy a kutatóintézeti számítógépközpontban egész emeleteket elfoglaló csodakomputernek mekkora lehetett a memóriája: 10 kilobájt vagy 20? És ennek az elavulóban lévő asztali gépnek, amelyen ezeket a sorokat pötyögöm: 40 giga vagy 80? Százezerszer kisebb részt szorít ki a tőből, de négymilliószor több adatot tárol.

Emlékszem, voltak barátaim, akik egy pohár sör mellett üldögéltek velünk a Góbében a Bérkocsis utca sarkán, és 11 felé titokzatos mosollyal búcsúztak tőlünk. Nem árulhattak el róla semmit, de tudtuk, mostanra kaptak GÉPIDŐT, mennek be, és PROGRAMOT FUTTATNAK a komputeren.

Mintha egy Kovács András-filmből léptek volna elő. Bizakodók voltak, tudták, ha kezükbe vehetik az állásukat, akkor a kollégáikkal együtt megkapják a pénzüket, és bosszankodtak a kollégán, aki ceruzával a kezében hónapokig végtelen hosszú számsorokat rótt egy milliméterpapírra, és ha kérték, adja oda, egy este végzek a számolással, visszakérdezett, hogy akkor ő

mit fog csinálni a fizetéséért. Mit? Hát nyelvet tanulsz! És jött az algol, a Basic, a Fortran, a Turbo Pascal meg még mennyi más programnyelv. Van még, aki emlékszik rájuk.

Néhány évvel ezelőtt nálunk járt egy számítógépes óriásvállalat vezető munkatársa, és előadásán azt mondta: a cég decemberi árbevételének 90 százaléka olyan termékek eladásából származik, amelyek januárban még nem voltak a piacon.

Ennél gyorsabban jövő már nem is válhat múlttá.

De nézzék csak a képet! A hölgy éppen lyukszá-
laggal eteti a gépet. Hol van már ez is. Hamar jött he-
lyette a lyukkártya, amelyből ötszáz vagy tán ezer fért
vászorborítású kartondobozába. Egyszer szereztem
egy dobozzal, csodára volt képes: a legjobb papírre-
pülőt lehetett belőle készíteni. Az egyikből kivágtam
a törzset, a másikkból lett a szárny – kettévágva dupla-
fedeles gép alakult ki –, klamnival (irodai tűzőgéppel)
vagy ragasztóval lehetett őket egymáshoz illeszteni.
Az orrába pedig gemkapocs került nehezeknek, ha jól
volt beállítva, simán átszelt egy szélesebb utcát is az
ötödik emelet magasságából!

Sajnos manapság, amikor már nemcsak a floppy-
diszk, de a CD is kiment a divatból, szinte lehetetlen
hozzájutni. Nekem szerencsém volt: pár éve a Kerék
klubjának használatára kaptam egy adagot, jelen-
tem, még mindig jól repül. Csak a gyerekek fölnőttek
időközben. Nem baj, tartalékok az unokáknak!

Kelen Károly

KÉRI DÁNIEL, 1972

Gépavatás a Díjbeszedőnél

A kép a Fővárosi Számítástechnikai és Díjbeszedő Vállalat 1972 áprilisában átadott számítóközpontjában készült. A szereplők közül ma már csak a hátul látható fekete hajú hölgy, azaz Pataki Károlyné Péter Erzsébet dolgozik a sokszor nevet és tulajdonost változtatott cégnél, jelenleg értékesítési igazgatói beosztásban.

Amikor hajdan kollégánk kivonult az ünnepélyes átadást megelőző fotózásra, Erzsébet frissen érettségizett gépkezelő volt. A fotón hozzá hasonló női munkaerők veszik körül az IBM 360 típusú gépet és perifériáit.

Ez a kép valami nagyon korszerűt és egyben rendezettet sugall. Kivételt az akkori világból.

Patakiné emlékei szerint az országban csak egy ilyen gép volt még. Aztán többet nem importálhattak a COCOM miatt. (Magyarországnak egészen 1990-ig tilos volt eladni magasan fejlett technológiákat a nyugati országokból. Ennek oka a fegyverkezési verseny volt az amerikaiak és szövetségeseik, valamint a szovjet világ között. Tilalmi listán volt a számítógépek többsége, elsősorban a piacvezető IBM termékei. Feltételezem, hogy komoly politikai és gazdasági lobbitevékenység kellett ahhoz, hogy villany- és gázzámláinkat az IBM-nek ez a nagy gépe dolgozhassa fel.)

Pataki igazgatónő emlékei szerint nagy ünnepség volt nem sokkal a fotózás után, ahol megjelent maga a fővárosi tanács elnöke, Szépvölgyi Zoltán is. Egy éve volt akkor Szépvölgyi városvezető, és egészen 1986-

A Díjbeszedő vállalat nemcsak a gázszolgáltató és az elektromos művek számára dolgozta fel a számlákat, de a többi fővárosi vállalatnak is, a víz- és csatornaműnek, a köztisztaságnak és a kertészetnek is. Korábban is elvégezték ezt a munkát, de akkor még egy XX. század eleji technikával, a Hollerith-lyukkártyákkal. (Ez egy Herman Hollerith nevű amerikai-német tudós találmánya volt, ő alakította a céget, amelyből később

az IBM kinőtt.) Patakiné a képen egy optikai leolvasót kezel. A díjbeszedők kártyákra jeleket tettek, s ezt olvasta be, majd dolgozta fel a gép.

Ez a masina tíz évnél hosszabb ideig dolgozott a cégnek. Később – ugyancsak COCOM-kivételként – kaptak egy Siemens számítógépet, majd amikor az IBM 360 nyugdíjba ment, még egy Siemens gyártmányú komputert. A cég tehát jól kihasználta a nyugati technológiát, amely Pataki Károlyné szerint ritkán hagyta őket cserben.

Most is úgy emlékszik vissza, hogy az IBM szervizei jól gondoskodtak arról, hogy a közüzemi számlák elkészítése, a többi fővárosi cég anyaggyártásának nyilvántartása és a fővárosi Illetékhivatal bérszámfejtése, valamint minden más adatfeldolgozás is rendben elkészüljön. Jól működtek a számítógéphez csatlakozó perifériák is.

Nem őriz azonban ilyen kedvező emlékeket azokról a berendezésekről, amelyek a KGST-államokban készültek. Ezeknek kellett a COCOM által elzárt gépeket, anyagokat, berendezéseket, programokat helyettesíteniük. De ez már másik történet.

A gépavatás nagy eseménye lehetett a hazai számítástechnikai világnak. A hatvanas években megjelentek már az országban az első (szobaméretű) számítógépek, a legendás Ural-2, amely a tudományos akadémián működött, majd a korszerűbb Minszk 22 és 32, amelyek gazdasági feladatokat is elláttak. Ezzel együtt komoly szakembergárda nőtt fel, intézetek

lent a számítástechnika.

Az is a történelemhez tartozik, hogy ennek az államilag, központilag szervezett fejlesztésnek jelentős képzési háttérrel is volt. Pataki Károlyné Péter Erzsébet is a SZÁMOK nevű intézményben tanulta a gyakorlathoz szükséges elméleti ismereteket, egyebek között programozást is.

Miklós Gábor

MIKÓ LÁSZLÓ, 1965

T dugó

A '60-as évek közepén a motorkerékpár nagyjából ugyanazt jelentette a családoknak, amit ma egy Suzuki. Megkönnyítette a munkába járást, a hétvégeken lehetett bütykölni, pózolni vele a templom melletti főtéren vagy a kultúrház előtt. De fel is lehetett pattanni rá, és elruccanni rokonházba, három faluval odébb, a patikába vagy az orvosért. S ha még oldalkocsi is tartozott hozzá, az maga volt a földi paradicsom. A gyerekek mellett a csomagoknak is jutott hely benne, ha hosszabb utazásra vagy nyaralni indult a család.

Képünk 1965 júliusában készült Ózdon, ahol új áruház nyílt. Ha a fotóra pillantanak, gyakorlatilag mindent megtudnak arról, milyen is volt jó negyven éve egy frissen nyílt kisvárosi, járási székhelyi szövetkezeti áruház. Az üzletbelső alapján meg sem lehetett volna mondani, melyik városban jár az ember. A menyegyzet neonjai mindenütt ugyanazt a mintát adták ki, ahogy a padlóburkolatok is, a hatalmas belső terek miatt kötelező eladótéri oszlopokat pedig mindegyik ilyen áruházban tükrök borították.

A felépítésük is szabványos volt. A nehéz holmik, műszaki cikkek, edények a földszinten kaptak helyet, és az emeletre került a ruházati, a cipő- és a lakástextilosztály, nemritkán jutott egy kisebb sarok a játékoknak, a könyveknek, a bizzuknak is. Gyakorlatilag tehát az élelmiszer, az építőanyag és a masszetas vasbolti termékek kivételével minden kapható volt bennük, már ami a hiánygazdaság közepette egyáltalán beszerezhető volt. Mert volt ugyan tűzhely, mosó-

gép, centrifuga, tévé és rádió, de soha nem az a típus, amit az emberek kerestek. S volt persze magnetofon, lemezjátszó, padlókeféző és konyhai edény is, de csak ritkán olyan, amilyenre éppen szükségünk lett volna. És voltak a klasszikus hiánycikkek: T dugót vagy 9 voltos elemet (tudják, azt, amelyik az akkoriban már divatba jött zsebrádiókat működtette) olykor hónapokig nem lehetett kapni, még Pesten sem.

De ne legyünk igazságtalanok: zománcozott vödörből például imponáló volt a választék. A leglélegzetelállítóbb kavalkád mégis azoknak az átlátszó műanyag tálcáknak és tálaknak a polcain volt, amelyek távolról nézve a maguk esetlenségével és súlytalanságával is gondosan csiszolt ólomkristály benyomását keltették. És volt persze egérfogó, gumicsizma és kismamacipő, létra, ásó, alumíniumbögre, étkezészet, steppelt otthonka, ruhacsipesz, hanglemez, Pitralon arcszesz, függönyanyag, másfél méteres fakanál, böl-lérkés, légypapír és 50 filléres konzervnyitó.

Jól nézzék meg a képet, Mikó László felvételét. Ezek még a nyitás pillanatai Ózdon. Rend mindenütt, a polcok és a raktárkészletek feltöltve, az eladók óvó tekintettel, ugrásra készen figyelik a vevőket, s az összes neon világít. Még egy-két hét, és elfogy a motorkerékpár a 125 köbcentis, a gumicsizmából a 42-es méretű, majd az első neonok is elfogytak. Az első elem pedig szerintem már a nyitás utáni első órában elfogyott.

Berkó Pál

MIKÓ LÁSZLÓ, 1967

Guruló emeletes ágyak

Amikor hazánkban bevezették a gyermekgondozási segélyt (a gyest), megnyílt a Mikroszkóp Színpad, megjelent Örkény Tótékja, valamint 940 ezer ember elektromos háztartási gépek bekapcsolásával szavazott a Riporter kerestetik tévévetélkedő döntőjében... nos, akkor mutatták be a sajtónak az új közlekedési eszközt, a hotelbuszt.

1967-et írtunk, és az év eseményei közé tartozott az is, hogy köszöntötték az egymilliomodik televízió-előfizetőt, özv. Raffai Jánosnét, az ikladi Ipari Műszer-gyár munkását.

A hotelbusz nevű újításnak hála Budapest és a Zala megyei Lenti község között immár akár éjszaka is lehetett utazni, jóval kényelmesebben, mint korábban, a zötyögő személyvonaton vagy a hörgő Ikaruson. Nem kellett ülve aludni, esetleg ökölbe szorított kézzel drukkolni, hogy ne legyen szomszédunk, és a dupla ülésre heveredve ússzuk meg az utazást.

Heti háromszor teljesen újfajta közlekedési eszköz állt az utazók szolgálatába: a nevezett, hálófülkés hotelbusz. Kívülről nem sokban különbözött a hatvanas években a fővárosi forgalomban funkcionáló csuklós Ikarus 180-as típustól. Ez volt ugyanis az alapja a mo-

A MÁVAUT egyébként minden évben igyekezett valami újjal előrukkolni. Hol farmotoros busz szerkezetére épített panorámbuszt, eltüntethető oldalablakokkal, műanyag fonattal bevont, jól szellőző ülésborítással, hol pedig héttonnás Csepel tehergépjárműt csuklósított hétkerekű pótkocsi csatolásával. Sőt a nevükhöz köthető egy 1969-es kísérlet, az emeletes autóbusz is.

A huszonhat utast szállító hotelbuszban tényleg minden adott volt a kényelmes utazáshoz, a mosdótól a zuhanyzóig, a rádiótól a jól felszerelt minibárig. A jármű első felébe építették a hat hálót, tizenkét fekvőhellyel.

Ezeket a szivacsbetétes emeletes ágyakat napközben is remekül lehetett használni, ha pár mozdulattal háttámlás ülésekké alakították őket. A szeptemberi sajtótájékoztatón a MÁVAUT vezetői arról álmodoztak, hamarosan ezek a buszok szállítják a nyaralni vágyókat a jugoszláv tengerpartra.

És ha hiszik, ha nem, még mára sem ment ki a divatból a hotelbusz, bár ritkán fut előre meghatározott útvonalon. A járművet kibérelheti akár egy nagyobb család vagy egy maximum húsztagú baráti társaság is. Két

Szemere Katalin

MIKÓ LÁSZLÓ, 1968

A pécsi „bikarusz”

1968-ban, karácsony előtt a *Népszabadság* egyebek mellett azzal lepte meg olvasóit, hogy bemutatta az első magyar emeletes buszt. Az AKÖV, vagyis az Autóközlekedési Tröszt vezérigazgatója év végi sajtótájékoztatóján ismertette a cégcsoport új fejlesztéseit és szolgáltatásait, egyebek mellett a Volántaxit (amely Volga és Peugeot autókkal kezdte a szolgáltatást), s elmondta, hogy abban az évben 680 új autóbusz állt a vidéki városi és a távolsági személyszállítás szolgálatába, a következő évben pedig további 600 új busz fog üzembe állni.

És itt hozakodtak elő az új emeletes busszal is, amelyet a MÁVAUT budapesti főműhelyében készítettek. Az új csodát egy buszos városi körséta keretében próbálták ki. Munkatársunk szerint „az alsó szinten 36, az emeleten pedig 28 utas foglalhat helyet. Az utasáramlás itt is egyirányú; az ülőkalauz helyét a hátsó peronon, a lépcső alatti részen helyezték el: itt jelzőlámpa mutatja, hogy az emeleten lévő ülések közül még hány szabad. Az emeletes autóbuszt előreláthatólag januárban Pécsen állítják forgalomba”. A cikk nem említi, de érdekes, hogy az emeleten az ülések nem a szokásos egyenes sorokban voltak elrendezve, hanem a sorok közepén, halszállkaszerűen álltak, s az ablakok mentén körbe lehetett járni körülöttük.

Milyen ambíciókból született az első magyar emeletes busz? Gondoljuk meg: a XX. század második fe-

mechanizmus beindulásának ideje, lendületben az ország, látszólag karnyújtásra a Nyugat, amikor nemcsak Londonnak lehet már emeletes busza, de akár... Pécsnek is.

Költői kérdés volna részemről, ha most úgy sóhajtanék: vajon közlekedett-e valaha ez a busz Pécsen? Mert pontosan tudom, hogy közlekedett. Nyolc évig,

menetrendszerűen. 1969 januárjától 1976 júniusáig szállította az utasokat a pécsi Kossuth tér és Fehér-hegy, majd a Kossuth tér és Uránváros között. A munkásosztálynak kijárt a luxus.

Egyébként az Ikarus-rajongók honlapjáról még az is kiderül, hogy két 556-os típusú Ikarus buszból építették, melyeket eredetileg 1964-ben állítottak forgalomba, majd 1968 októberében adtak át az AKÖV-nek átalakítás céljából, s így kiszámolható, hogy röpké másfél hónap alatt készült el a „bikarusz”. Azt is tudni lehet, hogy a GA 81-16 és a GA 81-17 rendszámot viselték a buszok, mielőtt egyesültek. Sőt a szakértők rögzítették az utókor számára, hogy az utóbbi került alulra, s az emeleti rész készült a 81-16-osból.

De ami igazán elképesztő, hogy ez az emeletes busz ma is megvan! Forgalomból való kivonása után a balatonvilágosi Volán-üdülőbe került, majd a ceglédi autóbuszbontóba, ahol szerencsére nem vágták szét, így a rendszerváltás után (amikor divat lett Londonból kiszuperált emeletes buszokat behozni vendéglátó-ipari vonzerőfejlesztés címén) egy monori magánszemély vette meg.

Több hír is szólt a buszról a legutóbbi években. Ugyanis a pécsiekben a kulturális fővárosi pezsgés közepette felmerült, hogy ezt a különleges buszt meg kellene menteni, s újra Pécs egyik látványosságává kellene tenni. El is húzták Pécsre, a Pannon Volán telephelyére, s elkezdődött a tervezgetés. Lelkes tá-

tak rendeződni a tulajdonviszonyok. Mások a felújítás költségeit sokallták, így a rekonstrukció csak nem indult el, 2010 pedig lassan elmúlt. S ahogy csillapodott a kultúrfővárosi láz, leült a felújítás szándéka is. Pár évvel ezelőtt az első magyar emeletes busz még ott állt rozsdásan, ablakok nélkül a telephelyen.

Csordás Lajos

Szárnyalt az Ikarus

Az Ikarus magyar mítosz. Lehetne élcelődni a névadó hősön, aki az apja, Daidalosz által fabrikált szárnyakkal a Napba repült, majd a tengerbe zuhant. A magyar Ikarus ugyanis hosszasan emelkedett, útja rögös volt inkább, mint szárnyaló, és bukása sem hasonlítható az egykori görög héroszéhoz.

A kép születése idején az Ikarus buszokkal rengeteg helyen lehetett találkozni. Nem állítom, hogy teljesen uralták volna a rubeelszámolású térség valamennyi fővárosát, de mindenütt felbukkantak. És az igazság az, hogy ők voltak a legjobbak. A helyi gyártmányok, akár a Karosa, akár a likinói szovjet LiAz gyár termékei voltak, abban az időben nyomába sem értek a magyar busznak. De nem volt az Ikarus monopolista, legfeljebb a hajdani NDK-ban, ahonnan aztán reexportálták, mondhatni repatriálták a buszokat, amikor betörtek a helyükre a használt Mercedes, MAN és egyéb városi járművek.

Közismert, hogy a buszgyártást a magyarok a szocialista munkamegosztás (KGST) jegyében kapták, és akkor lendült fel igazán a termelés Mátyásföld mellett a székesfehérvári Ikarusban is, amikor eldőlt: személyautók pedig nem készülhetnek minálunk. Így tömték be a szánkat, ha már le kellett mondanunk a hozzánk törekvő japán és egyéb autógyártókkal való együttműködésről.

A városi legenda szerint a Toyotával tárgyaltak az illetékesek, és már meg is állapodtak velük egy csepei összeszerelő üzemről, amikor Moszkvában észbe kaptak: a magyar-japán közös gyártmány (hazai mozgalmi nevén a Totoja) esetleg negatívan befolyá-

nekik helyette busz, mondtak - és ion. Ezért nem volt elég már a mátyásföldi gyár, ezért kellett a székesfehérvári egykori hadiüzemben is beindítani a buszgyártást, akkor már a 200-as típusét.

Amikor a képünk készült, Székesfehérváron már több buszt gyártottak. Ezt is Finta László vezetésével tervezték, és az interneten lelhető adatok szerint a világ legtávolibb pontjaira is eljutott: Izlandtól Mada-

gaszkárig, még különböző baráti afrikai országok, a törökök és a görögök is kaptak belőle.

A képen látható buszok a csehszlovák AVIA-val kooperációban készültek, 6,5 méteres kisbuszok voltak, amelyek húszegynéhány utast szállíthattak. Akkori kollégánk megírta, hogy eredetileg csak 400 darabra szorozdtek, de ezt még megtoldották további kétszázzal.

A termelési tudósítás beszámolt a korszerűsítésről, jelesül, hogy nagyobb teljesítményű motorokat kapnak a győri Rábától. Akkor már ezek az eredetileg a MAN által tervezett motorok is elég elavultnak számítottak a nemzetközi versenyben. A tudósító büszkén jegyezte meg, hogy ekkor az Ikarus gyártotta a legtöbb csuklós buszt a világon, s hogy az USA-ba is ment tőlük próbajármű, bemutatóra.

Eredetileg 12 650 busz gyártása szerepelt az éves tervben, ezt munkaverseny-felajánlással megtoldták még 150 darabbal. Szóval csupa siker. Arról persze nem szólt a fáma, hogy miközben a nagy keleti megrendelők állandóan korszerűsítést követeltek a bizony öregecske konstrukción, az új típusok magasabb árát nem akarták megfizetni.

Erről jut eszembe, hogy a nyolcvanas évek Lengyelországában még buszválság is volt. Edward Gierek, a hetvenes évekbeli pártfőtitkár úgy döntött, országa elég nagy ahhoz, hogy modernebb buszt válasszon. Megvették a francia Berliet városi busz licencét, és elkezdték gyártani Wrocławban, a Jelcz autógyárban. Nem jött be: a Berliet sajnos nem lengyel közutakra,

így aztán már a szűkegallapot (1981. december 13.) után, amikor gyakorlatilag leálltak a nyugati gépalkatrész- és anyagszállítások, úgy határoztak, a Jelcz Ikarus buszokat fog összeszerelni, még hozzá csuklós városi óriásokat. Az Ikarusnak, mint sok más magyar nagyvállalatnak, ezután külön szervizhálózata is volt Lengyelországban akkoriban.

Miklós Gábor

BALOGH P. LÁSZLÓ, 1975

BÁNHALMI JÁNOS, 1973

Nem úttörő, de a miénk

Amikor kisgyerekként először utaztam a kisdalattin, egyúttal a megfelelő oktatásban is részesültem, miszerint ez a földalatti a „kontinens első ilyen vasútja”. Ebből az információból hiányzott az, hogy korántsem Európáé, s nem is a világé, mert Londonban, New Yorkban már rég zakatoltak, füstöltek a belváros alatt is a később metrónak nevezett városi vasutak. Ez egyébként annyira jellemző a hazai szemléletre. Muszáj, hogy ha a miénk, az feltétlenül az első vagy a legnagyobb valami legyen. A világon. Vagy Európában. Ha másutt nem, akkor Közép-Európában, vagy egy adott földrajzi szélességen.

A korai emlékeim a földalattiról vitathatatlanul jók. (Ez azóta sem változott.) Érdekesek voltak a csempézett állomások. Érdekes volt, hogy a bal oldali közlekedés szabályai szerint mentek a szerelvények, tehát épp az ellentétes irányban, mint a felszínen. Erre ma is emlékeztetnek a lejáratok, amelyeket szerencsére nem építettek át. A peron elején kis faülkében ült a jegykezelő, jegyárusító személyzet. Tanulóbérletem volt többnyire, ami heti 2,70-be került emlékeim szerint. Néha gyerekjegyet kellett venni. Erről kortársaimmal időnként vitatkozom, mert szerintem 34, szerintük 35 fillér volt az ára. A kocsin kalauz utazott, aki nem a jegyet kezelte, hanem egy kallantyúval belülről bezárta a kocsit. Előtte azonban harsányan jelezte, hogy a beszállásnak vége. Volt a kocsinak és az egész intézménynek valamilyen érdekes, egyedi harna hangulata. Talán a fahurkolatok

is izgalmasnak éreztem, ahogy a városligeti tó mellett kitört alagútjából a földalatti, hogy föld feletti villamosként érkezzék meg a végállomásra. (Minden fontos szakmunka utal rá, hogy az egykori felszíni vágányra ma csupán az öntöttvasból készült gyalogoshíd emlékeztet a Gundel étterem közelében.)

1973-ban azonban mindennek vége lett, az akkor már csak kis metróként lesajnált földalatti nem bújta elő a Mexikói úton létesített új végállomáson sem. (Lehet persze látni a végállomás melletti műszaki épület körül.)

1973 tehát jelentős állomása volt a földalattinak. Annyira jelentős, hogy az azóta eltelt negyven évben mintha semmi sem történt volna vele. Az akkor forgalomba állított szerelvények járnak azóta is az alagútban, amelyeket nyilván időről időre felújítanak, de így is jól szolgálnak. A földalatti egy hajdani szakaszán, a Deák téri nagy csomópontnál pedig kicsiny múzeumban mutatják be a régi és újabb szerelvényeket, relikviákat. Volt szó valamikor, hogy esetleg meghosszabbítanák a zuglói pályát, de úgy döntöttek, hogy a villamos és a buszok megfelelően kiszolgálják a lakótelepek népét.

A későbbi millenniumi földalattivá átnevezett és egyes számmal ellátott vonal voltaképpen példaértékű. Százhusz éve kitalálták, megépítették, s azóta működik. Kicsit változtattak rajta, kicserélték a kocsikat, de lehet, hogy ezek, ha hagyták volna őket, még ma is működnének. Egykori funkciója az volt, hogy csendesen szállítsa a közönséget a sugárút alatt, s kivigye őket a nagy ezredévi kiállításra – később pedig a Városliget múzeumaihoz, az állatkertbe és egyéb szórakoztató népiintézményekhez. Ezt ma is teljesíti, de előzőben ráterheltek az északkolati irányba is.

teljesíti. Azt hiszem, csak ámulhatunk, hogy régebbi és nem is annyira régi eleink milyen tervezési és műszaki teljesítményre voltak képesek. És le a kalappal a több mint negyven éve a Ganznál gyártott „új” szerelvények tervezői és készítői előtt is.

Miklós Gábor

VÁRADI IBOLYA, 1964

Pótoktatás, állig begombolva

Lehetnének örök gyerekek is. Mindnyájan ismerünk ilyen felnőtteket: vesznek a gyereknek terepasztalt, vasútmodell tucatszám, aztán ülnék üdvözült képpel fél éjjel – a kicsi már rég alszik –, és lesik, ahogy az apró szerelvények zizegve sietnek a viaduktokon és alagutakon át. De ezeken az embereken azonnal látni, hogy itt szó sincs szórakozásról. A sötét egyenruha és a gondterhelt arckifejezés ezt eleve kizárja.

A Fővárosi Villamosvasút villamosvezetőit látjuk, amint – gondolom, a vállalat Akácfa utcai székházában – egy tapasztalt oktató segédletével, terepasztalon tanulmányozzák a járművek mozgását. S habár csaknem fél évszázada már, hogy a jelenetet Váradi Ibolya lefotografálta, azért tudunk egy s mást arról, mi és miért történhetett azon a régi tanórán.

A Fővárosi Villamosvasút által kiadott, Forgalmi utasítás kocsivezetők részére című dokumentumból megtudhatjuk például, hogy kocsivezetői szolgálatot az teljesíthetett, aki „20-ik évét betöltötte, testmagassága legalább 150 cm, és a vasút orvosa kocsivezetői szolgálatra alkalmasnak minősíti, ezenkívül az öt és fél hétig tartó gyakorlati és elméleti kiképzés után a hatósági kocsivezetői vizsgát sikerrel letette”.

A vizsga után a kocsivezetők „Kocsivezetői igazolványt” kaptak. s ebbe az állomásvezető beírta

ni. Ha valakit olyan vonaira osztottak be, amelyet még nem ismert, az állomásvezető „néhány fordulóra” beosztotta egy tapasztalt vezető mellé. Havonta kétszer

a forgalmi dolgozóknak újabb oktatáson kellett részt venniük, évente kétszer pedig egy vizsgabizottság mindenkit levizsgáztatott. A vizsgán elbukók, illetve azok, akik három hónapnál hosszabb ideig nem teljesítettek kocsivezetői szolgálatot, pótoktatáson vettek részt.

Ezek után azt aligha kell megemlítenem, hogy a villamosvasút a kocsivezetőktől minden más téren is elvárta a méltó viselkedést. A szolgálat közben, illetve megkezdése előtt hat órával tilos volt az alkoholfogyasztás. „Nem csak a teljes részegség számít ittasságnak. Kismértékű alkoholfogyasztás is veszélyes.” Dohányozni kizárólag a végállomásokon lehetett. Ezenkívül kimondatott: „A vállalat minden dolgozója mind szolgálatban, mind szolgálaton kívül a szocializmus építése érdekében köteles tevékenykedni. Az öntudatos dolgozó magánéletében is erkölcsös és példamutató magatartást tanúsít.”

A szigorú, már-már katonás egyenruha, mondhatni, tárgyasította ezeket az elveket.

A kötelező uniformist a dolgozók átalakítás nélkül voltak kötelesek hordani, melegben is – ahogy erre sorozatunk egy korábbi darabjában már utaltunk – csak a felső gomb kigombolása volt megengedett. Külön felhívták a figyelmet, hogy piszkos, rongyos ruhában szolgálatot teljesíteni nem szabad. A Fővárosi Villamos-

„A dolgozók Partunk és a tömegszervezetek jelvényeit mind szolgálatban, mind szolgálaton kívül viselhetik.”

N. Kósa Judit

Tátra indul

Hideg téli napon vizsgálták az első Tátra villamosokat a BKV szakemberei 1979 januárjában, amikor a *Nép-szabadság* fotósa megörökítette őket. Az előző évben készültek a kocsik Prágában, ahol megtörténtek a szükséges próbák, azután átkerültek Budapestre. Iskolaszervizek lettek, és a 4000 és 4001 pályaszámot kapták.

Akkor már jó ideje nem kapott új villamoskocsikat a cég. 1975-ben minisztertanácsi határozat született a villamoshálózat korszerűsítéséről, és ennek jegyében szavaztak a csehszlovák megoldásra. A CKD-gyár KGST-szerte közkedvelt termékei (nagy választék persze nem volt) így kerültek először Budapestre, majd más magyar városokba. Volt természetesen ellenzője is a döntésnek, hiszen addig a Ganz-gyár csuklósai és korábbi magyar gyártmányok hoztak-vittek minket a budapesti síneken.

Emlékeim szerint rosszul állt villamosokkal akkoriban a főváros. Igaz, egyre fogytak a vonalak is, de jártak még a hetvenes években a századelőről megmaradt huzatos fapadosok. Ma már nehéz elmagyarázni, milyen érzés volt a lépcsőn lógni, miközben a villamoskalauz (ki érti ma e fogalmat?) üvölt a potyázóval. Volt iskolatársam, akit a dühödt FVV-alkalmazott fejbe is vert a lyukasztójával. Legalábbis ezt mondta nekem. De a Ganz-féle csuklós szerelvények már új

is, mert zártak voltak a kocsik. Bár nevelésgeszen olcsó volt a jegy akkoriban (a hatvanas évek közepétől ke-
reken 1 forint), bliccelők mégis voltak. Talán sokaknak az a forint is sok volt?

A cseh csodákat egy évig próbálgatták, majd 1980 tavaszán álltak be a forgalomba az 59-es vonalán. A Farkasréti temetőtől indultak, de mivel a tér neve újra és újra megváltozott, rövid időn belül háromszor is kénytelen volt kicserélni a táblákat a közlekedési társaság. Gyakran utazom ezen a járaton, így biztos állítom, jól beváltak a szerelvények. Habár akkoriban sok ellenvetés is elhangzott: egyesek szerint zajosak voltak, mások túl magasnak tartották a lépcsőket. Kevés az ülőhely – tiltakoztak az idősebbek. Tény, a kocsit száz főre tervezték, közülük 28-an ülhetnek. 1984-ig érkeztek Budapestre a Tátra T5CS kocsik, összesen 320. Az akkori viszonyok között fontos újdonság volt, hogy a villamosok fűthetők voltak, a félautomata, elektronikus vezérlés is modernnek számított. A villamosokat később alakították, korszerűsítették, de akárhogy is, ma már középkorúak.

Sok vita volt arról, érdemes-e őket felújítani: ez darabonként 100 millióba kerülne, s sokak szerint akkor már érdemes fiatalabb, modernebb használt kocsikat venni. Ráadásul a közlekedés Budapesten politikai ügy maradt, ahogy az volt a hetvenes évek végén is. Akkor feltehetően a KGST-n belüli viszonyok döntöttek a hazai gyártás ellenében. A szabadság és a közbeszerzési rendszer idején más befolyásolási és

villamosok ideológiának bizonyultak, azt remélem, pár évig még biztosan zörögnek majd itt-ott. Ha szerencsém van, kitartanak az 59-es vonalán is.

Miklós Gábor

A mozdony füstje

Na, erről is már csak mesélhetek a fiamnak. A gőzmozdony füstjéről, ami engem még megcsapott. Őt legfeljebb a Vasúttörténeti Parkban vagy egy-egy nosztalgiavonaton. A képen lévőket is éppen utoljára csapta meg a Cegléd–Hantháza vonalon. Mert a vasútbezárás sem a rendszerváltás után jött divatba, jutott abból már 1990 előtt is bőven. Ez a vonal kifejezetten hamar kilehelte lelkét, hiszen csupán 69 évet élt meg, ami vasúti pályában igen korai halálnak számít.

Az a kisriport, amely a rövid szakasz bezárásáról számolt be, 1978. március elsején jelent meg a *Népszabadságban*, de az első bekezdése ismerős lehet az elmúlt évek hasonló cikkeiből: „Síró, idős asszonyok gubbasztanak a ceglédi pályaudvar padjain, mit sem tudnak a közlekedéspolitikai koncepcióról. S mivel nem jártasak a közgazdaságtudományban sem, aligha jutott el hozzájuk a hír: a MÁV évente ötmillió forintot fizetett rá e húsz kilométernyi vasútvonal működtetésére”. A kép annyiban csalóka, hogy '78-ban már nem gőzös húzta a bezárára ítélt vonal vonatait, hanem hét éve dízelmozdony. Csak a hagyomány kedvéért került elő az utolsó útra a kiszolgált kávédaráló, a 275-ös gőzös.

A Cegléd–Hantháza vonal fénykorában sem tarto-

ta volt 1 óra 30 perc alatt tette meg a vonat - ezzel egy félmaratoni futóversenyen sem került volna az élmezőnybe. A végén a bor miatt kapott még egy haladékokot a vonal, mert a cikk megfogalmazása szerint „híres

bortermő táj ez”. A Hungarovinnek kellett a vasút, de aztán lefejtőállomás épült Cegléden, és 220 hektós tankautók vitték a homoki bort a „rendeltetési helyre”. Így halt meg azóta is minden vasútvonal: a kamionok a teherforgalmat szívták el, a buszok meg a személyszállítást. A teherautó háztól házig szállít, és a busz is gyakran leküzdhetetlen versenyelőnyben van, hiszen a falu főutcáján megy végig, szemben a vonattal, amelyhez – a korabeli vasútfejlesztés vargabetűi miatt – gyakran sokat kell kutyagolni. A vonatra viszont fel lehetett szállni a piacozók megrakott batyujával is. Ahogy akkor, azóta sem találták meg a megoldást arra, mit is lehet tenni a kis forgalmú szárnyvonalakkal a lepusztult pályán, kibelezett megállókon át haladó vonatok kilátástalan működtetésén vagy a szakaszok bezárásán kívül.

A képről nemcsak a gőzmozdonyt kell bemutatnom a fiamnak, hanem gyerekkorom másik két közlekedési eszközét: a hozzávetőleg összeszerelt Daciát és a nagy kincsnek számító kempingbiciklit is. Az utóbbról nehéz neki elmagyaráznom, miért így hívják, ha nem kempingezett vele senki, és hogyan tudtam én ezzel a Zagyva-parton „montenbájkózni”, vagy váltó nélkül elmenni Pétervásárára a hegyes úton, ahol még kocsival is vissza kell kapcsolni.

Gek múlva a fiamnak. Ha jó irányba fejlődik a világ, akkor talán a benzinfaló, füstöt eregető autókról – amelyeket annyira szeretett gyerekkorában.

Tóth Levente

BALOGH P. LÁSZLÓ, 1978

KÉRI DÁNIEL, 1975

Az önérzetes Trabant

Akinek volt valaha Trabantja, tudja, mit jelentett az: elfogadni a szerény menetteljesítményt (főleg azt), a papírnak csúfolt karosszériát, a kormányváltót, a keverékbenzint, a magunk után hagyott füstfelhőt. Később vállalni, hogy mindenki elhúz mellettünk az országúton, hogy ledudálnak, kinevetnek, lealáznak (s azt kiabálják: „ennyiért már autót is vehetél volna”). Trabantosnak lenni azt jelentette: esszenciájában megélni a kelet-európai sorsot. Így hát trabantosnak lenni nem volt könnyű. Ahogy Trabantnak lenni sem.

Mindezt vállalni nagy gombóc önérzet kellett. E hátrányos helyzetből fakadó önérzetet szinte a forgalmival együtt kapta a tulajdonos. Ám az érzés egy idő után átfordult öniróniába, s a trabantos már mosolyogni is tudott szerencsétlen mivoltán. Sőt, aztán már voltak olyanok, akik direkt vagányságból vettek Trabit, mert fölfedezték a kis kocsi rejtező virgonc életigenlést. A vicces „mégis morált”.

Ezeket el kellett mondanom ennek az 1975-ben készült Práter utcai fényképnek a magyarázatához. A fotó főszereplője, a feliratos öreg járgány itt, a járda mellett ugyanis az öniróniába fordult trabantos önérzet esete. Mégpedig minősített esete, a duplán hendikepes változat. Mert a kis P-50-es nem elég, hogy

lyes, legömbölyített kasznijáról láthatunk, hanem a rendszámáról is. Ha még emlékszünk a hárombetűs

rendszám bevezetése előtti időkre, tudhatjuk, hogy a C-s kocsik számítottak akkoriban a legöregebbnek. Amikor a kép készült, már valahol a Z körül tartott az ábécé. Apám ekkoriban vette meg a család első kocsiját, naná, hogy egy Trabantot, s emlékszem: az ZG-s volt (ZG 64-49). Egy 601-es típus, mint amilyenek itt a képen is láthatók a P-50 körül. Jé, de mennyi! Úgy látszik, a valaha jómódú Práter utcában is sokan gyakorolták már ekkoriban a fent említett kelet-európaiságot. Bizony, jutott hozzánk bőven az 1957 óta gyártott keletnémet csodából, melyből akkorra már több mint egymillió példány hagyta el a zwickaui gyárat.

A kép egyébként kitűnő adalék az autókra applikált szellemes feliratok fejlődéstörténetéhez is. Igen, ez a divat már a hetvenes években is hódított. Akkoriban lett például szokás a casco matrica betűit kivágva csao-t ragasztani a hátsó szélvédőre (mellesleg nagy népszerűségnek örvendett a tévében Egri János vetélkedője, a Játék a betűkkel). Ma pedig ez a feliratos hóbort egyenesen reneszánszát éli. Előre gyártott, kész szövegeket lehet kapni az autósboltokban. Ki-ki megválaszthatja a habitusához illőt. De ilyet, hogy „Én is autó vagyok!” már nem nagyon látni. Túl szerény

vagyok, de ki vagyok fizetve!”

Csordás Lajos

MIKÓ LÁSZLÓ, 1971

Az új Volga zúgott

Megdobbant a szívem, amikor a képek között megláttam a Volgát. Új Volgát. Mikó kolléga fotózta le 1971-ben. Ugyan a legkevésbé sem tartom magam autós szakértőnek, de ezt az autótípust akkoriban kipróbáltam – tolmácként ültem benne.

Ezekben a kocsikban természetesen nem volt légkondicionáló, így aztán elég nehéz volt nyáridőben megküzdeni a zajjal, a meleggel és a nyakkendővel egyszerre. Plusz a fordítás. Az autó, mármint a Gaz 24 Volga egyébként kényelmes volt, s akkoriban még elegánsnak is tartottam. Ez volt. Az orráról addigra eltűnt a kis fémszobrocska – a szarvast feltehetően a baleset-vesélyessége miatt alakították át plaketté. Azért ott maradt. – Tudod, miért van a Volgán szarvas? – kérdezte tőlem a protokollosztály mindentudó sofőrje, aki rögtön megadta a választ. Hogy ne kelljen külön odaírni!

Hát vas volt benne bőven. 1400 kiló volt az autó alapállapotban, és a karosszérialemez egy milliméteres volt. Az autót a *Népszabadság* akkori szakírója, Szluka Emil mutatta be a lap egyik hétvégi számában. Első kézből értesült a műszaki megoldásokról, mert interjút készíthetett A. M. Nevgorovval, az autó főtervezőjével, aki épp akkor tartózkodott Budapesten.

A szovjet konstruktőr így jellemezte művét: „Az új kocsinál is megtartottuk a régi Volgák megbecsült, jó tulajdonságait. Kiváltképp az erős, tartós felépítést, a megbízhatóságot, az egyszerű karbantartást és az olcsó üzemet. De míg a régi Volgán például 39 helyen kellett zsírozni, az újnál mindössze 9 helyen van erre

nálát mellett 100 000 kilométert tuthat nagyjavítás nélkül.”

A cikkből kiderült, hogy próbálkoztak vékonyabb lemezből, könnyebb szerkezettel is gyártani kísérleti autót, de ez csak feleakkora élettartalmú lett. Viszont a vaskosabb konstrukció tetőszerkezete nem roppan meg, ha az autó felborul, s ötven kilométeres sebességgel betonfalnak rohanva sem törik be a szélvédő.

Sőt, a két első ajtó ugyan deformálódott, de nyitható maradt, a hátsó ajtóknak pedig kutya bajuk sem lett.

Ebben az új szovjet autóban pedig már biztonsági öv is vigyázta a gépkocsivezetőt és a mellette ülőt. Egyébként az autót akár hat személy szállítására is alkalmasnak tartották. A szerző megjegyzi, hogy az új Volga jól vette a Gellért-hegy kanyarjait, s a balatoni úton (az akkori egyetlen, frissen elkészült autópályaszakaszon) ment 145 km-es sebességgel is a negyedik sebességben!

A Volgák egyébként valóban nagyon tartósak. Hazai utakon nagy ritkaságnak számít a márka, de a posztszovjet térségben még gurulnak: taxinak, családi autónak is alkalmasak. Külföldi szájtokon rendszeresen kínálnak gyűjtőknek jó állapotban megőrzött darabokat. Egy bolgár rendszámú 1974-es Gaz 24 kilencezer font körüli áron szerepelt.

A Volgát már nem gyártják. Sokáig próbálkoztak vele, de 2010 körül abbamaradt a gyártás. Utána még volt egy fellángolás, egy korábbi Chrysler gyártmányt korszerűsítették Sibir névvel, de ennek is vége lett. A Gaz gyárban most Volkswagen és Skoda készül.

A cikk írója, Szluka Emil egyébként nem egyszerű újságírója volt a pártlapnak, hanem valódi szakember, mérnök. Értett az autóhoz, de valami máshoz is nagyon értett. A szóban forgó cikkéből ugyanis megtudhatja az olvasó, hogy ez az autó csak próbálkozik azzal, hogy az akkor korszerű gépkocsik nyomába érjen. Rossz a rugózása, kínos a kerekek felfüggesz-

kicsit gyorsabban hajtják. Nem írja, de az akkoriak is tudták, hogy ez balesetveszélyes. Sokat fogyaszt. „További probléma az is, hogy nagy gondot kell fordítani a csavarok, kötőelemek stb. ellenőrzésére, meghúzására és biztosítására. A tapasztalatok szerint a gyárból kikerülő új Volgákat ebből a szempontból alaposan ellenőrizni kell.”

Miklós Gábor

KÉRI DÁNIEL, 1966

Mérlegelés

A háború utáni korszak terméke volt alighanem az utcai mérleg. A „pontos mérést”, mint látható, rendszerint hölgyek végezték, akik napsütésben-esőben-szélben ott strázsáltak az orvosi rendelőkben ismert szerkezetek mellett. Akkoriban, amikor a magyar ember – leszámítva persze a kisbabák gyarapodásának követésére alkalmas, rendszerint az Iparcikk Kölcsönző Vállalattól beszerezhető eszközöket – hírből sem ismerte a személymérleget, biztos megélhetésnek számíthatott, hogy nem kellett immár az orvosi rendelőkbe vagy a fürdőkbe mennie annak, aki kíváncsi volt a testsúlyára.

Igen ám, de a modern idők komoly konkurenciát támasztottak a 30 filléres pontos mérésnek. 1962 nyarán felállították ugyanis az első huszonöt mérlegautomatát Budapest „legfrekvenciáltabb pontjain”, és ezek idővel kiszorították az utcákról az orvosi mérleget működtető idős hölgyeket. Különösen, hogy ezekbe elég volt egy húszfillérest bedobni, így is ki-ki megtudhatta, mennyit nyom.

Nem tudom, minden automatára igaz-e, de arra határozottan emlékszem, hogy amelyik a Ferenc körúton állt, a Mester utca közelében, az piros volt. Ha a Boráros téri csemegeboltba mentünk, esetleg még tovább, a Duna-parti játszótérre, sosem mulasztottam el fölállni rá. A fényesre kopott fémplató persze meg se rezdült a lábam alatt – és nem csak azért nem, mert a legutolsó fölálláskor sem lehettem több huszonöt

leget, és nagyanyamtoi mi sem állt tavolabb, mint a pazarlás. Gondoljanak csak bele: akkor, a hetvenes évek elején egy forintért egy gombóc fagyit, kettőért egy káposztás lángost adtak a Boráros téri HÉV-végállomás bódérengetegében.

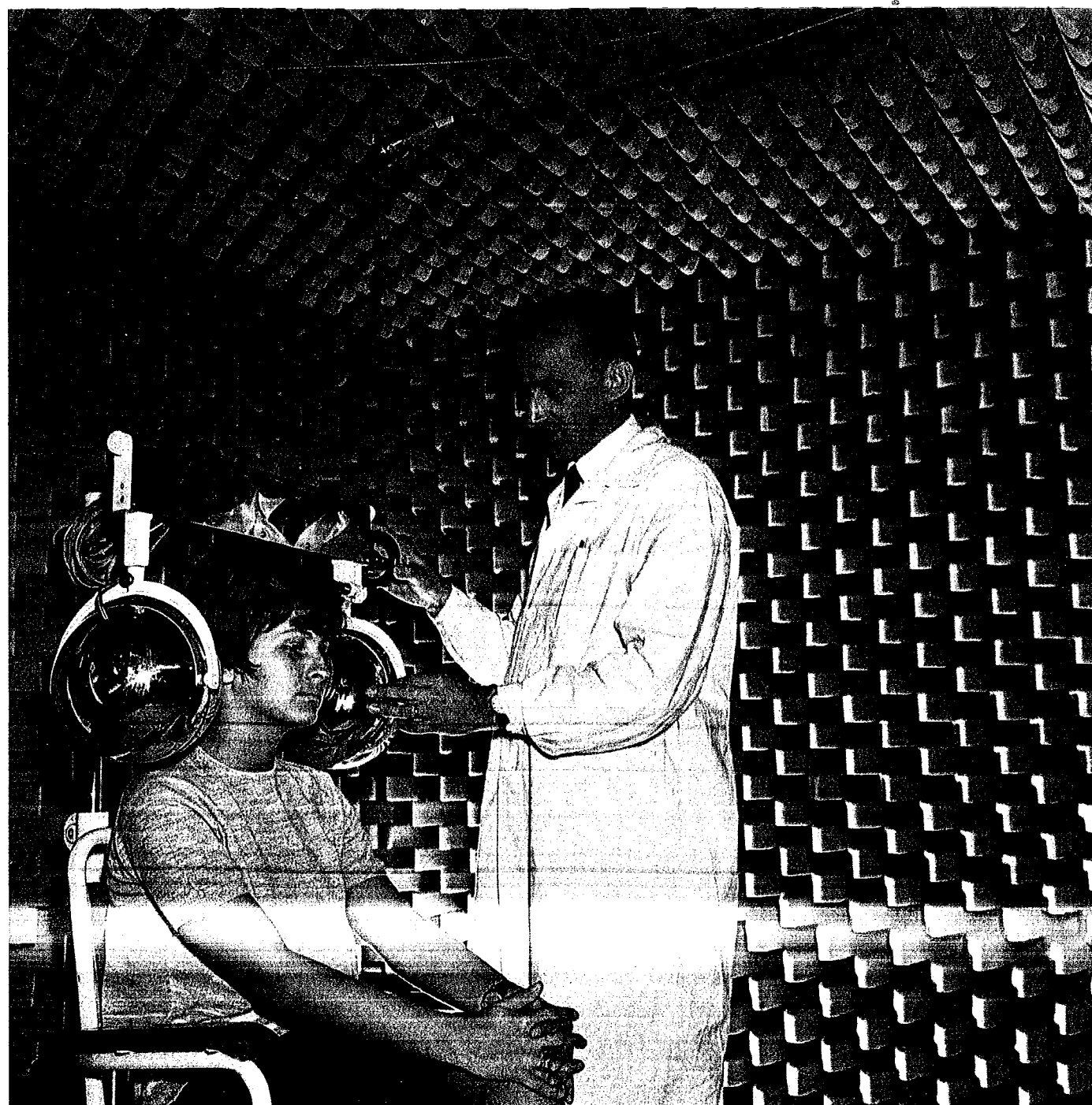
Ne higgyék persze, hogy a mérleg volt az egyetlen modern automata a hatvanas évek Budapestjén.

Még 1958 februárjában adták hírül a lapok, hogy a November 7. téren cigaretta- és gyufaautomata létesült azok életének megkönnyítésére, akik a trafikok zárórája után fogytak ki a füstölnivalóból. 1960 tavaszán fölszerelték az első tizenöt tantuszt – hivatalos nevén: telefonérmét – árusító automatát, két évvel később pedig mindazok, akik elunták a sorállást a postahivatalokban, akár gépből is beszerezhatték a levelezőlapokat és bélyegeket. Aztán megépültek az első aluljárók, és a hetvenes évektől olyan csodákat is láthatott bennük a pesti nép, mint a falba sülyesztett, az átlátszó plexi mögül celofánba csomagolt parizeres zsemlét és hozzá szénsavas üdítőt kínáló automatát.

Igaz, a tapasztalat inkább félkarú rablónak mutatta ezeket a gépeket: a parizer rendszerint előbb zöldült meg a zsemlében, mint hogy az egy- és kétforintosok bedobásával elő lehetett volna csalni tartályából. Ennél jóval megbízhatóbb lehetett az az automata, amelyről Bálint Marcell visszaemlékezésében olvashatunk. A húszas évek Pestjén, az akkor már Klauzálnek hívott István téren állt „egy körülbelül 120 centiméteres zárt fülke vagy bódé. A fülkén nyílások és felirat volt, hogy mi minden földi jót, szem-szájnak ingerét lehet kapni, ha bedobunk a megfelelő nyílásba két vagy kétszer két fillért. Így: 1 darab szaloncukrot, 1 darab égetett cukros mandulát, 1 darab stollwerket, 1 darab zsákbamacskát vagy 1 darab színes virágké-

színes állatkepet. A megfelelő nyílásba bedobtuk a pénzdarabot, és a középső nagy nyíláson megjelent a kívánt áru. Egy ízben éppen akkor mentünk át a téren, amikor kinyílt a fülke primitív ajtaja, és lelepleződött a titok! Egy apró, sovány néni keze lépett ki a fülkéből”.

N. Kósa Judit

A szivacs laboratórium

Julius Caesar és Claudius császár zajvédelmi élharcos kései budapesti követői örömmünnetet ültek 1967. október 4-én: aznap adták át az Országos Munkaegészségügyi Intézet új, négyemeletes szárnyépületét, ahol olyan nyálánságok várták a kutatókat, mint a zaj- és vibrációs osztály szivacsos hangszigetelésű audiológiai vizsgálószobája.

A zajvédelem történetének első fejezeteit két római császár, Julius Caesar és Claudius írta: Julius vásár- és ünnepnapokon dekrétumban írta elő a gyalogosközlekedést, Claudius pedig kitiltotta Rómából a kerekeken guruló járműveket. A középkorban törvényekkel küzdöttek a csendháborítók ellen. Harang alá parancsolták őket, és „bosszúból” jó ideig kongatták a zajos jószágokat.

A munkahelyi zajártalmakat illetően a foglalkozás-egészségügy terén Magyarország komoly eredményeket mutathatott fel már Szent István idején. Az államalapító király 1030-as törvényrendelete kiemelten foglalkozott a bányászok biztonságos foglalkoztatásával. Selmezbányán már 1240-ben bányakórház üzemelt, az 1867-es törvény pedig meghatározta a tisztiorvosok iparfelügyeleti ténykedésének rendjét.

A diadalmenet további ékes állomása, a millenáris idején ipar-egészségügyi kurzussal büszkélkedő Királyi József Műegyetem, a foglalkozási betegségek elhárításáról rendelkező 1927-es törvény, illetve az 1928-ban Budapesten megrendezett, kizárólag üzemi baleseteket és foglalkozási megbetegedéseket megvitató vilákongresszus.

munkaegészség ügye, amikor is megépült az Országos Munkaegészségügyi Intézet (OMI). Az Egészségügyi Minisztérium irányítása alá sorolt intézet első igazgatójának Tímár Miklóst választották, aki az intézetnél eltöltött egy évtizednyi szakmai töltekezés után, 1960-ban megjelentette a téma papírkötésű bibliáját Foglalkozási betegségek címmel.

A kötetben – az ártalmas porok, vegyi anyagok és a sugárzás hatásai mellett – különös figyelmet szentelt a zajártalomnak és foglalkozási eredetű süketségnek, illetve a vibráció és a rázkódás ártalmainak.

Így aztán a tizenhét éve az intézményben dolgozó professzor különös büszkeséggel említhette az 1967 októberében új szárnyal bővülő munkaügyi kutatóközpont avatóbeszédében a zaj- és vibrációs osztály új szivacsoszobáját, amelyben a képen éppen Nyuli László professzor végez méréseket. (Nyuli professzor a fül-orr-gége osztályon dolgozott, ő volt egy ideig a magyar íégkorong-válogatott orvosa.)

A legkorszerűbb eszközökkel felszerelt intézetben a munkaártalmak megelőzésében a későbbiekben olyan új kutatási ágak művelésére is mód nyílt – tudósított másnap a *Népszabadság* –, mint a legújabb zajártalmi, kísérleti élettani és biokémiai izotópvizsgálatok.

A megnyitón szintén jelen lévő Tóth Béla egészségügyi miniszterhelyettes a kétszeresére bővülő kapacitás mellett a beruházás húszmillió forintos értékét emlegette.

Az új szárnyban végzett megfigyelések eredményeit még nem élvezhették a megnyitó napján az Astoria metrómegállóját szigetelő munkások, a szocialista versenyben határidő előtt átadott Borsodi Vegyikombinát PVC-gyár elektrolízisüzemében sűrűlőddő, vagy a kispesti hőerőművet duplájára bőví-

élharcosainak fül- és izületpihentetésre addig is a göcseji gesztenyeszüretet, az üzbég lírából szemezgető, csendes üzemmódra tekert rádióadást vagy a Tolna megyei völgyek erdőszéli nyirkos rétjein másodvirágzó erdei ibolya feletti hosszás elmélázást ajánlhatták.

Szablyár Eszter

Kiválasztott betegek kora

A felvételen egy kellemes kórtermet látunk, pár orvosi műszerrel, nett személyzettel. Mi viszont tudjuk, hogy ez a kép egy hazai műveseállomáson készült. Hogy melyiken, arra némi nyomozással jöttünk rá. A veseügyeknek két szakértőjét is megkérdeztük, s végül arra jutottunk, hogy ez a kórterem feltehetően Debrecenben, az ottani orvostudományi egyetemen lehetett. Felvetődött a miskolci kórház is mint lehetőség, de Székely György, akit akkoriban ott kezeltek, ezt kizártnak tartja.

Székely úr, aki 1977 óta vesetranszplantált, fiatal betegként élte meg ezt a kort. Szerencsére csak egy évig kellett őt dializálni, de az is eléggé megviselte. Ezek a hajdani gépek még elég kezdetlegesek voltak, egy-egy kezelés hat órán át tartott. De nagyobb gond volt, hogy nagyon kevés lehetőség volt a vesepótló kezelésre, az országban összesen öt műveseállomás létezett: a négy nagyvárosban, ahol orvosegyetem működött, és Miskolcon.

A dialízistól végül a vesetranszplantáció mentette meg. (A vesetranszplantáció meghonosításáért Perner Ferenc, Alföldy Ferenc és Járay Jenő 1983-ban Állami Díjat kapott.) Sokakat azonban nem tudtak megmenteni, s ebben az időben a képen látható dialízisközpontokban való kezelésre is sorba álltak a betegek. Sokak eleve nem jutottak be. Dr. Hering meg mindezt. Ötvenöt év feletti beteg akkoriban nem is kapott Magyarországon kezelést – mondja. Bizottságok működtek az országban, s azok jutottak hozzá az életmentő kezeléshez, akiket veseátültetésre alkalmasnak találtak. Így például eleve kiestek a cu-

korbetegek – pedig sokaknál éppen ez a kór okozta a veseelégtelenséget.

Akinek régebben valami köze volt ehhez a betegséghez, állapothoz, az gyakran emlegeti dr. Taraba István nevét. A „prof” egyfajta hérosza volt betegeknek és orvosoknak. Hering doktornő szerint Taraba nem volt hajlandó belenyugodni abba, hogy az ország szűkössége miatt kezelés nélkül meghaljanak a betegek. Azt próbálta elérni, hogy minél több nefrológiai/vesegyógyászati központ, osztály legyen a nagyobb kórházakban. Több vesebeteget transzplantáljanak, illetve, hogy a vért tisztító dialízisgépek hiányában végezzenek más életmentő eljárásokat, úgynevezett hasi dialízist. Taraba húsz éve halott, a Szent Margit Kórház műveseállomását 2010-ben róla nevezték el.

De visszatérve a hetvenes évek végéhez, sokan arra is emlékeznek, hogy a betegeknek sokszor kellett kérelmezniük a külföldi szereket. A kor egyik jellegzetessége volt a külföldi gyógyszerekhez, eljárásokhoz való hozzájutás nehézsége: hogy a hierarchikus rendszer döntötte el, ki a fontos beteg és ki az, akinek nem jut a kevés és drága, a hasi dialízálást lehetővé tevő oldatból.

Engedjenek meg egy szubjektív megjegyzést. Munkatársunk volt egy kiváló gazdasági újságíró, aki a hetvenes években is dolgozott a kórházban. Ez pár évvel azután volt, hogy ez a foto elkészült: ő akkor már minden további nélkül kapott kezelést. Az életmentő műtétet azonban sokéves türelemmel sem tudta kivárni.

Miklós Gábor

BÁNHALMI JÁNOS, 1979

A „Katona-intézet”

Ez a felvétel 1980-ban egy világhírű magyar intézetben készült, a svábhegyi fejlődésneurológián, vagy ahogy röviden nevezték: a Katona-intézetben. Talán emlékszünk, hogy 2007-ben a politika úgy döntött, bezárja a svábhegyi gyermekgyógyászati bázist, ekkor tűnt el onnan a fejlődésneurológia is.

Egyben maradt-e az orvoscsapat, hová lettek a munkatársak, bevallom, nem követtem a sorsukat. Pedig a fiammal születése után jártam ott én is, szemtanúja voltam a svábhegyi legendának, és sokan feltették ezt a hírneves intézményt, amikor kipaterolták onnan. Annak ellenére, hogy emlékszem, ottjártamkor szinte mellbe vágott az ellentét a körülmények és a gyógyítás színvonala között. Hogy érthető legyen: egy linóleumpadlós barakkban gyógyítottak világszínvonalon.

A fejlődésneurológiai osztály alapításával 1975-ben bízta meg az Egészségügyi Minisztérium Katona Ferencet, aki akkorra már egy saját diagnosztikai és terápiás rendszert dolgozott ki a méhen belül kialakult idegrendszeri rendellenességek születés utáni, nagyon korai gyógyítására. Mozgássorokról van szó, amelyekkel az anya olyan ingerhelyzetekbe hozza a babát, hogy azok a kicsi idegrendszerét aktivizálják. A vizsgálati módszerek közül itt látható az egyik, a „lebegő ültetés”. Ez olyan veleszületett, emberre jellemző, speciális helyzetben kiváltható – Katona professzor úr által felismert és leírt – mozgásminta műszeres vizsgálata, melyet azóta is használnak mind

kodás nélküli, egyenes gerinccel, emelt fejfel történő ülésnek az újszülöttkori kiváltásával megállapítható, hogy hónapokkal később, amikor a végleges mozgások kifejlődnek, azok végrehajtása ép lesz-e vagy kóros. Mindezt dr. Berényi Marianne főorvos asszony magyarázta el nekem ilyen pontosan, érthető módon. Ma ő vezeti az intézetet – s ezzel elárultam, hogy

a Svábhegyről való száműzetés után szerencsére a fejlődésneurológiai osztály egyben maradt, s ma is működik. De erről később.

Előbb kicsit beszéljünk a legendáról, mely úgy épült, hogy annak minden téglája egy-egy „csodás” gyógyulás volt. Boldog anyukák hálás sorai olvashatók a neten arról, hogyan kötötte lelkükre Katona doktor úr vagy Berényi doktornő a napi (akár hatszor fél óra) babatornáztatás szigorú betartását, amit mindig egyénre szabottan határoztak meg, s tanítottak be a kismamáknak. S aztán hogyan lettek ennek nyomán gyerekeik egészséges mozgású, életerős felnőttek, mint nyilván ez a kisbaba is itt a képen.

A legenda nemcsak az anyukák véleményéből épült, hanem a szakma elismeréseiből is. Amikor ez a kép lapunkban 1980. augusztus 15-én megjelent, éppen arról szólt a hír, hogy a svábhegyi intézet oktatóközpontja lett az értelmi fogyatékosok elleni küzdelem akkor alakult, nemzetközi intézetének, az IAMER-nek. Katona doktor urat pedig beválasztották az intézet nyolctagú igazgatótanácsába.

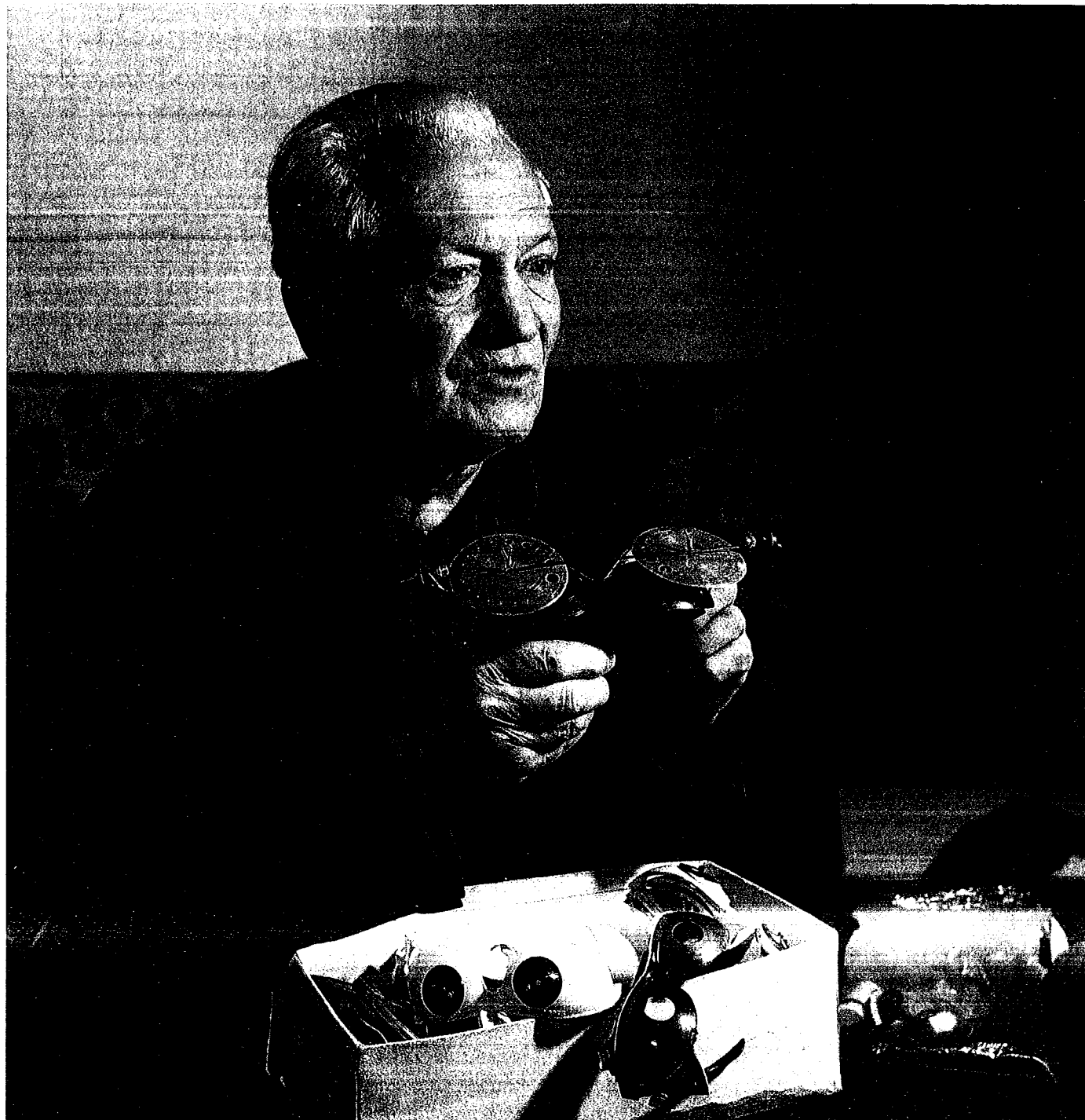
Mint említettük, a svábhegyi (szabadság-hegyi) fejlődésneurológiai osztályt összes dolgozójával, teljes felszerelésével, jogosítványával 2007 novemberében, a Svábhegyi Gyermekgyógyintézet bezárásakor eltávolították abból a hatalmas kertből, amelyben addig működött. Hová lettek? Némi telefonálás után találtam rájuk a Szent Margit Kórházban.

Az osztály és a hozzá kapcsolódó szakrendelés akkor

mely felszereltsége, tapasztalata, személyzete révén alkalmas a születés körüli időszakban kialakult agyi, idegrendszeri károsodások következményeinek korai felismerésére és a diagnózison alapuló, korai intenzív kezelési program összeállítására, mellyel a fogyatékosok kivédhető.

Csordás Lajos

BALOGH P. LÁSZLÓ, 1980

BÁNHALMI JÁNOS, 1977

A lyukon beszívargó csoda

Mindig imádtam a csodákat, soha nem zavart, ha valamiről csak elképzelni lehetett, hogy egyszer talán megváltoztatja az életünket.

Ez a hit élhetett a Lumiére fivérekben, meg más feltalálókban is. Abban a zseniális kísérletezőben is, aki 1988 nyarán kereste fel a szerkesztőséget, s hóna alatt hozta a vízen járó papucs prototípusát. Új fiú voltam a lapnál, tengtem-lengtem a Blaha Lujza téri sajtóházban, nem tudtak velem mit kezdeni. Kiküldtek Dömösre, írnék riportot a vízen járó emberről (a gyakornokot mindig jó messzire és veszélyes helyre küldték, hátha eltéved, vagy megeszi a medve). A parányi férfi felcsatolta a lábára a parafa papucsot, lépett egyet, meg még egyet, majd elsüllyedt. Derékig a vízben állva annyit mondott: ezt még tökéletesíteni kell!

A képen látható csodaszemüveg – már megszületésekor is ez volt a neve! – jobban fölkaparta az indulatokat, mint az én balfék feltalálóm műve. Bálinger Antal vasesztergályos látásjavító szerkentyűje 1977-ben debütált, s a szabadalmi leírás szerint „a készülékkel már nagyon gyenge látás esetén is biztosítani lehet a majdnem tökéletes látást” akkor is, amikor már semmiféle nagyságú dioptria sem segít. Miután az újságok (a *Népszabadság*, a *Nők Lapja*, a *Hétfői Hírek*, a *Magyar Nemzet* és a *Szabad Föld*) kelően színes fordulatokkal számoltak be a Bálinger-féle „lyukszemüveg” gyártásának akadályoztatásáról, nyomban fölkeltek iránta az érdeklődést. S amikor

– az esztergomi Granvisus Szövetkezet gyártson le 1500 darabot, s azt 65 forintért kezdjék árulni Pesten –, teljes volt a hisztéria, a vakok eldobálták fehér botjaikat, a gyengén látók megtaposták vastag SZTK-keretes szemüvegüket. Még szegény Buga doktornak is meg kellett az ügyben szólalnia, aki persze inkább csitítani szeretne volna az indulatokat, amikor azt írta a *Szabad Föld*ben, hogy „a látószerkezetet túlértékel-

ni nem szabad. Nem csodamasina ez, a vakot látóvá nem teszi, mert lehetetlenségre ez sem képes. De a lehetőségeket megjavíthatja”.

Vitték, mint a cukrot. Pedig nem volt benne lencse. Alapja Öveges József Kossuth-díjas professzor tudományos leírása volt a sötétkamra-elméletről: a beszűkített nyíláson áthaladó fénynyalábot a csőben nem zavarja semmi, élesebben „rajzol”. Ezt szabadalmaztatta Bálinger Antal nyugdíjas, s amikor elkészült a szerkentyű, több tucat látyszerésszaküzlet elkezdte forgalmazni. Akik nem hittek benne, sarlatánságot kiáltottak. Senki nem fogadta meg Buga László tanácsát, aki azt mondta, hogy a „lyukpápaszem lebecsülése helytelen, túlértékelése könnyelműség”. Viszont az, hogy a hajdani ellenzők közül többen ma már meleg és barátságos hangon kínálják a szemüveg dizájnoltabb fajtáját üzleteikben, gondolom, keveseket lep meg.

Bálinger úr megkapta a szövetkezettől a megérdemelt pénzét, aztán ha nem is nyomtalanul, de eltűnt a találmányával együtt. A szemüvegfajtát a szemészetben jó száz éve alkalmazzák (írja róla egy mai szemorvos), a szemfenéki elváltozások kezelésében használják. Szemünkbe a fény a pupillán keresztül jut be. Ha a pupilla elé egy még kisebb lyukat helyezünk, a kép tisztább lesz. A lencsenyílás szűkítésével, a Bálinger-szemüveggel élesebb és tisztább képet képes létrehozni a retina. Ezt „találta fel” a derék lakatos, s emiatt volt oly hangos egykor a diplomás szemészeti

A csodaszemüveg halo porában is képes volt a botrányokra. Még a kilencvenes évekből is tudunk olyan gazdasági versenyhivatali bírságokról, amelyek látyszeréseket büntettek súlyos százazrekre azért, mert még mindig a szemüveg csodás voltát reklámozták.

Az utókor hatóságának az volt a határozott álláspontja, hogy tévedtek.

Rab László

KOVÁCS GYULA, 1976

A kétmilliomodik Orion

Feltehetően már akkor néztem a tévét, amikor még nem is volt hivatalos adás. Ez nem dicsekvés, véletlen: anyám révén ismertük egy Orion-gyári fejes családját. Náluk láttuk a kísérleti adásokat. Csak arra emlékszem, hogy nagyon szemcsés volt a kép, az adást egymásból induló körök indították és egy gongütés. Hogy már a magyar gyár termékét néztük-e (AT501) vagy egy importkészüléket 1955 tavaszán – nem tudom.

Utána még jó sokáig – másokkal együtt – a közösségi tévézés mámorát élveztem. A Május 1. úti úttörőház zsúfolt nagytermében bámultuk az Orion-gyár csúcstermékét, és lestük Robin Hood és Tell Vilmos hőstetteit. Hallottunk ugyan arról is, hogy más országokban színes adások is vannak, de a korai Kádár-korban az ilyesmi távoli utópiának tűnt.

A többség, határozottan emlékszem, Orion-hívő volt. Háború előtti márka volt, jellegzetes védjegye összetéveszthetetlen. Sokan így kétkedéssel fogadták a székesfehérvári Vadásztölténygyár termékeit: ezeket később Videotonra keresztelték, de a közvélemény még sokáig meg volt győződve, nyomába sem érnek az Orionnak. A világ mindenestre eleinte csak fekete-fehér volt, és sokáig tartotta magát a hungarikum tévémentes hétfő.

A tévé fontos volt az életünkben. Akinek nem volt, vágyott rá, aki birtokolta, az óvta, ápolta. Kis horogolt terítőket, kerámiafigurákat rakott rá, esetleg

ban, vendéglátó-ipari egységekben pedig lelakatolták, hogy így óvják az értékes szerkezetet a duhaj vagy ellenőrizetlen nézőközönségtől.

Nem volt hát véletlen, hogy a kétmilliomodik Orion elkészülte ünnepnek számított 1976-ban. 6000-

7000 akkori forint lehetett a bolti ára egy ilyen csodának, ami legalább két átlagfizetésnek felelt meg. A Szenzorion készüléket a gyár vezetői ünnepélyesen adták át a Magyar Olimpiai Bizottság képviselőinek – ezt az aktust örököltette meg fotósunk. A gyár úgy döntött ugyanis, hogy a készüléket a montreali olimpián legeredményesebb magyar sportolónak adja. Ez feltehetően Tordasi Ildikó törvívó lett, aki aranyérme mellé egy csapatban szerzett bronzot is kapott. Egyébként ekkor, azaz 1976-ban már egy ideje gyártottak színes tévéket is. A szovjeteket követve mi a francia Secam rendszert vettük át, aminek külön előnye volt, hogy Európa nagy részén nem vette a színes adást.

A *Népszabadság* szakírója, Ölbei Gyula 1976. május 9-én úgy vélekedett, hogy a boltokban kapható „készülékek műszaki színvonala majdnem azonos. Különbség közöttük csak a képméretben, kivitelben, az árban és a többletszolgáltatásokban van”. Ide tartozott például az állomásválasztás lehetősége, habár az ország nagy részén csak egy program volt fogható.

Az Orionban gyártott színes készülékekből egy-két év múlva már a hazai piacra is jutott. Rádásul Pal-Secam rendszerű volt, tehát a nyugati határhoz közel élők számíthattak rá, hogy színesben nézik majd az osztrák tévét. A gyár fejleszteni akart, és bízott benne, hogy előbb-utóbb a hazai forgasztó is képes lesz

tésnyi árát.

Igaza is lett: a hazai márkák, köztük az Orion, egészen a rendszerváltásig éltek. Ma viszont már a jellegzetes márkajelzést sem látni sehol.

Miklós Gábor

Búcsú a fekete-fehértől

A képen látható tévéknek vélhetően kutya bajuk sem volt. (No jó, egyiknek-másiknak talán igen. Azokra gondolok, amelyeket 30 forintért, az akkori havi tévé-előfizetési díj feléért hirdetett a felirat: Használt TV-vásár 40% engedmény 30 Ft-tól 2220 Ft-ig, július 24-től.) Egyetlen bűnük az lehetett, hogy addigra már évente követték egymást az újabb és újabb típusok, még akkor is, azok csupán az előzőek kissé módosított változatai voltak. Így 1980 októberében – jó hosszú nyúlt ez a vásár –, amikor felvételünk készült, már ilyen minőségi cserékre is volt lehetőség, hiszen két hazai gyár (a piacvezető Orion és a valamivel később indult Videoton) is ontotta a korszerű, a korabeli szakzsargonnal élve „a tőkés relációban is exportképes” készülékeket. A televízió tehát lekerült a hiánycikkek nélküle is terjedelmes listájáról.

Hogy hol készülhetett a felvétel, nem tudjuk. A régi negatívhoz tartozó kísérteli az exponálás dátumán kívül mást nem árul el, de tudjuk, hogy a bővülő kínálat miatt az áruházak és a Keravilok is hirdettek már ilyen csereakciókat. A régi, de még üzemképes rádiókat, tévéket a vásárlás helyszínén átvették, és beszámították az érték kapott forintokat az új darab árába, megkímélve ezzel a vásárlót, hogy hirdetni kelljen, bizományiba rohangálnia, esetleg lakásában kerülgetnie a régi készüléket. (Igaz, emlékeim szerint a leharcolt példányoknak azért mindig volt helyük. Ha nem a lakás másik szobájában, akkor valamelyik,

barátnál, ifjú hazas ismerosoknél, legvégso esetben pedig a nyaralóban. A „telken”, ahol akkoriban minden fölösleges holmi kikötött.)

A kis képernyős, fekete-fehér magyar világ lassan letűnt: jött helyébe a nagyobb látvány, a színes változat – húszezer forint körüli árakon –, már a teletext adásainak vételére is alkalmas készülékek sokasága,

és ezzel a családok hatalmi viszonyait alapjaiban a helyére tevő távkapcsoló. Mert attól kezdve a család fő privilégiuma lett az esti tévézések alkalmával maga előtt tartani a sör, a hamutartó és a távkapcsoló szentháromságát, egyszermind ezzel is jelezve, ki az úr a panelban. (Súlyos konfliktusok forrása is volt ez a kis doboz, olykor órákon át lehetett keresni, míg kiderült, hogy a gyerekek pakolták el a játékaik közé, de akadtak már rá a szennyesbe került koszos pizsama zsebében, sőt mélyhűtőben is.)

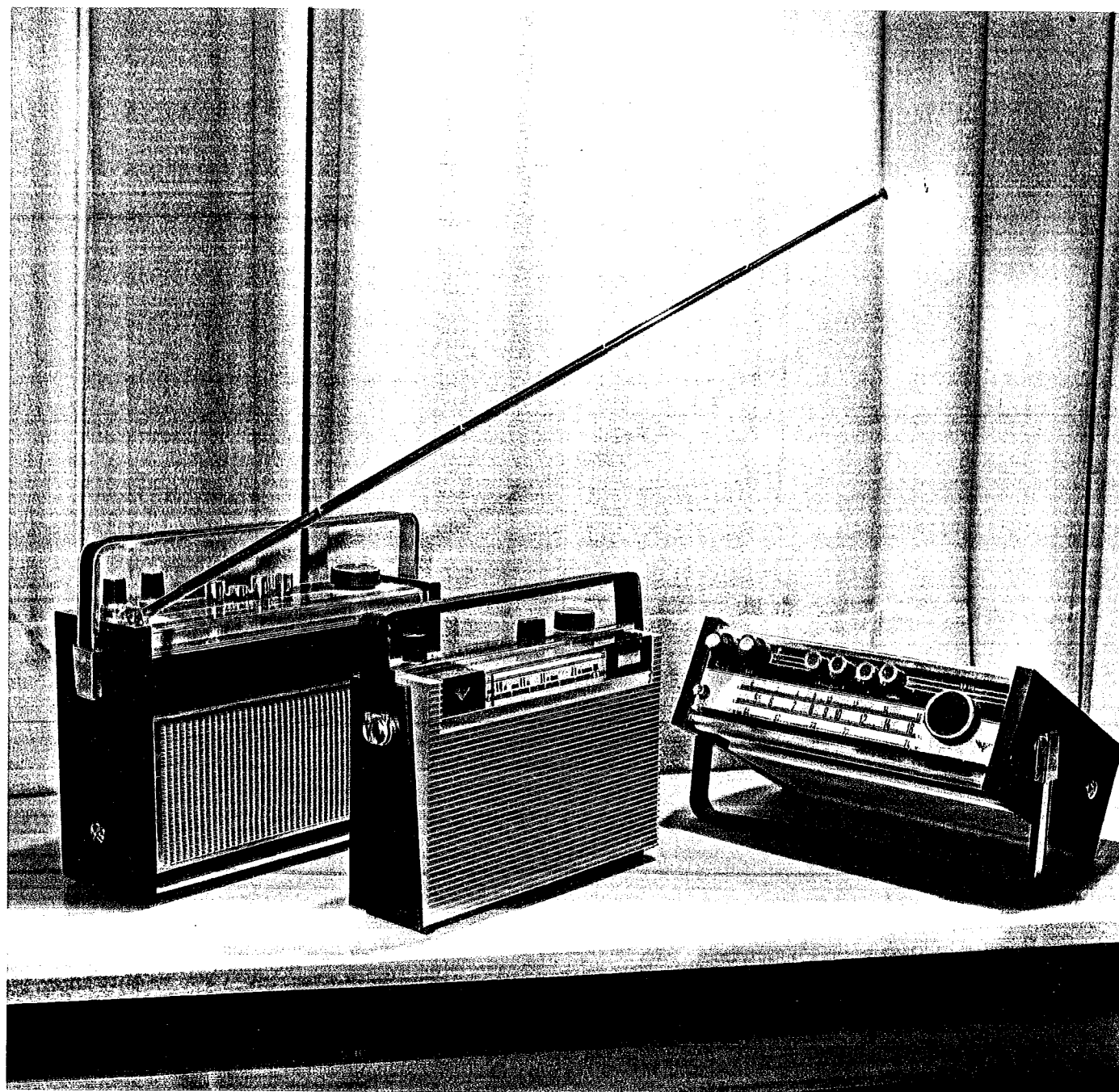
Bár régi szokása a magyarnak szidni a tévéműsort, volt mit néznie 1980-ban is a 2,7 millió hazai képernyőn. Mai ésszel nézve, még akkor is lehengerlő volt a kínálat, ha az aktuális tévéelnökök rendre arra panaszkodtak: nincs pénz a drága filmklasszikusok – köztük Chaplin-filmek – megvásárlására, ezért gyakran saját gyártású alkotások, szocialista filmek és ismétlések voltak láthatók. Így jelent meg a képernyőn az Önök kérték műsora.

Hétfőn ebben az évben még adásszünet volt – takarékosági okból az MTV 2-n vasárnaponként is –, de a gyakori rendkívüli adásnapoknak köszönhetően az ország tanult és érvelt. Össznépi és szakmai vita folyt arról, komolyzene vagy magyar nótá, dráma vagy kabaré, művészfilm vagy krimi kell-e inkább a népnek, A vasárnapi politikai háttérműsor, A Hét, a Vers mindenkinek és a legkülönbébb zenei, irodalmi, műveltségi, helytörténeti vetélkedők mellé.

ben híreterku lett: a Videoton szovjet-magyar kooperációban készült legendás tévéje, a Color Star, amely évtizedekkel megelőzve korát, különleges fény-, hang- és szageffektusokat produkált, a képcső felrobbanása után pedig olykor lángra is kapott. Rosszabb esetben a lakás is.

Berkó Pál

BÁNHALMI JÁNOS, 1980

MIKÓ LÁSZLÓ, 1967

Fogták a Luxit

Táskarádió – ritmusedárídó: ez a rím az egyik legbénaabb, amit valaha hallottam, de megbocsátom neki, mert kedves kortünet. A Magyarországon bimbózó beatkorszak egyik korai sutasága, 1965-ben még nem volt igazán szavunk se arra a felszabadult érzésre, ami a beatzenéből áradt. Ez a különös, addig sose hallott „ritmusedárídó” pedig már az akkor divatba jött újfajta rádiókból szólt, a táskarádiókból. Erről szól a vonatkozó sláger is.

A régi, elektroncsöves masinákat ekkor váltják fel a sokkal takarékosabb tranzistorosok, és a rádiózás ugyanakkor mobilabbá válik. Megjelennek a zsebrádiók és a táskarádiók. A készülék kézbe fogható, vállra kapható, kocsiba illeszthető lesz.

Attól eltekintve, hogy a háború előtt is léteztek már hordozható rádiók (például kofferrádió), az első mai értelemben vett, hazai gyártású táskarádió valamikor 1959–1960 táján jelent meg. Ez volt az Orionett néven futó „zöld retikül”, melyet a Telefongyár és az Orion is gyártott. A rádiógyártás hazai fellegvárává vált Videoton 1964-ben jött ki az első saját táskarádió-típussal, a BR 103 A Camping fantázianevű készülékkel, tudjuk meg Kóger Lászlótól, a Nostalgia Rádió Egyesület vezetőjétől. Mint meséli, a székesfehérvári rádiógyártás annak ellenére fejlődhetett tovább, hogy 1963-tól a KGST-munkamegosztásban Bulgáriát jelölték meg Magyarország helyett rádiógyártónak. Hogy Fehérváron folytatódhatott, sőt nagymértékben fejlődhetett a gyártás, az főleg Papp Istvánnak, a vállalat igazgató-

Ezen a fotón, mely 1967. novembereiben készült, a gyár néhány népszerű modellje látható, a BR 113/B Camping de Luxe (álló és fekvő helyzetben) és közepesen a B 3100 Strand. Fogyasztói tesztet közölt akkoriban lapunk róluk és még néhány típusról. A Camping de Luxe-ről azt írja az 1967-es *Népszabadság*: „formája, kivitele magas szintű ipari esztétikát képvisel, és magas ára, 2650 forint ellenére is a legkeresettebb,

de a nem mindig kapható rádiók közé tartozik”. Az ára valóban magas volt, több, mint az akkori havi átlagkereset. De a Strand sem volt nagyon olcsó: 1600 forintba került.

Mind a Strand, mind a Camping de Luxe valóban „magas szintű ipari esztétikát” képviselt, köszönhetően annak, hogy a Videoton (pontosabban akkor éppen még VTRGY: Villamossági Televízió- és Rádiókészülékek Gyára) dizájnereit hagyták szabadon alkotni, és így bátran követhették a nyugati trendeket: krómozott hangszórórácsokkal, fa és műanyag oldallapokkal, formás gombokkal. A Camping de Luxe például autó-táskarádió volt, két oldalán a vastag műanyag lapok azt a célt is szolgálták, hogy be lehessen csúsztatni őket a korabeli autók műszerfala alá szerelt sínecskébbe.

A Videoton rádiókat ráadásul eleve úgy szerelték, hogy fogni lehessen vele a rövidhullámot, vagy akár a „Luxit” (a luxemburgi rádiót, ahonnan az akkori magyar ifjúság érdeklődőbb fele a vassüggönyön túli slágerekről tájékozódott) és az Amerika Hangját is. Nem volt ritka bennük a nyugati alkatrész, és miután 1969-re megszerezték az önálló exportjogot, szállítottak belőlük az NSZK-ba, a Benelux államokba, Svédországba, Dél-Amerikába. Egyébként 1968 januárjától épp a jobb eladhatóság miatt vették fel a Videoton nevet a kevésbé vonzó VTRGY helyett.

A Vidi a legnagyobb hazai rádiógyártó lett, a rendszerváltásig legalább 200-féle típust gyártott sok

a Strand készülékek mellett például a Bimust, a Lidót, a Sirályt, a Teenagert, a Fecskét, a Lírát és a Caprit. A Videoton 1990 óta sajnos nem állít elő rádiókat. Régi nagyságára emlékeztető, szép táskarádióit, szobakészülékeit ma már ócskapiacra se nagyon lehet megkapni, legfeljebb gyűjtők őrizgetnek belőlük néhány darabot.

Csordás Lajos

BÁNHALMI JÁNOS, 1976

A régi lemez...

Amikor 1976-ban Bánhalmi János befogta optikájába a korszerűség fényárjába belecsöppent hölgyeket, még el sem készült teljesen Dorog büszkesége, a világszínvonalú hanglemezgyár.

A gyár hitelből épült, mire annak visszafizetése aktuálissá vált, a termékét már el is hagyta a kegyetlenül tovább korszerűsödő világ. Ha a hölgyek kitarottak a fényárban, még éppen elérhették a húszéves törzsgárdatagságot, mire a munkahelyük megszűnt. A lemezgyár épületei a huszadik század végén végleg kiürültek. A gyártósor viszont elvetődött Angliába, s mind a mai napig gyárt. A bakelithívő minoritás ott még eltart egy gyárat.

1963-ban minden huszadik, a lemezgyár megnyitáskor minden negyedik magyarországi háztartásban tartottak lemezjátszót, tíz évvel később pedig minden harmadikban. Ez volt a csúcs.

A KSH évkönyve szerint 2002-ben haladta meg először a CD-lejátszók száma a lemezjátszókét. A 2003-as évkönyv közöl utoljára adatokat a hagyományos lemezjátszókról, ekkor 100 háztartásból 13-ban volt még ilyen.

A hatvanas-hetvenes években egyre többen, egyre többet költhettek zenére és szórakozásra, fölnőtt a magyar popzene, fölnőtt egy urbánus, technikához, táskarádióhoz, házibulihoz, háttérzenéhez szokott

állami hanglemezgyártó vállalat pedig a maga szűkös és korszerűtlen gyártóbázisával nem tudta követni az igényeket. 1971-ben Petrovics Emil nyilvánosan is rádörrent az illetékesekre: ez így nem megy tovább. A dorogi lemezgyár beindításáig évente egy-kétmil-

lió lemezt állítottak elő Magyarországon, ez ugrott föl hétmillióra a lemezgyár belépésével. A Hungaroton által piacra dobott lemezek száma a nyolcvanas évek közepén nyolcmillió alatt tetőzött, azután rohamosan csökkent. Egy lelkes zenekedvelő kamasz a hetvenes években 60 forintért megkapta Klemperer magyarországi Magnificat-felvételét, vagy a Kékszakállút Székely Mihállyal és Palánkay Klárával; 120 forintért két lemezen Szigeti József és Bartók Béla híres 1940-es washingtoni hangversenyét, 140 forintért másik két lemezen a Missa Solemnist Karajannal az NDK Kultúrában. A Melodia lemezboltban 50 forintért vesztegették Richter, Gilelsz, Rosztropovics, Ojsztrah, Kogan, Kondrasin lemezeit. Negyven forintért játszott el Cziffra György Grieg A-moll zongoraversenyét a Hungaroton „zene mindenkinek” sorozatában. Ha viszont az a kamasz a Deccák Pillangókisasszonyára vágyott kapitalista importból (Tebaldi, Bergonzi), akkor háromheti nyári munkával kereshette meg (majdnem) a rávalót.

Mondhatnánk, hogy a szocialista kultúrpolitika kegyelmi állapotában éltünk, ha nem mérnénk hozzá a vicces árakat a vicces fizetésekhez. Egy átlagos szocialista komolyzenei lemez ára az átlagos havibér kb. 2 százaléka volt anno. Ez most nagyjából háromezer forint.

zenei CD-t hosszabb játékidővel a sokszoros kapitalista választékból. És arról aztán még le is lophatjuk a zenét akárhány barátunk számára szabadon.

Éljen a szabadság!

Révész Sándor

KÉRI DÁNIEL, 1967

Az égig érő szivar

Vigyázzon velem, kedves olvasó, nem egészen arról fogok írni, amit lát. Arról is persze, de előbb valami másról, ami itt a képen a háttérben látható, a jobb oldali daruoszlop mellett, a távolban. Arról lehet ugyanis ráismerni a helyszínre, ahol járunk. Igen, Budapest határában, Lakihegyen.

Az a kis rombusz, ott messze ugyanis a mi „Eiffel-tornyunk”, az „égig érő szivar”, a 314 méteres lakihegyi rádió adótorony. Amikor 1933-ban átadták, Európa legmagasabb építményének számított, s máig a magyar rádiózás jelképe: a rádió emblémáján az M és az R betű között a lakihegyi nagytorony sematizált rajza látható. A második világháborúban ledöntötték, de roncsaiból újraépült. Le akarták bontani a nyolcvanas években is, amikor már az új, solti adó sugározta helyette a Kossuth rádió adását, de akkor a városvédők közbeléptek, s nem engedték megsemmisíteni. A „szivar” ipari műemlék lett, ma is áll.

Ez a kép 1967-ben készült, tőle nem messze, Halásztelken, ahol a lakihegyi adóhoz kapcsolódó kisebb tornyot állítottak épp fel. 1967–68 folyamán kapacitásnövelő felújítást végeztek a Csepel-szigeti adón, abból a célból, hogy megszűnjenek az ország területén a vételi fekete foltok.

A kisebb települések tíz, a városok húsz százalé-

suthot, s még több helyen volt rosszul fogható a Petőfi. A fekete foltokat főként az okozta, hogy az európai országok már nem tartották be az 1948-as koppenhágai egyezményt, s túllépték a nekik előírt

adóteljesítményeket, ezzel elnyomva, zavarva a hazai műsorszórást.

Sürgősen növelni kellett tehát a mi adóink teljesítményét és számát. Átalakításokat kellett végezni a 314 méteres „nagy szivaron” is. Ki kellett cserélni a torony kerámia talpszigetelését, s ehhez nagy bravúrral felemelték az 520 tonnás vasszerkezetet. E felújítás alkalmából szerelték le a toronycsúcs villámok lyuggatta, régi gömbjét is, amely jelenleg a Postamúzeumban csodálható meg.

És most az itt látható, 86 méteres antennáról: 1967. október 13-án állították fel, tulajdonképpen egy antenapár egyik tagjaként. A Petőfi műsorának szórása miatt volt rájuk szükség. „Írány sugárással” továbbították róluk az adást Budapestre. Ma is megvannak, bár az egyiket – tán éppen ezt – visszabontották 54 méterre, tudtuk meg Orosz Ákos állomásvezetőtől.

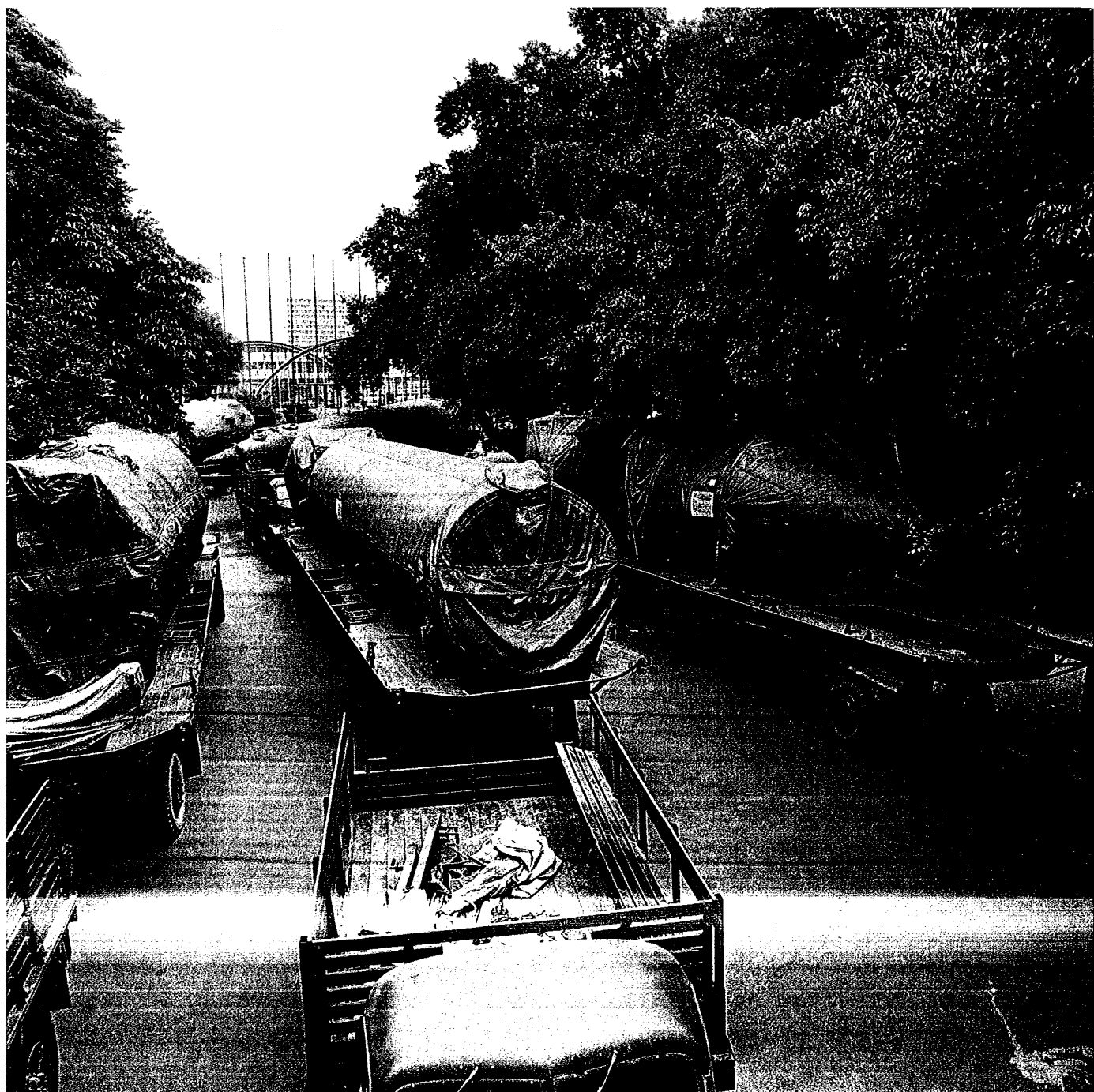
A rendszerváltás után erről ment a Calypso. Most üzemén kívül van, a társa pedig mobiltorony lett, vagyis a telefóniát szolgálja.

Tartozik Lakihegyhez egy régi, 117 méteres antenna is, még az is üzemel – itt szintén a háttérben (a lelógó vezeték mellett) látható. Az öreg „szivar” pedig köszöni, megvan.

2006-ban felújították, jelenleg ipari órák működé-

négyszer ismét rádiótoronyként üzemel. Amikor a solti adót karbantartják, egy-egy napig innen szól a Kossuth.

Csordás Lajos

BÁNHALMI JÁNOS, 1967

Lajka meg a zenélő szputnyik

A Záhony és Budapest közti falvak kispadjain ücsörgő öregek minden bizonnyal meginogtak 1967. augusztus 14-én, amikor egy gigantikus hengereket szállító, titokzatos karaván dübörgött el portájuk előtt. A 25 méter hosszú, teherautó vontatta trélereken ponyvákba burkolt űrkabinok és hordozórakéták tartottak a fővárosba, többek között ott araszolt a konvojban az első ember vezette űrhajó is, Gagariné.

– Hogy az űrhajó mennyivel könnyebben közlekedik a világűrben, mint az országúton, azt tapasztalhattuk – viccelődött a propagandatárlat igazgatója, Sz. I. Koszlov, és hozzátette: az 1961. április 12-én óránként 28 ezer kilométeres sebességgel száguldó Vosztok-1 űrhajó földi útján 20 kilométer per óra tempóra kényszerült. Az egy nap alatt Budapestre érő hetes fogatot a városligeti vásárvárosban már a szovjet tudósok elmúlt ötven évének 400 tonnányi remeke, valamint száznál is több szovjet mérnök, technikus és szerelő várta. Az atompavilonban helyére került az atomenergiát közvetlenül villamos energiává alakító, 500 wattos Romaska, távolabb a másodpercenként több ezer műveletet végző Minszk-22 elektronikus számítógép, majd az űrkabin után összeszerelték a Vosztok alumíniumpavilonok fölé tornyosodó, hófehér hordozórakétáját is. Utolsó simításként pedig helyére került az óriási Lenin-portré.

megnyitotta a szovjet emberek előtt a kezdeményezés zsilipjét. Ennek beérő gyümölcseit láthatjuk itt – szavalta Ajtai Miklós, a Minisztertanács elnökhelyettese. A Mafilm Népszerű Tudományos Filmstúdiója pedig éjjelente forgatott, nehogy megzavarja például

a szeptember 7-én Kádár János kíséretében érkező Brezsnyevet, aki az űrkutatási pavilon mellett előszeretettel és hiába püfölte kalapácsával az ütészálló, szovjet, törhetetlen üveget.

Alig telt el néhány nap, és 12-én besétált a 200 ezredik látogató: Zöldi György gépészmérnök. Az Elzett-gyár üzemvezetője egy pillanatra a 10 ezer atmoszféra nyomással működő, keményforgácsoló szerszámokat gyártó gépről is megfeledkezett, amiért tulajdonképpen kísértelt a ligetbe.

– Még soha nem volt szerencsém sem a lottón, sem a totón – jelentette ki a magát amatőr űrkutatónak valló Zöldi úr, és lenyűgöző higgadsággal pózolt a kamerák előtt, amint az expó bejáratánál strázsáló szovjet vezetőség átnyújtotta neki a zenélő szputnyikmodellt és a vodkásdobozt.

A párologtatott fémmeleggel készített, zöldes árnyalatú, csillogó fémtükörbe rejtett Lenin-portréból is csak a szerencsés szuvenírvadászoknak jutott. A kevésbé szerencséseket az egész napos tudományosfilm-vetítések és előadások kárpótolták. Aki pedig a kiállítás katalógusát vitte emlékül, az otthon kibogarászhatta, hogy pillanatnyilag 4650 tudományos kutatóintézetrel, 700 ezer tudományos dolgozóval büszkélkedik „szovjetország”, és hogy a tudomány valamennyi létező ágában legsikeresebb tudósok micsoda eredmé-

Peidaur, hogy „az 1957. november 3-án felbocsátott szputnyikon utazó Lajka kutya a telemetrikus átvitel nyelvén elmesélte közérzetét”.

Lajka eszerint köszöntö, jól volt.

Szabályár Eszter

BALOGH P. LÁSZLÓ, 1979

Szocialista Csillagok háborúja Zsanán

Van gáz, mint Zsanán! Mond még valaki ilyet? Az biztos, hogy a nyolcvanas években az ehhez hasonló mondások mindennaposak voltak. Zsanának, ennek a dél-alföldi kis falunak a nevét mindenki megismerte „a nagy magyar gázkitörés” kapcsán. Ha mindez nem Magyarországon történik, akkor az 1979-ben felrobbanó gázkút és annak háromhetes oltási története már régen kasszasiker lenne a mozikban. Hollywoodban csináltak volna belőle egy látványos, nagy költségvetésű filmet, a helytállás-hősiesség-hazafiság hármásával nyakon öntve.

Erre a nyolcvanas években nekünk nem volt se pénzünk, se szándékunk, így az utókor olvasója a korabeli tudósításokból tudja csak megtélni, hogy csinált-e a sajtó szocialista hőskölteményt a zsanai tűzből. Jelentem: nem csinált. A *Népszabadság* biztos nem. A lapot végig tudósító szerző – Tamás Ervin – így emlékszik a kitörés napjaiban megjelent riportjában: „Délután Pestről jött a telefon, hogy induljak Zsanára. Földgázkitörés. Ne írjam túl, legyen a tudósítás mértéktartó, kerüljem a magasröptű jelzőket. Megkerestem a térképen Zsana községet, onnan a kút még jó pár kilométer a homokon.” Aztán ami ott fogadta, az mégiscsak magával ragadta három hétre, és nem kerülte a magasröptű jelzőket, ahogyan alighanem egyikünk sem tenné hasonló helyzetben. De a kút kitöréséről a sajtó nem tudott semmit. A korabeli tudósításokból alighanem csak a kút kitöréséről lehetett hallani. Valami hasonlót írunk most is a zsanai oltásról. Csak sokkal nagyobb terjedelemben, teli képekkel.

A korabeli nyomdatechnika nem tette lehetővé a látványos, szép fotók közlését a napilapokban, de a zsanai képekről még így is látszik, hogy a tüzet átélő emberek afféle szocialista Csillagok háborújának vol-

tak a szemtanúi. A felvételek simán elmentek volna az akkoriban látható sci-fi filmekben.

És valóban: Zsanán kisebbfajta háborút vívtak a lángokkal és a nagy nyomással a kitörés elfojtásán dolgozók. Váltakozó sikerrel. A február elsejei tudósításból például kiderült: „A keddi akciót követően, miután a páncélos rohamlöveg lerepítette a lyukfejre dőlt kitörésgátlót, megváltozott a tűz viselkedése, a függőleges lángsugár meghosszabbodott, de sajnos az oldalirányú kifúvás is megmaradt.”

Már itt megjelenik a zsanai csata egyik főszereplője, a turboreaktív oltóberendezés, és hamarosan színre lép Alekszej Kutyepov, aki neve alapján akár lehetett volna egy Bulgakov-kisregény főhőse is, de valójában Szevasztopolból érkezett szovjet szakértő volt. Amikor pedig még ez sem volt elég, akkor bevették az eróziós csővágót is. Az E-2-es kúttal közvetve vagy közvetlenül félezer ember küzdött, hoztak 18 tonna szénsavat Répcelakról, óránként 2800 liter vizet használtak fel. Tizenkét nap után eloltották a tüzet, de aztán az újra belobbant, és még csaknem ugyanennyi időre volt szükség a gázkút lezárásához. Végül aztán 23 nap után csak sikerült megszelídíteni a kútat. Rákerült a kitörésgátló, 100 atmoszféra alá csökkent a gáz nyomása. Erre még Kutyepov is csak csettinteni tudott: „húsz kisebb-nagyobb kitörés van a hátam mögött, de az oltóberendezés segítségével meg lehet kezelni.” Az utolsó helyszíni tudósítás végén az oroszai bngau parancsnoka, Csák István az öt faggató riporternek így válaszolt: „– Elismerés? Hallgat a kút.”

Hirtelen nagy csend lett Zsanán, az E-2-esnél, és az van azóta is. A korabeli megasztárok emlékét már csak a fotók, újságcikkek őrzik.

Tóth Levente

BÁNHALMI JÁNOS, 1974

Az utolsó angyalföldi tengerjáró

Tengerünk ugyan 1918 óta nincs már, tengeri flottánk és tengeri hajógyártásunk azonban volt még egészen a kilencvenes évekig. A képen látható 1500 tonnás kereskedelmi tengerjárót például 1974 februárjában bocsátották vízre a Magyar Hajó- és Darugyár angyalföldi gyáregységében, az egykori Ganz-Danubiusban.

Az újságban megjelent hír szerint ez volt az utolsó Angyalföldön gyártott tengerjáró hajó, bár ez nem egészen igaz, de tény, hogy a tengerhajógyártás fénykora a hetvenes évek közepén lezárult. Utána nagyrészt már főleg kikötői portál- és úszódarukat gyártottak, melyek a világ távoli tájaira kerültek, Jugoszláviától Uruguayig.

Az angyalföldi hajógyár Európa legnagyobb úszódarugyártója volt a '80-as években.

De maradjunk a hajóknál. A pest-budai hajógyártás bölcsője a XIX. század elejétől Óbuda volt. A túlparton, Angyalföldön 1863-tól gyártottak hajókat kisebb üzemek, melyeknek egyesüléséből 1911-re alakult ki a Ganz Danubius, egy valóságos hajógyártó mamutcég.

Tengerjárókat még a fiumei üzemükben kezdték építeni, s csak az I. világháború után helyeződött át a tengerihajó-gyártás Angyalföldre. A harmincas években itt épült például a Szeged, a Tisza és a Kassa nevű magyar tengerjáró, melyek közül a később Debrecenben épült a legnagyobb, a Batthyány tengerjáró.

A II. világháborút követően a gyár először jóvátételre termelt a Szovjetunió számára, mely a későbbiekben is a legnagyobb megrendelő maradt. A Ganz (1951-től 1962-ig Gheorghiu Dej) Hajógyárban az ötvenes és a hetvenes évek között 1100 tonnás hajóból készült a legtöbb (106 darab) meg 1200 tonnásból

(69 darab) a Szovjetunió, Indonézia, Kína részére és hazai megrendelésre. 1958-tól érkeztek megrendelések Egyiptomból, az Egyesült Arab Köztársaságból, Svédországból, Norvégiából és az NSZK-ból is. Norvégiának például kőszállításra kellettek 1660 tonnás hajók, melyekkel a hollandiai gátépítésekhez fuvarozták a követ. A képen látható 1500 tonnás típusból 1967 és 1974 között 19-et gyártottak a Szovjetunió számára.

Ez a hajó itt az utolsó volt a sorozatból, 1974. február 20-án bocsátották vízre vastestét, s a vízen folytatódott a szerelése. Reichard Ferenc egykori titkárságvezető, aki megírta a gyár történetét is, még emlékszik a hajóavatásokra. A sólyán, bakon álló hajótest orránál díszpódiumot állítottak fel. Az ünnepi beszéd után a keresztanya útjára indította az odakészített, kötélén függő pezsgőspalackot, mely a hajó oldalán széttört.

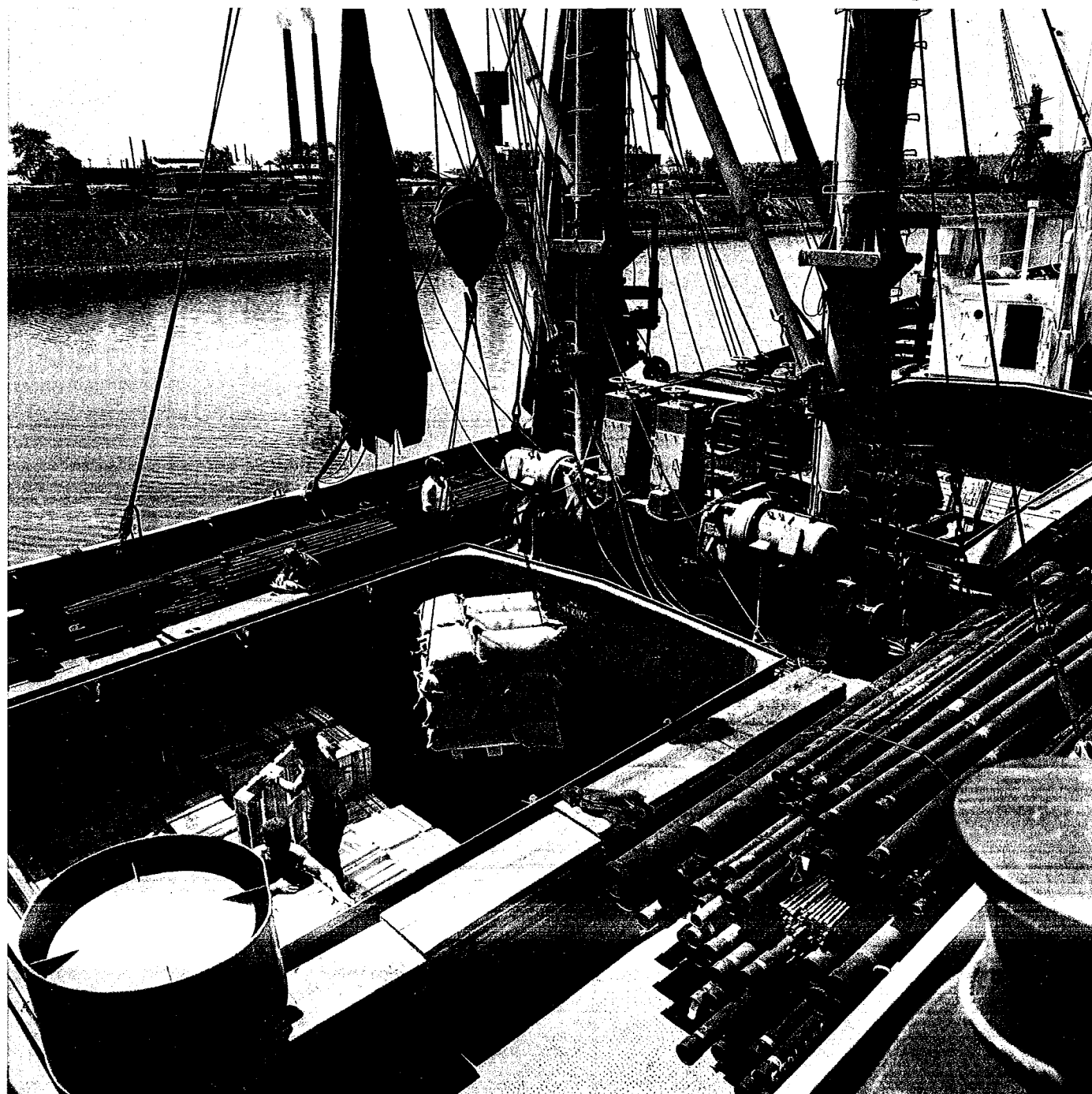
Ugyanekkor lehullott a lepel a hajó nevééről, a sólyamester pedig kiadta a „kötelet oldj!” utasítást, s a hatalmas vastest az előre bezsírozott fapályán szépen belecsúszott a vízbe.

Az elkészült hajót később a tengerig vontatták. S hogy elférjen a Duna-hidak alatt, a kormányhidat leemelték, az a raktárfedélre téve utazott a célállomásig, ahol aztán végleges helyére szerelték, rendszerint a ganzosok. Kivéve a Szovjetuniót, amely nem engedte be a kikötőibe a magyar hajómérnököket és

ma az angyalföldi tengerjárók eltűntek a világ tengereiről, hisz huszonöt éves, optimális futási idejük rég lejárt. Az angyalföldi hajógyár is megszűnt 1994-ben (jogutódja Nyergesújfalun működik).

Az egyik legrégebbi csarnoka helyén épült fel a Duna Plaza.

Csordás Lajos

KÉRI DÁNIEL, 1969

Rémület a horgonykamránál

Székesfehérvár, Dunaújváros, Szeged... efféle neveket viseltek a magyar kereskedelmi flotta büszkeségei a hatvanas években. Jó, nem mondom, egyik sem egy Honolulu Star, de bár nehezen kibetűzhető, nekünk, magyaroknak legalább kedves. És kompromisszumnak ott a Borsod: képünkön épp negyvennyolcadik útjára indul a Közel-Keletre Finkei Sándor kapitány irányításával, hogy jóféle magyar árukkal lássa el Izstambult, Izmirt, Bejrútot és Alexandriát. 1969. május 14-ét írták akkor.

A Duna-tengerjárókat a magyar hajózás Trianon utáni sokkja szülte. 1934-től kezdve összesen nyolc hajót épített meg a Ganz-gyár ebből a típusból, hogy átrakodás nélkül legyen képes összeköttetést teremteni Magyarország a Földközi-tenger között. A háború végére a nyolcból négy maradt, az elkövetkező évtizedekben pedig még épült hét másik: ezek közlekedtek meglehetősen sűrűséggel Budapest és Észak-Afrika között, egészen a hetvenes évekig. Akkor viszont (olajválság és egyebek) a gazdaságossági számítások bizonyítani kezdték, hogy a szállításnak ez a módja túl drága, így a Mahart lassan eladogatta a Duna-tengerjárókat.

Mégis, egészen pontos képet tudunk alkotni arról, hogyan is festett egy ilyen hajó megszokott, bő hónapos vándorútja. Rendelkezésünkre áll ugyanis a Budapesti Műszaki Egyetem két fiatal mérnökének, Kósa Levente adjunktusnak (közelebről: az édesapám) és Kovács Attila tanársegédnek az úti beszámolója, amelyet 1964 szeptemberében és októberében publikáltak öt részben a *Jövő Mérnöke* hasábjain.

A hajózási vállalat „Fizikailag és szellemileg egy útra alkalmasnak” nyilvánította őket: semmi sem akadályozta tehát, hogy kíváncsiságtól telve és egzotikus oltásokkal kidekorálva Budapest kellős közepén, a Matróz csárdánál behajózzanak.

Azt, hogy az 1300 tonnás Dunaújváros orrában elhelyezett kies kabinjukban először nem pusztán kiestek az ágyból, amikor leeresztették mellettük a

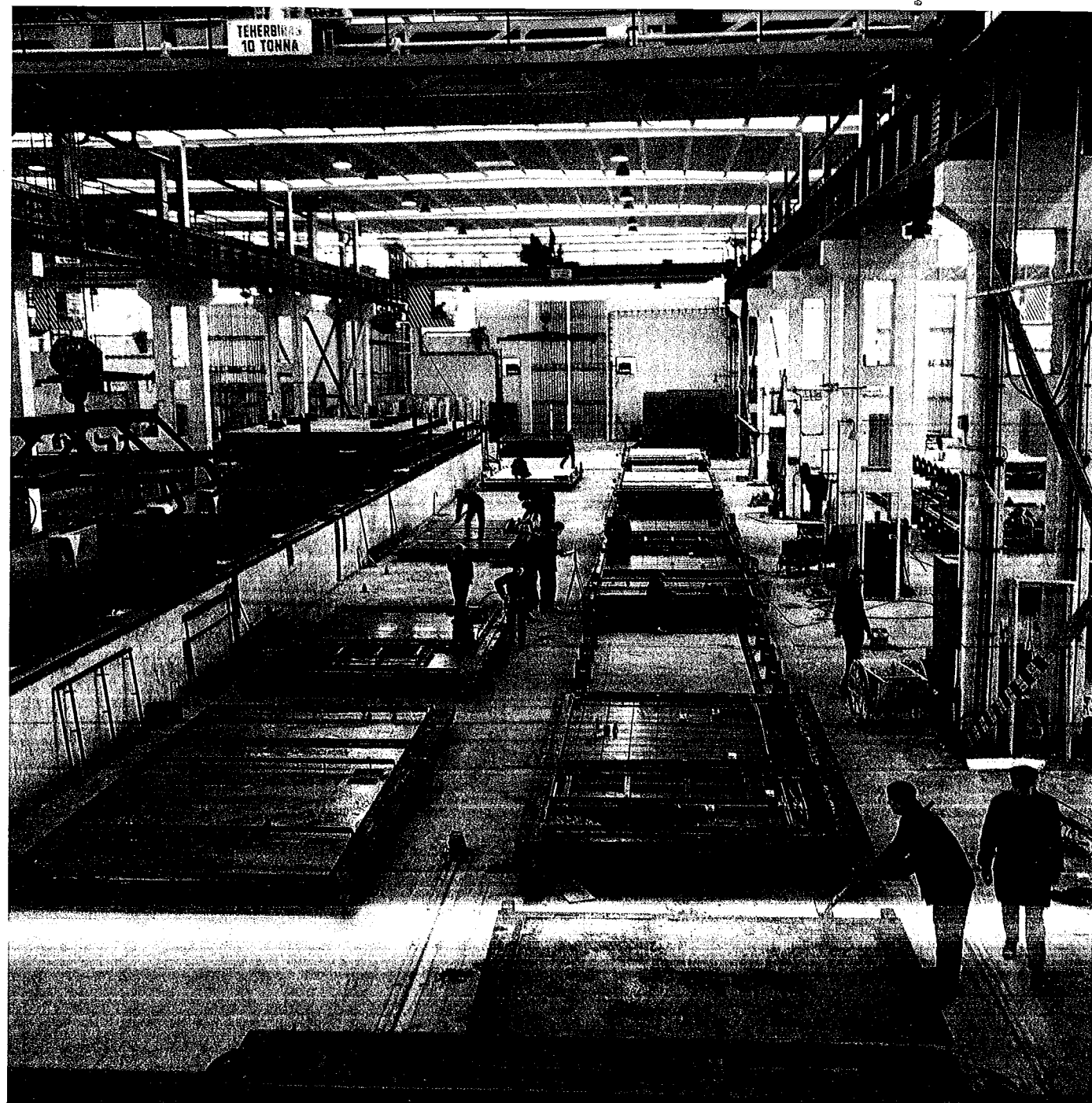
horgonyt, hanem abban is biztosak voltak, hogy a hajó aknára futott, festői részletnek is hihetnénk. Jós-tehetségüket bizonyítja mégis, hiszen épp a Borsoddal esett ez meg az al-Dunán, alig egy évvel később, 1965. augusztus 28-án.

Ilyen értelemben szerencsére az útjuk feltűnően eseménytelennek volt mondható. Réni után kihajóztak a tengerre, a rossz idő elmúltával kaptak illő tengerészavatást (egy-egy vödör sós víz a nyakba), menet közben szolgálatot adtak, kikötésekkor viszont engedélyük volt elhagyni a hajót, turistáskodás céljából. Végigjárták hát Izmirt, Theszaloníkit, Patrast, Eleusist, Herakliont, Latakiát, Bejrútot, Alexandriát és Kairót, telefényképeztek tíz tekercs színes diát, fürödtek a tengerben, alkudtak a bazárokbán, és megnézték arab felirattal, valamint Sophia Lorennel az *Attila* című hollywoodi szuperprodukción. A hajó rakománya pedig ezenközben mind egyre csak fogyott.

A Duna-tengerjárók tipikus útja öt-hat hétig tartott, akadt azonban egy közöttük, amelyik kénytelen volt alaposan túlteljesíteni a tervet. A Székesfehérvár egyébként is kalandos életű hajó volt, a háborúban embereket mentett, utána viszont Bajánál partra futott, kis híján az ott sátorozók közé. 1967 májusában indult el a szokott közel-keleti körútra, és épp a Vöröstengeten járt, amikor kirobbant az izraeli-arab, úgynevezett hatnapos háború, majd az egyiptomi kormány lezárta a Szezei-csatornát. Pár hónapos kényszerű várakozás után nem volt más lehetőség, mint felszedni a horgonyt és megkerülni Afrikát. A Duna-tengerjáróról

ban ért haza. A Borsodot és a Dunaújvárost egyébként egyszerre, 1973-ban adta el a magyar állam, szingapúriaknak: az előbbi Ningpo Orchid, majd Builder lett, az utóbbi Sunny L. Még lehúztak vagy két évtizedet a tengereken, mielőtt szétbontották volna őket. A Székesfehérvár Alba Regia néven fejezte be a pályáját. Némi panamai kitérő után görög zászló alatt került a bontóba.

N. Kósa Judit

KÉRI DÁNIEL, 1967

Dán lakások a Franzstadtból

Emlékeznek még a Kapcsoltamra? Vagy már csak Gálvölgyi fergeteges paródiájára? Pedig a nyolcvanas évek közepének meghatározó jelensége volt a mindösszesen másfél magyar tévécsatorna vasárnap esti műsorát uraló vetélkedő. Ebben a stúdió telefonszámát is valami furmányos feladvány rejtette, s bár hazánkban akkoriban botrányosan alacsony volt a lakások távbeszélővel való ellátottsága, újrahívó gomb híján, tárcsás készülékét gyötörve, a hívók többsége sosem jutott el odáig, hogy a valódi kérdésekre felelhessen, s hazavihesse a mesés fődíjat, a 10 240 forintot.

Mindez pedig úgy kapcsolódik képünkhöz, hogy a tévétetélkedőnek köszönhetem legmeghökkenőbb panellakótelep-élményemet. Történt ugyanis, hogy egyszer beválogattak egy kapcsoltamozó csapatba, amelyik valahol Újpalotán gyűlt össze fejteni. Nyílt az ajtó, én meg egy pillanatra azt hittem, megtébolyodtam: tudtam, hogy jobbra van a konyha, mellette a félszoba, balra a nappali és mellette a háló, előre felé meg fürdőszoba és WC nyílik a kis folyosóról, amely a másik kishálóba vezet. Éppen úgy, mint a kereszt-apámék debreceni, Klaipeda utcai lakásában.

Amit pedig ezen a képen látnak, az nem más, mint egy házgyár. Egy olyan üzem, ahol azokat a hatalmas panelmonstrumokat gyártották, amelyeknek tömbjei telipettyezik az országot. Tudták, hogy hazánkban több mint félmillió otthon épült fel nagypanelos eljárással, és további csaknem háromszázezer más, ipari területen áll.

Előregyártott elemekből az ötvenes években is készültek lakóépületek, de hamar világossá vált, hogy a hatékonyság jelszavával bevezetett egyszerűsítések (a túlságosan kicsi alapterület vagy a konyhából nyitott fürdőfülke) csak újratermelik a hiányt. Éppen e hibák kiküszöbölésére épült meg Óbudán az úgynevezett kísérleti lakótelep, s hogy a kísérlet sikerült, azt

ma is láthatjuk a Bécsi és a Vörösvári út között. Igaz, mire ezek a házak elkészültek, már termelt az első házgyár a közeli Szentendrei úton. Döntés született ugyanis, hogy Magyarország a nagypanelos építkezés útjára lép, amihez (zömében szovjet) házgyárak és cementgyárak vásárlásán, illetve fejlesztésén át vezetett az út. A fővárosi kivétel ezen a képen látható: míg az I-es (Szentendrei út, 1965), a III-as (Dunakeszi, 1969) és a IV-es (Budafoke) házgyár a szovjet mintát követte, ez a Gyáli út és a Táblás utca között felhúzott II-es üzem a dán Larsen-Nielsen-technológiát alkalmazta.

A derék dánok még 1948-ban dolgozták ki a tömeges lakásgyártás nagypanelos módszerét, és a metódust Nyugat-Európa-szerte sokfelé használták. Magyarországon azonban csak ez az egy házgyár vette át a receptjüket: a *Népszabadság* híradása szerint alig két év alatt került tető alá az üzem, amelyhez még a betongyárat is Ausztriából importálták. 1967 decemberében kezdődött a próbaüzem, hogy a gyár – a tervek szerint legalábbis – évi 1700 családi otthont bocsásson a tanácsi lakáskiutalásukat türelmetlenül váró állampolgárok rendelkezésére Újpesten, Csepelen és az Árpád hídnál. A lap tudósítója ugyanakkor azt is megjegyezte: „a házgyári sorozatgyártásnak minden eddiginél nagyobb szervező, fegyelmező ereje van. Diktálja a szállítást, a szerelés tempóját, megköveteli az építési területek, tervek pontos előkészítését, a kivitelezés legteljesebb összehangolását”.

Míg Ferencvárosban az első lakások elemeit öntötték, a II-es számú házgyár termékeinek boldog birtokosai. Kicsit lázongtak a mennyezeti világítás helyett bevezetett falilámpák és a régi bútoraikhoz mérten kissé szűkös terek miatt, hangosan hiányolták az éléskamrát, és ismerkedtek azzal a korábban nem látott, de betonházakban nélkülözhetetlen eszközzel, melynek neve „szögbelövő”.

N. Kósa Judit

MIKÓ LÁSZLÓ, 1979

24 kocka szex

Ez az az idő, amikor a mozigépészeket még uralták, és a Hungáriában külön asztaluk volt. Igaz, cserébe a mozikban a hungáriás pincérek lettek az urak. Bizalmi állásnak tekintették a filmfutári munkát is a forgalmazó Moképnál, ezért ide leginkább a HM-nél és BM-nél dolgozók családtagjait vették fel – meséli Takács László, aki 1977-től dolgozott filmszállítóként.

Mozigépész sem lehetett akárből. A profizmuson túl szempont volt a megbízhatóság is. Egyrészt, javítani tudták a vetítógép és a filmek hibáit, valamint mindig szemrevételezték a tekercseket, mielőtt a két gép egyikén kivetítették. Mert minden kétórás mozi több (5-6) felvonásból állt (és áll), a filmben lévő váltójelre kellett indítani a következő részt. A néző ebből – szerencsére – semmit nem vett észre. A filmekből rendszerint minden moziba csütörtökön érkezett meg az összes felvonás, és ezeket csak a következő szerdán cserélték le. De a kurrens, sok helyen vetített alkotások esetében a mozik között úgynevezett pendlizók szállították a kópiákat. Pontosán kiszámolták, hova, melyik felvonással mikorra kell megérkezniük. A képpünkön szereplő filmfutár volt az egyetlen, aki nem oldalkocsis motorral közlekedett.

Apróbb csúszások persze akadtak, ha a szállító nem érkezett meg időben a következő felvonással. Erre a legnagyobb esély télen lehetett, vagy mondjuk egy-egy balesetkor, amikor más hídra terelték a forgalmat, és hiába száguldoztak akár a járdán is a

tak magukat, ők csak onnantól viselték a felelősséget, hogy átvették a fémdobozba zárt tekercset.

Hogy mennyire kellett szemfülesnek lenniük a mozigépészeknek, azt jól mutatja, hogy nemcsak gyorsan vissza kellett tekercselniük az elejére a felvonást, amelyet éppen csak levettek egy másik mozi vetítógépéről, hanem arra is ügyelniük kellett, hogy

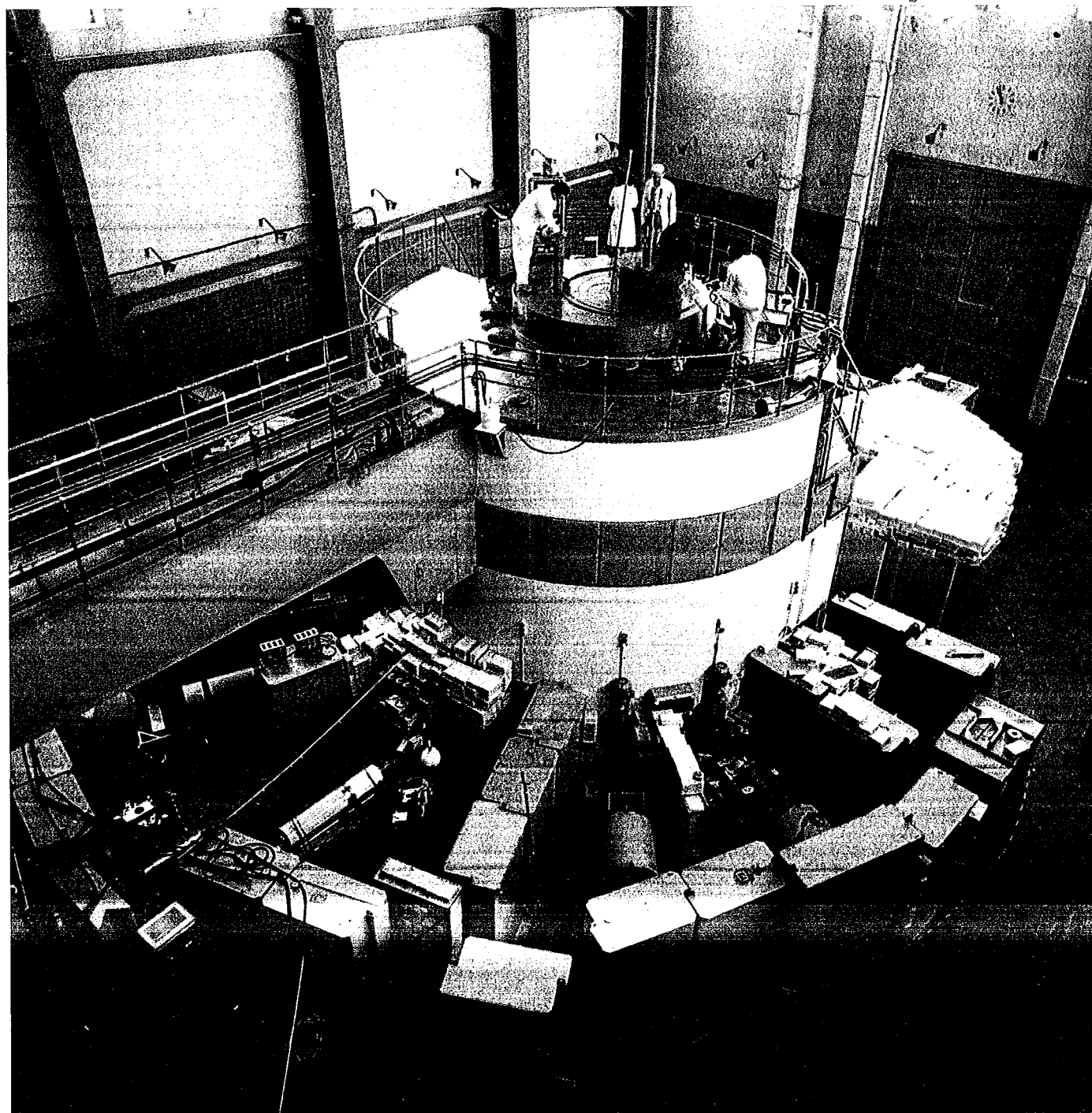
a „nem kivetíthető rész” ne zavarja a szocialista termék legjavára szomjas nézőket. Nem ártott az éberség, hiszen olyan történetre is emlékszik Takács úr, amikor a vicces kedvű gépész egy vetkezős jelenettörődéket csempészett be a gyerekeknek kötelezően levetítendő szovjet filmbe. A vetkezős 24 kocka, azaz egy másodperc valami szolid, sejtelmes rész volt a *Pantaleon és a hölgyvendégek* című moziból. Ez a szemvillanásnyi közjáték pont arra volt elég, hogy feltűnjön, itt valami történt. Lett is belőle jegyzőkönyv és üzemvezetői vizsgálat.

De térjünk vissza a filmfutárokhöz, azaz pendlizókhoz. Kezdetben ketten rótták a várost, Boros Sándor és Hága István, ők fuvarozták a legnépszerűbb filmeket. Például a *Pokoli torony* címűt, amelyet a Vörös csillag mozinak három és fél évig kellett műsoron tartania, annyira imádta a közönség. Ha épp más is akarta játszani, a kópia részei cirkáltak a filmszínházak között. A futárok meg iparkodtak velük, meg sem álltak este nyolcig, csak tankolni. És amikor ketten már nem tudták ellátni az egész piacot, Herke Jánossal és József Miklóssal bővítették a stábot.

Takács László 1977-től az úgynevezett filmátvételi bizottságnak, közkeletű nevén a cenzúrának dolgozott. A filmhétre, a sajtóvetítésekre, a szövetségbe, a fontos eseményekre is ő vitte a tekercseket a fekete volgás időszakban, sofőrrel. Az autót később Polski Fiatra cserélték, hogy jobban elvegyüljön a tömegben.

fegyelmi nélkül elnézték neki, amikor például véletlenül vízbe ejtett egy filmet. Szemtanúi voltak ugyanis a mozi előtt dohányzók egy borús-esős napon, amikor megcsúszott az avaron, és kihullott a kezéből a cellulózszalag, amely pályafutását így a kukában végezte. A díszes vendégserg meg a tartalék filmet nézte meg.

Szemere Katalin

MIKÓ LÁSZLÓ, 1966

Szórakozott professzor

Mintha egy korabeli tudományos-fantasztikus film jelenete volna: kezdetleges fantáziájukkal a fél évszázaddal ezelőtt élők így képzelték el a tudomány közelgő évezredét. Szeretem ezeket a képeket a hatvanas évekből. Ennek például azt a címet adnám: A megvalósult jövő.

Mert valóságos helyszínt mutat a fotó, a Központi Fizikai Kutató Intézet (KFKI) csillebércei kísérleti atomreaktorát. A paksival ellentétben a kutatóreaktornak nem az energiatermelés a feladata. Izotópgyártáshoz, roncsolásmentes anyagvizsgálatra, szilárdtest-fizikai kutatásokra és oktatásra használják.

Az akadémiai kutatóintézetekben úgynevezett alapkutatásokat végeznek a tudományos munkatársak. Eleinte az összes költséget az állam vállalta, később ipari megrendeléseket is kellett szerezni, manapság leginkább különféle magyar és nemzetközi pályázatokkal lehet összegyűjteni a szükséges pénzt.

Családom egyik tagja elektroműszerészként a szükséges technikai berendezések előállításában vett részt annak idején. Úgy látta, a tudósok leginkább kávézással és érthetetlen csevegéssel múlatták az időt, „na meg lenyúlták a dögös titkárnőket”. (Később talán ezért szánta rá magát, hogy három diplomát is szerezzen.) Egy kutatónő viszont azt mondta nekem, nagyon komolyan kellett dolgozni, csak az maradhatott meg, aki megfelelő mennyiségű tudományos publikációt volt képes felmutatni. A jelszó az volt: „Publish or perish!” (Publikálj vagy pusztulj!).

Épül a magyar atomreaktor címmel számolt be a Filmhíradó: „Autóbusz-különjáratok szállítják a budai hegyekbe a fizikai kutatóintézet munkatársait. A kutatóintézet Csillebérc negyvenholdnyi erdőségében épült fel. (...) Ezeken a készülékeken a világűrbeli hozánk érkezett kozmikus sugarak tulajdonságait méri. Jánossy Lajos akadémikus, az intézet igazgatója maga is kutatómunkát végez. Most harminc méterrel a föld

alá utazunk. Itt a fény természetét és a kozmikus sugárzás rezgésmentes méréseit végzik. (...) Már épül az intézet legnagyobb kísérleti berendezése, az atomreaktor. (...) Kutatók irányításával építik a kísérletekhez szükséges megbízható nukleáris műszereket. A magyar tudósok kutatómunkája is az atomenergia békés célokra való felhasználását szolgálja.”

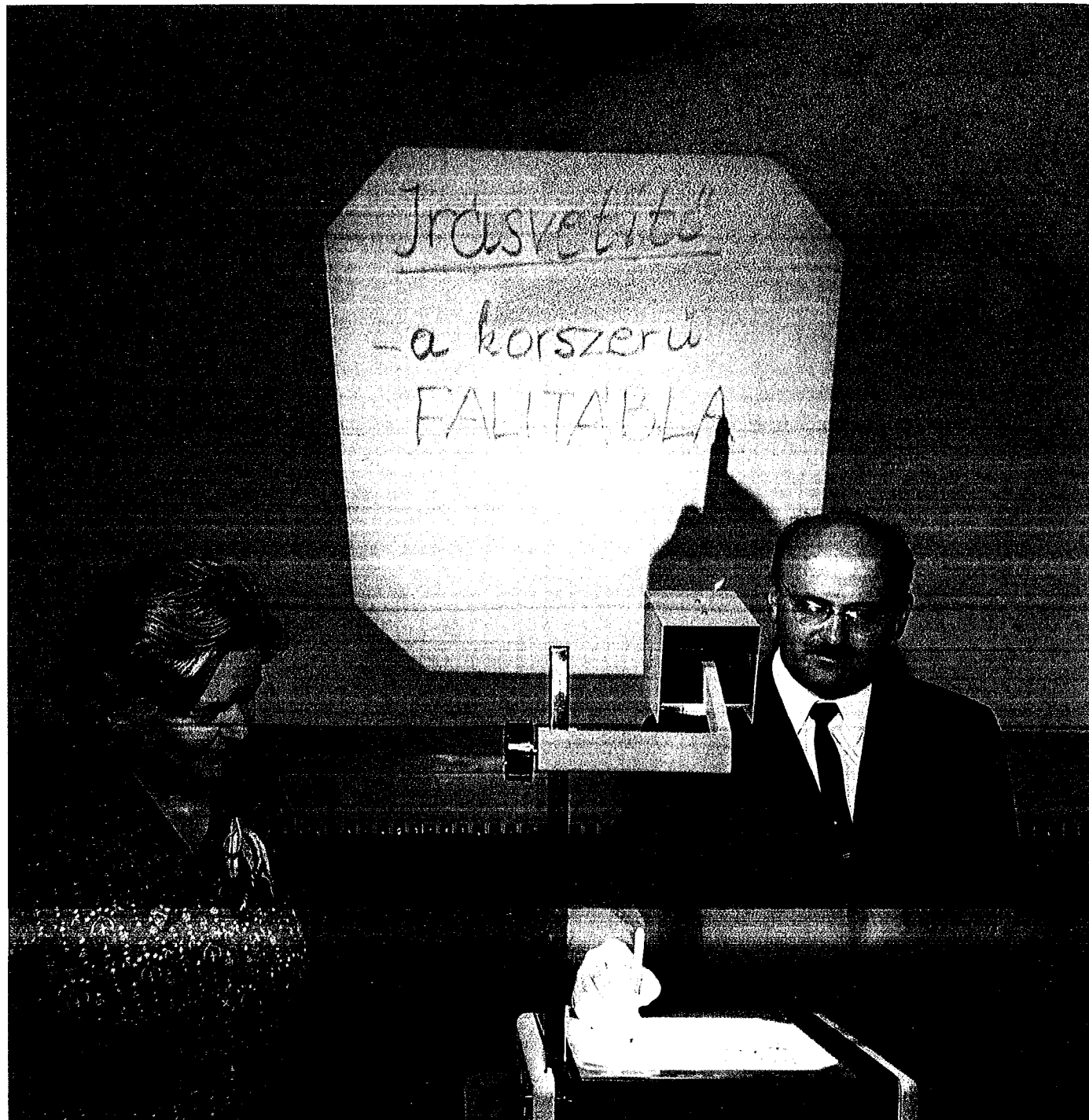
A filmen számokkal bíbelődő Jánossy Lajos a magyar tudomány egyik legnagyobb alakja volt, a világhírű filozófus, Lukács György nevelt fia. Németországban, majd a fasiszmus elől menekülve, Angliában végezte kutatásait. (Például a relativitáselmélet Einsteinétől eltérő bizonyítása fűződik a nevéhez.) A szocialista Magyarország vezetői presztízs kérdést csináltak a hazahívásából, 1950-től a KFKI osztályvezetője, később igazgatóhelyettese lett. 1956-ban nevezték ki igazgatónak.

Ő volt az anekdotabeli szórakozott professzor megtestesítője. Annyira elmerült a gondolataiban, hogy állítólag látták a sarki kocsmába pizsamában lemenni cigarettáért. Sofőrjénél rutinná vált, hogy ránézett a zoknijára, amikor beszállt a kocsiba, és ha lyukasnak találta, megállt egy Röltexnél, vett egy párat, hogy cserélje át.

A munkabeosztása kiszámíthatatlan volt, gyakran járt be éjszaka dolgozni. De csak úgy engedték, hogy használja a mélybe vezető liftet, ha vizsgát tesz a kezeléséből. A városi legenda szerint nyomtatott egy névjegyet ezzel a szöveggel: „Jánossy Lajos, a Központi

doktora, Kossuth-díjas, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, a Royal Irish Academy, az NDK Tudományos Akadémiája, a Bolgár Tudományos Akadémia, a Mongol Tudományos Akadémia tagja, az Eötvös Loránd Fizikai Társulat alelnöke, az Országos Atomenergia Bizottság elnöke, a Magyar Bélyeggyűjtők Országos Szövetségének elnöke, okleveles liftkezelő.”

Kelen Károly

BÁNHALMI JÁNOS, 1968

Forradalmi fegyver az oktatásban

Ez a két krétaporban megőszült, megkopaszodott tanerő új oktatási segédeszközzel ismerkedik 1968-ban: az írásvetítővel. Azt jelentette ez az eszköz az akkori tanároknak, mint a maiaknak a digitális tábla – ez volt a közoktatás aktuális csodafegyvere.

Iskolás éveimet a hetvenes évek elejétől a kilencvenes évek elejéig végigkísérte ennek az eszköznek a látványa, emlékszem zúgására a dolgozatírások néma csöndjében. Emlékszem és sajnálattal gondolok rá, mint ahogy sajnálom a kilencvenes évek elején feleslegessé vált szerkesztőségi, cigarettaszagú írógépeket is. Mindkettőt a számítástechnika tette feleslegessé. Az írásvetítőt valamivel később, mint az írógépet. Hisz az írógépet már rég elfeledtük, de az írásvetítőt még a legutóbbi évekig használták, sőt talán ma is akad tanár, aki erre dobja fel a röpdolgozat kérdéseit. De e tantermi behemót sorsa megpecsételtetett, utolsó éveit éli, nem sokáig tűrik már az osztálytermek sarkában szunnyadozni, kell a hely az új segédeszközöknek.

Ezen a fotón tehát az elejét látjuk annak a folyamatnak, amelynek a végét napjainkban éljük. Az írásvetítő tömeges elterjedése valamikor az ötvenes években kezdődött, olvasom Herzku Márton oktatástechnikai szakdolgozatában. Talán külföldön így volt.

Szünetek idején történetelt az attóres: „Az írásvetítő a korszerű falitábla” – hangzott a jelszó. És minden iskolába, majd minden osztályba került belőle.

Úgy emlékszem, mégis viszonylag ritkán használták a tanárain. Mert hamar kiderült, hogy macerás vele dolgozni. Meg kell írni otthon fóliára, gyöngybe-

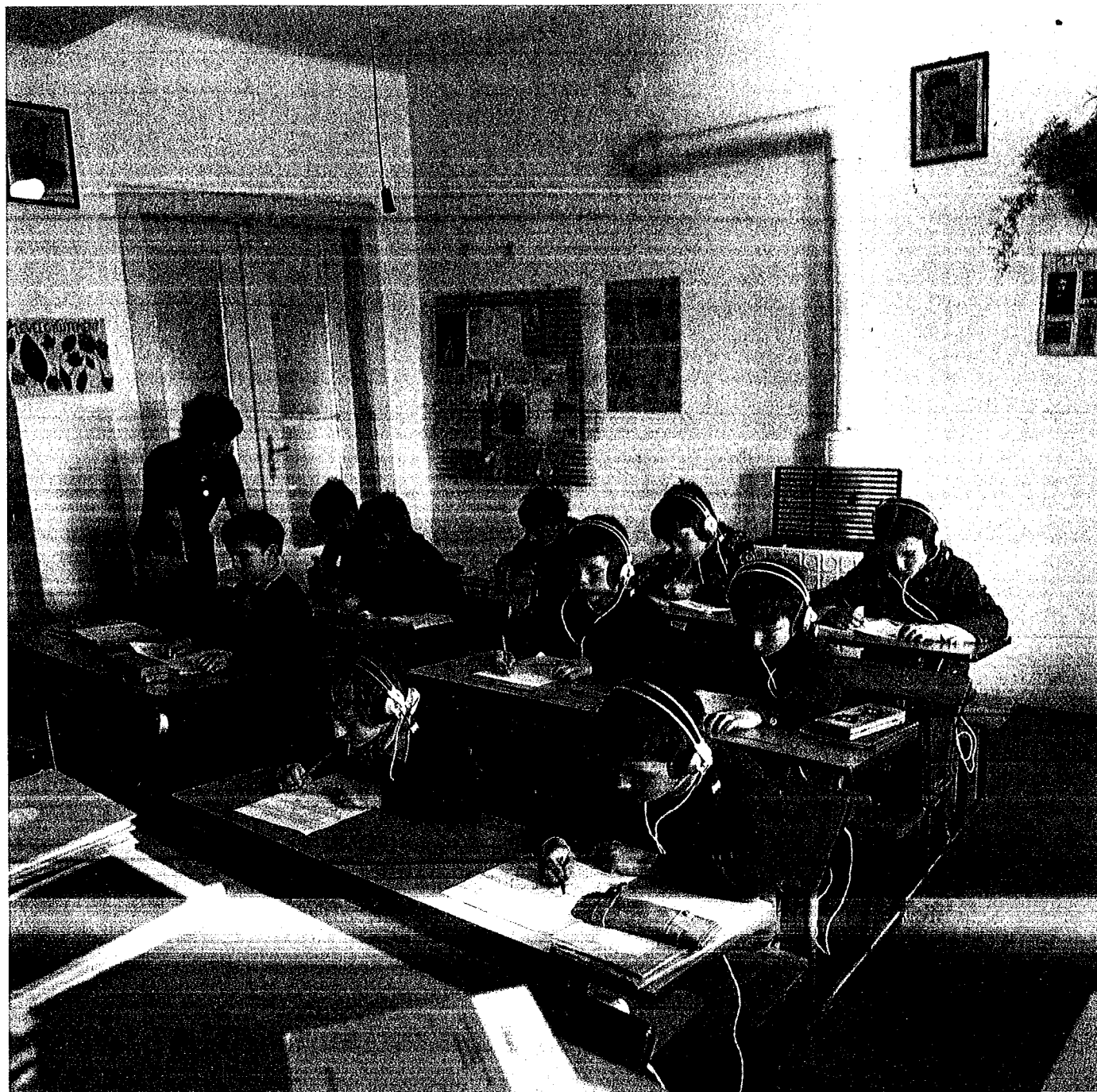
tűkkel, alkoholos filctollal a vetítendő szöveget. Aztán, mivel dög nehéz eszköz volt, már a szünetben be kellett készíttetni a hetessel egy külön állványra vagy az első padra. (A hozzá való gurulós állványt mintha némi késéssel fedezték volna csak fel.) Így aztán az órák legtöbbször a terem hátsó sarkában, szürke műanyag huzat alatt gunnyasztott. Többet szerepelt a jó öreg tábla és a kréta. Nagy dolog kellett ahhoz, hogy előkerüljön: mondjuk egy nagydolgozat. Még ma is hallok zümmögni az írásvetítő ventilátorát, s látom magam izzadó tenyérrel görcsölve egy meglepetésként ható kérdésen. Látom a trapéz alakú, felső részén szélesedő fényfoltot a falon: tökéletes négyzetet írásvetítővel soha nem lehetett vetíteni.

Előkerült a gép akkor is, ha hospitálni jött az igazgató vagy valami kerületi pedagóguscsapat, s bizonyítani kellett, hogy nálunk milyen sokrétű a tanórai eszközhasználat. Netán a főiskoláról gyakorlatra kistanár érkezett, aki még lelkesen mozgatta a masinát, s pedánsan megrajzolta esténként a másnapi fóliákat. Tudom, mert én is voltam ilyen kistanár. Gyártottam többretegű fóliákat, melyekkel fejlődési folyamatokat lehetett látványosan szemléltetni a lapokat egymásra hajtva.

Mostanra az írásvetítő az oktatás dinoszauruszává

a szertárakban. Helyére lépett a személyi számítógép, a projektor, és újabban a digitális tábla, melyet a mai tanárok ugyanolyan áhítattal tanulgatnak kezelni, mint ezen a csaknem ötven évvel ezelőtti képen a régiek az akkori „korszerű falitáblát”.

Csordás Lajos

KÉRI DÁNIEL, 1974

Audiovizuális orosz a tanyán

Audiovizuális eszközökkel folyik a tanítás Fülöpháza egyik tanyasi iskolájában. Mint hajdani tanárjelöltnek, felrémlik, hogy pár évvel korábban a módszertan tantárgy keretében mintha mi is hallottunk volna arról: hipp-hopp bevezetik az iskolákban a magnós, sőt filmvetítéses nyelvtanítást, melynek köszönhetően minden nebuló folyékonyan, jó kiejtéssel beszéli majd az orosz nyelvet. Mert, ugye, az iskolák jó részében az idegen nyelv akkoriban azonos volt az orosz-szal. De tudom, volt sok falusi, tanyasi iskola, ahol még orosztanár sem volt.

A képen tizenegy gyerek van, ez a teljes iskola, alsó és felső tagozat. A teljesen osztott oktatást csak 1987-ben vezették be Fülöpházán a községi művelődési ház honlapja szerint. A kép készültekor feltehetően már „szakos” oktatás folyt, és később a tanyasi iskolából a gyerekek bekerültek a községi iskolába.

Nekem tetszik ez a hajdani osztályterem a maga megszokottságaival és intimitásával. Látszik, hogy a tanítónő „kétfelé” dolgozik. A kisebbeknek magyaráz, miközben a másik hat gyerek magnózik. Talán szövegértést gyakorolnak, talán a cirill betűs írást. Látszik, hogy jól szerelték fel a berendezést az iskolában. Nem úgy, mint egykori egyetemi kollégámnál, aki – elbeszélése szerint – akkor esett hasra a magnó kábeljében, amikor szakfelügyelő előtt demonstrálta volna a maga és tanítványai audiovizuális tudományokban való előmenetelét.

Mégis az az érzésem, hogy az itt tanuló gyerek-

magyarhoz. Rengeteg oka van az orosznyelv-oktatás hazai kudarcának. Elsősorban a kényszer maga. Eleinte átképzősök tanították, akik egy leckével jártak tanítványaik előtt. Az én első oroszstanárnőm például eredeti hivatását tekintve háztartástan szakos volt. Kiválóan főzött, varrt, hímzett – gondolom, de a főztjéből ettem is. Kortársaim többségének vannak

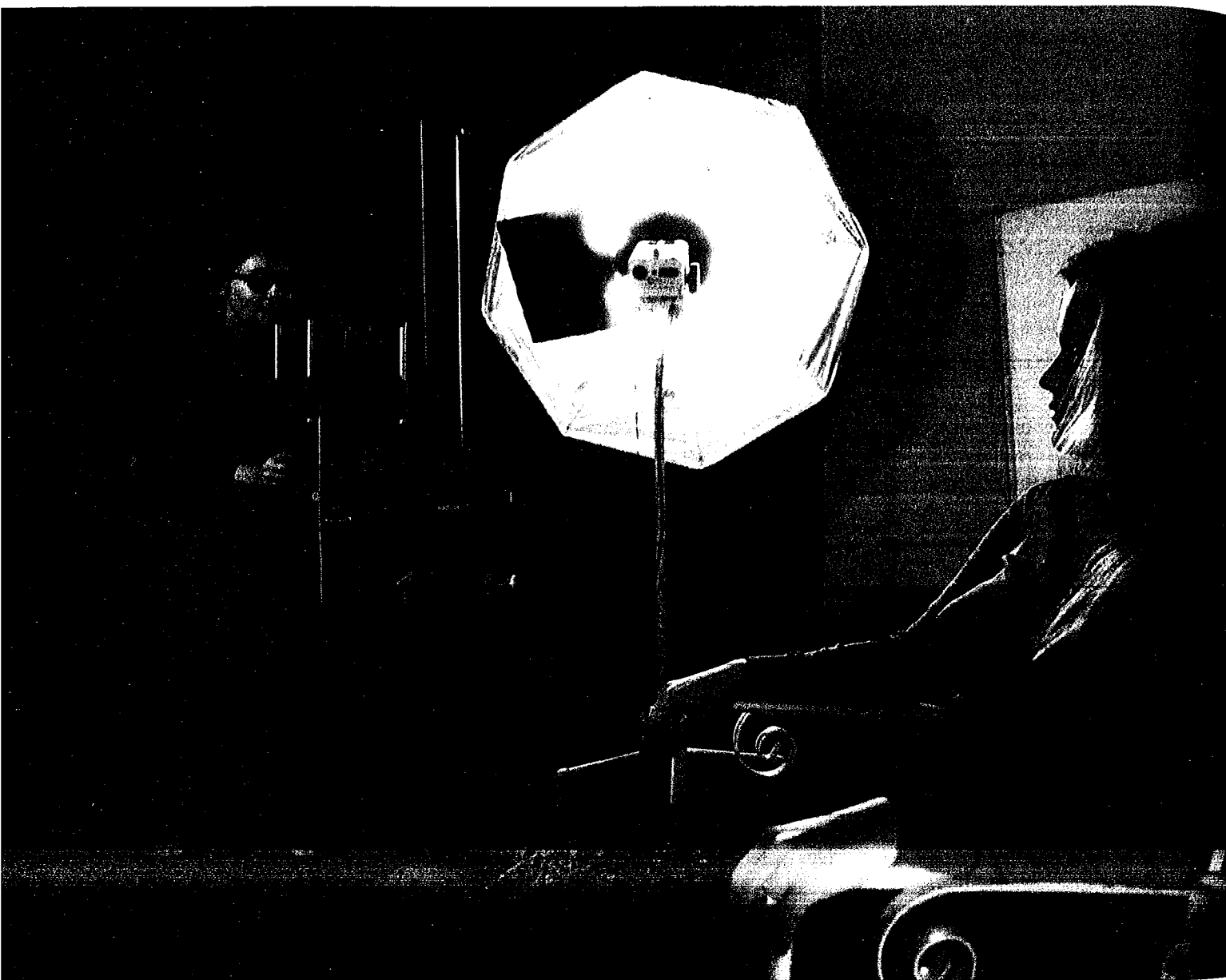
vicces történetei orosztanárokról, akik a hadifogságból hoztak különös nyelvváltozatokat haza. A későbbiekben persze megfelelő diplomával ellátott pedagógusok tanították a nyelvet, de ez sem volt elegendő ahhoz, hogy a befektetett iszonyú energiának érezhető legyen az eredménye. A nyelv idegen maradt, s az az érzésem, nem is gondolták soha komolyan, hogy majd valamennyi magyar tanuló elsajátítja. Internacionalista feladat volt, amelyen túl kellett esni.

Voltak persze szerencsére az orosz nyelvnek, kultúrának fanatikusai is – nekik sikerült magukkal ragadniuk sok tanítványukat. Most meg egyre többen vannak, akik a fejüket a falba verik amiatt, hogy eltöltöttek nyolc, esetleg még több évet az orosz nyelvvel, de a cirill betűs szöveget sem képesek elolvasni. Pedig a munkájukban, tudományos együttműködésben, üzleti életben nagyon is jól jönne. Talán ha annak idején nem számít szabadságharcos tettnek elutasítani ezt az értékes tudást, akkor többen rákapnak az ízére. Egyébként az orosz nyelv alapfokon is bonyolult, és nem a cirill ábécé miatt az.

Voltak azért jó kísérletek. Emlékszem az akkori iskolatelevízió orosz nyelvleckéire, amelyekben Darvas Iván és Cs. Németh Lajos szerepelt. Mindketten kiválóan beszéltek oroszul. Darvas énekelgetett is, gitárral kísérte magát. Emlékeznek talán rá, hogy *A tizedes meg a többiekben* is produkálták a nyelvtudásukat: Cs. Németh volt az a bizonyos orosz a snáizhan.

iskolaköpenyt visel. Tudjuk, hogy sötétkéket. Ez volt a rend. De volt már bizonyos lazulás is. Tessék megnézni, hogy a harmadik sorban ülő kisfiú bal kézzel ír. Tehát akkor, a Kádár-korban ezt már megengedte az iskola. Pár évvel korábban a diktatúra még mindenkit átkényszerített a jobb kézre. Tanúsíthatom.

Miklós Gábor

BÁNHALMI JÁNOS, 1980

Várni a vaku villanását

Kislány, te inkább csak mosolyogj – szólta ki exponálásra kész fényképezőgépe mögül a fotós bácsi, én meg rögtön fülig vörösödtem a zavartól. Persze, persze, jutott eszembe, hiszen egyszerre két lötyögő metszőfogamat húzta ki pár nappal korábban az efféle beavatkozásokat minden cécó nélkül levezénylő apukám. Nem csoda hát, hogy a lakásunkra hívott fényképész több tucat remek felvételt készített a csecsemőként még adekvát módon fogatlan, felhőtlenül kacagó kishúgomról, engem viszont hiába unszolt.

Nagyanyámék még Brunhuberhez jártak fényképezkedni, a Baross utcába, anyámékat már a Múzeum körúti Pastéka vette le – majd retusálta bőven –, amikor talpig esküvői díszben ellátogattak a műtermébe. Ha végignézem a falat, amelyen kint lóg szépen bekeretezve a családom múltja, nemcsak a különféle nagy-, déd- és ükszülok, mindenféle bácsik és nénik történelmét tanulmányozhatom, hanem a portréfényképezés bő százéves múltját is.

Többgenerációnyi gyerek, térdzoknis, lakkcipős érik ezen a falon felnőtté. Tanulmányozható, mikor fotózták a gyerekeket elsőáldozó díszben, mikor mackóval és mikor játék telefonnal. Derülhetünk a koron, midőn minden bölcsész fiatalember úgy nézett ki, mint Szerb Antal, vagy nézhetjük magunkat pengeélesre összeszorított szájjal a röhögő kistestvér mellett.

Ez utóbbi időkben egyébként a fotózást is két szinten intézte a szocialista tervgazdaság: az állami-szövetkezeti, valamint a magán-szolgáltatóiparban. A korabeli telefonkönyveket forgatva láthatjuk, hogy volt, ugye, a Fővárosi Fotó Vállalat, amely kéttucat műtermében várta a fényképezkedni vágyókat, és laboratóriumai mellett két „gyorsigazolvány”-kirendeltséget is fenntartott, a Corvin, illetve a Kálvin téri áruházban. Virágzott mellette két szövetkezet, a Foto-Optika, illetve a Fény-Szöv. (Emlékeznek még az Úttörő Áruház gyerekfényképészetére vagy a Mosoly Albumára? Mindkettő az utóbbihoz tartozott.)

Ámde úgy tűnik, ez a lefedettség messze nem volt elegendő egy olyan korban, amikor az állam egyrészt nagykanállal fogyasztotta a polgáraitól készült igazolványképeket, másrészt ezen állampolgárok még nem a telefonjukkal fotóztak, hogy aztán rögvést kipoasztolják a képet a Facebookra, hanem filmen örökítették meg mindazt, amit aztán fényképalbumban szerettek volna átmenteni az örökkévalóságnak. Ezen kívánságokat elégítette ki a „maszek” fényképészek színes társadalma: Ferencz József, aki a hatvanas években még mint fényképésmester és arcképfestő hirdette magát, Lusztig Ferenc, aki a Baross téren két órán belül kész igazolványképet ígért, Szipál Márton, aki „kiváló fényképésmesterként” ajánlotta szolgálatait, vagy épp Formanek Antal, aki azt íratte a neve mellé, hogy „fényképész mester és fotoriporter”. Mi történetesen Fodor Lászlóhoz jártunk a Ferenc körút 32.-be. Ő hívta elő és nagyította a képeinket, és ha igazolványfotóra volt szükség, ő terelt be minket a kicsit porszagú, keskeny üzlet mögött nyíló műterembe, ahol nyekergő zongoraszéken ülve kellett derűs tekintettel, mégis komoly arccal várni a vakuvillanást.

Ez a kép amúgy 1980 januárjában készült. A szakértő szem azt is képes megállapítani, hogy jól felszerelt műteremben járunk: a vaku Multiblitz, a gép egy NDK-ból való, nagyfilmes Globica, s bár az állvány inkább afféle házi barkácsremeknek látszik, a háttérben fölsejlő kárpit arra utal, hogy a fényképész a legkülönbefélebb fotók elkészítésére készen állt, hogy aztán gondosan retusálva, a kért mennyiségben sokszorosítva bocsássa őket a kuncsaft rendelkezésére. Mondhatni, mindent tudunk tehát, csak azt nem: vajon melyik műteremben és miért készítette el ezt a riportfotót kollégánk. Sem hasonló kép, sem a témába vágó újságcikk nem jelent meg akkortájt a *Népszabadságban*.

N. Kósa Judit

ERDEI KATALIN, 1981

Kacor király, a túlélő

A diafilm új életéről számolt be Falus Gábor kollégánk és Erdei Katalin fotóriporter 1981 áprilisában. Honunk a tévé, a 8 milliméteres házimozis országává lett akkora, s jó néhány család dicsekedhetett házi videomagnóval is. Filmekhez is hozzá lehetett jutni, nemcsak a méltán népszerű Na megállj csak! (Nu, pagagyii!) szovjet sorozathoz, de más remekhez is.

A riportból megtudhattuk, hogy a Diafilmgyártó Vállalat radikális újításra szánta el magát: hangosítani kívánták az addig a felolvasásra alapozott műfajt. Egy-egy sorozatban tíz filmet és egy magnókazettát kínáltak. Mind több üzemben és művelődési intézményben volt ekkor már hangosított diafilmek vetítésére alkalmas berendezés – tájékoztatta a riportert Ruzicska Józsefné főszerkesztő. Egyébként megnyugtató: tekerős diavetítő és a közönséges kazettás magnetofon is alkalmas az előrelépésre. A főszerkesztő maga is alkotó volt. Ruzicskáné jegyzi a *Kicsi Jankó szerencséje*, valamint a *Pity és Paty és a tavasz* című diafilmeket. Tehát nem csupán a klasszikusok (*Babszem Jankó*, *Kacor király*, *Csipkerózsika*, valamint az örökifjú *Hófehérke és a hét törpe*) került újra és újra a piacra. A vállalat célja az volt, idézem: „a régi romantikus feldolgozás helyett meg kell találnunk azt a kifejezőmódot, amely jobban igazodik a mai gyerekek érzelmvilágához”.

Valójában a diafilm ősrégi műfaj. A tömegek számára vetített kép az előző századforduló vívmánya volt, ahogy azon meggyőződés is, hogy a népet legjobban a színház, a mozgóképek, a filmek, a filmvilágosság búzos mocsarából. Ilyen celokat szolgálhatott száz éve az Uránia mozi: a tudományos ismeretterjesztés lepte el a mór kalifák háremét idéző teret. Elég felütni Karinthy *Igy írtok ti-jét*, ahol parodizálva idézi fel a műfajt. „A bőr. Tudományos előadás három részben, 114 színesen vetített képpel és 18 mozgófényképpel.” Felejthetetlen kezdőmondata: „Már a régi görögöknél találjuk a bőrt...”

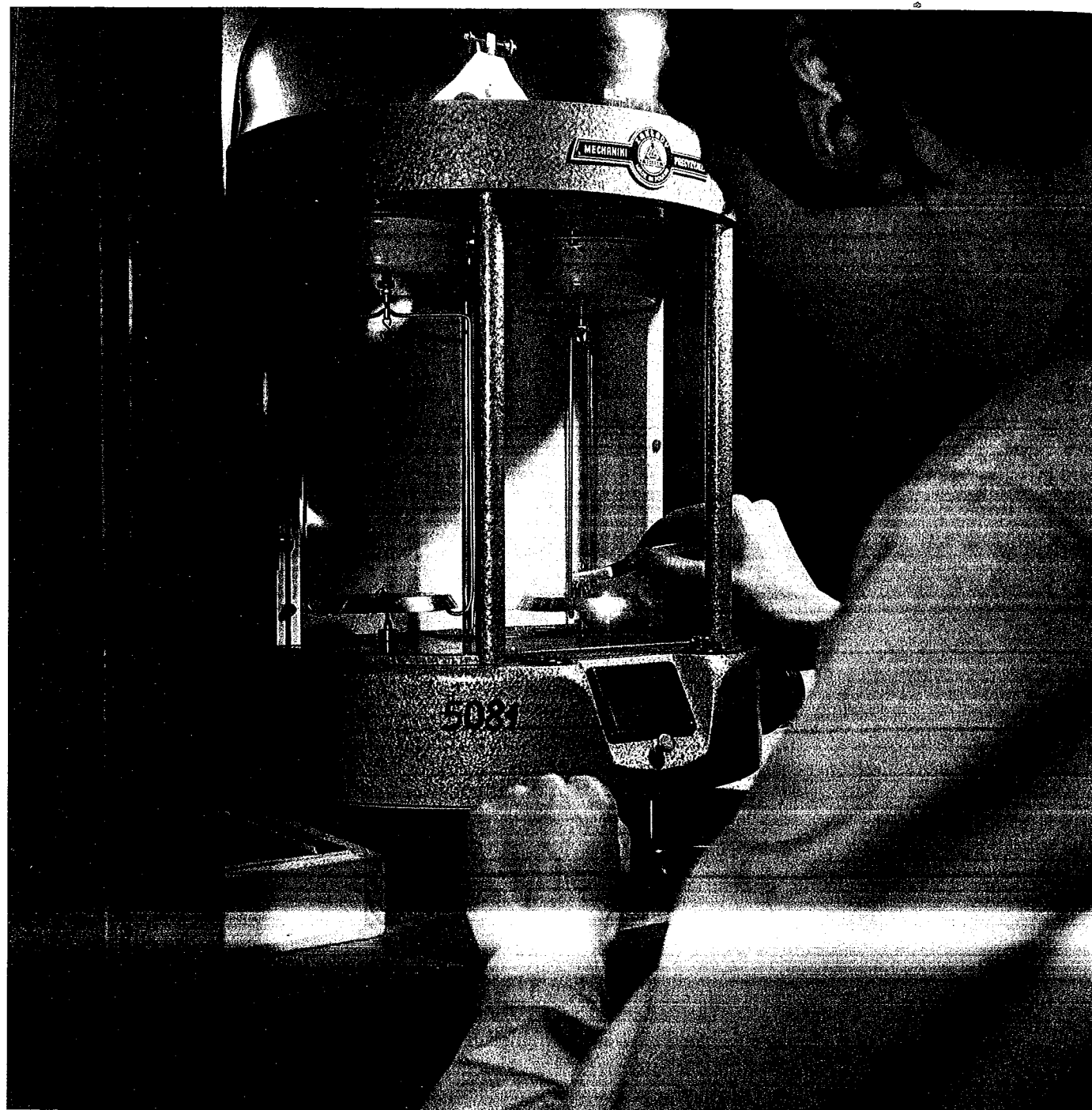
De ez csak cinikus kitérő, mert ekkoriban az atomfizika titkaiba avattak be, s megtudhattuk, hogyan keletkezik a villám. Ám ne higgyük, hogy 1981-ben csak a tiszta tudás terjesztése foglalkoztatta a diafilmgyártókat: filmet készítettek a *Ramajana* indiai eposzból, valamint Widerkomm Ervin figuráinak felhasználásával gyártás alatt volt a *Piszkos Fred, a kapitány*. Más magyar klasszikusok sem maradtak ki a „családi mozik” kínálatából.

Röpke közvélemény-kutatást folytattam a szerkesztőségben, és megtudtam, az egyik háromgyerekes apuka a családlag megőrzött vetítővel és filmekkel tartott otthon meseesteket. Kolléganőm kisfia viszont új vetítőhöz és filmekhez jutott, mert az ő családjuk korábban elajándékozta a gyerekcuccokat. Ebből következik, hogy a diafilm élt, él és élni fog. Nemcsak a játékboltok árulnak vetítőt és filmeket, de létezik az egykori cég jogutódja is. Új filmeket is készítenek, s a régiekből könyveket is szerkesztenek. Fantasztikus ez az életképesség. De ne csodálkozzunk rajta, hiszen, mint mondtuk, ősi a műfaj, s továbbra is áthatja a családi intimitás.

Még valamit. Az OSA online gyűjteményében izgalmas diafilmek találhatók az ötvenes évekből. Megtudhatjuk, mivel csábítottak a tévészébe, hogyan küzdöttek diával a krumplibogár ellen, valamint leplezték le a diverzánsokat és kémeket. Ilyesmit én is láttam a katonaságnál, s emlékeim szerint még a hetvenes években is készültek a politikai nevelőmunkákhoz.

Fogyasztóként én is tanuja vagyok a diafilm rendszerének átívelő útjának. Családunkban is voltak, sőt vannak diafilmek, vetítő is van a házban valahol. Igaz, amikor a gyerekeim diafilmfogyasztó korban voltak, akkor inkább az internetre feltett kincsestárból merítettünk. Úgyis ugyanaz az élmény: szülő olvas és élvez, ahogy a kicsi beleveszik a mesébe és képbe.

Miklós Gábor

RÉV MIKLÓS, 1971

A gyémánt varázsa a Csengery utcában

Finom női kéz fogja az értékes ásványt. A képet Rév Miklós készítette, aki elment Máté Györggyel egy kis-riportra az Órák Szövetkezetébe, ahol briliánsokat csiszoltak a szorgos magyar munkáskezek. Máté és Rév korábban is dolgozott együtt: közösen járták be Vietnámot az ötvenes években. Most azonban, 1971 májusában a szerző érezhetően finnyásan nyúlt a kérdéshez: igazából nem tetszett neki, hogy a szocializmust építő Magyarországon ilyen burzsoá-feudális luxussal foglalkoznak a Csengery utcában.

Leírta azért szorgalmasan, honnan érkezik a gyémánt (Dél-Afrikából), mi az a briliáns, és hogy miként csinálják. Különösnek tartotta, hogy a csiszolók brillnek nevezik az ékkövet. Megnevezett egy fiatal munkásnőt, Hasenfratz Máriát (furcsállta a nevét), aki itt tanulta ezt a szakmát. Máté György a riport végén még megírta, hogy az Órák Szövetkezetében csiszolt gyémántokból hamarosan a magyar ékszerekbe is kerül. Hozzáátéve: „százezerből még vissza is adnak”.

A történet igaz, de nem egészen így. Az Órák Szövetkezetében valóban volt akkor egy gyémántcsiszoló műhely, a csúcson talán százan is dolgoztak benne. De a nyerskö, amelyet itt briliánssá csiszoltak, aligha került a magyar hölgyekhez. Visszavitte Belgiumba Hoffman úr, a külföldre szakadt magyar, aki az akkori

ro. Ezt Kreuz Lasziótól tudjuk: ő és kollegája, Putz Vince ezekben az években pályakezdőként dolgozott a szövetkezetben. Vince maga is gyémántcsiszoló volt. A dolgozók egy része az Állami Pénzverőből került át az Órák Szövetkezetébe. A pénzverdében egy holland számára végeztek bér munkát, a szövetkezetben

viszont egy belga, Paul de Kuyper tanította be az első munkásokat, akik aztán a többieket okították a gyémántcsiszolásra.

Beszélgetőpartnereim szívesen mesélnek a mai angyal földi ipari gyémántszerszámüzemben a maguk tanuló éveiről, de nincsenek elragadtatott emlékeik a briliáncsiszolásról. Ez ugyanis érdekes, igényes, de embert próbáló és a csiszolónak kevésbé jövedelmező munka. Magyarországra többnyire a kicsi köveket hozták, hozzák, ebből aztán kevesebb jut a megmunkálónak is – tudom meg.

Az órásszövetkezetben foglalkoztak ipari gyémánttal is, és beszélgetőtársaimnak ez jobban megfelelt. Ezért amikor a régi cikk elkészülte után tíz évvel megnyíltak Magyarországon a vállalkozási lehetőségek, néhány kollégájukkal együtt önálló útra léptek. Először a Szerencsi Lenin Mezőgazdasági Tsz-t keresték fel az ötlettel. Ott be is fogadták őket, kaptak százezer forintot, és megindulhatott az ipari gyémántmegmunkálás mint tsz-melléküzemág. Az akkor megkezdett vállalkozás ma is létezik. A melléküzemágból szövetkezet lett, a szövetkezet aztán kft.-t alakított egy német szakmai befektetővel. Megnéztem a gyárcsúcsát: a mai magyar gépiparnak gyártanak, javítanak gyémántszerszámokat. A hazai autóipar beszállítói,

tudnak velük. Tudnak-e ékszer is csiszolni? Tudnak, de nem tartják igazán csábító üzletnek. Bár amit a briliáncsiszolók tudnak, arra ők is képesek, felismerik a gyémánt kristályszerkezetét, tudják, miként lehet abból a legtöbbet kihozni. És erre joggal büszkék.

Miklós Gábor

MIKÓ LÁSZLÓ, 1977

Rakétabázisok körkörösén

A kép, amelyet kollégánk 1977-ben készített, egy légvédelmi rakétakilövő állást ábrázol. Az első típusok egyike áll itt, többek szerint Zsámbékon. A kérdés szakértője azonban azt mondja, hogy készülhetett máshol is a kép. Az osztályok harcrendje, nevezhetnénk rakétabázisnak is, tőpusterv alapján épült szerte az országban. Illetve mégsem, mert úgy osztották el őket, hogy Budapestet és a miskolci iparvidéket védjék – körkörösén.

A rakéták szovjet gyártmányúak voltak, hiszen a legutóbbi időig a nagy országban gyártott fegyvereknek kellett megvédeniük a magyar légtérét. Dr. Seres György, a hadtudomány akadémiai doktora Dvina, avagy Volhov típusú fegyverként azonosította a kép főszereplőjét. A Dvina az első szovjet légvédelmi rakéták egyike, a NATO-kódja SA-2 volt. Fő nevezetessége, hogy ezzel lötték le 1960 áprilisában a Gerry Powers által vezetett U-2 felderítő/kémrepülőgépet.

Dr. Seres György harminc évnél is tovább szolgált a légvédelemben. Ott is kezdte a pályáját: végzős villamosmérnök volt, amikor a majdani lakásreményében beállt a néphadsereghez. Rövid kiképzés után egy csapat más mérnökkel és technikussal együtt vonatra ültették, és majd egy hetet zakatoltak a transzszibériai vasúton. Végig titok volt számukra,

feleségét felhívta egy barátjuk azzal: gratulál, hogy a férje légvédelmi rakétás lett. Bemondta ugyanis a Szabad Európa a hírt, és azt is, kik indultak el Ulan-Udéba, Burjátia fővárosába. A tábor, ahol a kiképzést

kapták, még 1905-ben épült az orosz–japán háború hadifoglyainak.

A légvédelmi rakéták és telepítésük körül óriási volt a titoktartás. 1960-ban, amikor az első rakéták megérkeztek Börgöndre, a helyőrséget kivezényelték, hogy körülvegyék a vasútállomást. Teljes sötétség volt, és a szerelvényt egy közlekedési miniszterhelyettes vezette, aki eredetileg mozdonyvezető volt. A nagy titoktartás eredményességére jellemző, hogy másnap az egyik székesfehérvári moziban az első előadás előtt a vászon az a felirat állt: Le a börgöndi rakétatámaszponttal!

Seres akkor még főhadnagyként képezte ki a majdani rakétásokat, akik igen ritkán próbálhatták ki élesben a katonatudományukat. Ahhoz is Kazahsztánba kellett utazniuk, ahol volt hely egy rakétalőtérnek. Gyakorlatozni lehetett eleget itthon is, de ez, ahogy megtudom, „néma lövészet” volt: szimulálták a támadást és a támadó megsemmisítését is.

Az egykori tiszt egyébként a mai napig azt mondja, hogy maguk a fegyverek nem maradtak el az akkori NATO-rakéták színvonalától. Ami jóval a nyugatiak mögött járt, az az elektronika állapota volt. Sztálin állítólag azt mondta, hogy a tranzistor imperialista trükk, fejlesszék az elektroncsöves megoldásokat. Ha így volt, ez lehetett a lemaradás oka.

nél is jobban érdekel, személyes élményt Zsámbékon szerezhet a Hadtörténeti Múzeum kihelyezett részlegében, egy korábbi, szigorúan titkos bázison.

Miklós Gábor

ISBN 978 963 357 656 4

Kultú

A kölcsönzés határideje:

NÉPSZABADSÁG

Mérlegeljen!